

9

županjski zbornik

u županji 1985.

**županjski
zbornik
9**

u županji 1985.

Županijski zbornik

REDAKCIJA

Prof. Mijo Adlešić, prof. Ivan Baotić, Augustin Klarić,
Stjepan Kokanović, Viktor Primorac, Andrija Rosotrunović,
Stjepan Šinka, Ilija Vestermajer, Ilija Vidović,
Manda Zelić

ZBORNİK UREDIO

Stjepan Šinka

GRADSKA KNJIŽNICA
ŽUPANJA

Inv. br.: 77 845

TEHNIČKI UREDNIK

Miroslava Babić

Sign.: ZAV

LIKOVNI PRILOZI

Prof. Dragutin Mandekić

LIKOVNA OPREMA

Ivan Herman, akademski slikar

LEKTOR

Prof. Želimir Janjić

KOREKTOR

Ana Muhar

IZDAVAČ

Narodno sveučilište Županja

Cijena 800 din

Tiraž: 1.000 komada

TISAK

RO OGNIZ, OOUR »Litoštampa« — Osijek

IVAN BAOTIĆ, prof.

TITO U ŽUPANJI 1965.

Godina 1985. bila je godina velikih jubileja svjetskog značaja. Navršilo se 40 godina od završetka drugog svjetskog rata i pobjede nad fašizmom. Uz taj svjetski jubilej, za narode i narodnosti naše zemlje, važni su i naši jugoslavenski jubileji: 40 godina od oslobođenja i proglašenja Republike (FNRJ), 40 godina življenja u slobodi i mirnoj socijalističkoj izgradnji.

U SFRJ svi ti jubileji svečano su obilježeni s dubokim osjećanjem zahvalnosti i priznanja svima onima koji su utkali svoje živote u pobjedu nad fašizmom, a posebno palim i živim herojima NOR-a, koji su izvojevali pobjedu socijalističke revolucije naroda i narodnosti Jugoslavije.

Radni ljudi i omladina, pioniri i građani županjskog kraja u 1985. godini obilježili su još, za ovaj kraj posebno značajan jubilej, 20 godina od Titove posjete Županji. Bila je subota, 6. studenoga 1965. godine, dan oblačan i maglovit, bez sunca, ali za nas Županjce bio je vedar, sretan i radostan. Toga dana Županju je posjetio najdraži gost, predsjednik Republike **Josip Broz Tito**. Tako je, nakon nekoliko mjeseci očekivanja, Županja u prazničkom raspoloženju dočekala Tita. Već u prvim jutarnjim satima veliki broj građana Županje i okolnih mjesta bio je na ulici pa se iščekivanje i užurbanost osjećala na svakom koraku. Oko 9 sati par tisuća građana, radnika, omladinaca i omladinki, seljaka, učenika osnovnih škola, gimnazije i škole učenika u privredi nalazili su se u špaliru od zgrade Skupštine općine, u centru grada, do Mljekarske industrije »Pionir«. U devet sati i trideset minuta automobilska kolona zaustavila se u krugu »Pionira«. Dobrodošlicu predsjedniku Titu poželio je predsjednik Skupštine općine Županja, drug **Ivan Štengl**. Potom su predsjednika Tita pozdravili predsjednik Sabora SR Hrvatske **Ivan Krajačić**, sekretar SK Hrvatske **Marijan Cvetković**, sekretar KK SKH **Mirko Lacković**, predsjednik Privredne komore kotara Osijek **Vujo Divjak**, generalmajor **Savo Trifković**, sekretar OK SKH Županja **Ivan Reljanović**, generalni direktor PPK Županja ing. **Rade Pavlović**, drugarica **Mara Vrabec** i zastupnik Privrednog vijeća Sabora **Franjo Troha**.

Velike bukete cvijeća gostima su predale radnice **Marica Vučko**, **Marija Milinković** i **Anica Šego**. U obilasku tvornice generalni direktor Kombinata, ing. Rade Pavlović, upoznao je predsjednika Tita i njegovu pratnju s nastankom i razvojnim putem ove tvornice. U obilasku nove i stare sušare ing. **Rade Pavlović** i ing. **Juraj Čičmak** iscrpno su infor-

mirali visoke goste o suvremenom tehnološkom procesu, kapacitetu, vrstama proizvoda, nabavci sirovine i perspektivi razvoja tvornice.

Nakon završenih razgovora u »Pioniru«, a obzirom na bogat program posjete i ograničenost vremena, predsjednik Tito s pratnjom, u društvu Ivana Stengla i ing. Rade Pavlovića krenuo je u Tvornicu šećera i vrenja »Boris Kidrič«. Cijelim putem, a posebno u tvorničkom naselju, druga Tito i njegovu pratnju srdačno su pozdravljali okupljeni građani, učenici, radnici i članovi folklornih grupa iz Županje i susjednih mjesta. Pred silosima Šećerane, predsjednika Tita pozdravili su **Herman Seidl**, sekretar tvorničkog komiteta SK, **Milan Pavelić** i predsjednik Radničkog savjeta Kombinata, visokokvalificirani radnik **Ivica Kovačević**.

Već na samom ulazu u tvorničku halu pogled predsjednika Tita zaustavio se na grafikonu dnevne prerade s prosjekom od 310 vagona i rekordom od 372 vagona. Za vrijeme razgledanja tvornice predsjedniku Titu prišao je istaknuti visokokvalificirani radnik **Mirko Jurjević** i u ime svih radnika smjene zaželio mu dobrodošlicu. Drug Tito se zahvalio na pozdravu, poželio uspjeh u radu cijelom radnom kolektivu. Zatim je drug Tito s pratnjom obišao rafineriju, kockaru i skladište šećera, interesirajući se za kvalitet šećerne repe i opskrbljenost tvornice tom sirovinom. Generalni direktor Pavlović upoznao je predsjednika Tita s daljim razvojnim planom šećerane u okviru PPK Županja. Nakon obilaska šećerane u sali direkcije Kombinata nastavljeni su razgovori u kojima je generalni direktor Rade Pavlović informirao prisutne visoke goste o stočarskoj farmi u Bošnjacima koja broji 500 krava, o dnevnoj preradi 70.000 litara mlijeka, vrstama proizvoda i o daljnjem pravcu razvoja prehrambene industrije u okviru PPK Županja.

Tom prilikom je predsjednik SO Županja Ivan Stengl informirao predsjednika Tita da na području općine Županja u društvenom vlasništvu ima 63% zemljišta (zajedno sa šumama) i da od toga na oranice otpada 33% ali da se u komasaciji, koja se provodi, ide i dalje na proširenje društvenog vlasništva. Nakon što je drug Tito dobio odgovore na pitanja vezana za neke osnovne probleme Kombinata te o zaradama radnika i njihovom životu, razgovori u direkciji Kombinata su završeni.

Zatim je Tito s pratnjom posjetio dječji vrtić »Boris Kidrič«. Dragog gosta pozdravila je Marija Makjanić, upraviteljica vrtića, a potom je drug Tito prišao mališanima koji su mahali zastavicama, sretni što su dočekali taj najdraži trenutak. Mali šestogodišnjak **Damir Parmać**, poželio je drugu Titu dobrodošlicu i uručio cvijeće. Ostali mališani uručili su cvijeće članovima Titove pratnje, recitirali i otpjevali nekoliko dječjih pjesmica s iskrenim i toplim sadržajem. Mališani su zatim predali drugu Titu album o životu i radu dječjeg vrtića. Predsjednik Tito i svi članovi njegove pratnje bili su duboko impresionirani doživljajima u vrtiću, pa je nakon riječi zahvale mališanima na rastanku rekao upraviteljici vrtića: »Duboko sam impresioniran vašim mališanima. Tako su maleni a tako divno govore...« Razdragan i ganut toplinom dočeka, ispraćen pjesmom mališana, poklicima i mahanjem zastavica, Tito je automobilom krenuo u centar Županje, prema Zavičajnom muzeju.

Na ulicama i u središtu grada slegle su se tisuće građana iz Županje i okolnih mjesta i radosno pljeskom i uzvicima pozdravljali svog najvećeg gosta, koji im je s toplim smiješkom i mahanjem rukom otpozdravljao iz automobila, koji se kretao usporenom vožnjom.

Pred zgradom muzeja Tita i članove njegove pratnje dočekali su učenici i grupa građana, srdačno i toplo, a riječi dobrodošlice uputio je direktor muzeja, prof. **Stjepan Gruber** uz kojega su kao domaćini ustanove dočekali visoke goste **Stipo Kokanović** u ime Muzejskog savjeta i prof. **Franjo Dragan**, predsjednik Savjeta za prosvjetu i kulturu SO Županja. Predsjednik Tito pokazivao je veliku pažnju u razgledanju izloženih

predmeta, a posebno u etnografskom odjelu (ognjište, oruđa za rad, narodna nošnja ovog kraja...), na izložbi o socijalističkom razvoju Županije od 1945. do 1965. godine i urbanistički plan razvoja Županije u budućnosti. Na kraju posjete drug Tito je zaželio Zavičajnom muzeju još više uspjeha u radu, izrazio priznanje za uloženi trud i pozdravio ideju da se na autoputu podigne etnopark.

Nakon razgledanja muzeja, predsjednik Tito s pratnjom posjetio je stočarsku farmu u Bošnjacima. Na farmi su visoke goste dočekali: direktor poljoprivrednog pogona »Jedinstvo«, ing. **Branko Čakara**, predsjednik Radničkog savjeta **Viktor Đermanović** i rukovodilac Radne jedinice ing. **Stjepan Birtić**. Drugovi Čakara i Birtić informirali su predsjednika Tita o pasmini i kvaliteti krava muzara, njihovoj ishrani, smještaju i planu daljeg razvoja farme. Na kraju posjete Tito se zahvalio domaćinima i uz pljesak okupljenih radnika napustio farmu i krenuo opet prema Županji burno pozdravljen od razdraganih mještana na ulicama Bošnjaka i Županje, koji su uporno čekali da još jednom, u povratku s farme, pozdrave Tita u svojoj sredini.

Na završnom dijelu posjete, predsjednik Tito i članovi njegove pratnje vodili su u Klubu društvenih radnika na šecerani razgovore s rukovodiocima Općine i Kombinata.

Predsjednik Skupštine općine Ivan Stengl upoznao je visoke goste s ličnom kartom općine Županja, da Općina ima 48 000 stanovnika na 815 km². Ukupna obradiva površina iznosi 38 000 ha, od čega je 14 000 (37%) u društvenom vlasništvu. Nacionalni dohodak je 9 milijardi, što po stanovniku iznosi 240 000 dinara i još čitav niz podataka. Direktor Kombinata Pavlović govorio je o dosadašnjem razvoju i dostignućima i razvojnim planovima Kombinata u cjelini.

U razgovoru se predsjednik Tito interesirao za suradnju s individualnim poljoprivrednicima i šumarima obzirom na veliki posjed zemljišta u privatnom sektoru i pod šumama — za posljednje privredne reforme. Inženjeri Pavlović i Čakara dali su konkretne podatke o onome što se sve čini na suradnji s individualnim poljoprivrednicima i šumskim gospodarstvom »Hrast« u Vinkovcima da se ukupni i mehanizira proizvodnja sirovina (pšenica, kukuruz, šećerna repa, stočarstvo i drvna masa) i da se na tim sirovinama proširi odgovarajuća industrija. Direktor šecerane, ing. Herman Seidl priznao je visokim gostima da cijena šećera u zadnjih par godina ne prati poskupljenje šećerne repe, pa se ulažu naponi da se nađu rezerve u smanjenju radnog vremena.

Na kraju razgovora, na osnovi iznesenih podataka, predsjednik Tito je iznio svoje utiske o šecerani, mljekari, farmi, o Kombinatoru i konačno o općini Županja. Izrazio je neskriiveno zadovoljstvo učinjenim, ali je predstavnicima općine i Kombinata preporučio da se promišljeno i smjelo ide dalje na proširenje i modernizaciju postojećih kapaciteta i da u tome treba još brže i individualne seljake uvlačiti u društvenu organizaciju proizvodnje.

Završavajući razgovor predsjednik Tito je rekao: »Na kraju vam želim mnogo uspjeha i kad opet dođem da vas vidim još veće i još jače«.

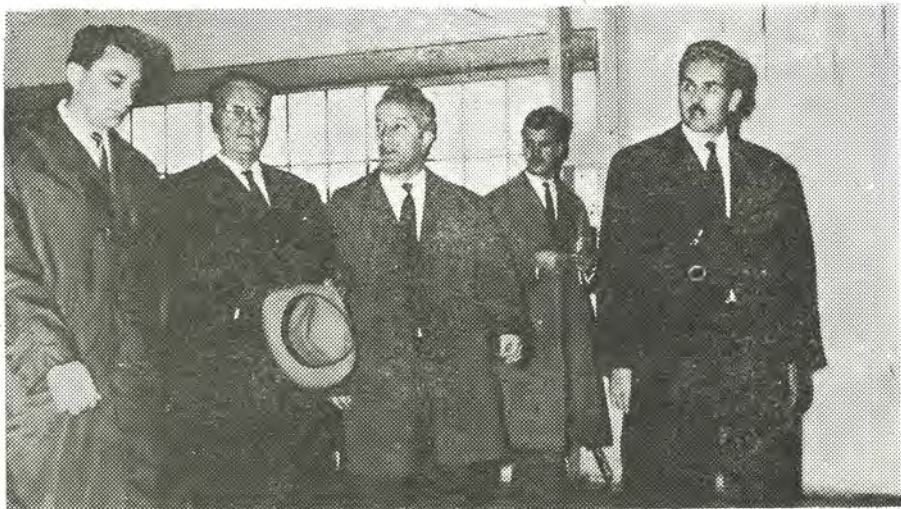
Poslije svečanog ručka predsjednik Tito, Ivan Krajačić i Marijan Cvetković upisali su se u knjigu utisaka Kombinata. Nakon toga je visokom i dragom gostu predan poklon — umjetnički rad duboreza u drvu koji predstavlja narodnu nošnju, umjetničke slike iz šecerane i kolekcija naših proizvoda.

Nakon razgovora i svečanog ručka predsjednik Tito našao se među folklorasima koji su uz tambure razvili kolo pred zgradom Kluba društvenih radnika. Uz raspoloženje, svirku, pjesmu i fotografiranje došao je i oproštajni trenutak. U podmaklo posljedepodne predsjednik Tito s članovima pratnje pošao je prema automobilu pozdravljen od razdraganih građana aplauzom, pjesmom i poklicima.

Na rastanku je drug Pavlović pozvao predsjednika Tita riječima: »Dodite nam opet, družo Predsjedniče, mi Vas nećemo razočarati«.

Ta druga posjeta nije nikada ostvarena. Državnički poslovi na unutrašnjem planu, godine starosti, bolesti i konačno smrt, to su spriječili. Ostao nam je dan 6. studenoga 1965. godine dan koji se pamti, koji je ušao u povijest ovoga malog posavskog gradića, ove općine i njezinih ljudi. Dočekali smo predsjednika Tita u svojoj sredini i upoznali ga s uspjesima i problemima u našoj dvadesetogodišnjoj socijalističkoj izgradnji.

Njegova ocjena i preporuke o daljnjem radu za nas su putokaz i obaveza, čega se posebno sjećamo danas, dvadeset godina poslije Titove posjete i 5 godina nakon njegove smrti, što s ponosom obilježavamo u godini naših velikih jubileja.

STJEPAN KOKANOVIĆ

**RADNIČKI I NARODNOOSLOBODILAČKI POKRET
U ŽUPANJSKOM KRAJU**

(Odlomci iz knjige)

Nakon okupacije Jugoslavije i uspostavljanja takozvane NDH-e ustaše su pokušale naći politički oslonac u desno orijentiranim HSS-ovcima. Djelomično se i uspjeti. Kotarsko rukovodstvo HSS-a držalo se pasivno. Ta politička pasivnost osjećala se kod većine članova te stranke, a ona je bila dominirajuća u kotaru Županja. Godine 1941. i 1942. u kotaru Županja nije bila revolucionarnih snaga koje bi pokrenule narod u NOB-u. Radnička klasa je bila malobrojna i nije postojala ni sindikalna organizacija.

Nezadovoljstvo naroda raslo je iz dana u dan. Vidio je da Pavelić upreže sve više ljudske i gospodarske snage svoje nazovi države u ratni stroj fašističke Njemačke. Naš narod nije mogao shvatiti teror kao način državne vladavine. Ustaška »promičba« nije uspijevala opravdati klanja i ubijanje svojih ustaša. Vijesti o narodnooslobodilačkoj borbi dopirale su i u županjsku Posavinu. Čulo se da tu borbu ne vode, kako su tvrdile ustaše, židovsko-komunističko-četničke bande, već narodni borci svrstani u partizanske grupe, odrede i brigade.

U proljeće 1943. godine na područje županjskog kotara dolaze politički radnici, aktivisti NOP-a. Narod ih prihvaća i osniva NOO-e i druge antifašističke organizacije. NOP se širi cijelim područjem kotara. Zbog objektivnih razloga kotar je početkom ljeta 1943. godine podijeljen na istočni i zapadni dio. Zato su i nastale razlike u pristupu u organiziranju NOP-a. Na istočnom dijelu kotara organizatori su politički radnici Okružnog komiteta KPJ za zapadni Srijem, a na zapadnom dijelu politički radnici OK KPH Slavonski Brod.

U ljeto 1943. godine Drugi srijemski partizanski odred izvršio je više uspješnih akcija i istjerao domobranskoustaške posade iz Soljana, Drenovaca, Račinovaca i Vrbanje. To je tada bilo poluoslobođeno područje, pa su NOO-i i antifašističke organizacije djelovale javno. Kada su u jesen 1943. godine na to područje došli Čerkezi, pohapsili su članove NOO-a i aktiviste NOP-a. Mnoge su pobili, a neke otjerali u logore, pa su organizacije NOP-a bile razbijene.

Poslije čerkeske ofenzive NOP se teško oporavljao od zadobivenih udara.

Uparedo s NOO-ima u selima istočnog dijela kotara osnivane su mjesne straže i udarne grupe. Ljudi koji odlaze u partizane upućivani su u Drugi srijemski partizanski odred i vojvođanske brigade. Početkom jeseni 1943. godine bila je formirana udarna grupa na čelu s komandantom **Ikom Jurićem**. Nazvali su je i četom. Pred Čerkezima se prebacila u Bosnu, gdje je rasformirana, a borci su raspoređeni u vojvođanske brigade. Krajem 1943. godine ponovo je formirana udarna grupa s komandantom **Tunom Arhom**, koja je djelovala sve do spajanja kotara.

Na istočnom je dijelu kotara već u kolovozu 1943. godine formiran KNOO, a Povjerenstvo KK KPJ početkom studenoga i Povjerenstvo KK SKOJ-a početkom prosinca iste godine. Ova kotarska rukovodstva NOP-a djelovala su do spajanja oba dijela kotara, tj. do kraja srpnja 1944. godine.

Na zapadnom dijelu kotara osnivaju se u proljeće i ljeto 1943. godine NOO-i, odbori AFŽ i USAOH-a. Djeluju konspirativno u skladu s uvjetima okupiranog područja. U rujnu je formiran KK KPH, a KK SKOJ-a u listopadu 1943. godine.

KNOO Županja osnovan je krajem 1943. godine, kada je održana prva sjednica Izvršnog odbora. U rujnu 1943. godine formirana je i straža pri KK KPH, koja je u listopadu prerasla u Županjsku udarnu grupu.

Čerkezi su u listopadu 1943. godine i na zapadnom dijelu kotara pohapsili veći broj aktivista. Neke su i ubili, ali mnogo manje nego na istočnom dijelu kotara. Zbog toga se NOP, uz mali zastoj, ravnomjerno razvija dalje, a u proljeće i ljeto 1944. godine dobiva široke razmjere.

Kako sve veći broj mladih odlazi u partizane, u svibnju 1944. godine osnovana je Županjska četa, koja je u kolovozu prerasla u Županjski bataljon. Do kraja 1944. godine izvršio je mnoge borbene zadatke, a to je bila značajna podrška razvoju NOP-a našeg kraja.

Partijska i SKOJ-evska organizacija bila je nešto brojnija na zapadnom dijelu kotara. No, bez obzira na teškoće s kojima su se susretali aktivisti NOP-a istočnog dijela kotara, žilavo su se borili u 1943. godini i u proljeće i u ljeto 1944. godine za obnovu i daljnji razvoj NOP-a sve do spajanja kotara. Od tada, pa do kraja 1944. godine narod županjskog kotara dao je velik i dragocjen doprinos NOB-u i konačnom oslobođenju zemlje.

TEROR USTAŠA I OKUPATORA

Odmah nakon preuzimanja vlasti ustaše su nastojale da je učvrste terorom i zastrašivanjem. Tako je u Gundincima Pavao Mihić Perljev odmah nakon proglašenja NDH sakupio grupu ljudi iz Hrvatske seljačke zaštite i otišao u zaselak Frpak, gdje je živjelo oko tridesetak porodica Srba. One su ne baš dobrovoljno doselile iz Banije 1935. godine na zemljište koje je bilo državno vlasništvo. Preselila ih je bivša kraljevska jugoslavenska vlast. Ljudi su nastavili svoj mukotrpn seljački život rađajući mirno i nastojeći sa susjedima uspostaviti što bolje odnose. No, Pava je htio da ovim siromašnim seljacima pokaže čija je kakva vlast. Približivši se naselju grupa Seljačke zaštite predvođena Pavom Mihićem otvorila je vatru iz lovačkih pušaka, s namjerom da zastraši stanovnike naselja. Jedan je broj ljudi prije dolaska »zaštitaša« pobjegao u obližnju šumu, a ostale su Pava i družina tukući i zlostavljajući dotjerali u naselje na zbornu mjesto. Tu im je Pava održao govor o novoj ustaškoj vlasti i kako je treba poštivati.²⁶

²⁶ Milan Đermanović, »Županji u borbi«, knj. III, Županja 1982, str. 6.

Čim se u Gundincima pronio glas da je Pava Mihić s grupom zadržanih pripadnika HSZ otišao u zaselak Frpak zlostavljati srpski živalj, brzo se okupila grupa ljudi s lovačkim puškama i uputila k Frpaku da zaštiti svoje suseljanke. Tu su grupu organizirali i predvodili **Đuro Janković Barišin** i **Ivan Jemrić**, učitelj. Stigli su u naselje Frpak i natjerali Pavu Mihića i njegove pomoćnike da ostave Srbe na miru.

U jesen 1943. godine zbog razvoja NOP-a počela su ponovo hapšenja Hrvata i Srba u Gundincima.²⁷

U centru kotara, u Županji, izvršena su hapšenja u mjesecu svibnju. Uhapšen je Petrović Ljubomir, kotarski načelnik, dr Miroslav Poljak, advokat, Ivan Krenais, župnik, August Kozjak, apotekar, Franja Kobašević, seljak, Kajica Robotić, učiteljica, Mandica Domaćinović, Emilija Romić, učiteljica, i dr. Bilo je uhapšeno preko četrdeset osoba. Žene su ubrzo bile puštene kući, a muškarci sprovedeni u zatvor u Vinkovce. Većina uhapšenih bili su aktivni u Jugosokolu, pa im je to uzeto za grijeh.²⁸ Dr Miroslav Poljak je iz Vinkovaca otjeran u Zagreb u policijski zatvor, a odatle u logor »Danicu« (Koprivnica).

Tih dana kada su dotjerani u Vinkovački zatvor prema zabilješkama doktora Poljaka, dotjerani su i uhapšeni iz Drenovaca, Vrbanje i Gunje. Među uhapšenima iz Vrbanje bili su: Đuro Čosić, općinski bilježnik, Milivoj Grujić, gostioničar, Tešankić Milan, stolar-rezbar i Filip Borić. Razlozi hapšenja ovih ljudi bili su različiti. Neki su bili projugoslavenski orijentirani, a neki po nacionalnosti Srbi.

Đuro Čosić je bio iz Vinkovaca pušten kući, a Grujić, Tešankić i Borić su otjerani najprije u Zagreb u policijski zatvor, a zatim sprovedeni u logor »Danicu« kod Koprivnice. Tamo su ubijeni.

Iz Drenovaca su bili uhapšeni mladići koji su s bojišta između Drenovaca i Posavskih Podgajaca, gdje je jedna njemačka patrola ranila i ubila više vojnika jugoslavenske vojske, pokupili oružje i municiju. Bili su to: Mijo Mitrović, Nikola Nekić Miga, Đuro Vrkić, Jure Ramas, Mile Maričić i drugi. Mile Maričić je otjeran iz Vinkovaca u Zagreb, gdje je ostao u policijskom zatvoru do sredine lipnja 1941. godine. Ostali su bili pušteni na slobodu.

Iz Gunje su bili uhapšeni: Diklić Đuro, Višnjić Stevo, Lončar Simo, Lukavac Stevo, Lukač Neco i Tomašić Franjo. Svi su bili otjerani u Zagreb, a potom u logor »Danicu«.

Početak 1942. godine Lukač i Tomašić su pušteni kući, a ostali su ostali u logoru i strijeljani.

Iz Štitara su odmah 1941. godine bile uhapšene Luburić Zlata i Ljubica i otjerane u logor Stara Gradiška. Početkom 1943. godine puštene su kući.

Doktor Miroslav Poljak u svojim sjećanjima opisuje zlostavljanje i tuču zatvorenika u zatvoru Vinkovci. U tome se posebno isticao ustaški satnik Tomić. Zatvor je bio pretrpan, jer su ustaše stalno dovodile nove zatvorenike.

Iz vinkovačkog zatvora uhapšene su rijetko puštali kući, već su većinu otjerali u druge zatvore i logor »Danicu«.

U Gundincima su oružnici u ljeto 1941. godine uhapsili Lajoša Olaja — Lajčiku. On je optužen da je imao oružje. Također su uhapsili i Nikolu Đermanovića, radnika u Mihićevo mlinu. Optužio ga je Antun Kokanović — Bjat, da je rekao da će NDH propasti kao što su propale i mnogo veće države. Lajoš Olaj je bio upućen najprije u Kotarski sud u Županji, a zatim u Osijek na Prijeki sud. U pomanjkanju dokaza Lajoš nije bio osuđen i pušten je na slobodu. Nakon puštanja iz zatvora, ustaše su ga odmah ponovo uhapsile (jedan od njih je bio iz Sikirevačkih lugova te je

²⁷ Prema sjećanju Stjepana Kokanovića.

²⁸ S. Gruber, »Županji u borbi«, knj. I, Županja 1960, str. 51 i sjećanje Ive Poljaka.

poznavao Lajoša), i odvele u nepoznatom pravcu. Lajoš Olaj je tada nestao i sigurno su ga ubile ustaše.²⁹

Nikola Đermanović je 15. rujna 1941. godine izveden pred Prijeki sud u Osijeku i osuđen na smrt. Toga dana osuđena je na smrt i Sara Bertić, studentica agronomije iz Osijeka, njena majka Agripina i Đorđe Obrenović, ratar iz Tenja. Strijeljanje je izvršeno tri sata nakon proglašenja osude.³⁰

U Soljanima su ustaše odmah uhapsile općinskog bilježnika Pavlovića i Marka Kovanovića, predsjednika Kotarskog odbora HSS za Županju. Bilježnik Pavlović je bio odmah pušten iz županjskog zatvora, a Marka Kovanovića su ustaše otjerale u Osijek.

Tu je trebao biti izveden pred Prijeki sud, ali je i on pušten iz zatvora na nečiju intervenciju.

Odmah po dolasku na vlast ustaše su u Babinoj Gredi uhapsile Jovana Žutića, odvele ga na Savu, zaklale i bacile u vodu. Do 1943. godine u Babinoj Gredi nije bilo novih hapšenja ni ubijanja.

U Rajevom selu je živjelo miješano stanovništvo: Hrvati, Srbi i Rusini. Pred rat je bilo oko 15% srpskog stanovništva, a Hrvata oko 70%.

Živjeli su složno ne gledajući na naciju i vjeru. No dolaskom NDH katolički je pop Antun Milošević smatrao da Srbe treba prekrstiti s pravoslavne na katoličku vjeru. U nedjelju, 1. veljače 1942. godine pop Milošević je naredio da svi Srbi dođu u katoličku crkvu. Obukao je uniformu ustaškog oficira, pripasao pištolj i tako obučen prišao oltaru da pokrsti Srbe. Poslije ceremonije pokršćavanja održao im je govor i rekao da činom pokršćavanja ipak nisu postali Hrvati i nisu s njima izjednačeni. Pokršćavanju Srba u Rajevom Selu prisustvovao je i ustaški doglavnik Luka Lešić iz Bošnjaka i neki ustaški funkcioneri.³¹

- U vrijeme pokršćavanja pred crkvom su se našli Andrija Vujković i Mile Adžić, ugledni mještani Rajeva Sela. Protestirali su i rekli da je velika sramota što se vrši prisilno pokršćavanje Srba. Zahvaljujući samo velikom ugledu ovih čestitih ljudi, ustaše se nisu usudile dalje vršiti represalije nad rajevačkim Srbima. Tako nije došlo do razdora između srpskog i hrvatskog stanovništva.

I u drugim selima je bilo također pojedinačnog pokršćavanja Srba. U te prve dvije godine ustaška je vlast izvršila istrebljenje Roma i Jevreja.

U županjskom je kotaru bilo u svim selima oko dvije tisuće Roma. Najviše ih je bilo u Bošnjacima, oko četiri stotine i dvadeset, u Vrbanji oko četiri stotine.

Bavili su se sitnim obrtom, poljoprivrednom proizvodnjom i ponešto trgovinom konja. Bilo ih je dobrih glazbenika — svirača. Sakupljanje Roma i tjeranje u logor Jasenovac izvršeno je u travnju i svibnju 1942. godine.

Ustaše su govorile Romima da ih sabiru na jedno mjesto gdje će im biti omogućen život i rad. Pojedini ljudi su im govorili da ustaše lažu i da će ih sve pobiti. No, Romi su se fatalistički držali tih obećanja i govorili: »Kume, možda će nam tamo kamo nas tjeraju biti i bolje.« Nisu vjerovali u zlu kob koja ih čeka, kao ni mnogi drugi ljudi da će ustaše zaista nad tim mirnim narodom izvršiti tako strašan zločin.

Otjerali su ih u logor Jasenovac i nemilosrdno pobili djecu, odrasle i starce. Nitko se od njih iz Jasenovca nije vratio. Rat je preživjelo samo njih nekoliko, i to onih koji su bili u zarobljeništvu u Njemačkoj ili su se nalazili na nekom drugom području.

²⁹ Milan Đermanović, n. d., str. 9.

³⁰ HAB, »Grada«, knj. I, Šlavonski Brod 1962, str. 160.

³¹ Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske Zagreb, k. 225 KOZ br. T-257/42 od 3. 2. 1942. godine.

Kada su ustaše tjerale Rome iz Vrbanje, Mile Radosavljević nije bio kod kuće. Nalazio se u šumi gdje je palio drvo za ugalj. Pošao je kući, no ljudi, koji su ga sreli, rekli su mu da ustaše sakupljaju Rome i da ne ide kući jer će i njega otjerati. Vratio se u šumu, natovario na kola peteročlanu porodicu i produžio dublje u bosutske šume. Tu je pronašao srijemske partizane. Kod njih se zadržao jedno vrijeme, a kasnije se s porodicom prebacio u Bosnu i tako preživio on i porodica.

U županjskom kotaru Jevreja nije bio velik broj, svega oko šezdeset. Svi su otjerani u logore i likvidirani, osim nekolicine koji su izvršili samoubojstvo.

U kolovozu 1942. godine, nakon akcije četnika u Spačvi, iz grupe omladinaca koja je htjela da im se priključi, misleći da su partizani, »...Ilija Filipović vratio se u selo, ustaše su ga uhapsile«. Pod batinama odao je svoje drugove u selu, antifašiste.

U Vrbanji je tada uhapšeno blizu trideset ljudi, među kojima Franjo Čakić i njegov sin Ivo, Josip Katalenić, Ivan Perkušić, Anica Odmerek, Ivan Čosić, Milan Katalenić, Julijan Đermić, Marijan Jegeš, Petar Babić, Smilja Vučenić, Ivo Kečkeš. Tjerali su ih selom kroz špalir žandara i ustaša. Anica Odmerek, u želji da prkosi, u prolazu pored svoje kuće tražila je crvenu maramu da bi mahala svojima. Na željezničkoj stanici su ih ukrcali u teretne vagone. Tako su stigli u Vinkovce, pa u Županju. Tu ih je »saslušavao« poznati ustaški zlikovac iz Sremske Mitrovice Pepo Novosel. Zatvorenica mu je stavljao pištolj u usta među zube i tako ih tjerao da govore. Suočavao ih je s Filipovićem. Kotarski predstojnik Mirko Gojsilović, zauzeo se za njih i većina je uskoro puštena iz zatvora. Ostali su oni koji su bili najviše okrivljeni. Anica Odmerek i Smilja Vučenić bile su otjerane u logor u Staru Gradišku. Smilja Vučenić je tu uskoro umrla. Anica Odmerek je poslije godinu dana, u nedostatku dokaza, puštena. Ivan Perkušić, Franjo i Ivo Čakić ostali su oko tri mjeseca u zatvoru u Županji, a onda su intervencijom Luke Vitića pušteni kućama pod uslovom da se svakog dana javljaju »Okružničkoj postaji«. Ilija Filipović odveden je u jasenovački logor i tamo ubijen.³²

Nakon ovog hapšenja takvih masovnih hapšenja nije više bilo sve do jeseni 1943. godine, do dolaska Čerkeza.

Krajem listopada 1943. godine na područje kotara Županja sručio se strašan orkan, orkan neprijateljske vojske. Bili su to dijelovi Prve kozačke konjičke divizije, koja je brojila osamnaest tisuća vojnika. Krajem rujna 1943. godine stigla je iz Njemačke u Srijem.³³ Ova je jedinica bila sastavljena od zarobljenih crvenoarmejaca i dobrovoljaca neprijateljski raspoloženih prema sovjetskoj vlasti. Isticala se posebnom brutalnošću i svirepošću vršenom nad stanovništvom u krajevima u kojima je prolazila. Tako je na našem području pljačkala domove, silovala žene, ubijala ljude, ne samo osumnjičene za suradnju s NOP-om već i ostale bez povoda i uzroka.

U ostavama (komorama i pivnicama) županjskih seljaka bilo je dosta hrane i rakije, koju su ovi vojnici samovoljno uzimali, a rakiju su pili do besvijesti. Ono što nisu mogli popiti, prosipali su i bušili burad pucajući iz automata i pušaka.

Djevojke i mlade žene su se morale sakrivati, jer su ih Čerkezi napadali i silovali. Nevjerojatno je i nerazumljivo zbog čega su se ti ljudi tako zvjerski ponašali. Ipak treba istaći da je među njima bilo i onih koji su sačuvali ljudsko dostojanstvo i antifašistički duh. Na čelu ove razularene horde stajao je komandni kadar sastavljen u većini od njemačkih oficira. Oni su vršili masovna hapšenja da se domognu surad-

³² Jolan Levinger, »Županji u borbi«, knj. II, Županja 1975, str. 26 i 27.

³³ »Leksikon NOR i revolucije u Jugoslaviji od 1941. do 1945. godine«, »Narodna knjiga«, Beograd 1980, str. 908.

nika NOP-a članova NOO-a i antifašističkih organizacija. Na istočnom dijelu kotara masovno su hapsili suradnike NOP-a i velik broj članova NOO-a, jer su NOO-i prije dolaska Cerkeza djelovali legalno. Mnogi od uhapšenih su odmah pobijeni ili otjerani u logore i tamo kasnije likvidirani.

U Strošincima je ubijeno sedam odbornika NOO-a i jedna žena aktivistkinja.³⁴

Ubijanja i hapšenja vršena su i u drugim selima. U Soljanima su uhapsili četvoro ljudi koje su strijeljali iza Vrbanje, između željezničke stanice i sela. Strijeljani su, prema sjećanju Marka Bartolovića: Samo Cipkar, član NOO-a, Andrija Valenčik, stražar mjesne straže, inž. Marko Burlak i Blaž Ružić, suradnici NOP-a. Ružu i Ivana Gavranovića pronašli su s arhivom NOO-a nedaleko od Soljana u jednom kukuruzištu i ubili ih.

Ubijeno je još pojedinačno dvanaest suradnika NOP-a, a veći broj je uhapšen i otjeran u zatvore i logore.³⁵

Ni u Vrbanji aktivisti NOP-a nisu bili pošteđeni krvavog terora. Strijeljani su Marija Filipović, majka četiriju sinova od kojih su dvojica već dala svoje živote za slobodu. Najmlađeg Ivicu uhapsili su s majkom i nakon mučenja objesili ga u središtu sela ispred crkve, iako je bio još dječak. Ubijene su još dvije aktivistkinje AFZ i jedan član NOO-a. Uhapšeno je trideset i šestoro ljudi i žena i odvedeno u vinkovački logor. Jedan od njih je odveden u logor Jasenovac.³⁶

U Račinovcima je uhapšeno dvadeset i devetero ljudi i žena. Među njima je bio Stanko Panjićanin, član KNOO-a, i njegova kćerka Adela, član SKOJ-a. Također je uhapšen predratni komunist i član NOO-a Josip Oks, Marijan Gajčević, član NOO-a, te članice MO AFZ-a: Liza Pavlović, Liza Zarecki, Kata Babić, Jozefina Pepa Babić i Dragica Jović. Miju Belju, aktivistu NOP-a (rodom iz Bugojna), ubili su iza crkve u Račinovcima.³⁷ Većinu uhapšenih Račinovčana odveli su u vinkovački logor. Josip Oks je tamo ubijen. Stanko Panjićanin je nakon izvjesnog vremena pušten kući.

U Drenovcima su Cerkezi uhapsili oko četrdesetoro ljudi i žena. Među uhapšenima bile su i Marica Marošević i Eva Maruna. Uхватili su i partizana Simu Pedića, koji se vratio iz Bosne i krio se u štali »kulturbundovca«³⁸ Stefana Mihlića. Sa Šimom su uhapsili i Nikolu Vilija koji je služio kod Mihlića, ali nije znao ništa o Pediću. Njih dvojicu su Cerkezi objesili na jasen u centru sela preko puta apoteke i ostavili ih tri dana radi zastrašivanja naroda.³⁸

Tako je NOP na istočnom dijelu kotara pretrpio u to vrijeme velike gubitke koji se više nisu mogli nadoknaditi.

O zulumima I kozačke konjičke divizije u svojem izvještaju Velikoj župi Posavje 30. 10. 1943. godine predstojnik Kotarske oblasti Županja između ostalog navodi: »Kozачki odredi, koji su došli da čiste teren, pljačkaju, siluju i ubijaju. Mirno i nevino pučanstvo nema nigdje zaštite.«³⁹

U Gradištu su Cerkezi ubili jednu ženu bacivši je u bunar, a pret hodno su je htjeli silovati. Opljačkali su mnogo hrane i otjerali nekoliko desetaka konja.

U Babinoj Gredi su uhapsili desetoro ljudi i ubili jednog čovjeka, a više od deset žena silovali.

³⁴ Strijeljani su u jesen 1943. godine članovi NOO-a: Josip Jurčević, Ivan Strapajević, Petar Stelje, Stjepan Almaši, Mijo Žilak, Stevan Vujić.

³⁵ Isto kao 32.

³⁶ Jolan Levinger »Županjci u borbi«, knj. II, Županja 1975, str. 60 i 70.

³⁷ Isto, str. 71. i 72.

³⁸ Isto, str. 77.

³⁹ Historijski institut Slavonije (dalje: HIS), »Građa«, knj. VIII, Slavonski Brod 1970, str. 293, dok. 114.

Rano u zoru, 11. studenoga 1943. godine, Čerkezi su opkolili Gundince. Komanda jedinice je tražila da se prijave u školi svi muškarci od 16 do 60 godina. Osumnjičeni su da su u vezi s partizanima, i to: Đuro Tobolčević, Ivan i Mato Kokanović, kuće broj 317, Antun Matasović, kuće broj 304, Ivan Žarak, kuće broj 67, Mato Kadić, kuće broj 74, Adam Kokanović, kuće broj 204, Manda Kadić, kuće broj 76 iz Gundinaca.⁴⁰

Osumnjičene su Čerkezi pohapsili i otjerali u Donje Andrijevice. Zbog pomanjkanja dokaza i na osnovu nekih intervencija većina uhapšenih je puštena kućama, samo su Adam Kokanović i Mata Kadić otjerani u logor u Zemun.

Posebno težak slučaj zbio se u Velikoj Kopanici, gdje je uhapšen Jašo Antoni, otac partizanke Mare i Franje dezertera iz domobranstva. Jašo Antoni bio je odani suradnik NOP-a, kojeg su kao pristašu SDS progonili već i za vrijeme stare Jugoslavije, pa je još u siječnju 1929. godine otpušten iz službe kao općinski bilježnik. Kada su ga uhapsili, tjerali su ga da trči pred konjima od Velike Kopanice prema Donjim Andrijevcima. Tada je imao 62 godine i težio je preko 100 kg. Strašno se umorio i legao na cestu, a kad je naišao njemački oficir, Antoni mu se obratio na njemačkom jeziku: »Ja više ne mogu, ubijte me!« Kada je oficir čuo da govori njemački, rekao mu je da ustane i posadio ga na kola. U Donjim Andrijevcima su ga saslušali u njemačkoj komandi, a zatim poslali u zatvor u Slavonski Brod. U zatvoru je proveo neko vrijeme i tada je na intervenciju Pere Štadlmana pušten kući.

I slučaj u Kupini bio je težak. Čerkezi su uhapsili Blaža Vuksanovića — Đurina, komunistu i predsjednika NOO-a. Vezali su ga konjima za rep i vukli u Donje Andrijevice, a zatim ga odveli u Čajkovce. Tu su ga ispitivali i ubili. To je bio veliki gubitak za NOP, jer je Blaž suradnik NOP-a od 1941. godine. Bio je član KPH i član KK KPH Đakovo već 1941. godine.⁴¹

U Kupini su Čerkezi zapalili štagalj u kojem je izgorio bolesni partizan Ivan Čukić, a uz njega još tri kuće. Nemoguće je opisati sva zlodjela Prve kozačke konjičke divizije koja je počinila po županijskim selima. Njezine su jedinice unosile strah i trepet. Pijane su grupe Čerkeza jašući na konjima po selima i poljima pucale iz pušaka i automata na živad, svinje pa i na ljude.

Ustaše nisu bile ravnodušne na aktivnost NOP-a. Nastojale su saznati za aktiviste i pohapsiti ih. Za hapšenje je bila dovoljna i mala sumnja. Tako su u veljači 1944. godine uhapsili u Velikoj Kopanici vrlo aktivne SKOJ-evke, sestre Katicu i Ankicu Filipović — Stefine.⁴² Nakon hapšenja otjerali su ih u Vrpolje gdje su ih zadržali u zatvoru oko četrnaest dana. Na intervenciju Pere Štadlmana puštene su kući. Kod kuće su se zadržale kraće vrijeme (oko mjesec dana), a tada su otišle u partizane.

U Babinoj Gredi je uhapšen Josip Dragušica, jedan od prvih suradnika NOP-a, komunistu po uvjerenju. Teško je utvrditi da li je u momentu hapšenja bio član KPJ. Uhapšen je u bijegu u Slavonskom Brodu. Sproveden je u Zagreb. Tamo je bio mjesec dana u zatvoru pod istragom i tada je trebao biti pušten kući na slobodu.

No, na intervenciju ustaško-gestapovskog agenta Emila Vukojevića, koji ga je i uhapsio, sproveden je u vinkovački logor. U logoru je ostao do 5. srpnja 1944. godine. Tada je izveden iz logora i strijeljan kao talac.⁴³

U Babinu Gredu upali su gestapovci 6. travnja 1944. godine i počinili pravi masakr.

⁴⁰ HIS, »Grada«, knj. IX, Slavonski Brod 1981, str. 26, dok. 8.

⁴¹ Muzej Zupanja, Mapa 24; Josip Zmaić, Izjava o razvoju NOP-a u kotaru Zupanja.

⁴² Katica Filipović bila je član KPH od jeseni 1943. godine.

⁴³ Stjepan Gruber, »Zupanjci u borbi«, Zupanja 1960, str. 70.

Došli su motociklima rano ujutro u Babinu Gredu i zaustavili se pred jednom kućom u centru sela. Počeli su divljački lupati u prozore vičući: »Otvorite, otvorite«. U toj kući je stanovala Mila Andrić, sekretar partijske ćelije KPH Babina Greda. Kada je Mila otvorila prozor, gestapovci su je bez riječi ustrijelili rafalom iz šmajsera. Tako je prekinut život mlade žene revolucionarke, koja je s velikim žarom izvršavala sve zadatke koje je pred nju postavljala Partija i NOP.

Gestapovci su ostavili mrtvu Milu i produžili svoju krvavu rabotu. Pošli su u ulicu Donju Malu, kući Frole Đakovića. Htjeli su ubiti Frolu, člana NOO-a Babina Greda i člana KNO-a Županja. Kako ga nisu našli kod kuće, uhapsili su njegovog 23-godišnjeg sina vojnog domobranskog bjegunca, povelj ga sa sobom na stan Đakovića na Lučicu pod šumom Banov dol. Kada ni na stanu nisu našli Frolu, ubili su njegovog sina Ivu i zapalili stan.

Nakon toga vratili su se ponovo u selo i došli do kuće Mate Kneževića — Čedana, koja se nalazila uz babogredski mlin. Upitali su ga kako se zove. Kada je odgovorio, odmah su ga ubili. Oni su zapravo tražili Matu Kneževića — Orozova i tako je Mato Čedanov ubijen umjesto Mate Kneževića — Orozova.

Isti dan gestapovci su učinili još jednu kobnu zamjenu. Produživši do kuće Blaža Vinkovića u Mlaki (sada Ulica Matije Gupca) kod kuće su našli Katu Vuković — Bubanovu, Blaževu pastorku.

Pitali su je kako se zove i kada im je odgovorila, odmah su je na mjestu ubili. Omladinka Kata Vuković, kći Blaževa koja nije bila kod kuće, pukim slučajem je ostala živa.

Nakon četvrtog ubistva krvavi pir još nije bio završen. Ubice su pošle na savski nasip gdje se nalazilo nekoliko kuća u predjelu Dubočica. Tu je živjela Marija Smiljanić. I ona je likvidirana iako nije bila suradnik NOP-a.

Šesta žrtva ovog fašističkog divljanja bio je Đuro Pfaff, otac našeg borca Zlatka Pfaffa. Nalazio se u Županji na dužnosti blagajnika u preseljenoj Općini Babina Greda.

Šestog travnja 1944. godine bio je lijep dan i on je po podne šetao Kolodvorskom ulicom. Pred kućom Čelant zaustavio ga je gestapovac i tražio legitimaciju. Kada je pročitao kako se zove, uveo ga je u »haustor« i na mjestu ubio iz pištolja.

Toga dana gestapovci su tražili u Babinoj Gredi i Ivana Babića — Gabričina, koji se sklonio u Županju. Ne našavši ga kod kuće, maltretirali su njegovu ženu Matiju i prijetili joj da će ne nađu li njega, ubiti nju. Ivan Babić je odmah po povratku iz Županje otišao u partizane sa cijelom obitelji.

Slijedeća žrtva trebala je biti Tena Verić, učiteljica, tajnik prvog NOO-a u Babinoj Gredi. Ona se uspjela skloniti i odmah iza toga otišla je u partizane.

Ustaše i gestapovci odlučili su se na brze akcije po danu uz upotrebu oklopnih vozila. Tako su 8. travnja 1944. godine došli u Gundince na nekoliko oklopnih bojnih kola. Upali su u kuću Franje Mihića — Barišina, u kojoj je bilo nekoliko suradnika NOP-a. Omladinke su bile: Marija i Manda, a njihov brat Marijan bio je vojni bjegunac. Kod kuće su našli samo Marijanovu ženu Mariju i pitali je za njega. Kada im je rekla da ne zna gdje je, natovarili su je na borna kola i krenuli prema polju, dijelu atara zvanog Prodašinci.

Obišli su nekoliko stanova i kada nisu našli Marijana, Mariju su na jednoj njivi istjerali iz vozila i rafalom je iz šmajsera ubili. Ostavili su je mrtvu na njivi, a oni su se vratili u selo. Marija je bila žrtva fašističke odmazde i terora, a iza nje je ostalo troje male djece od tri mjeseca do četiri godine.

Nekoliko dana nakon ubistva Marije Mihić u Gundince je upao Grga Bukovac sa svojim ustašama. Došao je hapsiti suradnike NOP-a i imao spisak ljudi koje treba uhapsiti. Većina aktivista i suradnika NOP-a saznala je za dolazak ustaša u selo i na vrijeme se sklonila. Ustaše su uhvatile nekoliko ljudi, a među njima je bio i suradnik NOP-a Đuro Varzić — Ivančićev. Kada su ga doveli u zgradu gundinačke općine, iskoristio je trenutak njihove nepažnje i iz hodnika zgrade pobjegao u dvorište. No, kada je htio preskočiti ogradu dvorišta, ustaše su zapucale i pao je smrtno pogođen. Njegov sin Marko, mladić od sedamnaest godina, prije pogibije oca otišao je s grupom mladića u partizane.

Poslije ofenzive, koju je XIII SS »handžar« divizija izvršila na partizanske jedinice u zapadnom Srijemu u ožujku 1944. godine, dijelovi te divizije zauzeli su i sela istočnog dijela kotara Županja. Njeni vojnici vršili su velik teror nad stanovništvom i suradnicima NOP-a.

Evo što o tome piše drugarica Jolan Levinger Mira:

»U drenovačkim stanovima doznali smo da je u toku ove ofenzive u selu uhapšena i otjerana u logor grupa naših aktivista, među kojima su bili Marica Marošević, Ferko Hartvig, Jula i Eva Vitić, Eva Maruna i njen otac Mile Radovan, Jaga Vitić, Josip Šoša, Grga Šimurina, Mijo Šuhart, Mihili Panić. Otjerani su najprije u Osijek. Intervencijom Stjepana Hobolja, nadsatnika u Osijeku, koji je bio starješina Mate Vitića, brata Luke Vitića, a muž Jage Vitić, ubrzo su pušteni. Mata je nagovorio muškarce da krenu ka Lipovcu i da se pridruže našim jedinicama. U šumi su, međutim, naišli na ustaše koji su ih zarobili i sproveli u Brčko.

Žene su se vratile u Drenovce, ali ubrzo, zajedno sa jednom grupom, ponovo su zatvoreni. Tjerani su pješice u Brčko, a pratili su ih na zaprežnim kolima vojnici — ustaše iz 13. SS legionarske divizije »handžar«. Prašina se dizala, a vojnici su naizmjenički kundačili ljude. Dvojica, trojica su tukli jednog.

Kasnije smo doznali i pojedinosti, a još više o tome poslije oslobođenja. Na brčanskom mostu stajali su njemački vojnici i oficiri. Ugledavši od batinjanja modre ljude, naredili su vojnicima da prestanu. Smjestili su ih u dvorište jednog magacina u blizini mosta. Slijedećeg dana odveli su ih na liječnički pregled. Dobijali su obloge. Tu su ostali mjesec dana svi zajedno. Poslije toga su Marica Marošević, Ferko Hartvig, Eva i Mile Radovan Maruna otjerani u Zemun, pa u Beograd na ciglanu na Zvezdari. Tu se Marica razboljela od tifusa i uskoro u zemunskoj bolnici umrla. U logoru, pa i teško bolesna u bolnici, ležeći pored Eve Maruna, koja se također razboljela, do posljednjeg trenutka svoje prisebnosti hrabrila je ostale zatvorenike, pjevala. Pjevala je često vlažnih očiju, misleći na dvije djevojčice koje je morala ostaviti kod njihove bake, puna briga o Viki i ostalim članovima obitelji. Nije bila službeno član Komunističke partije, ali je to bila i po svom uvjerenju i držanju do posljednjeg daha. Samo je smrt bila u stanju da je odvoji od borbe.

Ferko Hartvig je sa Zvezdare odveden u logor u Munster. Eva i Mile Radovan Maruna su također dospjeli u jedan logor u Njemačkoj.

Eva i Jaga Vitić su u brčanskom logoru dobile tifus, a nešto kasnije i Jula. Kad su preležale bolest, puštene su svojim kućama.

Josip Šoša, Franjo Kotrla, Mijo Šuhart i Grga Šimurina još u »bjelogardijskoj ofenzivi« bili su uhapšeni i otjerani u logor u Brčko zajedno sa Ivanom Maričićem i Ilijom Županom.

Odavde su premješteni u vinkovački logor. Ilija Župan je iz Vinkovaca otjeran u logor u Njemačku.

Početkom 1944. godine pobjegao je iz logora, došao do naše vojske i ostao u njoj.

Ivan Maričić je zamijenjen, pa je također ostao u našoj vojsci.

Josip Šoša, Franjo Kotrla, Mijo Šuhart i Grga Šimurina bili su pušteni svojim kućama. U toku takozvane fesaroške ofenzive u travnju 1944. godine otjerani su s grupom iz Drenovaca u Brčko i tu strijeljani zajedno s Ivicom Viktorinom, koji je odmah poslije okupacije zemlje u svađi u gostionici ubio ustašu, otišao u Zagreb i prijavio se policiji.

U Brčko su ga odvezli iz zatvora sa Savske ceste u Zagrebu.

U Soljanima su u toku ove neprijateljske operacije ubijeni Živko Špoljar, Ivo Žužić i odbornik Mjesnog narodnooslobodilačkog odbora Janko Horvat. Svi Slovenci, muškarci, njih osamdeset, zajedno sa deset Hrvata otjerani su u logor, ali ubrzo pušteni svojim kućama.

U Strošincima su ubijena tri muškarca.

Neprijateljska vojska pljačkalâ je u selima, terorizirala ljude.

Zavladali su strah i ogorčenje.⁶⁴

Vojnici XIII SS »handžar« divizije izvršili su 12. kolovoza 1944. godine težak zločin u Gundincima. Komandant jedinice dao je u toku noći blokirati selo, a ujutro su ustaše i esesovci počeli s hapšenjem. Budući da su se suradnici NOP-a na vrijeme sklonili, hapsili su nasumice, iskaljujući bijes i na nedužnim ljudima. U kući suradnika Franje Mihića — Barišina prenoćio je Đuka Đermić iz Vrbanje, član KK SKOJ-a Zupanja.

Čuvši da ustaše i esesovci idu selom i vrše pretres po kućama, Đuka je izašao u šljivik iza kuće i sakrio se u visokoj travi. Tu je pronađen mrtav. Pretpostavlja se da se sam ustrijelio, ili su ga ubili esesovci. Poslije toga zapalili su gospodarske zgrade i kuću Franje Mihića. Zgrade su izgorjele, no kuća je spašena.

Gledajući haraćenje nevinih ljudi, seoski župnik Mirko Gazivoda i učitelj Ivan Jemrić osmjelili su se i intervenirali kod njemačkog komandanta. Na njihovu intervenciju većina uhapšenih puštena je kućama a u zatvoru su zadržana petorica mladića dezertera iz domobranstva: Ivan Mihić — Perišin, Josip Kadić — Jerkov, Josip Mihić — Pejin i Josip Hlobik, a uz njih i dvije žene. Zadržana je Stana Đermanović, majka dvojice partizana, Mirka i Milana, i Janja, žena partizana Adama Hlobika. Prije napuštanja Gundinaca njemački fašisti su zatvorili sedam uhapšenih u dvorišnu zgradu župnog dvora, polili je benzinom i zapalili. Žrtve su žive izgorjele zajedno sa zgradom. Iza Stane Đermanović ostalo je troje male nezbrinute djece, a iza Janje Hlobik malo dijete od četiri mjeseca. Stanin muž Nikola strijeljan je u Osijeku 1941. godine od strane ustaša, i djeca su ostala bez oba roditelja.

U rujnu 1944. godine pripadnici »Einsatz komande — 3« iz Vinkovaca ubili su u Sikirevačkom lugu staricu Klaru Abramović, njezinu snahu Katu i troje unučadi.⁶⁵ Ubistvom nedužnog svijeta iskalili su svoj bijes jer u šumi Merolino nisu našli partizane.

Krajem prosinca 1944. godine njemačka SS policija uhapsila je u noći Antuna Špoljera, suradnika NOP-a, izvela ga na ulicu i ubila u centru Zupanje.

U kolibi na stanu Mace Zečević ubijen je u srpnju 1944. godine neki SS-ovac, ubio ga je u odbrani Mijo Peršić.

Čim je otkriven leš ubijenog SS-ovca, uslijedila su hapšenja. Najprije je uhapšena majka Mace Zečević, Kata Segeš i sin Marko, a nakon toga i Manda Nasurović, upravo kada se spremala da pobjegne.

Nakon ispitivanja, a na intervenciju ustaškog tabornika, Manda je puštena kući kao i Marko Zečević. Katu Segeš SS-ovci su odveli na groblje i ubili. Dva, tri dana ranije na groblju su ubijeni: Tanasije Brkić, radnik iz Besne, Mišo Zlatko, suradnik NOP-a, i Katica Karamarko, član Odbora AFŽ.

⁶⁴ Jolan Levinger, »Zupanjci u borbi«, knj. II, Zupanja 1975, str. 98 i 99.

⁶⁵ Stjepan Gruber, »Zupanjci u borbi«, knj. II, Zupanja 1975, str. 98. i 99.

Manda Nasurović u toj situaciji nije više mogla ostati u selu. Upregla je konje, radi kamuflaže natovarila žito, sjela u kola, te krenula u Lipovac. Usput su joj se pridružila i dva SS-ovca koji su odlučili otići u partizane. Sretno su stigli u Lipovac. Tu je našla svoga muža Martina, Macu Zečević, Luku Vitića i ostale drugove. U noći je došla u Lipovac neprijateljska vojska i Manda se jedva spasila, a Maca Zečević je poginula. S Macom je poginula i Katica Samardžić — Filipović i još dva druga.⁴⁶

Marko Zečević je pobjegao iz Drenovaca u Soljane k rodbini. Uhvatio je vezu s partizanima i priključio se Županjskom bataljonu. Tako je Marko postao borac, i ta najmlađi u Županjskom bataljonu. Nedugo iza ovih događaja u blizini Soljana poginuo je Mijo Peršić, vrijedan aktivista NOP-a i član KPJ.

Krajem 1944. godine i početkom 1945. godine jake neprijateljske snage koncentrirane su iza linije fronta. Sela županjskog kotara bila su puna raznovrsne neprijateljske vojske.

Ustaše su koristile priliku i ponovo uvele strahovladu. Hapšeni su svi oni na koje se sumnjalo da su surađivali s NOP-om. Posebno su se okomili na omladinu i članove NOO-a. U Gundincima je uhapšeno pet članova NOO-a koje su otjerali u zatvor u Županju.

Tu su ih ispitivali i tukli, a zatim otjerali u logor u Vinkovce. Također su uhapsili oko petnaest omladinki koje su tukli i zlostavljali na razne načine. Uhapšene omladinke prozvali su »Pjevačko društvo Papuk« i tjerali ih da pjevaju partizanske pjesme, a zatim ih opet tukli. I njih su otjerali u vinkovački logor. Nakon mjesec dana na intervenciju učitelja Ivana Jemrića članovi NOO-a i omladinke pušteni su iz logora kući. Neki su od teških batina ostali invalidi, kao na primjer Pavao Kokanović — Tamburov, a Martin Mihić — Čosin je ubrzo poslije rata umro. Miju Kokanovića — Mindžinog, člana NOO-a i Komisije za utvrđivanje zločina fašista, Iliju Kokanovića — Firova, Stjepana Kokanovića — Birtina i Nikolu Kadića — Kestenara ustaše su uhapsile i otjerale u Slavonski Šamac. Tamo su ih odmah počeli tući i mučiti. Posebno su mučili Miju Kokanovića. Druga trojica su morali sve to gledati. Miji su noge stavljali na vatru, tj. živa ga pekli a on je jaukao od bola. Na kraju su ga ubili i bacili u Savu. Ilija i Stipa bili su vrlo mladi, pa je mučenje i strah na njima ostavio teške posljedice. Stjepan Kokanović — Birtin je ubrzo poslije rata umro.

U Maloj Kopanici ustaše su uhapsile Mariju Radičević, člana KPH, i omladinke Maricu i Baricu Radičević, sestre Ivana Radičevića. Omladinke su vezle barjak za Županjski bataljon, koji su sakrile nakon dolaska ustaša u selo. Ustaše su ih strašno tukle i tražile da kažu gdje se nalazi barjak. Osobito su tukli strinu Mariju. Stavili su joj na glavu panj i rekli da će joj je sjekirom odsjeći ako ne kaže gdje se nalazi barjak. Strina Marija nije ni tada htjela reći. Tada su je zatvorili u malu prostoriju, tukli je i lupali njenom glavom o zid. Zidovi su bili krvavi, lubanja je napukla, ali Marija Radičević nije ni tada progovorila. Od teških batina ostala je doživotni invalid.

U Babinoj Gredi uhapšeno je oko petnaest suradnika NOP-a i članova NOO-a. U svojim sjećanjima piše Franja Delić da su ih posebno zlostavljali zbog učešća na Kotarskoj konferenciji JNOF održanoj studenoga 1944. godine u šumi Merolino.⁴⁷

Nakon hapšenja i ispitivanja u Općini Babina Greda neke su odmah pustili kući, a devetero ih je otjerano u Cernu, gdje su ih ustaše ponovo

⁴⁶ Jolan Levinger, »Županji u borbi«, knj. II, Zupanja 1975, str. 104.

⁴⁷ S. Domankušec, N. Krajišić, S. Pravdić, »Diljski NOP odred«, Vojnoizdavački zavod (dalje: VIZ), Beograd 1981, str. 261.

ispitivale i tukle. Nakon ispitivanja u Cerni četvero uhapšenih pustili su kući, a Franju Delića, Luku Kneževića, Miju Verića, Ivicu Verić (žena) i Katu Gregić otjerali su u zatvor u Vinkovce.

Poslije izvjesnog vremena pušteni su i oni kući. U isto vrijeme bile su uhapšene i sestre Ruža i Kata Babić — Bradarove, skojevke i njihov otac Stjepan, ali su oni ubrzo pušteni kući.

U Štitaru su ustaše uhapsile pet članova NOO-a, koji su ubijeni u raznim mjestima. Ivan Blažević, predsjednik NOO-a, i Marija Blažević, član NOO-a, uhvaćeni su i ubijeni na stanu na Beravi. Mato Dominković, Ivan Vincetić i Kata Mikleušević, članovi NOO-a, uhapšeni su, otjerani u logor u Vinkovce, gdje su i ubijeni, Mato Miličević je uhapšen u Županju, gdje je također ubijen. Svi su oni uhapšeni krajem 1944. godine.

Hapšenja su vršena i u Gradištu, Bošnjacima, ali i u drugim selima. Mnogi od uhapšenih bili su otjerani u logor Vinkovci, gdje su ih ustaše tukle i zlostavljale na razne načine. Neki su uspjeli iz logora izaći i vratiti se kućama, ali mnogi su u njemu i ubijeni. Nažalost, nema točnih podataka, koliko je ljudi bilo uhapšeno i otjerano u zatvore i logor krajem 1944. godine i u tri mjeseca 1945. godine.

Ustaše su se krvavo obračunavale sa simpatizerima i suradnicima NOP-a i u zadnjim danima okupacije ovog dijela naše zemlje.

Poslije održanog zбора, 25. veljače 1945. godine, kojeg su organizirale ustaše, partizanski su avioni izvršili bombardiranje Županje. Razbjesniviši se, ustaški je poručnik Šime Matić zbog toga ubio osam suradnika i simpatizera NOP-a.

Odmah nakon bombardiranja odjurio je u sudski zatvor, dao izvesti taoce i šestoricu ubio iz pištolja. Dvojicu je odveo pred hotel, gdje su još bile svježe jame od bombardiranja, i tamo ih ubio. Tada su ubijeni: Antun Bačić, Martin Ilišević, Mato Kobašević, dr Ivan Škreblin, Marko Đurić, Isidon Robnik i Milivoj Pražić.

Tako je 5. travnja 1945. godine u Soljanima grupa ustaša napravila pravi pokolj. Uхватili su osmero ljudi, izveli ih izvan sela u baru Bremljevo i poklali ih. Među ubijenima bili su: ugledni seljak i predsjednik Kotarskog odbora HSS Županja Marko Kovanović, njegova kćerka Mandica, aktivna omladinka, Ana starija i Ana mlađa Bartolović (majka i žena partizana Marka i Ivice Bartolovića). Luka Špoljar, Emica Vladislavljević, poštarica, i Ivan Žderić, ustaški tabornik u Soljanima.

Kako je to bilo nedaleko sela, ljudi prvih kuća čuli su zastrašujuće krike unesrećenih ljudi. Ustaše su se posebno izivljavale na Ivanu Žderiću, ustaškom taborniku, jer su sumnjali da on održava vezu s partizanima.

I na kraju treba spomenuti gubilište Čisto. U njegovoj blizini tada nije bilo kuća, a Gunja i Rajevo Selo bili su podjednako udaljeni (dva, tri kilometra). To je vjerovatno i odlučilo o izboru mjesta. Nijemci su ovamo dovodili ljude iz brčanskog zatvora i tu ih strijeljali.

Na tom je mjestu, prema nepotpunim podacima, strijeljano oko osam stotina ljudi, a među njima i narodni heroj **Mirko Filipović**.⁴⁸

⁴⁸ Mirko Filipović je rođen 4. svibnja 1912. godine u selu Dubrave kod Brčkog. Gimnaziju je završio u Bijeljini, a potom se upisao na Pravni fakultet u Zagrebu. Za člana KPJ primljen je 1933., iste je godine uhapšen i osuđen na šesnaest mjeseci zatvora. Do 1941. godine bio je još dva puta uhapšen. Iz zatvora bježi 1941. godine i odlazi u partizane, gdje vrši razne funkcije u odredima i brigadama. Teže je ranjen 1943. godine, te nakon ozdravljenja odlazi za političkog radnika Oblasnog komiteta KPJ za Semberiju. U svibnju 1944. godine grupa političkih radnika nailazi na četničku zasjedu i tu je u blizini Lopara (selo Priboj) uhvaćen Mirko Filipović. Četnici su ga predali Nijemcima u Brčkom, a ovi su ga u kolovozu 1944. godine strijeljali kod Drenovaca.

Narodnim herojem je proglašen 26. srpnja 1949. godine.

OBAVJEŠTAJNA SLUŽBA U KOTARU ŽUPANJA

Početak studenoga 1943. godine upućen je Gabra Dragelj iz Centra ratne i dopisne službe za kotare Brod, Đakovo i Županja, sa sjedištem na Dilju, na područje kotara Županja. Rodom je iz Vrpolja, pa se smatralo da pozna to područje. Tako je u bazu u šumi Gajni vir stigao prvi partizanski obavještajac. Ubrzo iza njega stigao je i kurir Ante Vrkljan, a nakon kraćeg vremena priključio im se kao obavještajac i Lovra Kopic — Baninov iz Babine Grede. Obavještajna ekipa se tada sastojala od tri člana. Njen zadatak je bio da izgradi obavještajnu vezu na području kotara Županja, koja bi prikupljala obavještajne podatke o neprijateljskoj djelatnosti, kretanju i jačini neprijateljskih vojnih jedinica. Posla i zadataka za ovu službu bilo je mnogo jer su se neprijatelji služili svim mogućim metodama kako bi onemogućili razvoj NOP-a i otkrili njegove suradnike, članove NOO-a i drugih antifašističkih organizacija.

Ustaše su nastojale zavrbovati ljude koji bi radili za njih, a slali su na teren i svoje agente. U dijelu knjige o razvoju NOP-a citirani su neki izvještaji ustaških agenata. Opisano je također i zarobljavanje Stipe Matajica i Kelića koje je izdao gestapovački agent Franja Vuković — Munin iz Velike Kopanice. Dakle i Gestapo je organizirao svoju obavještajnu službu. Franju su kao gestapovačkog špijuna otkrili obavještajci NOV.

Krajem siječnja ili početkom veljače također je obavještajna služba NOV otkrila u Gundincima ustaške obavještajce Ivana Papratovića — Kukunova i Antuna Marinića Medu.

Posebno težak zadatak bio je otkrivanje neprijateljskih elemenata među pripadnicima HSS-a. Maček i njegove pristaše služili su se perfidnom politikom čekanja, a neki njegovi sljedbenici surađivali su otvoreno s ustašama. Trebalo je utvrditi da li se radi o neprijateljskoj aktivnosti pojedinaca, ili isti nasjedaju političkim špekulacijama. Slučaj Ivana Jemrića, učitelja iz Gundinaca, vrlo je ilustrativan. Bio je uhapšen u svibnju 1944. godine i sproveden na Dilj u Centar Obavještajne službe. Nakon detaljnog ispitivanja pušten je na slobodu.

Prva veza sa Županjom uspostavljena je, također, putem obavještajne službe. Kurir je bio Mato Svirčević koji se od jeseni 1943. godine nalazio u Vinkovcima u domobranstvu. Tu se upoznao s domobranskim nadsatnikom Tomcem, koji je po njemu, a dalje po lugu Ivanu Svirčeviću dostavljao partizanima izvještaje. Nešto kasnije Mata prenosi izvještaje i u Gradište Jakši Karaliću.

Početak 1944. godine dolazi u Poštu Županja Ivica Svirčević, Matin brat. To je omogućilo još uspješnije prikupljanje obavještajnih podataka. U to vrijeme Gabra Dragelj uspostavlja vezu preko Mate Stojanovića — Suvarova s Ivicom Svirčevićem. Tada izvještaji redovito odlaze iz Županje vezom na gradiškim stanovima, ili putem Jakše Karalića za županjsku obavještajnu grupu. Veze se postepeno proširuju. U prikupljanje obavještajnih podataka uključuje se i Jakša Benaković iz Županje, koji uspostavlja vezu s Brčkom. U Brčkom je tada bio u domobranstvu Jakša Popović, inž. strojarstva, domobranski satnik, koji dostavlja obavještajne izvještaje u Županju i dalje vezom obavještajnoj službi. Treba napomenuti da je ta veza održana cijele 1944. godine. U prikupljanje obavještajnih podataka uključivao se u Županji sve veći broj ljudi i omladinaca. Od ljeta 1944. godine izvještaji se predaju i na županjskim stanovima: Ivana Šokičića Maconje, Mare Mijić, Ivica Galović i drugih.

U svibnju 1944. godine (13. svibanj) osnovano je Naredbom Vrhovnog komandanta NOVJ Odjeljenje za zaštitu naroda (OZN-a). Iza toga je provedena reorganizacija obavještajne službe. Povećan je i broj obavještajnih

operativaca. S Papuka je na teren kotara Županja došao i Mijo Mihić Socijal, rodom iz Velike Kopanice. Za izvršavanje zadataka su sada dva opunomoćenika — Gabra Dragelj i Mijo Mihić, a uz njih Lovra Kopic i Ante Vrkljan. Sastav grupe ostao je skoro nepromijenjen do jeseni 1944. godine.

U rujnu 1944. godine je Franjo Lešić dobio punomoć od rukovodstva OZN-e za Slavoniju da formira Povjerenstvo ONZ-e za kotar Županju. Povjerenstvo se sastojalo od Štaba, grupe za osiguranje i kurirske službe. Štab i grupa su u toku jeseni i zime 1944. godine popunjavani. U tom periodu u Štabu su bili: Franja Lešić, šef, Gabra Dragelj, zamjenik šefa, Ruda Kovač, Ivica Marinić, Mijo Mihić i Milan Vejnović, članovi. U Grupi su bili: Lovra Kopic, Mato Knežević, Franja Mihić, Stipa Alduk, Antun Babić, Antun Vukovac, Jole Tošić, Marko Šumanovac, Stipa Kovačević, Dane Mesar, Mihajlo Nikolić, Franja Kobašević i Martin Korovljević²³³

U to vrijeme koncentracija je neprijateljske vojske na području kotara Županja postala sve veća, a zadaci obavještajne službe sve teži i složeniji. Lijepo to kaže Franja Lešić: »Naš je zadatak bio da psihološki djelujemo na neprijatelja svojim prisustvom u njegovoj blizini, da ga zastrašujemo, da se osjeća stalno nesiguran.« Zbog toga je baza Kotarskog povjerenstva OZN-e bila postavljena u šumi Čunjevci, a nedaleko od nje bila je i baza Povjerenstva OZN-e za kotar Vinkovci.

Podsjećamo da je u to vrijeme pa sve do kraja 1944. godine baza kotarskog rukovodstva za Županju i županjskog bataljona bila na gundinačkim i babogredskim stanovima pod šumom Merolino.

Iz svoje baze u Čunjevcima Povjerenstvo OZN-e za Županju održava i vezu sa selima bosanske Posavine. U jesen 1944. godine veći broj ljudi iz tih sela dolazi u NOV i upućivan je u slavonske jedinice. Nisu se mogli povezati s jedinicama u Bosni, jer su u to vrijeme brojne neprijateljske formacije bile koncentrirane u bosanskoj Posavini. Četnici su ondje vršili mobilizaciju za popunu svojih jedinica, a ljudi su bježali preko Save u Slavoniju. Tu ih je prihvaćala OZN-a i upućivala dalje.

Uz prikupljanje obavještajnih podataka Povjerenstvo OZN-e hvata i likvidira razne ustaške agente i oficire. Odmah nakon uspostavljanja baze u Čunjevcima pripadnici grupe OZN-e Županja i Franja Čolić iz OZN-e Vinkovci uhvatili su u Privlaci zloglasnog ustašu Šarga, ali su ga samo razoružali i ostavili kod kuće. To je učinjeno po sugestiji Franje Čolića, a on je to pravdao posebnim razlogom. Nakon nekoliko dana grupa je izvršila akciju na Općinu u Privlaci. Posada od nekoliko njemačkih vojnika je pobjegla, a zapaljena je općinska arhiva. Obje ove akcije izvršene su krajem rujna i početkom listopada 1944. godine.

Iz svoje baze pripadnici OZN-e održavali su vezu sa stanoarima na privlačkim, gradištanskim, bošnjačkim i županjskim stanovima. Na privlačkim stanovima održavana je veza s Martinom Kurjakovićem i Kalpetinima (mužem i ženom), a u gradištanskim stanovima sa Matom Stojanovićem, Ivanom Suvarovim, Antunom Martićem, Petrom Cvetkovićem, Ivanom Mandićem i njegovim sinovima, te Jozom Dekančićem. Iz sela je dolazio na vezu Jakša Karalić. Na bošnjačkim stanovima vezu su održavali s braćom Jovanovac, Ivanom i Franjom, i Martinom Lukićem, a na županjskim s Marom Mijić, Ivanom Šokčevićem Maconjom i nekim drugim.

U rujnu 1944. godine dolazi u Bošnjake radi prikupljanja obavještajnih podataka Mijo Mihić Socijal s još tri druga iz Povjerenstva OZN-e Županja. Nakon obavljenog posla prošetali su ulicama Bošnjaka i usput razoružali nekoliko domobrana. Tada su naišli u Ulici Buče na ustaškog

²³³ Prema sjećanju Franje Lešića, Gabre Dragelja i Stipe Alduka.

poručnika Ivana Bertića — Čelebića. Na zahtjev da ga legitimiraju, on je počeo bježati a oni su zapucali i ubili ga.²²⁴

Pripadnici OZN-e Županja su početkom listopada 1944. godine kod Privlake dočekali i razbili jednu veću ustašku jedinicu. Iako su ustaše bili premoćniji u ljudstvu i naoružanju, ipak su se razbježali.²²⁵

Oko 17. studenoga 1944. godine grupa OZN-e od osam ljudi našla se okupljena na stanu u Kragujni. Oko šezdeset gestapovaca došlo je neprimjetno sa Spačve i opkolilo stan. Borci grupe uspjeli su se pucajući probiti do šume. Tada su utvrdili da im je u stanu ostao ranac s arhivom i pisaćim strojem. Borac Stjepan Kovačević se dobrovoljno javio da će donijeti ranac. Dok je on brzo trčao do stana pod jakom mitraljeskom vatrom, ostali su drugovi zauzeli položaj i štitili ga paljbom iz pušaka i automata. Ovaj se hrabri mladić brzo vratio natrag s rancem i arhivom koja nije smjela pasti neprijateljima u ruke.²²⁶

U drugoj polovini studenoga 1944. godine došao je u Bošnjake ustaški pukovnik Ilija Domaćinović Gulo, koji je bio glavar Glavnog ustaškog stana u Zagrebu. Šef Povjerenstva OZN-e je odlučio da tog ustaškog starješinu treba likvidirati. Taj odgovoran zadatak povjerio je Marku Sumanovcu. Marko se odmah uputio u Bošnjake i u sumrak se na ulici sreo s Domaćinovićem. Nakon zaustavljanja planuli su hici i ustaški je pukovnik pao mrtav.²²⁷

Početkom prosinca 1944. godine grupa boraca OZN-e postavila je zasjedu između Čunjevaca i Topole. Na saonicama su naišla dva gestapovačka oficira i jednim su rafalom bili likvidirani. Jedan od njih bio je kapetan, komandir jedinice u Gradištu, a drugi liječnik.²²⁸

Kao šef Povjerenstva OZN-e Franja Lešić je u prosincu 1944. godine dobio vrlo delikatnan zadatak da pregovara o predaji domobrana. Iz Vinkovaca je na ovaj sastanak došao domobranski general Šarnbeg, a održan je u kući Ivana Kurjakovića u Privlaci. Franju Lešića su dopratili Stipe Alduk i Jole Tošić. Franja je došao u selo preobučen u šokačko odijelo tjerajući stoku s ostalim čobanima. Selo je bilo puno domobrana i njemačkih vojnika. Prema dogovoru s generalom trebalo se predati oko dvije tisuće domobrana. Do realizacije predaje nije došlo, jer je general Šarnbeg nakon povratka u Vinkovce hitno pozvan u Zagreb odakle se više nije vratio.

Oko 20. 12. 1944. godine Milan Vejnović je odabrao četiri borca iz grupe i poveo ih na cestu Bošnjaci — Posavski Podgajci. Na rubu bare Desičevo postavili su zasjedu. Nakon izvjesnog vremena naišao je kamion u kojem se nalazilo oko šesnaest njemačkih vojnika. Kada su stigli u blizinu zasjede, stali su i izašli iz kamiona. Hodali su i nastojali se zagrijati. Samo dvojica su ostala u kabini kamiona. Na dani znak grupa je osula paljbu, a Nijemci su se dali u bijeg. Poginula su tri ili četiri, a među njima jedan podoficir i jedan oficir. Nakon toga grupa je pokupila oružje i nešto stvari iz kamiona i zapalila ga.²²⁹

Potkraj prosinca 1944. godine šef Povjerenstva OZN-e Franja Lešić i zamjenik Gabra Dragelj dobili su poziv da dođu na sastanak na Dilj. Otišli su s nekoliko kurira, a s ostalim drugovima je na terenu ostao Mijo Mihić. Županjski bataljon i kotarska rukovodstva odlaze 31. 12. 1944. godine preko Spačve u Srijem. Kao vođiči učestvovali su i pripadnici OZN-e a među njima i Stipa Alduk. Na terenu županjskog kotara ostao je Mijo Mihić s nekoliko članova grupe.

²²⁴ S. Gruber, »Županjci u borbi«, Županja 1960, str. 93.

²²⁵ Prema sjećanju Franje Lešića.

²²⁶ Prema sjećanju Gabre Dragelja.

²²⁷ S. Gruber, n. d., str. 92.

²²⁸ Prema sjećanju Stipe Alduka.

²²⁹ S. Gruber, n. d., str. 91 i sjećanje Stipe Alduka.

Nakon pogibije Josipa Kadića i drugih na Kladavcu i oni su se s trećom grupom izbjeglica oko 13. siječnja 1945. godine prebacili preko fronta u Srijem.

Gabra Dragelj se cijeli siječanj 1945. godine zadržao na Dilju. Tada je dobio zadatak da se probije na područje kotara Županja. S tri kurira je 29. siječnja 1945. godine krenuo iz Okružne OZN-e Slavonski Brod iz Sapne kod Čaglina. Sutradan su predahnuli na strizivojničkim stanovima, a uveče su otišli na Mačašev stan pod šumom Merolino. Kada i tamo nisu našli nikoga od partizana, produžili su na ceranske stanove. Ni tu se nisu mogli zadržati, jer su unaokolo prolazile neprijateljske jedinice. Prebacujući se naredni dan preko ceste i pruge Vinkovci — Županja (između Cerne i Gradišta), morali su prikriiveni sačekati da cestom prođe duga kolona njemačke vojske.

Prešavši cestu i prugu došli su na Suvarov stan pod šumom Čunjevci. Tu su se našli s grupom drugova iz OZN-e Vinkovci koju je predvodio Franjo Čolić. S njime su se zadržali dan-dva i tada su odlučili preko fronte krenuti u Srijem. Franja Čolić ih je zamolio da sa sobom povedu i tri američka avijatičara s oborenog aviona, koje je spasila njegova grupa. Tada krenuše njih četvorica i tri američka avijatičara. Lutali su spačvanskim šumama. Tek sutradan su mokri i prozegli naišli pod šumom kod Morovića na izvidnicu I konjičke brigade JA. Odveli su ih u Morović gdje su predali američke avijatičare.

Kurira Andriju Volena, koji je promrzao, smjestili su u armijsku bolnicu u Adaševcima. Kada su se njih trojica dobro odmorili krenuli su i u Martincima su našli ostale članove Povjerenstva OZN-e Županja.

Nakon prelaska u Srijem članovi Povjerenstva OZN-e Županja nisu mirno sjedili iza fronta. Oni su šest-sedam puta prelazili liniju fronta radi prikupljanja obavještajnih podataka. Kretali su se po stanovima. Preko malobrojnih stanara, koji su u to vrijeme još bili na stanovima, održavali su vezu i sa selima. Negdje u drugoj polovini siječnja 1945. godine Mijo Mihić je prešao preko fronta s nekoliko drugova. Kratko su se zadržali na gradištanskim stanovima. U toj grupi bio je i Stipa Alduk. On je ostao na stanu Mate Stojanovića — Suvara, a Mijo je s ostalim drugovima otišao na bošnjačke stanove. Kad je Stipa Alduk zaspao, netko zalupa na prozor. Na pitanje Suvara »tko lupa?« izvana je došao odgovor: »Pripadnici JA«. Suvar je otišao otvoriti, a Stipa je stao s automatom iza vrata. Suvarova žena je tada jaukala da ne puca i on se našao u neugodnoj situaciji, jer je mislio da pred sobom ima četnike. Međutim, to su bili borci I konjičke brigade JA. Stipa im se učinio sumnjiv i razoružali su ga. Zatim su ga otjerali u Štab Brigade. Kada su s njim krenuli ponovo prema gradištanskim stanovima, uspio je pobjeći i sakrio se u kamaru slame. Pomoću Ive Stojanovića Suvara uspjeli su ga ponovo naći i odveoše ga u Štab Brigade. U međuvremenu je tamo došao Mijo Mihić i tada je sve bilo razjašnjeno. Iz ovog je primjera vidljivo u kako su se složenoj situaciji znali naći obavještajci.

Lovra Kopic, Mata Knežević i Antun Babić iz Povjerenstva OZN-e Županja 17. siječnja su s jednom desetinom VI ličke brigade prešli liniju srijemskog fronta i došli na gradištanske, a zatim babogredske stanove. Oni su se zadržali radi prikupljanja obavještajnih podataka, a desetina VI ličke brigade vratila se odmah u Srijem. Kada su završili posao, i oni su krenuli natrag, a na gradištanskim stanovima su se mislili sastati s drugim obavještajcima OZN-e Županja. Tamo nisu našli nikoga. Tada su krenuli za Lipovac, međutim, jedinice JA bile su potisnute iz Lipovca prema Sidu. Kada su vidjeli da je u Lipovcu neprijatelj, vratili su se natrag prema babogredskim stanovima i dogovorili da će se tamo par dana »zabunkerisati«, a tada se ponovo pokušati prebaciti u Srijem. Kad su došli do stana roditelja Mate Kneževića, tu su se rastali. Dogovorili su se da će se određenog dana u veljači tu opet sastati i krenuti u

Srijem. Lovra Kopic i Antun Babić otišli su na druge stanove, a Mata Knežević je ostao na stanu svojih roditelja, to je bilo kobno.

Ustaše su se nalazile u Babinoj Gredi kao posada, došle su 5. veljače 1945. godine na stan Kneževića, opkolile ga, istjerale iz kolibe Matinog oca, majku i snahu i počele ih tući. Kada je Mata vidio kako mu tuku roditelje, izašao je iz skrovišta i počeo pucati na ustaše. Jednog je ubio a jednog ranio. Ostali se tada okrenuše prema njemu i zapucaše. Teško su ga ranili, a zatim uhvatili živa. Odvezli su ga u Babinu Gredu i u zgradi Općine mučili i ubili. Tako je herojski poginuo Mato Knežević, jedan od prvih boraca Županske udarne grupe.

Prije odlaska sa stana ustaše su ubile njegovog oca, majku i snahu.

Kad su Lovra Kopic i Antun Babić naredni dan došli na Kneževićev stan i saznali što se dogodilo, odmah su krenuli prema spačvanskim šumama i uspjeli se prebaciti u Srijem.

U Martincima su našli ostale članove Povjerenstva OZN-e Županja.²³⁰ Saznavši da ustaše u Županji pripremaju veliki zbor, Povjerenstvo OZN-e Županja je odlučilo da im pripremi iznenađenje. Obaviješten je Štab I armije JA i dogovoreno je da se toga dana, tj. 25. veljače 1945. godine, izvrši bombardiranje Županje i postavi zasjeda na cesti prema Vinkovcima, između Andrijaševaca i Rokovaca. Grupa pripadnika OZN-e Županja, njih oko deset članova na čelu s Milanom Vejnovićem, i jedna desetina VI ličke brigade s radio-stanicom prebacila se preko fronta radi održavanja veze s I armijom. Zasjeda je postavljena na cesti, jer se čulo da iz Vinkovaca idu na zbor u Županju domobranski generali Gustović i Mezger.

Grupa u zasjedi nije smjela nikoga propustiti. Najprije su zaustavili nekoliko civila a među njima i liječnika Ota Panijotia. Odveli su ih u šumu. Tada najdoše tri konjanika na koje borci otvoriše vatru. Dvojica su ubijena, a treći je zarobljen zajedno s konjem. Nedugo iza toga, naišla su bojna kola i poduža kolona s kamionima ustaša i domobrana. Pratili su generale koji su išli u Županju. S obzirom da je pratnja bila jaka, pripadnici OZN-e, koji su bili u zasjedi, nisu mogli riskirati i napasti ih, pa su ih propustili. Grupa se iz zasjede tada povukla i radio-stanicom je obaviješten Štab I armije da su generali otišli na zbor u Županju. Odmah zatim se grupa OZN-e uputila prema Srijemu. Civile i liječnika, koji je ozlijedio nogu, pustili su, a zarobljenog ustaškog zastavnika povelj sa sobom. Na privlačkim stanovima sreli su Franju Čolića i još dva druga iz OZN-e Vinkovci. Pozvali su ih da krenu s njima u Srijem upozorivši ih da će ustaše, vjerojatno poslati za njima potjeru. Nisu htjeli ići jer su mislili da ustaše neće tamo dolaziti. Međutim, sva trojica su poginula od ustaške potjere a na stanu Franje Čolića ubijeni su njegovi djed i bača.²³¹

Kada su došli u Morović, prešavši bez problema liniju fronta, saslušan je zarobljeni ustaški zastavnik. Priznao je da je on bio zapovjednik ustaške posade u Babinoj Gredi u vrijeme kada je ubijen Mato Knežević.²³²

Nakon proboja srijemskog fronta pripadnici Povjerenstva OZN-e za Županju odmah su s jedinicama JA došli na područje kotara Županja koje je bilo oslobođeno za nekoliko dana, ali za pripadnike OZN-e rat se i dalje nastavio s ostacima ustaško-križarskih grupa.

Obavještajni centar sreza Županja

Kako je već ranije spomenuto nakon povlačenja županjskog bataljona u Srijem, u pozadini neprijatelja nastavila je djelovati grupa Obavještajnog centra sreza Županja na čijem je čelu bio Mile Maričić.²³³

²³⁰ Prema sjećanju Antuna Babića.

²³¹ Prema sjećanju Franje Lešića, Gabre Dragelja i Stipe Alduka.

²³² Prema sjećanju Antuna Babića.

Grupa je brojila do sedamnaest boraca. Iz sačuvane arhive može se zaključiti da je OC sreza Županja oformljen krajem rujna ili početkom listopada 1944. godine.

Formirao ga je Rajonski obavještajni centar Bosutskog područja. Šef Rajonskog obavještajnog centra Bosutskog područja bio je Vitomir Miličević Vito.²³⁴

ROC bosutskog rajona obavještava 25. listopada 1944. godine druga Milu Maričića da se oni povlače s tog područja, a on da se sa svojim kuririma priključi Županjskom bataljonu, te da nastavi obavještajnim radom i o svemu informira Štab Županjskog bataljona.

Mile Maričić se nije povezoao sa Županjskim bataljonom i kotarskim rukovodstvima kotara Županja, već je nastojao samostalno djelovati i prikupljati obavještajne podatke. Kada je I armija JA oslobodila Srijem i formiran srijemski front, Mile Maričić je dostavljao obavještajne izvještaje njezinom Drugom odjeljenju, Štabu I proleterskog korpusa — Drugom odjeljenju, te Štabu XXI NOV divizije — Drugom odseku, Štabu XI divizije i Štabu VI ličke divizije.

Težak je bio zadatak ove obavještajne grupe u prikupljanju podataka o kretanju neprijatelja iza fronta, njegovoj jačini, naoružanju i drugom. Iz sačuvanih se dokumenata vidi da su štabovi pomenutih jedinica u većini slučajeva bili zadovoljni s primljenim izvještajima i upućivali su pohvale Mili Maričiću i njegovoj grupi. Međutim, bilo je i kritičkih primjedbi da prikupljeni podaci nisu potpuni, dovoljni itd., ali to ne može umanjiti napore grupe OC u prikupljanju što većeg broja informacija o neprijatelju.

OC je prikupljao informacije o neprijatelju preko suradnika NOP-a, koji su bili nekompromitirani, a njih je u selima našeg kotara bio dosta velik broj.

Svi oni koji su imali hrabrosti da koriste NOB-u prikupljajući obavještajne podatke, izlagali su se velikoj opasnosti. Otkrije li ih neprijatelj, značilo je sigurnu smrt. Uspješan i vrlo aktivan suradnik Obavještajnog centra bio je Josip Dorotić Admiral koji je tada živio u Posavskim Podgajcima. Josip Dorotić je bio suradnik NOP-a još od proljeća 1943. godine i u svojim sjećanjima ga pominje Miško Ožvat iz Soljana. Njegova žena Tena bila je također aktivni suradnik NOP-a i uspješno obavljala kurirske zadatke. U jesen 1944. godine ustaše su je uhapsile i pronašle kod nje neke izvještaje. Otjerali su je u zatvor u Županju gdje su je ispitivali i mučili, a na kraju ubili i bacili u Savu.

Grupa Obavještajnog centra nije samo prikupljala obavještajne podatke već je povremeno izvršila i poneku akciju. Jedna takva akcija izvedena je krajem siječnja 1945. godine u šumi između Lipovca i Vrbanje. Tada je grupa u kraćoj borbi s Nijemcima zarobila mitraljez — »šarac«.²³⁵ Tom je prilikom grupa imala jednog ranjenog, a Nijemci dva ranjena vojnika. Grupa OC djelovala je na županjskom terenu do travnja 1945. godine, odnosno do proboja srijemskog fronta.²³⁶

Grupa OC nije stalno boravila na terenu županjskog kotara, već je prelazila i liniju fronta dolazeći u oslobođena srijemska mjesta: Lipovac, Morović, Kukujevece i Kuzmin. Podnosila je izvještaje štabovima JA, pri-

²³³ Mile Maričić suradnik je NOP-a od 1942. godine. Aktivno je stupio u partizane početkom rujna 1943. godine. Bio je raspoređen u II vojvodansku brigadu. U borbama u Rastočnici kod Zvornika ranjen je 3. 12. 1943. godine. Nakon prizdravljenja prelazi u zapadni Srijem i do srpnja 1944. godine živi na Crkvištu kao član Jamenskog kolektiva. Tu kao pekar peče kruh za članove kolektiva u kojem su bila šezdeset i dva člana. Nakon jednog napada njemačke SS divizije na kolektiv, prelazi u Morović i početkom srpnja se uključuje u ROC bosutskog rajona.

²³⁴ U Županjskom muzeju postoji mapa broj 12 sa 77 dokumenata OC Županja.

²³⁵ S. Gruber, n. d., str. 94.

²³⁶ Obavještajni centar rasformiran je 21. travnja 1945. godine od strane Štaba I armije JA (dokumenat u privatnoj arhivi Mile Maričića).

mala nove zadatke i ponovo se preko linije fronta vraćala na teren županijskog kotara. U toku svog djelovanja grupa je izgubila tri borca. Poginuli su: Ivan Pravda iz Soljana, Jakob Kopic iz Babine Grede i borac po imenu Zaim.

Odlazak u Srijem

Jedinice NOVJ su sredinom prosinca 1944. godine vodile velike borbe za oslobođenje Otoka i Privlake. Ova dva sela bila su tih dana i oslobođena, ali su se snage NOV zbog velikog pritiska neprijatelja morale povući na polazne položaje. Neprijatelj je znao da se iza fronta nalaze partizani, politički radnici i rukovodeći organi NOP-a, pa je zadnjih dana prosinca organizirao akciju »čišćenja«, u pozadini svojeg fronta.

U takvim uslovima KK KPH i druge ustanove nisu se više mogle zadržati na tom području, kao ni županijski bataljon.

Prva varijanta plana bila je da se izvuče preko željezničke pruge Zagreb—Beograd na slobodno područje Dilja. Izviđanja su brzo pokazala da to nije moguće. Tada se došlo do zaključka da je jedino moguće prebacivanje kroz spačvanske šume preko linije fronta na oslobođeni dio zemlje u selo Lipovac. Zajednički je donesena odluka da se prijeđe u Srijem na oslobođeni teritorij.

Tako je 31. prosinca 1944. godine oko 15 sati s Mačaševog stana ispod šume Merolino krenula poduža kolona u pravcu spačvanskih šuma i mjesta Lipovac. U toj koloni našli su se borci županijskog bataljona, njih stotinu sedamdeset i sedam,²³⁷ članovi kotarskih rukovodstava KK KPH, KNOO-a i jedan broj izbjeglica, kao i aktivisti NOP-a iz zapadnog dijela kotara. Ukupno je bilo preko dvije stotine trideset boraca, ljudi, žena, omladine i djece. Bio je to težak put kroz polje i šume, po snijegu i ledu, a zima je bila vrlo jaka. U takvim je uslovima trebalo prijeći preko sedamdeset kilometara.

Bataljon, politički radnici i narod prešli su liniju fronta na Novu godinu 1945. u jutarnjim satima. Linija fronta se pružala željezničkom prugom Vinkovci—Brčko. Nakon prelaska grupa je stigla u Lipovac oko 12 sati na Novu godinu. To je bila prva grupa koja je prešla kroz liniju srijemskog fronta i došla u oslobođeni dio Jugoslavije.

Druga grupa izbjeglica na čelu s predsjednikom KNOO-a Županja, drugom Frolom Đakovićem, došla je u Srijem nekoliko dana kasnije.

Kako je zadnjih dana 1944. godine pojačan ustaški teror u selima županijskog kotara, kotarsko se rukovodstvo dogovorilo da se iza odlaska županijskog bataljona na terenu zadrže još neko vrijeme Frola Đaković, predsjednik KNOO-a, i Josip Kadić član KNOO-a i KK KPH Županja. Njihov je zadatak bio da prikupe suradnike NOP-a, članove NOO-a i drugih antifašističkih organizacija kojima prijete opasnost hapšenja, a spremni su izbjeci i prebaciti se na oslobođeno područje. Oni su također trebali još neko vrijeme održavati vezu između Dilja i Srijema. Za tričetiri dana na gundinačkim i babogredskim stanovima na Kladavcu okupilo se oko trideset ljudi, žena i djece. To su bili članovi NOO-a i većim dijelom omladinke.

Tada su stigli i kuriri iz Srijema, koji su otišli s bataljonom i prvom grupom izbjeglica. Bilo je krajnje vrijeme da se napusti teren Županje i krene u Srijem na oslobođeni teritorij, jer su ustaše odlučile da s jakim snagama »pročešljaju« šumu i likvidiraju sve partizane. U zimsko jutro, prvih dana siječnja 1945. godine, kurir Josip Labađuk poveo je i drugu

²³⁷ S. Domankušić, N. Krajšić, S. Pravdić, n. d., str. 185.

grupu izbjeglica sa županjskog kotara u pravcu spačvanskih šuma i sela Lipovca. Gazeći snijeg, vodu i led, na smrt umorna i prozebla kolona izbjeglica stigla je u Lipovac sutradan u 10 sati. Veselju nije bilo kraja, jer se izbjeglo fašističkim klijestima i stiglo u slobodu.²³⁸

Istoga dana u jutro, kad je druga grupa izbjeglica krenula u Srijem s Andrijaševih stanova, ustaše iz Gundinaca došle su u akciju na gundinačke stanove pod šumom Merolino. Na Kadića-Đukinom stanu nalazio se Joza Kadić s drugovima: Lukom Kukićem, Martinom Benačićem — Šalabazanom i trećim nepoznatim imenom. Ustaše su ih iznenadile i opkolile stan. Vidjevši da ima mnogo ustaša Josip Kadić i Martin Benačić su pokušali pobjeći sa stana prema šumi. Bježeći su pružali otpor i razdvojili se. Ustaše su za njima otvorile žestoku vatru iz mitraljeza i pušaka.

Martin Benačić je ubijen pod samom šumom, Josip Kadić i treći partizan su ranjeni i uhvaćeni živi. Josipa Kadića su ustaše rezale noževima po cijelom tijelu i na kraju ga zaklali. Snijeg je bio natopljen njegovom krvlju. Drugovi koji su sutradan došli, iz daleka su primijetili veliku površinu snijega utabanu i natopljenu krvlju. Lako su pronašli mrtvog, iskasapljenog i preklanog Jozu.

Luka Kukić nije htio bježati, već se na brzinu sakrio u šupi pod hrpicom slame. Sačekao je dok ustaše nisu otišle obavivši svoju krvavu rabotu, a tada je izašao i pobjegao u šumu. On je jedini od četvorice partizana preživio ustašku akciju, jer su ustaše drugog ranjenog partizana polugolog otjerale u Gundince, mučile ga i na kraju ubile.

Na tom je području bila još jedna grupa partizana koja je vještim manevrom izbjegla ustašku akciju.

Krajem prosinca 1944. godine pred odlazak Bataljona u Srijem, stigao je s podoficirskog kursa Josip Mihić — Barišin. Kad se prijavio komandantu Županjskog bataljona Jovi Ognjenoviću, on mu je predložio da s jednom desetinom ostane na terenu kotara još neko vrijeme kao veza između Srijema i Dilja. Josip Mihić je prihvatio i odabrao iz bataljona deset boraca, koji će ostati s njim. S njima je ostala i grupa boraca iz OZN-e na čelu s Mijom Mihićem Socijalom. Oni su oko 5. siječnja izvršili akciju na cesti Vrpolje—Mikanovci i uništili jedan džip u kojem su bila četiri njemačka vojnika. Jedan njemački vojnik je ubijen i jedan ranjen. Međutim, taj ranjeni i druga dva vojnika su uspjeli pobjeći. Partizani su u džipu pronašli nešto oružja, šećera, kave i čaja.

Poslije ove akcije vratili su se na stanove pod šumu Merolino.

Tada su iz Gundinaca dobili pismo župnika Mirka Gazivode u kojem im javlja da se ustašama predao partizan Pavo Kokanović — Čolin i da im je rekao koliko ima partizana pod šumom, kakvo im je naoružanje, gdje je spremljena hrana i dr. Na osnovu primljene informacije ustaše se spremaju da ih napadnu. Nakon ove obavijesti desetina Josipa Mihića i grupa OZN-e prebacila se sa stanova ispod šume na stanove pod selom Gundinci (Cimermanov i Đančev). S ovih stanova pratili su odlazak ustaša na akciju u pravcu šume. Za kraće vrijeme čuli su pucnjavu kod Đukina stana kojom prilikom je ranjen i ubijen Joza Kadić i Martin Benačić. Sutradan su partizanska desetina i pripadnici OZN-e otišli s Đančeva stana na Đukin stan i našli mrtvog Jozu Kadića i Martina Benačića. Pod šumom Merolino su se zadržali još dva-tri dana i sahranili poginule drugove. Za to vrijeme na stanovima pod šumom skupilo se iz sela preko trideset novih izbjeglica. Tada je stigla nova poruka župnika Gazivode iz Gundinaca i jedna iz Cerne da ustaše pripremaju novu akciju s više strana. Zele ih napasti i likvidirati. Suočeni s opasnošću novog napada, opterećeni većom grupom nenaoružanih civila i ostavši bez hrane, Josip Mihić i Mijo Mihić se dogovore da također krenu preko fronta u Srijem.

²³⁸ Prema sjećanju Frole Đakovića.

U zimsko popodne 13. siječnja 1945. godine oko četrnaest sati nova kolona boraca i izbjeglica krenula je ispred šume Merolino u pravcu Lipovca.

Krenuli su bez vodiča, orijentirajući se instiktivno, gazeći duboki snijeg, po ledu i vodi. Liniju fronta prešli su oko devet sati, a 14. siječnja 1945. godine prozeblili i iscrpljeni od dugog puta stigli su oko 11 sati u selo Lipovac. Tako se kroz liniju fronta probila i treća grupa izbjeglica s područja županjskog kotara.²³⁹

Sve tri grupe izbjeglica i boraca sa županjskog područja prošle su bez borbe liniju fronta u oslobođeni Srijem.

U izvještaju KK KPH Županja od 4. travnja 1945. godine kaže se da je u to vrijeme u Iloku bilo oko stotinu izbjeglica sa županjskog kotara.²⁴⁰

Treba napomenuti da je OK KPH Brod 3. siječnja 1945. godine poslao pismo KK KPH Županja u kojem ga upućuje na potrebu poduzimanja evakuacije izbjeglica i članova KK KPH, KNO-a i drugih na Dilj i na oslobođeni dio Srijema.²⁴¹

No, kako je vidljivo, KK KPH Županja je prije prijema ovog pisma poduzeo mjere evakuacije.

Nakon prelaska u Srijem KK KPH i KNOO povezao se s OK KPJ za zapadni Srijem i okružnim NOO-om, a komandant županjskog bataljona sa Štabom I armije. U veljači 1945. godine županjski bataljon je rasformiran i borci su raspoređeni u jedinice I proleterske divizije.²⁴²

Članovi kotarskih rukovodstava i izbjeglica boravili su u zapadnom Srijemu u raznim mjestima: Batrovcima, Kukujevcima, Martincima i Iloku. U oslobođenom Srijemu nastavljeno je s političkim radom među izbjeglicama i nastojao se održati kontinuitet rada partijskih organizacija. Održavani su sastanci partijskih ćelija, a 18. veljače 1945. godine održano je u Kukujevcima partijsko savjetovanje svih članova KPH izbjeglih u Srijem.²⁴³

Vežu sa selima županjskog kotara nije bilo moguće održavati jer je na čitavom području kotara iza fronta bila koncentrirana neprijateljska vojska sastavljena od domobranskih, ustaških, njemačkih i drugih jedinica.

Kotarsko rukovodstvo NOP-a i izbjeglice ostale su u Srijemu do oslobođenja kotara u travnju 1945. godine, nakon proboja srijemskog fronta. Kako su u međuvremenu već počeli proljetni radovi, narod, omladina i politički radnici raspoređeni su u radne grupe koje su radile na poljoprivrednim imanjima. Tako u izvještaju KK KPH Županja stoji da se vrši obrezivanje vinograda. Između grupa organizirano je takmičenje koje daje dobre rezultate.²⁴⁴

Četiri druga poslana su na traktorski kurs. Dakle, radilo se, učilo, kako bi se što spremnije dočekao dan oslobođenja zemlje koji se približavao dolaskom proljeća.

Oslobođenje Županje

Kotarsko rukovodstvo NOP-a očekivalo je oslobođenje Županje u siječnju 1945. godine. KNOO je na sjednici održanoj 23. prosinca 1944. godine zaključio da se slijedeća sjednica održi 10. siječnja 1945. godine u Županji. Ovakav se zaključak temeljio na napredovanju jedinica I armije. One su u drugoj polovini prosinca izbile u neka sela istočnog dijela

²³⁹ Prema sjećanju Josipa Mihića.

²⁴⁰ Ratni arhiv u OK SKH Županja.

²⁴¹ HIS, Slavonski Brod, kutija 25, reg. 26-1/2d.

²⁴² S. Domankušić, N. Krajšić, S. Pravdić, n. d., str. 266.

²⁴³ Ratni arhiv u OK SKH Županja, zapisnik sa savjetovanja.

²⁴⁴ Ratni arhiv u OK SKH Županja, izvještaj KK KPH Županja.

kotara, 31. srpska brigada doprla je do Vrbanje i Drenovaca, a Konjička brigada do Gradišta. No, njemačke i ustaško-domobranske snage na tom dijelu fronta pružale su snažan otpor, pa su se jedinice morale povući do Lipovca. Njemački je XXXIV korpus izvršio 17. 1. 1945. godine snažan napad i jedinice I armije su se u žestokim borbama morale povući sve do Šida. U protunapadu je neprijatelj zaustavljen i potisnut na liniju Mohovo—Tovarnik—Ilinci—Batrovci.²⁴⁵

Prema razrađenom planu Generalštaba JA Prva armija je imala zadatak da u travnju 1945. godine, u sklopu operacija za oslobođenje Jugoslavije, izvrši proboj srijemskog fronta. Ona je taj zadatak izvršila silovitim jurišem 12. travnja. Područje kotara Županja bilo je na pravcu njenog djelovanja. Borbeni napad na neprijateljske položaje počeli su već u noći između 3. i 4. travnja. Osmo crnogorska brigada dobila je naređenje štaba XI divizije da 3. travnja krene pravcem Kuzmin—Bosut—Jamena i da razbije neprijateljska uporišta u selima: Strošinci, Račinovci, Đurići. Ta akcija Osme crnogorske brigade bila je dio šireg operativnog plana grupe divizija (Šeste ličke, XI divizije i Konjičke brigade) da na lijevom krilu srijemskog fronta razbiju snage neprijatelja između Bosuta i Save.²⁴⁶

Osmo crnogorska brigada je 4. travnja oslobodila Strošince, 5. travnja napala je neprijateljske snage u Račinovcima i u žestokom okršaju ušla u selo. Sutradan je krenula u napad na neprijatelja u Đurićima. Njemačke i druge neprijateljske jedinice pružile su žestok otpor na tom dijelu fronta. Borci Osme crnogorske brigade ušli su nakon petodnevnih teških borbi 11. travnja u Đuriće. Tu je Brigada imala osjetnije gubitke, 40 mrtvih i 300 ranjenih boraca i rukovodilaca. Ista brigada oslobodila je 12. travnja i selo Gunju. Tu se spojila s jedinicama V krajiške divizije koje su iz Bosne prešle preko Save, 6. travnja su jedinice VI i XI divizije u žestokim borbama potisnule neprijatelja i oslobodile Soljane. U borbama za Soljane poginulo je 176 boraca i rukovodilaca.

I, II i III brigada VI divizije i Konjička brigada su u višednevnim teškim borbama 12. travnja oslobodile Vrbanju. U borbama za Vrbanju poginulo je 155 boraca i rukovodilaca. Poginuo je i komandant III brigade, major Medić Danilo.

Dvanaesta krajiška brigada je iz Soljana napredovala prema Drenovcima i skršivši otpor neprijatelja 12. travnja je oslobodila Drenovce. Istovremeno su jedinice V divizije 12. travnja oslobodile Rajevo Selo i Posavske Podgajce.

Oslobađanjem sela istočnog dijela kotara otpor njemačkih i domobransko-ustaških jedinica bio je skršen i one su se povlačile prema Đakovu i Slavonskom Brodu. Tada je napredovanje jedinica JA na tom dijelu ubrzano. Jedinice Šeste divizije tjerale su neprijatelja prema sjeveru i skrenule na područje kotara Vinkovci. Osmo crnogorska brigada krenula je prema Županji. Ona je uz sudjelovanje dijelova V divizije oslobodila 13. travnja Bošnjake. Predvečer 13. travnja Osmo je crnogorska brigada oslobodila i Županju.

Sutradan nakon oslobođenja Županje, Osmo je crnogorska brigada krenula u pravcu Gradišta i dijelovima drugih jedinica 14. travnja oslobodila Gradište. Sela Štitar, Babina Greda, Slav. Šamac, Sikirevci i Gundinci oslobođeni su također već 14. travnja.

Neprijatelj je u ovom dijelu kotara pružao slab otpor jer se povlačio na novu obrambenu liniju koja je uspostavljena na pravcu Sava—Jaruge—Strizivojna—Đakovo.

²⁴⁵ »Osmo crnogorska brigada«, Beograd, VIZ, 1978, str. 400.

²⁴⁶ Leksikon narodnooslobodilačkog rata i revolucije u Jugoslaviji 1941—1945. godine, str. 1068.

Prema podacima Vojnoistorijskog instituta u Beogradu u borbama za oslobođenje područja županjskog kotara poginulo je šest stotina pedeset i tri borca i oficira.

Članovi KNOO-a Županja, KK KPH i drugih kotarskih rukovodstava krenuli su odmah nakon proboja srijemskog fronta za jedinicama JA i u oslobođenim selima organizirali su novu narodnu vlast. Narodnooslobodilački odbori formirani su od ranijih članova i drugih antifašista. Obnovljene su odmah i sve druge antifašističke organizacije ili osnovane nove od patriotski raspoloženih ljudi, žena i omladine.

Tada je nastala nova etapa i za narod županjske Posavine u novoj slobodnoj Jugoslaviji, bratskoj zajednici naroda i narodnosti.

Spomenici palim borcima u Županji i Babinoj Gredi

MIRKO ŠARČEVIĆ

»ČIKO«, »IBRO«, »BEBE«, »BRKO« I OSTALI

»Bošnjaci se nadaleko znaju po oborci i po šlingeraju«, po širokoj pjesmi i originalnom folkloru, koji, doduše, u ritmu novog vremena sve više blijedi i odlazi u prošlost.

Dio te lijepe bošnjačke tradicije, pa i dio Bošnjaka, i stare nam Šokadije, na svojim platnima ovjekovječio je Josip Babogredac, umirovljeni učitelj iz Bošnjaka. I danas, u poodmakloj životnoj dobi, Josa radi i stvara: žitna polja, snoplje i teško klasje, krušne peći, derme, pojate, svinje i svinjare, šume, virovi i drugi ugodaji našeg pitomog podneblja prisutni su na njegovim slikama. Čud jednog umjetnika sretno se tako spojila s krajolikom u kojem obitava. I nije onda čudo što su se njegove suncem obasjane slike, pune životne radosti, rasprostrle po mnogim zemljama.

Zatekao sam ga, kao i uvijek, pokraj štafelaja kako miješa boje i ko zna po koji put dotjeruje »nebesa«. »Za mene slika nikad nije gotova, uvijek u meni nešto kopka i izvire, pa i onda kad je daleko od mene ja ju osjećam, ona je dio moga tkiva.« I započeo je čika Jole svoju sjajnu životnu priču. Kad govori, Josa se izražava u slikama, njegova memorija prepuna je detalja, mali »Louvre« uspomena.

I slušajući saznao sam da je Babogredac bio univerzalac, »Katica za sve«. Na startu svog plodnog životnog puta bavio se seljačkim poslovima. S malim zakašnjenjem, postao je siromašno đače Učiteljske škole u Osijeku, zatim učitelj, pravi narodni prosvjetitelj slavonskog pučanstva, nogometaš i osnivač nogometnog kluba »Cvelferija« u Gunji, školski ravnatelj i dirigent pjevačkog zbora u Bošnjacima, nastavnik likovnog i glazbenog odgoja, urednik i ilustrator brigadnog lista i na koncu šef kancelarije Štaba VII vojvođanske brigade...

No prije svega i iznad svega, Josip Babogredac bio je i ostao umjetnička duša, uvijek, pa i u teškim danima Drugog svjetskog rata. I u tim sudbonosnim trenucima naše novije povijesti, on je radio svoj omiljeni posao: bio je glavni urednik, ilustrator i lektor partizanskog lista »Crvena zvezda«.

Prelistavajući požutjele stranice ratničkih novina, uvezanih običnim koncem, tiskanih na »ratnom« papiru, pokušao sam se uživjeti u vremenopov partizanske štamparije kad su ljudi i bukovo lišće jeli, i kad je život visio na paučini. I u tim časovima, naši borci smogli su snage da razmišljaju o višim oblicima života, o kulturnim potrebama. Ponekad su gorku stvarnost uspješno pokrivali šalom i humorom.

»Običaj je bio za vrijeme rata da svi pripadnici našeg starješinskog kadra, uz svoje rođeno ime, dobiju još i nadimak ili konspirativno ime zbog čuvanja tajni od neprijatelja, priča »ČIKO« (to je bilo ime Josipa Babogreca u partizanima). I dok su borci hitro pucali i mitraljirali, ja sam neumorno skicirao, crtao i risao. Portretirao sam čitav štab VII vojvodanske brigade i svi su kako tako »podnijeli« taj čin, jedino me je komandant Milan Ješić — »Ibro« često zapitkiavao: »Pa kako ti to, Čiko, znaš?«, a ja sam mu odgovarao: »Priroda me obdarila«.

Inače u redakciji našeg lista bilo je dosta prosvjetara. Sjećam se tako Jelene Mikić — »Bebe« koja je bila profesorica i koja je jako dobro poznavala svoj posao. Obično je hodala po rovovima skupljajući materijal za novine no ja sam joj često vraćao tekstove na doradu na što bi se ona rastužila kao dijete, a to bi opet izazvalo veselost u štabskoj kancelariji.«

Da bi i naši čitaoci koliko toliko saznali o onim vremenima, s Čikininim dopuštanjem zavirit ćemo u partizanske novine »Crvena zvezda«. U cijelosti prenosim nekoliko stranica:

Stari borci pričaju

Redko kada ćemo čuti stare borce da pričaju o svojim borbama, o svojim patnjama, o svom partizanskom životu. Pa ipak otišla sam i zamolila ih da mi pričaju, da mi dadu koju crticu iz svoga života za naš list. I našla sam dva stara druga koje je povezala glad, kiša, sneg i razne prepreke kroz koje su zajedno, rame uz rame išli, drugarstvo koje može samo smrt da rastavi.

Komandant »Ibro«, visok, suhonjav, smeđe kose i očiju, svojih tridesetih godina, seljak iz ravnog Srema, počeo je prvi da priča... a on »Šaca«, pomoćnik komesara, srednjeg rasta sa mladolikim licem, na kome je život urezao patnje ropstva i borbe protiv neprijatelja, slušao je.

»Pobegao sam iz logora, kaže »Ibro« i stigao u svoje malo sremačko selo gdje su fašisti odvodili narod na rad u Nemačku. Obećavali su dobre plate i prijatan život u njihovim fabrikama. Mene je mržnja prema njima odvela u šumu u bregove jer sam znao da su oni zlotvori celog sveta. Sa tri druga, Stankom, Zavrzanom i Lujom, u svitanje martovskog jutra, krenuli smo u nepoznato. Nenaoružani, u seljačkom odelu osećali smo se snažni jer je pred nama stalno lebdio lik našeg napaćenog naroda.

U jednoj maloj kolibi dočekao nas je čika »Struja« i naoružao nas bombama, rekavši? »Gde ste drugovi da vam čika Struja dade krušaka«. Pored vatre okretao sam bombu sa nekom čudnom ljubavlju a i strahom. Tada je ušao u kolibu »Kamenjar«. Izgledao nam je nekako čudan ali sa svojom visokom pojavom, razbarušenom kosom, opasan bombama i sa nekom smešnom dugačkom puškom, učinio je na nas prijatan utisak. Bio je skroz moker te je zajedno s nama legao pored vatre. Ja sam ubrzo zaspao, umoran od puta i utisaka te nisam primetio kako su mi izgoreli opanci pa sam od prvih dana morao hodati bos.

U prvo vreme akcije su nam bile male, no i naša grupa bila je mala. Bilo nas je svega dvadesetak. Prvi moj sukob s fašistima bio je u Fruškoj Gori, na Testeri. Bili smo opkoljeni i tu smo izgubili druga Matu Muletića. Ta borba izgledala je strašna i verovao sam da neću ostati živ. Posle te borbe formirani su vodovi i čete. Sa oružjem koje smo oteli od fašista, stigli smo u sastav VI Bosanske brigade sa kojom smo prošli petu i šestu ofanzivu. Iako gladni i brojčano slabiji, junački smo se poneli prema neprijatelju. Iako ranjen u rame, produžio sam borbu. Tu

sam kao komandant izgubio trideset drugova. Sa jednom desetinom ostao sam da zadržim neprijatelja, koji se hteo probiti kroz naše redove, gonjen od proletera. Uspeli smo ali me gubici drugova i dan danas bole.«

Priču je dalje nastavio drug »Šaca«. Pričao je o osnivanju naše brigade i njenim borbenim podvizima. »Drugog juna prošle godine osnovana je naša brigada u bosutskim šumama od dva naša i jednog ruskog bataljona. U to vreme fašisti su se pripremali za šestu ofanzivu. Naš komandant »Ibro« da bi isprobao snage udari na Malu Vašicu. Borba je bila žestoka, ali mladost, srčanost i požrtvovanje je pobedilo. Tada smo zauzeli Strošince, Soljane, Nijemce i još neka sela te smo krenuli put Slavonije.

U požeškoj kotlini, dotukli smo Kozake i za taj veliki uspeh primili smo u znak priznanja od Slavonaca lepo izvezenu zastavu. Zatim smo se opet vratili u Srem gde smo u akcijama na Sot, Ilok i Kamenicu imali mnogo uspeha. Posle borbi kod Vrdnika prešli smo na plodna polja Bačke, odmorili se i počeli s pripremama za batinsku bitku.«

Posle ugodno provedenog razgovora, rastali smo se i otišli svako na svoj posao. Bila sam zadovoljna što sam čula isečak iz života dvaju hrabrih drugova.

Jelena Mikić — »Beba«

»Tu je, udara, lomi i ruši«

Još i sada dok ovo pišem, u ušima mi zvuči ugodna melodija »Koničkog marša«. Program je započeo. Iz gromkih grla pjevača orila se pjesma »Marš VII vojvodanske brigade« (Petřov): »Tu je, udara, lomi i ruši Vojvodine naše sedma brigada.« Gledaoci su oduševljeni te vele da je brigada dobra i u borbi i na pozornici.

Između ostalih točaka programa, došao je na red i skeč »Seljak na sudu«, Originalnost čika Jandrije prelazi svako očekivanje. Staračkim i iznemoglim glasom bori se siromah za svoju krčevinu, miti gospodu, raskrinkava lihvare, ali na koncu ipak gubi pravo na nju jer gospoda nemaju osjećaja za siromašni narod. Svi učesnici u toj glumi djelovali su prirodno.

U zadnjoj točki programa vidjeli smo živo prikazano narodno posijelo. Grupa seoskih momaka i djevojaka zabavlja se na svoj uobičajeni način pjevajući narodne pjesme i u neusiljenom raspoloženju provodi seoska časkanja. Cijelo posijelo bi proteklo u uobičajenom duhu, da se među njima nije našao gospodičić, ili kako bi kazali fićfirić-kicoš, koji se odavno otudio od sela i u gradu provodio »žičarski« život, a sebi utvara da je bolji od seljaka, koji za njega nemaju puno vrijednosti. U natjecanju tko će odpjevati ljepšu pjesmu, on nastupa u velikom zanosu, te uz kolosalnu mimiku i »gradsku namještenost« pjeva jeftinu pjesmu: »Caj, caj, cajka iz Novoga Šada, hej... Mico, poštarico, sobarico... Mico... hej...

Dok on to pjeva, svi mu se smiju do iznemoglosti i publika i učesnici posijela. Poslije natjecanja sa pjesmom zaigralo je kolo iz kojega svi guraju kicoša jer ga preziru kao seoskog izroda.

»ČIKO«

Humor i zabava

Prilikom stupanja na vlast fašističke partije u Njemačkoj, djeca u školama su morala na pitanje »Tko je njihov otac?« odgovoriti sa Firer. Na pitanje »Tko im je mati?« odgovarali su »Velika Njemačka«. Osim toga morali su učiti strane jezike s obrazloženjem zašto baš taj jezik. Na pr. Hans uči engleski jezik zato što poslije rata želi biti komesar u Londonu. Karl uči francuski jer poslije rata misli živjeti u Parizu.

Jednog dana učitelj upita Morica: »Koji ćeš ti strani jezik učiti? Ruski. Zašto baš ruski? Zato što poslije rata imam namjeru živjeti u Berlinu«.

(Iz »Naše pozornice«)

Kamerom kroz brigadu

(Portreti iz naše brigadne štamparije)

»ČIKO« — Mislim da ga poznajete. Strašno se nervira i strašno mu smeta ako radio ne dolazi sa tačnim vremenom ili vesti za našu štampu ne donose i vesti s ulice. Ovih dana »strašno« se živcira oko izdavanja brigadnog lista jer ne može da ide po brdima na skiciranje (Zlobnici kažu da je to radi ostataka bandi).

»BEBE« — Znaće ju, nađe se svagdje. Ovih dana se našla čak i u nekoj rupi, pa sad isčašene noge leži i razmišlja kako nije mogla biti svagdje a pogotovo kad je bilo zarobljavanje pa da »zarobi« još jednu kišnu kabanicu. Kada drugi put dođe na svijet imat će mogućnosti da postane pravi ratni dopisnik.

»SIDA« — Najmlada mlada. Inače je najvredniji član u organiziranju omladine. Toliko je hodala po položajima i nije čudo da je »izgubila« glavu (udala se za komesara Belog). Zato neka primi najsrdačnije želje od »Brke«.

»DORĐE« — Vrlo se dobro plasirao u propagandnom odsjeku te dolazi odmah na prvo mjesto iza »oberšefa« našeg dragog »NECE« koji s puno stručnosti rukovodi sa dizanjem i spuštanjem zavjese na mitinzima. Pokvarenjaci kažu da se Neci sviđa više taj posao nego povremena gimnastika pred šefom. Neco zna više puta da vatrira kad mu sve koze nisu doma.

»X« — Ne može da dočeka čas da obuče i drugu čizmu pa da već jednom zapraši i oproba ozlijeđene mišiće. Inače mu »božja majka« često leti preko telefonske žice kad već on sam ne može stići gdje bi htio.

Ovaj što stalno psuje »božju kuvaricu«, mislim da ne treba biti posebno opisan. Dosta je da ga vidite pa da se sklanjate s puta, jer pečat je u njegovoj ruci i stoga neka se svi portretirani ne ljute već neka nastave starim zanatom.

Vaš »BRKO«

Čitaocima na znanje!

Slobodni smo da iznesemo popratno pismo koje je redakcija lista primila od našeg dragog suradnika i »pisca portreta«. Pismo glasi:

Čika Mika (drugi nadimak J. Babogreca)! Evo ti pa popuni, ako ima neka praznina. Za ova brisana imena ti umetni samo početna slova, jer bojim se da se ne naljute, pa jao onda meni. Za vas ostale se ne sekiram, jer vi morate mirovati htjeli ne htjeli. Pozdravlja te »BRKO«.

Mi opet molimo »BRKU« da se ne ljuti što smo bili toliko indiskretni te smo ovaj post scriptum dali na sunce ali to je samo zbog toga da ne bi svi portretirani, u ovim našim portretima, došli u našu redakciju po »svoje slike«.

Za uredništvo »ČIKO«

Konac djelo krasi

Bili su to odlomci iz partizanskih novina u kojima je »ČIKO« bio daktilograf, slagar, štampar, lektor, ilustrator i glavni urednik.

Stoga na kraju ovih izbljedadnih reminiscencija iz bogatog životnog opusa Josipa Babogredca, evo zapažanja što ih je o »ČIKINOM PORTRETU« izrekao književnik Dionizije Švagelj — Diko na izložbi akvarela i crteža Josipa Babogredca u Našicama 1976. godine:

»Odavno smo zapazili da je J. Babogredac jedan od onih slikara koji slikaju srcem a ne zbog Akademije. Često su njegove slike pune atmosfere i u duhu impresionizma. Kad bismo tu veličinu malenih morali muzički poistovjetiti s nekom dragom glazbom, sasvim sigurno bi tu negdje osluhnuli Schumanna, a kad bi to usmjerili prema lirici otkrila bi nam se Cesarićeva stara Slavonija »Ganutome srcu«.

Volio je mladenački velikog Becića, pa stare Slavonce počam od Waldingera, Hötendorfa i Mašića, sve do slikara Gojkovića. Njegov su pravi zavičaj najljepši hrastici Spačve i sve ono oko Virgrada, Živačina, Biđa, Slavira i Save. Ima u tom nekog posebnog pristupa šumi, nešto od onog što je osjećao i Josip Kozarac: snaga, monumentalnost tišine koja izrasta iz snage zemlje.

Poznavalac Ely Faura, Batušića, Ljube Babića i još mnogih povjesničara umjetnosti, naslikao je svoj portret s naherenim šešikom kao da pozdravlja Đuku Begovića i sve one bečare i šumske radnike, koji su toliko puta prošli pokraj njegova doma. Uostalom, njegovo prisustvo u »Likovnoj enciklopediji Jugoslavije« potvrđuje je njegovog humanističkog dometa i njegovog pravog portreta.

MAJA LUKAVEČKI

Njima su pjevale ptice

(ARMIJA JE U NAMA)

*Njima su pjevale ptice
i mitraljezi u jedan glas.
Dok su se sa smrću rukovali
i tada su mislili na nas.
Noć im je htjela sapeti korake
i ukrasti zoru što u oku klija.
Kao cvijet istine na usnama vremena,
tako je iznikla naša Armija.*

* * *

*Odavno već šute topovi,
budućnost se u žitnim poljima njiše,
Sretna djetinjstva sa suncem o ramenu
miris zgarišta ne pamte više.
Sloboda je šiknula k nebu
zelene gejzire grana.
U grlu zemlje jecaja nema,
zacijelila je rana,
Radosti je tijesno u srcu
pa se rasula na ulice
i slila u rukovanja.
Mjeri vremena hod
(budućnosti smo sve bliže)
i dlanovima širi vidike
u jutra novih saznanja.
Obale našeg vremena Titovo ime nose,
na raskršćima sutrašnjice
putokaz — njegovo djelo,
ne bojimo se ničeg
jer Armija je u nama,
s obzorjima bez mrlja
stupamo naprijed smjelo.*

KATRIN GALOVIĆ

Pobjednička armija

Sablasni cerek mjeseca
u zardaloj aureoli noći;
Ljepljive suze zgužvane u snijegu;
Hladna magla,
krv i oštar miris ustajale smrti;
Zdrobljene nade na okamini vremena;
Kolone sjena, pognute, izgadnjale,
ukočen pogled uprt u beskrajnu tišinu
što odzvanja u avetinjsku noć.

Zgarišta plaču pougljenim suzama
nad ugašenim domovima.
Krpe zgaženog snijega
kriju vrisak živih rana
ponosne zemlje.
Oglodani smisao života nepomično leži
u gomili od straha, patnji, muka
što je netko nazva rat.

Ali iz promuklog svjetla,
s one strane čovjeka,
dižu se zvonki koraci iz pjene života,
bučno rastu crveni divovi.
U crno okamenjenom od užasa nebu
cvjetaju zajedno drveni korijeni
Južnih Slavena.

Kroz tmastu nepokretnost oblaka
probija se nevina, čista bjelina Sunca.
Probuđeni duhovi prošlosti,
u zajedništvu otjelovljeni,
bude uspavanu savjest svijeta,
umirenu herionom laži,
i viču:
»Oderimo đavlu ovčju kožu,
zabijmo mu otrovne vile u leđa!
Stane li opet na prag ove zemlje
progutat će ga šest baklji gorućih,
u snažnu Armiju objedinjenih,
a zapaljenih u gomili od straha, patnji i
muka
što je netko nazva rat.«

IVA JEMRIĆ RUŠ

Pjesma strijeljanim taocima u Šiškocima

*Pali! pade gestapo komanda,
Odjeknu poljem prasak pušaka.*

*Ugasi se dvadeset životnih zvijezda,
Ugasi ih crni plod tuđinskih najezda.*

*Pade dvadeset ljudskih života
Na svojoj grudi za slobodu svoju.*

*Sveti se tuđin na svakom koraku,
Što gubi bitku u svakom boju.*

*Bjesne fašisti, urlaju k'o vuci,
Harače i pale do čega dođu.*

*Dvadeset taoca streljano je ovdje
Za jednog Bätnera, gestapoa vođu.*

*Dvadeset života ovdje ugašenih
Ne zna da je prestao rat i da je mir,
Ne zna da slobode sunce sija,
Ne zna da je prestao tuđinski hir.*

*Dvadeset ovih slomljenih života
Imali bi djecu i očevi bi bili,
I oni bi uživali slobodu
U krugu svojih dragih i milih.*

*Ali slobode bez žrtava nema.
Blizu su jako smrt i sloboda,
Jer rat mnogo života ugasi
Dok sine sloboda jednog naroda.*

*Počivajte, braćo, u miru ovdje,
Vaša krv je pečat za slobodu roda,*

*Vi ste život dali za jedinstvo
I jednakost svih naših naroda.*

Drugu Titu!

*Tko je to taj što na brodu plovi
kroz valove uzburkanog svijeta,
tko je heroj što prkosi sili;
grom, val, bura ništa mu ne smeta?*

*Koji to brod gordo plovi svijetom,
k'o hridina valove odbija,
tko je heroj i kako se zove —
to je Tito i Jugoslavija.*

*Stani, Tito, za kormilom dugo
i upravljaj brodom domovine;
mi smo s Tobom posada na brodu
i odbijaj valove i tmine.*

*RIJEČI I PREZIMENA TURSKOGA PODRIJETLA
KOD STAROSJEDILACA NA PODRUČJU OPĆINA ĐAKOVO,
VINKOVCI I ŽUPANJA*

I

Godine 1986. navršava se 450 godina od turskoga osvajanja Slavonije, Propasti Slavonije prethodile su borbe za hrvatsko-ugarsko prijestolje i feudalna anarhija. Nesloga feudalaca i neusklađeni pokušaji otpora doveli su do katastrofe na Mohačkom polju 1526. godine, pada Nijemaca 1529. i Morovića 1530. godine. Slavonija konačno potpada pod Turke u ljeto 1536, kada ovi osvajaju Brod, Požegu, Đakovo i Ivankovo. Novi hrvatsko-ugarski kralj Ferdinand Habsburški pokušava okupiti feudalce i povratiti izgublenu zemlju. U tu se svrhu u Koprivnici okuplja 16 000 pješaka i 8 000 konjanika koji pod vodstvom Ivana Kacijanera krajem ljeta 1537. kreću Podravinom put Osijeka. Ne osvojivši Osijek, vojska nastavi prema Vukovaru, pa skrene na Vuku u pravcu Ivankova, gdje doživljava ozbiljan poraz. Boreći se s nestašicom hrane, blatom i hladnoćom kasne jeseni, ne uspjevši osvojiti Đakovo, vojne se formacije konačno raspadaju kod Gorjana i u neredu povlače prema Valpovu. Time je Slavonija definitivno izgubljena.

Turska okupacija dovela je u Slavoniji do velikih promjena. Stari feudalni odnosi gospodara i kmetova zamijenjeni su vlašću turskih begova i aga nad obespravljenom kršćanskom rajom. Slavoniju zahvaćaju velike migracije. Starosjedioci bježe na sjever u Ugarsku, Slovačku i Češku; većina se nikada neće vratiti. Pojedina su područja toliko opustjela da Turci useljavaju novo stanovništvo iz Istočne Bosne, Sandžaka i Crne Gore. Seljacima u Posavini i Požeštini Turci obećavaju potpunu slobodu, pa na tom području preko 40 000 osoba prelazi na islam. Skoro isto toliko starosjedilaca prelazi na islam i u Srijemu, Brod, Požega, Đakovo, Ivankovo, Nijemci, Osijek, Vukovar i Ilok postaju značajna upravna i obrtnička središta s bazarima, džamijama, hamamima, školama i begovskim kućama. Računa se da je oko 1680. godine u Slavoniji bilo oko 222 600 stanovnika, od kojih:

— katolika	73 100 ili 32,8%,
— muslimana	108 000 „ 48,5%,
— kalvina	11 000 „ 5 %,
— pravoslavnih	30 500 „ 13,7%.

Dakovo, Ivankovo i Nijemci postali su sjedišta kadiluka (kotara) s upravom i sudskom vlašću. Begovi i age uglavnom žive u većim mjestima. Svakome od njih pripada raja i zemljište u jednom ili više sela. Muslimani su najvećim dijelom bili Hrvati starosjedioci, a manje doseljenici iz Bosne ili Srbije, dok su rijetko pravi Turci i Arapi.

Okupacija je relativno mirno potrajala 150 godina. Intenzivne borbe za oslobođenje Slavonije i Srijema započinju 1682. godine. Tada nastaje opći metež. Cestama se kreću ogromne turske vojne formacije. Domaće stanovništvo stradava i bježi u šume. Kada je 1687. godine kršćanska vojska osvojila Osijek i važnije utvrde u Slavoniji, Turci su počeli masovno napuštati ovu pokrajinu i preko Save odlaziti u Bosnu. Za sobom su ostavljali zgarišta i pustoš. Godine 1690. ponovo se vraćaju, te pljačkaju i uništavaju mnoga sela, a stanovništvo odvođe u roblje.

S Turcima je u Bosnu iselilo skoro sve muslimansko stanovništvo. Tek neznatan dio je ostao i vratio se u katoličku vjeru. Pavičić smatra da se ivankovački muslimani nalaze u selima u okolici Žepča, ceranski u okolici Tešnja, itd.

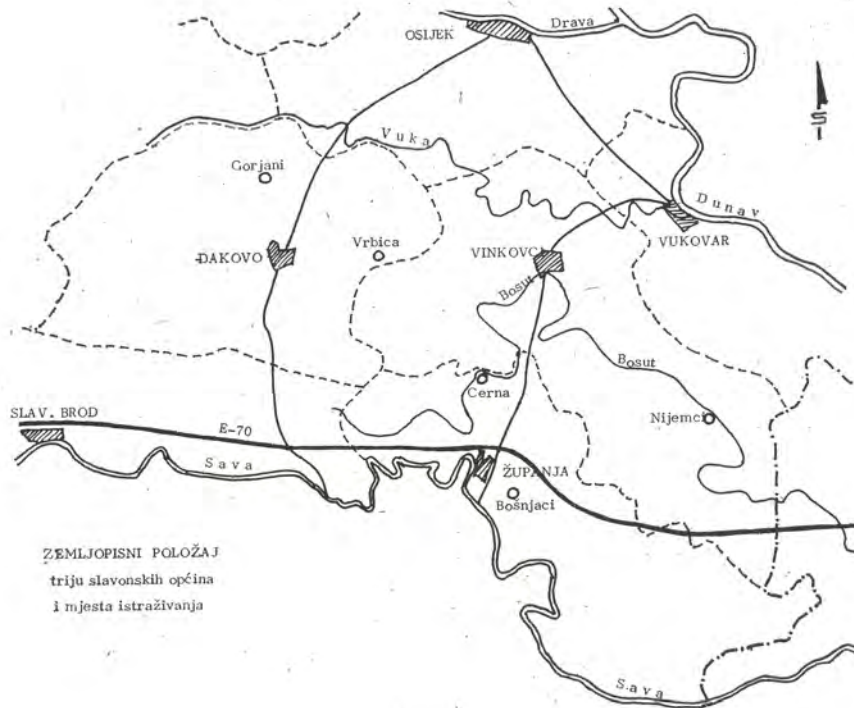
Slavonija i Srijem konačno su oslobođeni poslije bitke kod Slankamena 1691. godine, no sređivanje prilika trajalo je do kraja stoljeća. Preostalo stanovništvo brzo je u mržnji uništilo tragove osvajača. Nestale su džamije, bazari, propala begovska imanja. Sada u Slavoniji i Srijemu nalazimo samo nekoliko spomenika: džamiju u Đakovu, kulu Jahija-bega u Gorjanima, »bedem« u Ivankovu, turbe u Iloku.

U narodnoj predaji, govoru, običajima, prezimenima, hidronimima i toponimima ostalo je mnogo više tragova. Kod starosjedilaca u Slavoniji čuju se legende o »stučanoj lisici« koju su seljaci koristili kao teret prilikom branjanja, a odbjegli Turčin se vratio i iz nje uzeo mnogo dukata (Vrbica), znaju se mjesta gdje su bila turska groblja (Gorjani, Ivankovo), džamije i hamami (Ivankovo, Nijemci), tvrđave i podzemni hodnici (Vinkovci, Cerna), itd.

Autor je nekoliko godina bilježio riječi turskog, arapskog i perzijskog podrijetla u narodnom govoru starosjedilaca Đakovštine, osobito sela Vrbica, a zatim bilježenje proširio na područje triju općina Istočne Slavonije — Đakovo, Vinkovci i Županja. U tim su općinama popisana i prezimena starosjedilaca turskoga podrijetla. Ispitivanje je zaključeno uvidom u govorni inventar starosjedilaca u Gorjanima i Vrbici (općina Đakovo), Vinkovcima i Nijemcima (općina Vinkovci), te Cerni i Bošnjacima (općina Županja).

Gorjani su po svojoj prošlosti najznamenitije selo Đakovštine. Kao srednjovjekovni posjed spominju se već 1244. godine. Pripadali su mađarskoj plemićkoj obitelji Duruzma koja se kasnije naziva Gorjanski. U vrijeme borbe za hrvatsko-ugarsko prijestolje palatin je Nikola Gorjanski. 26. 7. 1386. u blizini Gorjana pristalice Karla Dračkog braća Stjepan, Ivaniš i Ladislav Horvat napali su Gorjanskog, kraljicu Jelisavetu Kotromaničku i njezinu kćerku Mariju. Gorjanski je ubijen a kraljice dospjele u zarobljeništvo. U vrijeme turske vladavine tu se razvio spahijski posjed. Za vrijeme popisa stanovništva 1702. svi stanovnici Gorjana bili su Hrvati starinačkog podrijetla koji su se održali za vrijeme turske okupacije. Podatke o govornom inventaru dali su Staža Perić (65 g) i njezin sin Ivan (47 g) iz Gorjana, Perićeva ul. 21.

Vrbica je selo u istočnom dijelu Đakovštine. Prvi put se spominje 1330. kao *possessio Verbiza*, kada su u njoj razgraničavali posjede Gorjanski i Batoši (Horvati). Obitelj Horvat uzela je prezime prema posjedu Hrvati (Croac) kojega su dobili potkraj 13. stoljeća. Inače, ovaj je posjed ranije pripadao vitezovima Ivanovcima. Ivaniš Horvat podiže u Vrbici

ZEMLJOPISNI POLOŽAJ
triju slavonskih općina
i mjesta istraživanja

1376. franjevački samostan. Nakon propasti ove obitelji posjed uzimaju Gorjanski, a župi Vrbica ostaje stara crkva Sv. Bartola (danas u Novim Mikanovcima). Ova se župa održala za sve vrijeme turske okupacije, zauzimajući veliko područje od Prkovaca do Koritne i Đakova, ukupno oko 20 starih sela. Nakon oslobođenja stanovništvo se priklonilo biskupu, te su mlađi muškarci bili konjanici u biskupovoj tjelesnoj zaštiti, zbog čega je selo bilo oslobođeno tlake i desetine. Ispitivanje je obavljeno u više starinačkih obitelji (Jerkovići, Vranješevići, Šalići).

Vinkovci su u srednjem vijeku poznati kao trgovište Sveti Ilija. Pod nazivom Vinkovci prvi put se spominju na Merkatorovoj karti (pod nazivom Vinko) 1560. Za vrijeme turske okupacije trgovište gubi značaj i propada. U bližoj okolini nalazila su se starinačka sela: Draganovci, Borinci, Jakobovci, Liskovac, Zalužje, Kanovci, Bazijaš, Petrovci, Trbušanci, Ervenci i dr., čiji su stanovnici nakon 1700. uglavnom uselili u Vinkovce u kojima se formiralo sjedište Sedme brodske pukovnije i Slavenskog generalata Slavonske Vojne krajine. Do danas se zadržalo nešto zemljoradničkih obitelji starinaca u gradskim područjima Lapovci, Krnjaš i Ervenica. Podatke o govornom inventaru dao je Kuzma Kopilović (66 god) iz Vinkovaca, Ul. JNA 112. (Lapovci), zemljoradnik.

Nijemci u istočnom dijelu vinkovačke općine bili su u srednjem vijeku značajno trgovište u kojem je bio brod za prelaz preko Bosuta. Ovdje su se sastajale ceste iz pravaca Save, Dunava, Morovića, Cerne, Svetog Ilije i dr. Pred opasnošću od Turaka izgrađena je jaka utvrda, ali su Turci Nijemce ipak osvojili bez otpora u jesen 1529. godine i nisu ih više napuštali. Stanovništvo je bilo pošteđeno i živjelo je u miru. Evlija Čelebija

je na svojem putovanju zabilježio da su Nijemci veliko mjesto s puno begovskih kuća i preko 500 dućana. Zabilježena je žalba katolika Nijemaca sultanu zbog vjerskih sukoba, na što Sultan Muhamed IV u Beogradu izdaje 1657. Ferman kojim se domaćim Turcima naređuje da ne smiju smetati kršćansku raju u vršenju obreda. Nijemci su u tursko vrijeme značajna župa u kojoj službuju odabrani svećenici. Petar Massarechi bio je ujedno barski nadbiskup, beogradski biskup i papin vikar. Gotička crkva Sv. Katarine obnovljena u baroknom stilu postoji i danas. Nađeni su ostaci džamije, hamama i drugih turskih objekata. Za vrijeme Vojne krajine Nijemci su bili sjedište 10. kumpanije Brodske regimente. Godine 1713. dio starosjedilačkog stanovništva odselio u Kukujevce. Podatke o govornom inventaru dali Marijan Jozić (89 g) i Eva Peulić (80 g) iz Nijemaca, Ulica Braće Radića 16 (Švapski kraj).

Cerna se nalazi na povoljnom položaju gdje je na sastavu Biđa i Bosuta povišeno zemljište, koje je bilo moguće osigurati vodom kao otok. Zbog toga se tu nalazi dosta ostataka prethistorijskih kultura. Cerna je oduvijek raskrsnica putova, mjesto prelaza preko rijeka. U srednjem su vijeku od Cerne vodile dobre ceste prema Lukačevom Šamcu, Hrvatima, Sv. Iliji, Moroviću i dr. Prvi put se spominje 1244. godine. Župu i gotičku crkvu Svetog Mihajla posjetio je papin legat 1332. i 1333. godine. Godine 1507. mjesto je imalo značaj trgovišta, a na uzvišenom mjestu uz Biđ i Bosut nalazio se utvrđeni grad. Pred turska osvajanja vlasnik posjeda bio je Franjo Zay, čija je žena (prema predaji) krajem lipnja 1536. jedva izbjegla turskom zarobljeništvu. Za vrijeme Turaka Cerna je pripadala pod kadiluk Ivankovo i imala župu. Stara gotička crkva skoro je sasvim propala, te je nakon oslobođenja 1729. godine obnovljena u baroknom stilu s primjesama romanike. Starinačko stanovništvo zadržalo se u priličnom broju. Vojna krajina smješta u Cernu upravu 8. kumpanije Brodske regimente. U prvoj polovici 18. stoljeća značajna su useljavanja Hrvata iz okolice Slunja i Ogulina. Podatke o govornom inventaru dali su Marica Rendulić rođ. Boričić (56 g) i suprug Ilija (56 g) iz Cerne, Ul. maršala Tita, kbr. 12.

Bošnjaci su selo istočno od Županje, uz rijeku Savu. Tu su ostaci prethistorijskih kultura i rimskih naselja. Starohrvatska nekropola s nalazima oružja, oruđa i nakita. U srednjem vijeku Bošnjaci su pripadali posjedu Selna. Nakon oslobođenja od Turaka starosjedioci iz okolnih malih sela uselili u Bošnjake i tako uvećali broj domaćinstava i stanovnika. Za Vojne krajine potpadali pod 11. kumpaniju Brodske regimente u Županji. Sačuvana matična knjiga rođenih iz 1719. U 19. st. jedno vrijeme sjedište su kotara. Podatke o govornom inventaru dao je Pero Lenić (33 g) iz Bošnjaka, Ul. Vladimira Nazora 234/a.

II

Na ispitanom području primijećena je značajna razlika u ukupnom fondu i akcentuaciji riječi.

Više je riječi zabilježeno u selima Đakovštine koja su poslije oslobođenja pripadala Komori, već u selima koja su ušla u sastav Vojne krajine. Izgleda da su vojne vlasti turcizme smatrale nepoželjnim u govoru granicara i suzbijale njihovu upotrebu.

Akcentuacija popisanih riječi i prezimena znatno se razlikuje u šest navedenih naselja. Kao osnovica zapisana je akcentuacija u selu Vrbici, a varijeteti drugih sela samo su negdje navedeni. Razlike u akcentuaciji

nastale su uslijed duge izolacije ovih turcizama u specifičnim uvjetima lokalnih govora pojedinih mjesta u Slavoniji, između izvorne akcentuacije tih riječi i lokalnog izgovora postoje mnogobrojne razlike. U nekim se riječima primjećuje novi ili posavski akut' (~), kojega u Bosni nema.

Potrebno je upozoriti na pojavu da u hrvatskom jeziku ima riječi turskoga podrijetla koje su se udomaćile i za njih nema adekvatne zamjene. Te riječi u ovom radu nisu posebno spominjane. Zbog jasnoće navodimo izbor takvih riječi: bakar, boja, bubreg, čamac, čarapa, čekić, čelik, čičak, čizma, duhan, dud, džep, jorgovan, kajsija, kalup, katran, kula, kuluk, kundak, kutija, limun, majmun, pamuk, papuče, pazuh, rakija, sapun, sat, šal, šator, šećer, tambura, top, torba, tulipan, višnja, zanat, zerdelija, zumbul, i dr. Ima turcizama za koje postoji odgovarajuća riječ u hrvatskom jeziku koja se uvijek ne primjenjuje, npr.: alat, barut, jastuk, juriš, marama, sanduk, torba, itd. Takve su riječi u ovom radu obrađene.

U turcizme ubrajamo mnogobrojne riječi koje su unijeli Turci iz svog i drugih jezika. Poriijeklo tih riječi bilježiti ćemo ovim kraticama: turski = (tur), arapski = (ar), perzijski = (perz), grčki = (grč), talijanski = (tal), latinski = (lat), jevjerjski = (jevr). Za izvedenice koristit će se kratica (izv), za iskrivljenu riječ (iskr), za hipokristik (hipokr), za figurativno značenje (fig), za hibridnu riječ (hibr), za preneseno značenje (prenes).

Ustanovljena je znatna razlika u izgovoru nekih glasova. Tako npr. u lokalnom govoru glas dž nije primijećen, već se uvijek izgovara kao đ (đamija), a rijetko kao ž (čekmeže). Glas ċ uglavnom se izgovara kao ć. Glas h u mnogim se riječima gubi (harač — aradž, hasna — asna, hała — ala i sl). Glas h može biti zamijenje glasom v (duhan — duvan).

Zanimljiva je pojava promjena značenja nekih riječi. To su ove riječi: anđebula, bukagije, čekmedže, harač, kaurma, nena, samsu, šamija i dr. Riječ aga, beg i spahija javljaju se u značenju bogat čovjek (koji lagodno živi).

Riječi su popisane abecednim redom. U popisu su uglavnom navedene i izvedenice, te nekolicina hrvatskih riječi s tipičnim turskim završecima (šeširdžija i sl).

Naziv svakog mjesta u kojem je obavljeno ispitivanje bit će u popisu zamijenjen simbolom ovako: Bošnjaci = B, Cerna = C, Gorjani = G, Nijemci = N, Vinkovci = Vk, Vrbica = Vr. Ako se odnosna riječ u ispitanom naselju ne upotrebljava, bit će označena znakom — i simbolom mjesta ovako: — B, C, N. Uz neke su riječi zabilježeni primjeri rečenica. I uz njih će biti simbol mjesta odakle potječu. Nekim se riječima izgubilo pravo značenje, npr. burundžuk (G), dram (Vr, u značenju malo) i sl.

Dvije se imenice nalaze u govoru starosjedilaca u nevjerojatnom značenju: sultan i vezir, vrhunski odličnici Turskoga carstva poslužile kao imena za konje! Slavonac je našao načina da dađe oduška svojoj mržnji prema bivšoj okupacionoj vlasti. Riječi musliman i Turčin, međutim, upotrebljavaju se u pravom značenju.

A

- abadžija (ar-tur) = obrtnik koji izrađuje odjeću od abe (čohe) —B, G, C
adet (ar) = običaj, navika (Vr: Taki mu je adet) —B
aga (tur) = bogataš (Vr: Živi dobro k'o aga. Ide (ponosno) k'o aga
ajdara (tur-hrv) = ženska koja je često u muškom društvu; muškara (od tur. ajdula)

- âjde!** âjdemo! (tur) = pođil! pođimo!
âla (tur) = ĉudovište srodno zmaju —C, G
alâl (ar) = ono što je pošteno. Kaže se: Alal ti vjere!
alâliti (ar-hrv) = oprostiti, osloboditi vraćanja duga
alâpaĉa (izv. tur) = brbljava žena —B, C, G, N, Vk
âlat (ar) = oruđe i sprave za obrt, zanat
aldûmaš (tur) = ĉašćenje koje ĉini kupac ili prodavalac
alòvit (izv. od ala) = silovit —G, N, Vk
âlva (ar) = poslastica od brašna, masla i šećera (Vr: Prodaje se k'o alva, tj. brzo)
âman, âma' (ar) = uzvik preklinjanja i vapaja (Vr: Ama' ne diraj me!) —B, C
âambar (perz) = drvena zgrada, spremište za žito
âmetice, âmetom (ar) = sasvim, potpuno (Vr: Sve je ametice pojela) —Vk, C
âps (ar) = zatvor (Vr: Otjerali ga u aps. Uapsili ga) —C, Vk
uâpsiti (ar-hrv) = zatvoriti —Vk, C
ârâĉ (ar) = porez koji su plaćali muškarci nemuslimani. Ovdje: svaki porez, namet, pljaĉka —G, Vk
araĉiti (ar-hrv) = uzimati, otimati (N: Sve su poaraĉili)
aršin (tur) = stara mjera za dužinu (75,8 ili 65 cm) —G, N, Vk
âsna (ar) = korist (Vr: Ništa nisam asnio) —Vk
âsniti (ar-hrv) = koristiti
âšikovati (ar-hrv) = voditi ljubavni razgovor, udvarati —B
naâšikovati se (ar-hrv) = narazgovarati se na ljubavnom sastanku —B
âvet (ar) = prikaza, utvara, strašilo. U Vk ÷ âvet
âvlija (grĉ) = kućno dvorište
âvlijica (grĉ-hrv) = malo kućno dvorište

B

- badava** (perz-ar) = besplatno; vrlo jeftino. U Vr = badava
badavadžija (perz-ar-tur) = gotovan, neradnik
badavadžijati = besposličariti, tritati vrijeme
bâdža (perz) = otvor na krovu. U Slavoniji otvor kroz koji se ubacuje sijeno u sjenik. U N i Vk = bađe —C
bâgav (tur-hrv) = bolest nogu kod konja. U G' = bangav
bânuti (izv. tur) = iznenada se pojaviti (Bânio mi u kuću. Vr)
bajâgi (tur) = tobože. U N = bajagē —B, Vr
kobâjage — tobože. U C = kobajâge. Ćuje se i: kobagajde
bâjati = vraćati (u svrhu lijećenja). (Vr: Bajala je ditetu vodu) (C: Žene baju vodu od uroka) —Vk
bârjak (tur) = zastava
bâlvan (tur, prenes) = trupac
bâr, bârem (tur) = makar, u najmanju ruku
bâsati (tur. izv) = gaziti teškim hodom
zâbasati = zalutati

- nabasati** = naici, nagaziti
- baš** (tur) = upravo, zaista (Vr.: Baš sam krenio)
- bâšča** (perz) = vrt. U B, G kaže se bârča
- bâščica** (perz. izv) = vrtić. U B kaže se barčica, u G = mâla bârča
- bâščovân** (perz) = vrtlar
- bašica** (tur) = prva rakija koja poteče iz kazana —B, C
- òbaška** (tur) = odvojeno, svako za se
- batáliti** (ar-hrv) = poremetiti, napustiti (C: Ja sam to zabatalila)
- zabataliti** = zapustiti (Vr: Šta si njivu tako zabatalio?)
- bâzati** (tur-hrv) = tumarati, lutati —B, Vk
- šalabâzati** = isto što i bazati
- baždâr** (perz) = oznaka kontrole mjera
- baždâriti** (perz-hrv) = kontrolirati mjeru
- bečâr** (perz) = momak koji se ističe slobodnim životom, poznati udvarač
(ponekad i oženjen čovjek); lola. Pjeva se:
Oj bečaru, moja stara lolo...
Svi bečari žene otjerali...
Bečar jesam, bečarski se vladam...
- bečârina** (izv) = bečar
- bečârac** (izv) = slavonska pjesma u dvostihu desetercu. B. češće pjevaju muškarci. Bečarac se pjeva osobitom melodijom, obično uz pratnju svirke tamburaša. U Bošnjacima i vrst jela (sataras).
- bečârûša** (izv) = ženska koja se ponaša slobodno i živi bečarskim životom
- bedâk** (perz) = glupak, umno ograničen čovjek —B, G, C
- bèdem** (ar) = zid tvrđave
- bedèvija** (ar) = kobila arapske pasmine. U Slavoniji = stara kobila
- bèg** (tur) = plemić. U Slavoniji prenes. bogat čovjek (Vr: Živi k'o beg)
- bèkrija, bèkrijaš** (ar) = pijanica, nevaljalac
- belâj** (ar) = nezgoda, zlo. Izg. belâj —C, G
- bèšika** (tur) = kolijevka —G, N
- bèz** (ar) = pamučno nebijeljeno platno —G
- bezóbrazluk** (hrv-tur) = nepristojnost
- bilmez** (tur) = neznalica, glupak —C, G, N, Vk
- bòstan** (perz) = usjev dinja i lubenica —G
- bostândžija** (perz-tur) = onaj koji sadi ili prodaje dinje i lubenice —G
- bùdak** (tur) = trnokop
- bùdala** (ar) = umno ograničen, nepametan čovjek
- bùđzak** (tur) = kut prostorije
- bùđa** (tur) = pljesan —B, C, G
- bùđav(o)** = pljesnivo —B, C, G
- ùbuđavilo se** = upljesnivilo —B, C, G
- bugàrija** (od tur bulgari) = vrst tambure
- bùla** (tur) = muslimanska žena
- bùnar** (tur) = zdenac
- bunârdžija** (tur) = čovjek koji se bavi kopanjem bunara
- bùndžija** (hrv-tur) = buntovnik

- būngur** (tur) = vrst jela od odstupane pšenice. Samo se u Gorjanima govori:
 Bungur kosit' ne može,
 kiselića ni bolje.
 Kulin nosi, pa kosi.
- bukàgija** (tur) = spute za konje na pašnjaku da se sporo kreću —N
- burgija** (tur) = svrdlo; u B = burđija
- burgijati** = bušiti svrdlom; fig. širiti smutnju među ljudima, zadirkivati —C
- busija** (tur) = zasjeda. Samo se u Nijemcima za nepozvane promatrače
 svadbe kaže busija
- būt** (tur) = bedro, stegno —G

C

- cigànluk** (hrv-tur) = mjesto gdje stanuju Cigani. Prenes. = ono što je
 u neredu

Č

- čāk** (tur) = štoviše, pa, ta, daleko (Vr: Udala se čak u Vrpolje) —C
- čākšire** (tur) = vrst istočnjačke muške odjeće, hlače —G, C
- čalabrčnuti** (tur-hrv) = na brzinu nešto malo pojesti, prizalogajiti,
 —B, N, Vk, C
 —G, C, Vr
- labrčnuti**, labrckati = isto što i čalabrčnuti
- čamovina** (tur, izv. od čam) = jelovina, borovina
- čarapa**, **čorapa** (perz) =
- čardak** (perz) = u Slavoniji drvena zgrada za spremanje kukuruza
- čarka** (perz) = uvod pred prepirku, svadu, bitku
- čauš** (tur) = vođa svatova, koji se brine o redu u svatovima. Tako se go-
 vori u N i Vk. Čavo se veli u G i Vr. U B i C nije čavo nego kapetan.
- čekrk** (tur) = sprava za prematanje konca za tkanje
- čekmedže** (tur) = u Slavoniji ladica ispod ploče stola u kojoj se nalazi
 kruh i pribor za jelo. U B, N, Vk, Vr izgovara se čekmeže. U G kažu
 čekmež. —C
- čerga** (tur) = ciganski šator
- čergar** (izv. tur) = Ciganin koji živi pod čergom
- češagija** (tur-hrv) = željezna četka kojom se timari konje (od kešagija)
- čibuk** (tur) = kamiš, cijev s lulom za pušenje —B, G
- Čifut** (jevr) = Jevrej, Židov. Govori se i Čifutin. U B kažu još i Juda
 (Vr: Škrt ko Čifut)
- čilāš** (tur) = pjegav konj, žerav —G
- čilka** (izv. tur) = pjegava kobilica, žeravka —G
- čirāk** (perz) = svjećnjak. Češće se čuje čirjāk
- čivija** (tur) = željezni ili drveni klin. Obično željezni klin koji zadržava
 kotač i lijevcu na osovini kola.
- čoban** (perz) = pastir
- čoha** (perz) = valjano sukno. Govori se čova ili čoja (Vr: Ima čovanu
 maramu)
- čokānj** (tur) = staklena bočica iz koje se pije rakija —G, Vk, Vr

- čokot** (tur) = trs vinove loze
čopav (perz) = šepav, invalid u nogu. Kaže se i šantav
čorba (perz) = juha
čulav (tur) = koji ima male uši, nagluh. U C tulav = glup —C, Vk
čutura (tur) = ovalna, plosnata posuda za piće, obično od drveta s izrezbarenim šarama

C

- ćebe** (tur) = grubo izrađeni vuneni pokrivač. U G se govori ćepe.
čef, čef (ar) = dobro raspoloženje, volja (Vr: Baš mi je to po čefu) —B, C
ćela, ćelav (tur, perz) = mjesto na glavi bez kose; onaj koji nema kose na glavi
ćenar (perz) = vrst tankog pamučnog platna s utkanim debljim nitima. U Vr i G kažu ćenjār —B, N
čorav (perz) = slijep
čošak (perz) = ugao, brid, kut
čoškast = uglat
čunak (perz) = vodilica konca prilikom tkanja
čup (ar) = duboki zemljani sud —B
čuprija (grč) = most
čuprija = mala čuprija (za pješake)
čurak (tur) = kaputić (u Slavoniji bez rukava) —B
čurčija (tur) = obrtnik koji pravi odjevne predmete od krzna
čutuk (tur) = komadić drveta ili lakšeg materijala oblikovan poput potkove i obavijen platnom. Služi za učvršćivanje marame šamije na potiljku, odnosno svečane zlatare (Vr). U G kažu čuk, a u C i Vk kukma —B, N

D

- đadilja** (perz) = žena koja se brine o djeci
đar-mâr (perz) = nered, zbrka (Vr: Bio je to pravi dar-mar) —B, G, C, N, Vk
đeva (tur) = kamila
deverati (izv. ar) = životariti, pomalo raditi (Vr: diverāti)
diłber (perz) = dragan, miljenik —B, C, G
divân (perz) = skup osoba koji se sastaje zbog razgovora ili zabave, najčešće uvečer u nečijoj kući ili ispred kuće. Vr: Idem na divân. C: Na divâne se išlo po kuća. —N, Vk
divâniti (izv. perz) = 1. govoriti, razgovarati, 2. voditi ljubavni razgovor, ašikovati (Vr: Nji' dvoje već dugo divane)
dołâp, dołâpak (perz) = ormarić u zidu —C, G, Vk, N
dôrât (tur) = konj crvenosmeđe dlake, riđan
dôrka (izv. tur) = doratasta kobila
drâm (grč) = mjera za težinu (sada nepoznata u Slavoniji) Vr: Ne dam ni drama! (tj. ni malo) —B, G, C
đućân (ar) = trgovačka radnja
đućândžija (ar-tur) = trgovac

- duvankesa** (tur-hrv) = kožnata torbica za duhan
duvániti (izv. tur) = d. nekoga znači snabdijevati ga duhanom (Vr: Stalno ga duvanim)
đurati (tur-hrv) = trpjeti, podnositi (Vr: Izduraj još malo!)
đurašan (tur-hrv) = izdržljiv, postojan
đušman, dušmanin (perz) = neprijatelj (Vr: Ne bi to ni svom dušmanu uradio)
đuvár (perz) = zid

DŽ

- džaba, džabe** (tur) = besplatno
džáda (ar) = cesta, drum (Vr: Idi svojom đadom) —B, G, C
džámija (ar) = muslimanska bogomolja
džigerica (perz) = jetra (Vr: Crne džigerice su jetra, a bile su pluća)
džómbe (ar?perz?) = neravno tlo, tvrde grude zemlje

Đ

- đon** (tur) = potplat za cipele ili čizme
pođoniti (tur-hrv) = prišiti potplate na cipele ili čizme
đorati (tur-hrv) = mijenjati, zamijeniti —B
đubre (grč) = stajsko gnojivo, smetlište. U Slavoniji pogrdno kažu: Đubre jedno...
đuťure, uđuťure (tur) = sve zajedno, ukupno
đuvěgija (tur) = mladoženja —B, C

E

- ekser** (tur) = klinac, čavao
eksèrčić (tur-hrv) = mali čavao
ergela (perz) = krdo konja, uzgajalište konja
erlav (tur) = iskrivljen, raskliman (U B = êrlav) —C

F

- fájda** (ar) = korist, dobit (Vr: Nema fajde od toga) —C
 U B, G govori se: vajda
fãš (izv. tur) = šurjak (od tur. badženog → pašenog → faš)
fenjér (grč) = ručna ustakljena svjetiljka
fišek (tur) = naboj za pušku; papirnata vrećica
fitilj (ar) = pamučna uzica ili vrpca za petrolejske svjetiljke; stijenij
firtútma (tur) = zbrka, metež

G

- gâjde** (ar) = narodni duhački instrument, nekada vrlo omiljen u Slavoniji
gajdaš = svirač na gajdama
gájtan (grč) = pamučna ili svilena upredena ili upletena vrpca
galáma (tur) = vika, dreka
galámdžiya (tur) = onaj koji galami
galámiti (tur-hrv) = vikati, derati se
gungúla (perz) = metež, vreva

—B, G

H

- hâjde!** **âjde!** **hajdemo!** **ajdemo!** (tur) = pođi! pođimo!
hâj! **âj!** (perz-tur) = jest! dakako! svakako! Slavonski dvostih deseterac
često počinje uzvikom aj!
hêj! **êj!** (perz) = o! oh!
hûja, **ûja** (perz) = nervoza, ljutitost (Vr: Njeka ga uja uvatila)

—G

I

- ibrišim** (perz) = vrst svilenog konca
inât (ar) = kapric, prkos, tvrdoglavost
inâtiti se (ar-hrv) = prkositi, svađati se

J

- jâgma** (perz) = grabljenje, otimanje
jâgmiti (se) = grabiti, natjecati se tko će više ugrabiti
jârak (tur) = prokop za odvođenje vode, kanal
jâruga (tur) = bara
jâstuk (tur) = uzglavlje
jêdek (tur) = uže, povodac
jendîbula, **andêbula** (tur) = djeveruša; u Gorjanima = djeveruša, u Vk i
Vr djevojke i snaše u svečanoj pratnji mladenaca, u Nijemcima kuha-
rice koje odlaze za svatovskom povorkom u kuću mladenke i ondje
zbijaju šale i podvale.
jök (tur) = ne! nije!
jûriš (tur) = navala, napad
jurišati (tur-hrv) = napadati, navaljivati
júriti = žuriti, trčati brzo naprijed

—C, G

—B, C

—C

K

- kaiš** (tur) = remen, kožni opasač
kajâs (tur) = uzda

- kajmak** (tur) = vrhnje —C
kajgana (perz) = jelo od jaja
kalaj (tur) = kositar
kalajisan = prevučen kalajom
kalamiti, kalemiti (grč-hrv) = cijepiti vočku
kalamáš, kalemáš = nožić spec. oblika za kalemljenje
kálfa (ar) = pomoćnik majstora
kálup (perz) = oblik, forma; npr. drveni kalup za obuću
kanáf (tur? lat?) = uzica od konoplje
kändžija (tur) = bič —G
kánta (tur) = limena posuda za vodu i druge tekućine
kántar (lat) = sprava za mjerenje težine, vaga
kâpak (tur) = poklopac, zaklopac, npr. očni kapci, k. na prozorima
kâpija (tur) = vrata; velika kapija za ulaz kola u dvorište, mala k. za ulaz ljudi i stoke —C
kâpijica (tur-hrv) = mala kapija —G
kârakuš (tur) = vrst konjske bolesti (Spavanus Synovitis)
kâšika (tur) = žlica
kaúrma (tur) = jelo od životinjskih crijeva, želuca —B
kâvga (perz. ili ar) = svađa, prepirka —B
kâzan (perz) = bakarni kotao. U Slavonji k. je i uređaj za destilaciju, »pečenje rakije«. U G kažu »rakinski kotál«.
kazândžija (perz-tur) = zanatlija koji pravi kazane
kêfa (tur) = četka
kêfati (tur-hrv) = četkati
kêpčija (perz) = 1. velika kašika s dugom drškom (kutlača), u N. 2. drvena rezbarena posudica za vodu, u Vr, G, C —B, Vk
kîčma (tur) = kralješnica
kîljer (lat) = sobica (zgradica) za mladi bračni par. U Vr još kažu kućar. U N je pojatak. U G je kijêr, u Vk kijêr. —B, C
kîrija (ar) = zakup
kîrijati (ar-hrv) = raditi u zakupu
kívan (tur, perz) = ljut na nekoga; željan osvete; zavidan —G, Vk
kòlan (tur) = pojas koji pridržava ham konju ispod trbuha. U Vr kolan. U C kolam.
kòmšija (tur) = susjed
kòmšinica (tur) = susjeda
komšiluk (tur) = susjedstvo
kònačiti (tur-hrv) = noćivati, prenoćiti
kònak (tur) = prenoćište. U udaljeno se mjesto putuje na konak. Konji- ma se hrana daje za konak.
kòpča (tur) = grivna, spravica za pričvršćivanje (spajanje)
kòpčati (tur-hrv) = spajati dijelove odjeće
zakòpčati (tur-hrv) = spojiti, npr. dugmadima
kòpile (ar-tur) = nezakonito dijete
kòrbač (tur) = bič od isprepletanog remenja. U G je krbač
kòvrđža (tur) = pramen uvrnute, kuštrave kose
krêč (tur) = vapno

- kùba (ar) = svod, kupola. U Vk je kùpa —B, C, N
 kùbura (tur) = 1. mala puška, pištolj, 2. žljebnjak, 3. fig: teškoća, nevolja
 kùburiti (tur-hrv) = živjeti s poteškoćama, patiti se. U Vr na pitanje »Ka-
 ko si?« često se čuje odgovor: »Eto, nekako kuburim«
 kùla (ar) = utvrda u tvrđavi
 kùlak (tur) = 1. dio stupa koji se uglavljuje u izljebljenu rupu (na drve-
 noj zgradi) (G), 2. stup potporanj (Vr) —B, N, Vk
 kuláš (tur) = konj sivopepeljaste, »pljesnive« boje —N
 kùlučiti (tur-hrv) = raditi besplatno
 kùluk (tur) = besplatan osobni fizički rad za državu
 kurtàlisati se (tur-hrv) = spasiti se, osloboditi se. U Vr kažu: Kurtalisali
 smo ga se. —B, C, G
 kùsur (ar) = ostatak novca koji se vraća onomu koji plaća krupnijom
 novčanicom
 kusurati se (tur-hrv) = izravnati račune. U Vr kažu: Mi smo se iskusurali.
 kùršum (tur) = puščani metak —C
 kurvàluk (hrv-tur) = nepoštenje, prostitucija

L

- lakrdijáš (tur. izv) = šaljivčina, spadalo
 lóla (perz) = momak, dragi; bećar

M

- majstòrluk (lat-tur) = majstorska vještina; vještina —C
 mána (perz) = nedostatak, greška
 mamùrluk (ar-tur) = bunovnost, glavobolja poslije opijanja
 màrama (ar) = ubrus, pokrivalo za glavu
 màramica (ar-hrv) = rupčić
 màkar (perz) = iako, pa ma, barem
 màkaze (ar) = škare —B, C
 màmuza (ar) = ostruga
 mehána (perz) = krčma pod šatorom na sajmu i sl. Češće se kaže me'ana.
 U Vr = mejána.
 mèrak (ar) = naslada, ugodno raspoloženje; želja —B
 mùkte (perz) = besplatno. U Vr kažu: Mukte i sirće slatko.
 mùktaroš = onaj koji se želi mukte najesti i napiti
 muslimān (ar-perz) = pripadnik islamske vjere
 mušterija (ar) = kupac; fig. onaj koji »kupuje ljubav«

N

- nàdžak (tur) = starinsko oružje: sjekirica na dugom dršku u koje je s
 jedne strane oštrica, a s druge ušica u obliku čekića. N. nose seoski
 poljari. —G
 nàdžak-bàba (tur-hrv) = žena svađalica
 nagràisati (tur-hrv) = nastradati

- najero** (tur-hrv) = ukrivo, nakrivo (od tur. herav)
nanule (ar) = vrst jednostavne drvene obuće s kožnim remenom. U G su nanule kožna obuća koja se razlikuje od sandala. —Vk
natanane (hrv-perz) = polagano, pažljivo. U G = natenane
néna (tur) = u Slavoniji starija sestra. Negdje je nena ili nenka ili nenica. U G jetrva jetrvi kaže n. U N uz čauša idu u svadbi dvije mile nene — mladoženjina tetka i druga bliža rođaka.
nišan (perz) = cilj, meta prilikom pucanja
nišaniti (perz-hrv) = ciljati
nišandžija (perz-tur) = strijelac
novajlija (hrv-tur) = novi, početnik

O

- obaška** (tur-hrv) = odvojeno, posebno
očoraviti (tur-hrv) = postati čorav, oslijepiti
ođzak (tur) = dimnjak
ođzačar = dimnjačar. U B = ođakar
oka (ar) = stara mjera za tekućinu, 1,283 kg. U Slavoniji mjera za tekućinu oko 1,5 litre. U Vr kažu kada se prijete: Vidit ćeš ti, po što oka suvi šljiva! —G, N
orož (perz) = 1. pijetao, kokot, 2. obarač na pušci —B, V
ortak (tur) = 1. zajedničar, kompanjon, 2. prenes. mladići koji udvaraju istoj djevojci su ortaci (Vr)

P

- pajdăș** (perz) = drug, drugar
pajanta (perz) = vodoravna gredica koja spaja rogove na kuće (perz = pajvanta) ili neko drugo osiguranje. U Vk obujmica za vagir
pândža (perz) = šapa, kukasti nokti u mačke, ptice i dr.
papuče (perz) = otvorena kožna obuća koja se natiče na noge
papučar (perz-hrv) = 1. obrtnik koji izrađuje papuče, 2. prenes. onaj koji je podložan svojoj ženi, koji se boji žene
para (perz) = novčić
pazâr (perz) = kupoprodaja, trgovanje —G
pazariti (perz-hrv) = kupiti ili prodati —G
pèkmez (perz) = ukuhani sok od šljiva ili drugog voća
péndžer (perz) = prozor
pendžerak, pendžerčić = prozorčić
pendžerăș (perz-hrv) = nepozvani promatrač svadbe (samo Vr)
piljâr-ica (perz) = povrčar, povrčarica —C, G
pirinač (perz) = riža. U B, C, G, Vr kažu pirinč.
poasiti se (tur-hrv) = postati objestan —G, N, Vk
poša (perz) = u Slavoniji svileni rubac koji su muškarci vezali oko vrata
pošašaviti (tur-hrv) = postati luckast

- potúcati se** (tur-hrv) = lutati bez pravog cilja, od tucak (tur) zarobljenik koji luta po svijetu i skuplja dobrovoljne priloge u novcu za otkup
- prekardášiti** (tur-hrv) = pretjerati, izgubiti pravu mjeru
- provodadžija** (hrv,tur) = posrednik kod sklapanja braka. Od (tur) dovadžija, onaj koji čini dovu (molitvu) za sebe ili drugog —B, C, G
- prten** (tur-hrv) = od kudjeljnog prediva. Govori se: prtena torba; prteni kajasi
- prtiti** (tur-hrv) = 1. nabacivati na leđa ili rame zbog nošenja, 2. gaziti snijeg preko kojeg nitko još nije prolazio
- pulica** (perz-hrv) = kolutić od kovine koji se prišiva na odjeću kao ukras. U N = šljoka. U G = pulija (perz = pula) —B
- urpte** (tur-hrv) = uzice ili vrpce za torbu koja se nosi na leđima —G, Vk, Vr

R

- rája** (ar) = 1. nemuslimanski podanik u Turskoj carevini, 2. skupina, družina. Vr: Bilo nas je puno raje.
- rákija** (ar) = poznato alkoholno piće
- rákijati** (ar-hrv) = piti rakiju
- razgáliti se** (hrv-ar) = raspoložiti se, osvježiti se
- rènda** (perz-hrv) = kuhinjsko strugalo, trenica. U C je arènda —B, G, N
- rèza** (ar) = zatvarač za vrata; u N = réza —G, Vk
- ròspija** (perz) = prenes. svađava žena, oštra žena —G, C, N
- rúsvaj** (perz) = lom, zbrka, gužva. U G = rustvaj (Vr: U njegovoj avliji je pravi rusvaj)

S

- sáčma** (tur) = sitna olovna zrna za punjenje metaka lovačke puške i starinske male puške
- sádzak** (tur) = željezni tronožac na koji se stavlja posuda s jelom
- sapũn, safũn** (lat) = sapun
- sakágija** (tur) = vrst konjske bolesti, ždrebećak; Malleus —B, C
- sàkat** (ar) = bogalj, invalid
- salámura** (tal) = slana voda sa začinima za konzerviranje mesa
- samār** (grč) = drveno teretno sedlo —Vk
- nasamáriti** (grč-hrv) = prenes. prevariti nekoga, podvaliti nekome
- sàmsov** (tur) = prenes. onaj koji ne želi prijateljstva, koji živi sam —C, G, N, Vk
- sandále** (ar) = u Slavoniji vrst lake kožne obuće koja se nosi uz svečanu odjeću
- sànduk** (ar) = drveni kovčeg
- sárma** (tur) = vrsta jela. Govori se i sárma
- satara** (ar) = sjekirica za meso. U C = »velika sikera za delanje građe«
- siledžija** (hrv-tur) = nasilnik —B, Vr
- sinija** (ar) = stol —B
- sinijica** = stolić —B

- širće, širćetiti** (perz) = ocat
škēla (lat) = 1. splav, 2. stupci i daske postavljeni oko zgrade prilikom zidanja
škēledžija (lat-tur) = splavar
sòkak (ar) = ulica —C
sokáčić (ar-hrv) = mali sokak —C
čòr-sòkak (ar) = »slijepa« ulica —C
spa'ija (perz) = posjednik spahiluka, bogataš. U G kažu spa'ija. Govori se: Živi dobro ko spaija.
spa'iluk (perz-tur) = feudalni posjed; veliko imanje
sřma (tur) = srebrna žica koja služi kao ukras, može biti i utkana. U Vr govore: Ima srmòm pregaču —B, G
šubaša (tur) = nadzornik imanja; u N seoski poljar —C
sùltan (ar) = vladar u Turskom carstvu
Sùltan (ar) = prenes. ime koje u Slavoniji daju konjima
šùpita (tur-grč) = kolač od umućenih jaja i mlijeka. Od tur. sùt i grč. pita. U G kažu mućenica.
šuvàra (perz) = mlin na konjski pogon. Suvàrija = perz. konjanik

Š

- šámija** (perz) = rubac koji u đakovačkom i dijelu vinkovačkog kraja udate žene čvrsto povezuju uz glavu i na potiljku učvršćuju čutukom ili kukmom. Š. je u obične dane pamučna, crvena ili crna, a u svečanim prilikama svilena, vezena zlatom, pa se tada zove zlatara. —B, N
šamār (tur) = pljuska, zaušnica, čuška
šášav (tur) = luckast, budalast
šâtra (perz) = natkrivena tezga platnenim šatorom
šēgrt (perz) = učenik kod obrtnika (zanatlije)
šerbe, šerbet (ar) = voda zaslađena blago prženim šećerom uz event. do-datak mirodija. Govori se: Slatko ko šerbet. —B, C
šeširdžija (hrv-tur) = obrtnik koji pravi šešire
šimšir (perz) = biljka *Buxus sempervivens* L. U B, C, N, G, Vr govore šišmir!
šuga (perz) = svrab
šugav (perz) = svrabljiv, obolio od svraba, scapiesia
šukundjed, šukunbaba (tur-hrv) = pra-pradjed, pra-prababa

T

- tàban** (tur) = donja strana stopala. U B kažu tabàna (ž. r.)
tàman (ar) = upravo
tàmaniti (ar-hrv) = uništavati
tàmbura (perz) = muzički instrument, žičani
tamburáš = svirač uz tamburu
tàmburica = mala tambura

- táne** (perz) = puščano ili topovsko zrno
tandrkatı (tur-hrv) = 1. udariti, lupati (kola tandrču), 2. govoriti zbrda-zdola, lupetati
tàraba (perz) = drvena ograda. Drugi nagl. taràba
taràna (perz) = usitnjeno tijesto u obliku mrvica (tàrana)
tàva (perz) = tiganj, plitka posuda s dugim drškom
tàvan (tur) = 1. potkrovlje, 2. daske na podu seljačkih kola
tèpsija (tur) = u Slavoniji limena plitka posuda za pečenje kolača, pravougaona oblika
tèstera (perz) = pila (testera)
timáriti (perz-hrv) = čistiti konja češagijom i četkom
tòljaga (tur) = batina, debeli štap —B, G
tòbdžija (tur) = poslužitelj topa, artiljerac
tórba (tur) = vrećica koja se nosi obješena o ramenu
tòv (perz) = hranjenje stoke da bude debela —G, C
tòvan = dobro uhranjen
tòviti (perz-hrv) = hraniti radi tovljenja
tuč (tur) = bronca. U Slavoniji ponekad i sirovo željezo (tučana peć)
tučan (tur) = od sirovog željeza
túr (tur) = zadnji dio hlača ili gaća na koji se sjeda
túrpija (tur) = alatka za struganje željeza i drugih metala
turpijati (tur-hrv) = strugati turpijom
tutkalo (tur) = ljepilo koje upotrebljavaju stolari i postolari
tutkaliti = lijepiti tutkalom

U

- ùja** (perz) = nervoza, srditost
ujero (tur-hrv) = ukrivo, nakrivo
ulár (grč) = oglavina i povodac za konja
ušicáriti (perz-hrv) = lako doći do dobiti, plijena —C
ušur (ar) = ujam, naknada (npr. za mljevenje žitarica)
utamániti (ar-hrv) = uništiti
utáboriti se (tur-hrv) = zaposjesti neki položaj
uzèngije (tur) = stremen; u C = zengije —G, N

V

- Vèzir** (ar) = ime konja od titule u Turskoj carevini. V. je bio ministar, guverner pokrajine.
verèsija (tur) = prodaja na kredit; kupovina na kredit

Z

- zanât** (ar) = obrt
zanâtlija (ar-tur) = obrtnik

- zàpt (ar) = stega, disciplina —B, V, N, Vk
 zèjtin, zétin (ar) = ulje. U G zetin je ulje od uljane repice, a ulje od
 bundeve je sjemensko maslo
 zelenkáda (perz-ar) = sunovrat, narcis
 zèrdelija (perz) = divlja šljiva
 zòluf (perz) = uvojak podrezane kose pružen niz lice ispred uha. U N
 samo kod žena, dok su kod muškaraca poknporte —C
 zòrt (ar) = strah

III

Starosjedilačko stanovništvo na području triju općina ima znatan broj prezimena turskog podrijetla. Ta su prezimena nastala prema zanimanjima kojim su se pojedinci bavili, osobnim karakteristikama, podrijetlu i sl. U ovom je radu obuhvaćena glavina takvih prezimena, s nastojanjem da se objasni njihova tvorba i podrijetlo.

- ABADŽIĆ, ABADIĆ, ABIĆ**, od imenice abadžija (ar-tur) = suknar
ABANIĆ, ABJANIĆ, ABLJANIĆ — aba (ar) = grubo debelo sukno domaće proizvodnje
(H)AJDUK, (H)AJDUKOVIĆ — hajduk = odmetnik, borac protiv turske vlasti
(H)ADŽIĆ, AĐIĆ — hadžija (ar) = onaj koji posjećuje sveto mjesto Meku ili od adžo (tur) = starac
AKŠAMOVIĆ — akšam (tur-perz) = prvi mrak, vrijeme za molitvu
APIĆ — hap (ar) = pilula za lijek
BABAJIĆ, BABIĆ — babo (perz) = otac
BAJRAKTAREVIĆ, BARJAKTAREVIĆ — bajraktar = zastavnik u turskoj vojsci
BALIĆEVIĆ, BALIĆ, BALIJA — balija (ar) = muslimanski seljak, običan čovjek, neplemić
BAŠIĆ — baša (tur) = 1. starješina, 2. titula, npr. Hasan-baša, 3. janjičarski prosti vojnik
BAŠLINOVIĆ — bašlija (tur) = igla s glavicom, ukrasna igla
BARAKOVIĆ — barak (tur) = kosmat, kudrav
BALOBANIĆ — balaban (tur) = krupan, nezgrapan čovjek
BENAKOVIĆ, BENAIĆ, BENKOVIĆ — bena, benak (tur) = luda, budala
BEGOVAC, BEGOVIĆ — beg (tur) = plemić u Turskoj carevini
BIBEROVIĆ — biber = začim koji su donijeli Turci
BUZADŽIĆ — buza, boza (perz) = istonjačko osvježavajuće piće
CAREVIĆ — car = narodni naziv za turskoga sultana
ČAMIĆ — čam (tur) = crnogorica
ČAUŠEVIĆ, ČAUŠIĆ, ČAVIĆ — čauš, čavo (tur) = 1. zapovjednik u turskoj vojsci, 2. vođa svatova koji se brine o redu
ČATALINAC — čatal (tur) = viljuška, rašlje
ČEHALIĆ, ČEHAJIĆ, ČAJIĆ — čehaja (perz) = 1. pomoćnik vezira ili paše, 2. seoski starješina, knez, 3. starješina esnafa (čeha)
ČOLAKOVAC, ČOLAKOVIĆ, ČOLIĆ — čolak (tur) = onaj koji je bez jedne ruke, jednoruk
ČIZMAR, ČIZMAREVIĆ, ČIZMEDŽIĆ — čizma = turska imenica
ČUPIĆ, ČUPIĆ — ćup (ar) = zemljana posuda s dvije drške
ČURČIĆ, ČURČIĆ, ČURČIJA — čurčija (perz) = krznar, zanatlija koji pravi ćurkove
ČURDINJAKOVIĆ — čurdija (perz) = krznari kaput izvana obložen kadi-fom ili čohom
ČUSTIĆ — ćustere (grč) = stolarska duga blanja

ČUTUNIĆ — ćutubhana (ar) = knjižnica
ČORDAŠIĆ, ČORDAŠIĆ, ČORDAŠ — čordaš (perz) = sablja
DELIĆ — delija (tur) = junak
DUMENDŽIĆ, DUMENĐIĆ, DUMENČIĆ — dumen (tur) = krma na bro-
 du; krmar
DUNĐERIĆ, DUNĐEROVIĆ — dunđer (perz) = graditelj zidar-tesar
DURAKOVIĆ — durak (tur) = mjesto na kojem se stoji
DŽANIĆ — džan (perz) = duša
DŽEKIĆ — džehra (tur) = sprava za namatanje svile (?)
DŽIGUNOVIĆ — džigit (tur) = 1. junak, 2. dobar jahač konja
ĐELAGIĆ, ĐELATOVIĆ — dželat (ar) = 1. krvnik, 2. nemilosrdan čovjek
EKSEROVIĆ — ekser (tur) = čavao
FILAKOVAC, FILAKOVIĆ — fil (ar) = slon; rezbar slonovače (?)
(H)ARAMBAŠIĆ — harambaša (ar-tur) = starješina hajdučke čete
(H)ODZIĆ, (H)OĐIĆ — hodža (perz) = muslimanski vjerski službenik
IBRIŠIMOVIĆ — ibrišim (perz) = svilenkast konac
ILAKOVIĆ — ilaka (ar) = dio seoskog pašnjaka koji pripada jednom
 gospodarstvu
IŠTAKOVIĆ, IŠTOKOVIĆ — ištak (ar) = apetit
JURIĆ, JURISIĆ — juriš (tur) = navala, napad
JUZBAŠIĆ — juzbaša (tur) = kapetan
KADIĆ — kaduna, kada (tur) = gospođa
KALAJDŽIĆ, KALAJĐIĆ — kalaj (tur) = kositar
KARABALIĆ, KARAČIĆ, KARALIĆ — kara (tur) = crn
KAPIDŽIĆ, KAPIĐIĆ — kapidžija (tur) = vratar
KODŽIĆ — kodža (tur) = starac
KOPČALIĆ — kopča (tur) = sprava za pričvršćivanje odjeće
KOPILOVIĆ — kopile (ar-tur) = nezakonito dijete
KUBURIĆ — kubura (tur-ar) = mala puška, pištolj
KUJUNDŽIĆ, KULUNDŽIĆ, KULUNĐIĆ — kujundžija (tur) = zlatar
KOVANDŽIĆ, KOVANĐIĆ — kovandžija (tur) = pčelar
MEHANDŽIĆ, MEHANĐIĆ — mehana (perz) = krčma
MUTAVDŽIĆ, MUTAVĐIĆ — mutavdžija (perz-tur) = zanatlija koji tka
 predmete od kostrijeti (pokrovice i sl.)
MUSTAFIĆ — Mustafa (ar) = muslimansko ime, znači »Odabran«
NEFERANOVIĆ — nefer (ar) = vojnik pješak; običan građanin
OSMANOVAC — Osmanlija = naziv kako su kršćani zvali Turke
PARADŽIKOVIĆ — paradžik (perz-tur) = komadić grede, tkanine i dr.
PANDŽIĆ, PANĐIĆ — pandža (perz) = šapa, kandža
SAMARDŽIJA, SAMARĐIJA, SAMARDŽIĆ — samardžija (grč-tur) = za-
 natlija koji pravi samare
SKELEDŽIĆ, SKELEDŽIJA — skeledžija (lat-tur) = splavar
SOKAČIĆ — sokak (ar) = ulica
SPA(H)IĆ, SPAJIĆ — spahija (perz) = posjednik imanja u Turskoj c.
SUBAŠIĆ — subaša (tur) = nadzornik, predradnik
SURATLIĆ — sura (ar) = poglavlje u Kur'anu (koji ima 114 sura)
ŠAJNOVIĆ — šain (perz) = sokol dresiran za lov; sokolar
SAMUKIĆ — Šam (ar) = Sirija, Damask
ŠAPAROVIĆ — šap (ar) = stipsa
ŠIBALIĆ — šibaliija (hrv-tur) = onaj koji šiba (kažnjene)
TERZIĆ — terzija (perz) = krojač, čoh
TABAKOVIĆ — tabak (ar) = kožar, onaj koji štavi kožu
TEKNETAROVIĆ, TEKMETAROVIĆ — tekne (tur) = korito
TOPALOVIĆ — topal (tur) = čovjek koji ima kraću nogu, koji hramlje
TOPČAGIĆ — topčaga (tur) = zapovjednik topdžija, artiljeraca
TOPUZOVIĆ — topuz (ar) = buzdovan
TORLAKIĆ — torlak (tur) = hvalisavac
TUCAKOVIĆ — tucak (tur) = zarobljenik koji ide svijetom i moli za nov-
 čanu pomoć da bi se otkupio

TURČINOVIĆ — Turčin = pripadnik turske nacije
TUFEKDŽIĆ, TUFEKIĆ — tufegdžija (perz-tur) = puškar
ULAKOVIĆ — ulak (tur) = glasonoša, kurir

U istočnoj Slavoniji mnogo je prezimena Bošnjak i Bošnjaković, te poneko prezime Bosnić. Primili su ih izbjeglice iz Bosne koji su se zadržali u Slavoniji. Migracije stanovništva neprekidno traju. Useljavanjem iz Bosne osobito je zahvaćeno područje općine Županja, napose selo Gunja, Rajevo selo, Drenovci i Račinovci, te općinsko središte Županja. Međutim, useljavanje u blažem obliku zahvatilo je šire područje Slavonije.

LITERATURA

- Buturac, Josip: Katolička crkva u Slavoniji za turskog vladanja, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1970.
- Bösendorfer, Josip: Crtice iz slavonske povijesti, Osijek 1910.
- Finka, Božidar — Šojat, Antun: Hrvatski ekavski govori jugozapadno od Vinkovaca, Radovi Centra JAZU Vinkovci, Zagreb 1975, str. 5—131.
- Marković, Mirko: Đakovo i Đakovština, Zbornik Đakovštine I, Centar za znanstveni rad JAZU, Vinkovci, Zagreb 1976, str. 147—347.
- Mažuran, Ive: Vinkovci i vinkovačka okolica za vrijeme turske okupacije, Godišnjak MH Vinkovci br. 2/1963, str. 69—100.
- Pavičić, Stjepan: Vukovarska župa u razvitku svoga naselja od XIII do XVIII stoljeća, JAZU Zagreb, 1940.
- Pavičić, Stjepan: Porijeklo stanovništva vinkovačkoga kraja, Rađovi Centra JAZU Vinkovci, Zagreb 1971, str. 149—346.
- Pavičić, Stjepan: Razvitak naselja u županjskom području, Županjski zbornik br. 2/1969, str. 65—83 i Županjski zbornik br. 3/1971, str. 29—41.
- Smičklas, Tadija: Oslobođenje Slavonije II.
- Salić, Tomo: Prezimena turskoga porijekla kod starosjedilaca u istočnoj Slavoniji, revija Đakovački vezovi 1983, str. 41—42.
- Škaljić, Abdulah: Turcizmi u srpskohrvatskom-hrvatskosrpskom jeziku, Svjetlost, Sarajevo 1973.

Portal kuće bivše radnice MRDANOVIĆ - ŠTITAR

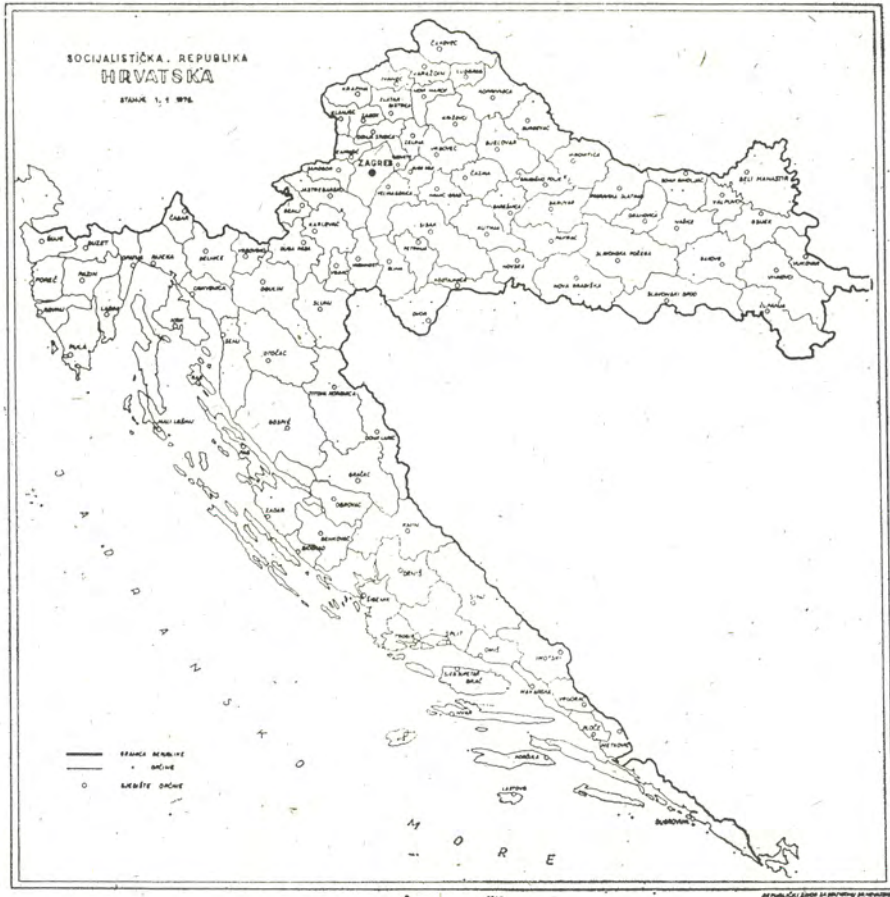

Ambar (štitar) detalj

OPĆINA ŽUPANJA

STJEPAN JANJIĆ, prof.

SELJACKE OBITELJSKE ZADRUGE U STROŠINCIMA I VRBANJI OPĆINA ŽUPANJA

Općina Županja leži na istoku SR Hrvatske, na granici sa SAP Vojvodinom. Na jugu graniči sa SR Bosnom i Hercegovinom, gdje granica ide rijekom Savom. Inače su joj u SR Hrvatskoj susjedne općine Slavonski Brod i Vinkovci (vidi karte broj 1 i 2). Zemljište je, moglo bi se reći, ravna ploča s minimalnim razlikama nadmorskih visina od 84 do 87 metara s izuzecima Gradišta i Cerne, koja imaju 94, odnosno 95 metara. Većina sela ove općine velika su u odnosu na broj stanovnika. Brojeći ih od zapada prema istoku to su Babina Greda (4.620 stanovnika), Šiškovci (643), Černa (3.938), Štitar (2.611), Županja (8.865), Gradište (3.520), Bošnjaci (4.741), Posavski Podgajci (1.682), Rajevo Selo (1.586), Gunja (4.873), Đurići (630), Drenovci (3.331), Račinovci (1.344), Vrbanja (3.740), Soljani (2.067) i Strošinci (916), prema popisu stanovništva iz 1971. godine.¹

Sela su ušorena s glavnom širokom ulicom, što je bilo uređeno prema planovima Vojne krajine. Naime, cijelo današnje područje ove općine bilo je prije 1881. godine u sastavu Vojne krajine i pripadalo je u tzv. Brodsku pukovniju sa sjedištem u Vinkovcima. Pukovnija se dijelila na nekoliko satnija, pa su tako na području općine Županja bila sjedišta satnija u Babinoj Gredi, Černi, Županji i Drenovcima (Drinovcima).

U dotursko doba o Alžanskoj i Drinovačkoj posavini u pisanim spomenicima nije ostalo zapisa o kakvoj crkvi ili župi. Stoga je vjerojatno da je narod u tom kraju pripadao patarenima, kojih je bio jak broj u selima negdašnjeg Županjeg Blata² i Selne.

Turci su to prostrano područje zauzeli 1536. godine. Nakon toga je u tim selima mnogo hrvatskih starosjedilaca politički pristalo uz Turke i velik ih je broj odmah po dolasku turske vlasti primilo islam.

Godine 1699. krajiške su vlasti izabrale Županje Blato za sjedište kapetanije s graničarskom posadom.

Oko Drinovaca održala su se do pod konac turskog gospodstva starosjedilačka sela Šumanovci, Drinovci, Vrbanja, Soljani³ i Strošinci. U velikoj seobi ušla je na to zemljište struja novih naseljenika. Bili su to hrvatski starosjedioci s područja Semberije u Bosni.

¹ Mirko Korenčić, *Naselja i stanovništvo SR Hrvatske 1857—1971*, Zagreb 1979. Djela JAZU, knjiga 54.

² Županje Blato zabilježeno je na geografskoj Merkatorovoj karti.

³ O postanku naziva sela Soljani piše A. Benković u knjizi *Gorice u Posavini*, Gorice 1968, na strani 18.

U starosjedilačkim selima Drinovcima, Vrbanji, Soljanima i Strošincima govor se razvijao ovako. U prva tri sela ikavština se zadržala sve do danas. U Drinovce u Vrbanju, a nešto i u Soljane ušli su u 19, a još više u 20. stoljeću mnogobrojni doseljenici, ponajviše iz Like, koji su donijeli ikavski govor. Govor ova tri sela se razlikuje u novije vrijeme i od starinaca u Strošincima, koji su u posljednja dva naraštaja prešli gotovo na potpunu ekavštinu, ponajviše pod utjecajem ekavaca Hrvata i Srba u Jamini i susjednom Moroviću.⁴ Struja ekavskog govora, koja nadire s istoka, stalno i ustrajno, već polako ulazi i u Soljane, Vrbanju i Drenovce (Drinovce).⁵

U 20. stoljeću, u prvim godinama do I. svjetskog rata, produženo je i dalje doseljavanje svih struja. U zapadnom dijelu međurječja ojačale su tih godina osobito dalmatinska, slunjsko-cetinska i ličko-goranska struja, koje su i dalje dovodile naseljenike u spomenuta sela. Poslije I. svjetskog rata te su struje još više osnažile, a pored njih javila se i nova, koja je iz krajeva sa desne strane Neretve, od Mostara, Širokog Brijega i Ljubuškog dovodila doseljenike. Najviše doseljenika ove struje našlo se u Drenovcima, Soljanima i Vrbanji. Dalmatinci su produžili naseljavanje u Otoku, Nijemcima i Privlaci, a u većem su broju ulazili u Drenovce i Vrbanju. Najjači su doseljenici i u tom razdoblju bili Ličani i Gorani.⁶

O starim utvrdama i gradovima u blizini ovih sela piše Vjekoslav Klaić: »**Zvizdan**, ruševine staroga grada u šumi između sela Lipovca, Morovića, Strošinaca, Soljana i Vrbanje, na obali potoka Studve. **Zvizdan** zovu i **Gradcem**. **Ljubanj** nekadašnji gradić blizu razvalina **Zvizdana**; sada samo gomila zemlje, tragovi šanaca i starinske opeke označuju mjesto, gdje je nekoć grad bio.«⁷

O značajkama ovog naroda može se saznati iz djela književnika, koji su rodom odavde, a pisali su o ljudima i prirodi ovog kraja. To su Josip Kozarac, književnik (Mrtvi kapitali, Tena, Slavonska šuma, Krčelici neće ljepote, Biser Kata i druga), Ivan Kozarac, književnik (Đuka Begović), Joza Ivakić, književnik (Selo i varoš), Mara Švel-Gamiršek, književnica (Šuma i Šokci) i Ivo Balentović, pripovjedač, pjesnik i publicist. O zadržanom životu ovih šokačkih sela osobito je pisao književnik Josip Kozarac u svojim poznatim djelima **Tena i Mrtvi kapitali** (za Kozarčevu se Tenu, iz istoimenog djela, zna da je rodom iz Vrbanje i suseljni će rado pokazati »numeru« gdje je živjela).

Šezdesetih godina ovog stoljeća, kada su bilježeni podaci o zadrugama u Vrbanji i Strošincima, moglo se naći kazivača rođenih koncem 19. stoljeća, koji su bili sudionici zadržanog života. Kao prvu uzet ćemo zadrugu **Dida Mate Purića**, koji je bio **gazda** zadruge po selu zvane **Veliki Stankovi**. Jedno je vrijeme ova zadruga imala šest udatih žena. Muški članovi zadruge:

1. Mata i Stanko, braća (Mata je bio **gazda** zadruge),
2. Iva i Marko (šumar), sinovi **gazde** Mate,
3. Tunja i Luka, sinovi Stankovi,
4. Stipan i Pava, sinovi Ive, a unuci **gazde** Mate.

⁴ Ovdje treba dodati jedan novi momenat. Naime, oko šezdesetih godina ovog stoljeća pa dalje, sva su djeca obuhvaćena obavezom pohađanja osmogodišnjih škola. U nastavi je, manje-više, zastupljen ijekavski govor, koji djeca u ovim selima izgovaraju na slijedeći način: Svaki dugu *jat*, odnosno *-ije-* izgovaraju *-je-* pa je tako: *mljeko, ljepo, djete, Osjek, poslje* itd.

⁵ Zbog točnosti treba reći da je govor u Strošincima šezdesetih godina ovog stoljeća bio slijedeći: muškarci su u većini poprimili ekavštinu, ali žene, u većini, zadržale su ikavicu.

⁶ Stjepan Pavičić, Podrijetlo hrvatskih i srpskih naselja i govora u Slavoniji, Djela JAZU, knjiga 47, Zagreb 1953.

⁷ Vjekoslav Klaić, Opis zemalja u kojih obitavaju Hrvati, Društvo sv. Jeronima, Zagreb 1880. I. svezak, strana 190,191.

Život ove zadruga pratit će se u opisu od konca 19. stoljeća pa do 1936. godine, kada se zadruga podijelila drugi puta i tom diobom prestala egzistirati. Najbrojnija je bila koncem I. svjetskog rata, kada ih je bilo preko dvadeset. Građa zadruga Purića, odnosno Velikih Stankovih, podijeljena je, zbog preglednosti i raznovrsnosti podataka, na nekoliko poglavlja.

Zadružna zemlja

Zadruga je posjedovala oko 60 jutara zemlje. Od toga je bilo oko 47 jutara oranice, 8,5 jutara livade, 2 jutra pašnjaka i voćnjaka, 1 jutro šljivika i 1,5 jutro pod »staništem« (»na stanu«). Od voćaka je bilo najviše jabuka, krušaka, oraha i višanja. Od šljivica su žene pekale pekmez svake godine. Sijano je 12 do 14 jutara pod pšenicu, a tako i pod kukuruz. Zatim 5 do 6 jutara pod grahoricu, 4 jutra pod zob i 2 jutra pod ječam i djetelinu. U vrtu je sađen krumpir, grah, kupus, mahune, kraslavci, **jabučice** (rajčice), paprika i luk. O uzgajanju povrća brinule su se sve žene. U vrijeme dok im traje **red**, **reduša** i **poreduša** nisu radile u vrtu.

Kad sijači (muškarci) krenu na prvo sisanje pšenice, ponesu **pogaču**, rakiju, vino, šunku, **kulen** i **vinac** ispleten od prošlogodišnje pšenice. Na njivi ga **okrunje** (istresu zrnje) pa se prvo zasije njegovim zrnjem. Treba još reći da sijači odmah po dolasku na njivu, gdje će sijati pšenicu, prvo posvete sv. vodom zemlju. U podne im žene donesu pečenog purana, kolača i **štrudle** sa sirom. S makom i pekmezom ne smije biti ništa, jer bi »žito postalo snitljivo!« Tkogod taj dan naiđe pored sijača, bude pozvan i ponuđen pićem.

Kuprešaci su zadrugi kosili sijeno i grahoricu za novac. Oni su ovamo dolazili svake godine na košnju trave. Bili su to visoki i snažni ljudi pa su mogli dobro i brzo kositi. Pšenicu, ječam i zob su kosili sami zadrugari.

Imovna općina i praužitnici

U vrijeme Vojne krajine Vrbanja je spadala pod 12. **kumpaniju** (satniju) sa sjedištem u Drenovcima, gdje se nalazio kapetan. Po tome se i danas to područje zove **cvelferija**. Iz tog vremena ostala su neka prava i povlastice bivših Krajišnika. Nosioci tih prava zvali su se **praužitnici**. Prema tim povlasticama, zadruga koja je posjedovala preko 24 jutra zemlje, imala je pravo na 24 m³ ogrijevnog drveta. Ako se takva zadruga podijeli, uzimmo u dva dijela, tada će svaki dio imati pravo na 12 m³ drva za ogrijev. Ako bi se podijelila na četiri dijela, svaki bi dio imao pravo na 6 m³ drva. Tu je povlasticu mogao sobom donijeti i doseljenik, na primjer iz Like, u slučaju da je takvo pravo imao tamo, odakle se doselio. Takvi su, na primjer, ovdje bili doseljenici Katalinići, Bjondići, Mudrovčići i drugi. To se pravo nije moglo prodati niti kupiti. Osim toga, praužitnici su dobivali besplatno drvenu građu za kuće i gospodarske zgrade, kao na primjer štale, **koljebe**, svinje pa i za **strilju** (veliki, rašljasti kolac za **đermu** na bunaru) na bunaru. Uz ogrijevno i građevinsko drvo praužitnici su imali pravo i na **duševnu** sol (ljudsku). Naime, dobivali su besplatno 6 kilograma godišnje po članu. Sol su **fasovali** u Zupanji. Zatim su imali pravo pašarenja blaga na livadama **zemljišne zajednice**. Takve su livade ovdje bile u većini obližnje bare, kao na primjer, Rastoke, Turjevo, Crivoto, Vrbanjica, Dugo, Poloji itd. Na tom su zemljištu pašarena goveda, svinje, ovce i guske. I zadruga Purića pašarila je na tom zemljištu, jer je bila **praužitnik**.

Oko sela Vrbanje u to je vrijeme bio pojas šume, vlasništvo **Slavonsko-brodske imovne općine**, kojoj je bilo sjedište u Slavanskom Brodu. To je također ostatak iz Vojne krajine po kojemu su **praužitnici** dobivali besplatan ogrijev i drvenu građu za zgrade i besplatno žirili svinje u šumama **Imovne općine**. Treba reći da su ovdášnji **praužitnici** imali pravo tjerati svinje i besplatno ih žiriti po šumama sve do Novske, jer je sve to bio jedan kompleks šume u vlasništvu **Imovne općine**. Ipak se jedan dio te šume ostavljao u **zabran** kamo nisu tjerane svinje pa je tu skupljan žir za uzgoj sadnica mlade šume ili za pošumljavanje.

Praužitnici su imali pravo tjerati sve vrste domaćih životinja u šumu **Imovne općine**. Tamo su mogli podići svinjac, iskopati bunar i sve to ograditi. Svaki je **praužitnik** mogao utorkom i petkom sakupljati otpale suharke s drveća za ogrijev, ali nije smio ići u šumu na sakupljanje sa sjekirom. Zadruga Purića imala je jednu zemlju od 6 jutara pored šume **Imovne općine**, gdje se nalazio svinjac sa zidanim bunarom.

Međutim, vremenom je šuma **Imovne općine** siromašila žirom i pašom. Zato je zadruga Purića poslije podigla svinjac, **koljebu** i zidani bunar u državnoj šumi. To se u ovoj šumi plaćalo po kvadratnim metrima koje su zauzimale podignute nastambe. Isto tako plaćena je i pašarina po grlu i vrsti stoke. Pod konac se radije išlo u državnu šumu, jer je tamo bila paša mnogo bolja nego u šumi **Imovne općine**.

Ratarske sprave i alat

Zadruga Purića imala je troja radna i jedna paradna kola, troje saone i jedne **karuce** (»sanduk« saone). Paradna su kola bila obojena u žuto. Uz njih je išla i paradna (svećana) **orma**. Zatim su imali tri željezna pluga, dvije drvene **zube** (brane) sa željeznim čavlama, jednu **vijaru**, kosilicu za pšenicu (kupili su je 1926. godine), sijačicu za pšenicu i kukuruz (kupljene su 1928. godine). Dva para volova služila su samo za oranje (u jesen i proljeće). Kad se obavi oranje, onda te volove otjeraju u šumu s ostalom stokom.

Krupno i sitno blago i perad

Zadruga Purića ili Veliki Stankovi držala je najčešće osam do dva-naest krava koje su dojene i koje su se telile. Bilo je i tzv. **kopilica**. To su krave koje se otele prije nego navršje dvije godine. Takva se krava ne doji, nego se sve mlijeko ostavlja teletu. Za voženje tereta služilo je osam vozećih volova (četiri para) i šest konja (tri para). Zadruga je uvijek držala 12 do 16 komada rasplodnih **krmača**. Ostalih svinja za tovljenje bilo je po 70 do 100 grla.

Od peradi zadruga je uzgajala pure, guske, patke i kokoši. Na **stanu** su držali pure, kojih je bilo nekada i po osamdeset komada. Isto tako su na **stanu** uzgajali po 25 do 30 komada gusaka i 40 do 50 komada pataka. Kokošiju s pilićima bude i 120 komada. Kod kuće su držali samo 10 do 15 nesilica, koje su opskrbljivale jajima potrebe u jelu. Treba dodati da se jelo često priređivalo ljeti na **stanu**.

Suvara

U Vrbanji je do iza tridesetih godina ovog stoljeća bila u radu tzv. **suvara**, mlin na konjski pogon. Obično su u **suvari** vukla četiri konja (dva para). Zadruga Purića imala je dio u **suvari** i to 1/2 **reda**. To je pravo na mljevenje brašna u trajanju od pola dana, svakog tjedna. Članovi, odnosno **ketuši**, kako su se suvlasnici međusobno nazivali, davali su za vrijeme svog **reda** majstoru koji je **otkivao** mlinsko kamenje u **suvari**, po jedan **kupac** ušura. **Kupac** je posuda od drveta napravljena od malih dužica, od kojih je jedna duža pa služi za dršku. Sadržavao je jednu litru. **Ketuši** su u **suvari** mljeli ječam, pšenicu, kukuruz i ljudsku sol. Neki su u njoj ljuštili sjeme djeteline tako da se gornji kamen podigne više nego inače. Sjeme djeteline ljuštilo se jedino na taj način, jer još nije bilo strojeva kao danas. Popravke u **suvari** vršili su **ketuši**. Na popravke se išlo zajednički. Novčani troškovi za popravljanje razvrstavani su na šest jednakih dijelova. Naime, toliko je isprva bilo suvlasnika — **ketuša**, tj. toliko je bilo cijelih **redova**. Naravno, onaj koji je imao 1/2 **reda**, plaćao je dvanaesti dio iznosa troška. Za lakše poslove, kao na primjer za mljevenje ječma, moglo je biti upreženo dva konja (par). Inače je najčešće preženo četiri konja (dva para). Nečlanovi **suvare** morali su davati majstoru (**otkivaču** kamenja) tri **kupca ušura**. Iza tridesetih godina ovog stoljeća, nekoliko godina na **suvari** nije bilo **reda**, nego je mljeo kako je tko želio, samo je davan **ušur** majstoru. Zatim kvarovi nisu popravljani dok na koncu nije zapuštena i razvaljena tako da joj danas nema ni traga.⁸

Osebina

U ovoj zadrugi nije bilo **osebina** u stoci. Kazivače vele da zbog mnoge zadržne stoke nije mogla nijedna od žena držati svoje vlastito marvinče. Ali bilo je **osebina** u zemlji. Naime, otac je prilikom udaje mogao dati kćeri jutro ili dva zemlje, koju je onda ona sama obrađivala i uzimala sebi prihod. Većinom je na takvoj osebičkoj zemlji sijan kukuruz. Sav je prihod pripadao vlasnici, koja je time najčešće kupovala pamuk za tkanje. U zadrugi Purića je Kata rođena Đukić posjedovala takve zemlje jedno jutro, što se zvalo **osebina**. U ovoj su zadrugi imale još ove žene **osebinu** — Katina jetrva Tena rođena Abramović, jedno jutro i Marija rođena Čosić, žena Ive, dva jutra. Mariji su zemlju obrađivali, orali, sinovi Stipan i Pava, a Kati rođenoj Đukić, njen muž Stipan. Teni je orao muž Pava. Kukuruz na osebičkoj zemlji okopavale su žene tako da su jedna drugoj pomagale. Mariji rođenoj Čosić okopavale su snahe Kata i Tena. Tako je bilo i prilikom berbe. Na to se nije gledalo krivim okom u zadrugi.

Kuća, zgrade, stan i pušnica

Zadržna je kuća bila duga 17 m, a široka 8 m, zidana opekom. **Patos** (pod) je u njoj bio hrastov. U kući su bile prostorije — **soba** i **kuća**. **Soba** je bila dimenzija 13 × 8 m, a **kuća** 4 × 8 m. U **kući** (kuhinji) se nalazilo ognjište zidano ciglom, zvano **banak**. **Banak** je zauzimao 1 m × 75 cm, a bio je izdignut 70 cm. Na ognjištu je stajao **priklad** na četiri noge, dug 50 cm. Zatim je tu bio **vatralj** (ožeg) kojim se navlačila i zapretala žar. U sobi se nalazila **tučana** (metalna) peć, koja je ložena iz **kuće**.

⁸ Vrbanjsku *suvaru* naslikao je Marijan Jegeš, samouki slikar iz Vrbanje. Sezdesetih se godina *slika* nalazila u njegovoj kući.

Pored **banka** u **kući** je bio **orman** za suđe, **sinija**, tronošci, kotao bakrenjak na verigama, koje su visile na **dermi**, zatim **listve** (ljestve), a u jesen pa do proljeća i kaca s kiselim **kupusom**. Drveni kablovi s vodom stajali su na klupčici zvanoj **vodnjica**. Oni su uvijek bili pokriveni drvenim poklopcima. Tu se nalazio i bakreni lončić iz kojega se pila voda. **Kuća** nije gore imala tavana, ali je bio veliki dimnjak iznad ognjišta. Iznad sobe bio je tavan sa trinaest greda. U sobi se nalazilo devet kreveta. Uzduž jednog zida pet, a uzduž drugog četiri. Od ulice, između prozora, stajao je **orman sa staklom**. Naime, gornji dio ormara imao je »vitrine« sa staklom. Pred **ormanom** bilo je drveno **kanape** — klupa s naslonima s tri strane. Zatim se tu nalazio i veliki **astal** (stol). Svaka je žena pokraj kreveta imala svoj **stolac**. Preko dana **kolivke** su se nalazile pod krevetima, a **velike kolivke** stajale su uz krevete. U proćelju sobe, na zidu, visile su dvije slike, a sa strana opet dvije. S desne strane visila je slika sv. Ilije, patrona ove zadruge. U ovoj se zadrugi na dan sv. Ilije ništa nije radilo. U **zapečku** su se nalazile **klinčanice** (vješalice) na kojima je visila odjeća. Gore, uza sva četiri zida, bile su motke na kojima su se sušili obojci i obuća (opanci s **kajišima**). Između **sobe** i **kuće** nije bilo vrata, nego su iz **trima** (trijema) jedna vrata vodila u sobu, a druga u **kuću**. U zidu, koji je dijelio **sobu** i **kuću**, nalazio se prozorčić zvan **pendžerić** u koji je **ređuša** stavljala posude sa hranom, a mlađe žene su iz sobe to uzimale i stavljale na **astal**, gdje su zajednički jeli. Zimi je sva čeljad spavala u sobi. Osim toga, zimi su po sredini sobe stajale **stative**, pet ili šets komada. Soba je služila za gozbu prilikom ženidbe i udaje (tada se iznesu iz nje sve stvari — kreveti, kolivke i astal). U njoj je ležao pokojnik do sahrane (tada se ne iznose kreveti). **Trim** (trijem) se nalazio **duž** cijele **kuće** i zahvaćao je nešto sobe. Bio je otvoren sa stupovima od opeke. U njega se ulazilo na troje **škaline** (stepenice). Ljeti su ponekada u njemu jeli zadrugari.

Iza kuće nalazilo se pet **komorica** (sobica). Zidane su opekom i pokrivenne crijepom. Svaki je bračni par imao svoju. Gazda Mata spavao je sa ženom u komorici svog sina Ive, zajedno s njim i njegovom ženom. To je po redu bila prva i najveća **komora**. Ono što se nalazilo u komoricama, bilo je vlasništvo pojedinog bračnog para. Većinu je toga donosila mlada prilikom udaje. Svaki je oženjeni par ove zadruge imao u velikoj zadrudnoj sobi krevet, koji je bio dar svekrve snahi, a krevet u komorici je svaka mlada donosila udajom. Osim kreveta u komorici se nalazilo **staklo**, **orman šifonjer**, **astal**, stolice, slike i ogledala. Neke su mlade donosile po dva kreveta i dva **šifonjera**. Zimi se tu nije boravilo. Ode se nedjeljom da se donese odijelo i rublje. Osim toga, u svakoj je komorici bio po jedan **rov** za krumpire. U podu se nalazio četvrtast otvor, koji se zatvarao drvenim poklopcem. Otvor je bio 1×1 m. Ispod poda iskopana je zemlja u dubini od pola metra. Tu je svaka mlada spremala svoj dio krumpira preko zime. Sve su komorice bile potpodene daskom. U jesen kada se izvadi krumpir iz zemlje, najprije se odvoji sitniji za sjeme i njega zarove u vrtu. Ostali se podijeli na žene, svakoj podjednako. Zatim svaka spremi svoj dio u rov, u komori. U vrijeme kad je **ređuša**, uzima ga iz svog rova za potrebe kuhinje. Ako ga u proljeće ostane viška, a u svake ponešto ostane, onda to daju Cigankama, koje im predu **kućine**.

Iza komora nalazio se **ombar** s **oknima** u kojima su držali **žito** (pšenicu), ječam i zob. Napravljen je bio od debelih hrastovih, tesanih dasaka. Iza njega bio je **podrum** ili **kiljer** (ustvari to nije bio podrum u pravom smislu riječi), u kojemu se nalazilo burinje s rakijom, čabrovi s mašću i kruhovi na stalaži. **Podrum** je zidan opekom. U njemu je stajala i **lužnica** za **rubine** (rublje). Iza **kiljera**, odnosno podruma bila je **šupa** ili **kolara** za smještaj kola i rezanje drva. Šupa je bila od zidanih stupova između kojih su debele hrastove daske. Iza **šupe** nalazila se **šjenara** za spremanje sijena i suhe djeteline. I ona je podignuta tako da je između

zidanih stupova umetnuta debela hrastova daska. Iza **sjenare** nalazila se štala u kojoj je zadruga držala šest konja i nekoliko ždrebadi. Cijela je zidana opekom. U njoj su se nalazile jaslje i drveni **valovi** (korita) iz kojih su konji jeli zrnastu hranu. Iza štale bilo je **đubrište** i **zaod** (nužnik) prislonjen na zid štale, zidan opekom. Tu se nalazio **pačar** (kokošinjac) a iza njega **pekara** (pecara), u kojoj su stajale kace sa šljivama — **kom**. Tu se pekla rakija. **Pekara** je također bila od stupova zidanih opekom i među njima hrastove daske. S **pekarom u ključ** bio je svinjac. Iza njega su se nalazila vrata koja su vodila u vrt. Na lijevoj strani dvorišta od vrta, prvo se nalazio **čardak** (koš za sušenje kukuruza), koji je bio na kat, od letava. »Ono pod čardakom« bilo je od stupova zidanih opekom između kojih je umetnuta debela hrastova daska. Gore je stavljan kukuruz, a dolje je šupa za saone, **vlače** i **karuce**. Iza **čardaka** nalazio se **drnjak** na kojemu su se nalazila drva. Zatim je bio **deram** pa **bunar** (zdenac). Zidan je opekom, a **stubanj** je bio izduben od jednog komada drveta, kao **stublika**. Pokraj bunara nalazila su se dva drvena **valovca** (korita), jedan za pranje rublja, a drugi za napajanje marve. Sve su nabrojene zgrade bile pokrivena crijepom.

Stan je bio udaljen od kuće nešto više od jednog kilometra. Tamo se nalazila **koljeba** u kojoj se stanovalo. Ona je imala ove prostorije — sobu, kuhinju i **špajzić**, koji je bio prislonjen na **koljebu**. Krov mu je bio na jednu vodu. U kuhinji se nalazio **banak** (ognjište), mali **orman**, **sinija** i 15 komada tronožaca, jer su tu nekada ručavali (objedovali) skoro svi članovi zadruge kad su se nalazili na poslu u polju. U sobi su bila dva kreveta, jedan za zadržnog slugu, a drugi za čeljade iz kuće. Zatim se tu nalazila **tučana peć**, **astal** i jedna klupa pokraj kreveta. U **špajziću** su bili **sanduci** za mekinje, **stublike** sa hranom (mast, grah, brašno). U kutu se nalazilo opekom zidano ognjište — **banak** za **oraniju**, u kojoj se grijao napoj za svinje. Koljeba je zidana opekom.

Cijeli prostor oko **stana** bio je ograđen **tarabom**. Pred **koljebom** se nalazio mali **čardak** pa **bunar** sa **dermom**, a onda ograđen **okolac** za stoku. Do **okoca** nalazio se svinjac i **pojata**. Svinjac je drven, pokriven crijepom, a **pojata** na stupovima i od brvana, umazana zemljom i podijeljena na dvije prostorije. Pokrivena je bila crijepom. Pored **pojate** nalazio se **štagalj** u kojemu su stajali snopovi pšenice, u vrijeme kad je još vršeno pomoću konja na **guvnu**. **Štagalj** je bio veličine 16×6 m. Imao je četiri **anjfora** (svoda). U dva, sa strana, stajalo je sijeno, a u dva srednja stajala je pšenica u snopovima, dok se ne ovrši. Iza **štaglja**, uza zid, nalazila se **plivnica**, spremište za pljevu s krovom na jednu vodu. Iza **plivnice** nalazili su se **pačarevi** (kokošinjci) pa ograda. Izvan ograde bio je zidani **štagalj** sa dvije prostorije — štala i spremište za sijeno. Pred njim se nalazilo **guvno** usred kojeg je uvijek stajao **stožer**. Na **guvnu** je zadruga vršila ječam i zob pomoću konja. Pšenica je vršena na **parnom stroju**.

Iza **čardaka** nalazio se **pčelinjak** od dasaka s krovom na jednu vodu, s uljištima. Uljišta su bile **stublike** — izdubene u jednom komadu drveta. Ponekad je bilo 25 do 30 rojeva pčela.

Na **stanu** se nalazila **pušnica**, u kojoj su se sušile šljive i **ošap**. **Ošap** je voće izrezano na kriške i osušeno. Kada se osuši dosta **ošapa**, onda se podijeli ženama na jednake dijelove. Suhe šljive nisu nikad dijeljene. Stajale su, kao i **ošap**, u **stublikama**. Majke su slobodno uzimale suhe šljive i **ošap** pa **dilile dicit**. To su osobito **dilile** bake, koje vole **dicu**.

Gazda zadruga

U selu i općini zadrugu je zastupao **gazda** Mata. Razni pozivi iz suda ili općine dolazili su na njegovo ime. Ako je trebalo dati nekome u posudbu od oruđa ili čega drugog, mogao je to učiniti svaki stariji član zadruge, ali posuditi novac, pšenicu, slaninu ili mast, mogao je samo **gazda** Mata ili brat mu Stanko. **Gazda** Mata bi u tom slučaju rekao: »Je li Stanko, možemo li to i to?« Ustvari je **gazda** Mata radio sve u sporazumu s bratom Stankom, iako je on bio **gazda**. Njih dvojica su vodili brigu o kupovanju i prodaji. Ako **gazda** Mata nije kod kuće, a nešto se traži od zadruge, onda Stanko ovako veli: »Dok divanim s baćom!« Danas (1963. godine) **didak** (kazivač) Stipan veli: »Zadruga se dugo održala, jer je **didak** (**gazda**) Mata radio sve u sporazumu ne samo s bratom Stankom, nego i s ostalim odraslim zadrugarima. Uz to **gazda** Mata nije bio bahat ni osoran čovjek. Ponekad je malo potrošio s **fešterima** (šumarskim činovnicima), popom, šumarom i općinskim činovnicima, ali to je opet išlo u zadrugu korist!«

Izutra je **gazda** Mata imao **prvi red** kraj peći. Znalo se, po prilici, gdje tko sjedne kada ustane s kreveta pa dok se ne spremi. Svaki odrasli muškarac imao je tronožac, pored kojega su stajali opanci, a na njemu obojci. Na **stocu** (stolici) kraj kreveta bile su **čakšire**, **pršnjak** i **špenzle**. To sve rano priredi, počisti i spremi **nova mlada**, šuteći i polaganom, često u mraku, da koga ne probudi prije vremena. Sve to radi za mraka, rano, ne paleći **sviću**.

Gazda Mata je uvijek dobio one dvije krave na **stanu**, a k njemu su dolazili momčići pomoći i naučiti se od njega koječemu. Naime, on je bio kao nekakav učitelj momčićima u kući. Njegovih se poduka svi rado sjećaju. Tako je najprije odgojio sina Ivu, zatim bratova sina Tunju pa drugog svog sina Marka, unuka Stipana i Pavu pa Luku, Tunjina sina. Kada su se svi ovi nabrojani muškarci poženili, **gazda** Mata ili kako su ga još zvali — **didak**, nije više boravio na **stanu**. Ostario je i onemoćao pa ga je zamijenio sin Iva. Na **stan** se moralo ići svinjama redom po mjesec dana. Kada dođe vrijeme čuvanja svinja u šumi, obično su se natezali oko toga. Zato je **didak** Mata pametno učinio što je uveo **red** čuvanja svinja, veli kazivač Stipan.

Ponekad je **gazda** Mata išao s **bacnjem** u ribu pa je znao donijeti punu torbu ulovljene ribe. Kada mu se posreći veliki ulov, onda su je sušili za zimu. Riba je lovljena u svako godišnje doba.

Na Badnjak uvečer unašala se slama u kuću i tada je mlađa čeljad ljubila ruku **gazdi** Mati, a zatim starijim muškarcima i na koncu starijim ženama. Prije večere na Badnjak opet svi ljube ruku **gazdi** Mati i Stanku pa tek onda počinju s jelom. Kazivačica baka Kata, žena **didaka** Stipana veli da i danas (1963) **počituje** (poštuje) **gazdu** Matu u grobu i da i danas **poručiti** koji Očenaš za njega. Kaže da je bio pravedan i dobar. Volio je pjevati i šaliti se. Da je bio pijanica, ne bi ga poštivali ni držali za **gazdu**. Kaže da se bojao dugova. Volio je »novo za gotovo«. Kada su izašle kosilice za pšenicu, bojao se kupiti je, jer veli: »Mnogo će rasipati pšenicu!« Dugo nije dozvolio da se **žito** vrši na vršalici, nego su dugo vršili na konjima, na guvnu. Osim toga, bojao se da **žito** ne zapali parostroj. Bio je **vridan** i **čuvan**. Osobito je volio stoku. Znao je govoriti: »Marva je seljačka kasa!« Tjelesno je bio »sitan« čovjek (malen), za razliku od brata Stanka, koji je bio krupan. Za Stanka vele da nije volio čuvati stoku, ali su mu konji, osobito bili u volji pa ih je stalno **redio** i **lickao**. Već je rečeno da je **gazda** Mata podučavao momčiće. On ih je na **stanu**, preko zime, upućivao (podučavao) u poslovima. To im je i praktično pokazivao: čistio je štale, **koćanje** (svinjce), a oni su mu pomagali i uz to se učili. **Didak** Stipan veli: »Bilo nam je u mladosti krivo

što smo morali toliko raditi, ali kad smo došli u zrele godine, uvidjeli smo da je **didak** Mata imao pravo!»

Ako se **gazda** Mata nalazio na **stanu**, a za nekakvu je kupnju bio potreban novac, davala bi ga **majkica** Ana, njegova žena. Doduše takvi iznosi nisu nikada bili veliki. Stariji su znali gdje stoji novac, ali ga je smjela uzeti samo **majkica**. Novci su se uvijek nalazili u **šlajbuku** (novčaniku) pod gazdinom slamaricom. Oženjeni parovi su također držali svoje novce pod slamaricama, u komorama. Sitni zadružni novac stajao je u **ladici stakla** (ormaru). Njime se kupovala germa, duhan i šibice. Pušači su pušili na lule, osim **čika** Tunje, koji je pušio cigarete. Svaki su dan pušači dobivali od zadruga **paklo** (smotak) duhana.

Reduše, poreduše, misuše i lužuše

Kada **reduša** predaje **red**, znala se našaliti. Zaključa kuću pa prilikom predaje ključeva onoj koja prima **red** veli: »Evo, sada ti budi sutra gazda!«

Reduša je imala **red** kod **kuće**, a **poreduša** na **stanu**. **Red** je trajao dva dana. Može se reći da je reduši bio lakši posao kod kuće, gdje su bila samo 2 ili 3 prasca, kojima je davala **spirine**. Svi sposobni za rad išli su na doručak poreduši na **stan**. O ručku (objedu) se također ona brinula pa ili ga je postavljala (ručak) na **stanu** ili ga nosila poslenicima na njivu. Večera je obavljana kod kuće. Nju je priređivala reduša. Poreduša je morala često nositi hranu poslenicima na njive, ako su podaleko od **stana**. Ona je, u neku ruku, imala više posla nego reduša. Naime, na **stanu** je bilo više peradi, a ona je to morala sve namiriti i **pačareve** počistiti. Ona je morala kod kuće nabrojiti čega sve nema na **stanu** prilikom predaje **reda** drugoj poreduši, tako da bi ova znala što će tamo odnijeti. Najčešće je to bila hrana.

Nedjeljom je ujutro morala reduša namazati mašću sve opanke, oribat i vilice, žlice i noževe. Najmlađe snaše morale su donijeti drva na **tezgarama**. Dok traje **red**, reduša daje svoju **krpu** za brisanje ruku u kuhinji. To je isto morala i poreduša na **stanu**.

U proljeće, oko 40 mučenika, (10. ožujka), dođe poreduša na **stan**, pregleda pure i guske da li će uskoro pronijeti. Ako već nose jaja, onda ih nasadi. Počisti sobu i kuhinju na **stanu**, opere vrata, prozore i očisti **pačareve**. Dok je bila mlađa, često je išla to raditi **majkica**, žena gazde Mate. Iza nje često je išla kazivačica, baka Kata, žena didaka Stipana. Od svete Kate do Đurđeva dana nije bilo **reda** poreduše, jer se tada išlo na **stan**.

Svaki tjedan dana **misio** se kruh pa je bio **red** miješenja. Svaka je snaša imala i taj **red**, kada se zvala **misuša**. Svaka tri tjedna lužilo se. Ona koja luži, zove se **lužuša**. Dakle, nekada je moglo pasti da u isto vrijeme reduša bude i **misuša** i **lužuša**, ali tada su joj obično druge pomagale. Misuša je morala prosijati brašno i **podmisiti** kvas, a ujutro ugrijati dosta vode. Ujutro joj obično dođe jedna od žena pomoći. Ako je to svekrva pa ima snahu, dođe joj ona pomoći ili obratno.

Na **stanu** je poreduša dojila krave i sirila mlijeko. Nekad je netko sa **stana** donosio kući mliječne proizvode. Za zimu je spreman sir u kačicu. Stavljan je red sira pa se posoli i tako redom. Taj su sir najviše trošili u korizmi.

Dužnosti nove mlade i ostalih žena

Nova mlada morala je davati prvih četrnaest dana **otarke** kojima su svi zadrugari brisali lica, zatim **krpe**, u kuhinju za brisanje ruku i **astalnike** za **astal**. Za prva dva tjedna nije imala **red**, a nakon toga dobije ga. Morala je prvu zimu rediti odjeću i obuću svim muškarcima u kući. Inače su mlade snaše morale istrti (isprašiti) obojke muškarcima i svakom starijem **narediti** (namjestiti) uz tronožac, na koji će sjesti — opanke pored, a obojke na tronožac. U jesen svaka udata žena uzima poslije doručka prelju. Iza Božića se tka na **stativama**. Svaka je snaša imala svoje **stative**, **čekrk**, vitlić i vito. Uz to je svaka imala svoju trlicu, ogrebaču i češalju. **Stupka** i **snovača** bile su zajedničke. Lan su nabijale Ciganke kojima je za taj posao plaćala zadruga. Obično su im davali pšenicu za **nabijanje**. Svaka je snaša krojila svoje platno za kojegod potrebe. Od **tala** (podijeljenog novca) kupovale su onoliko pamuka koliko im je trebalo. Zimi se prelo i tkalo. **Majkica** je učila snaše **snovati** i **navijati** osnovu na vratilo.

Ljeti se rijetko prao pod. Tako su to htjeli stariji, jer ako se često pere, pod više trune. Obično su ga prale mlade snaše pred velike blagdane kao što su Uskrs, Božić, Spasovo, Ime Marijino, Duhovi i uvijek poslije svinjokolja, pokopa i svatova. Prale su ga zajednički tako da ga jedne ribaju dok druge donose vodu.

Ona žena koja je imala maleno dijete, nosila ga je na njivu, kad je išla na posao. Još češće je tako maleno dijete nošeno na **stan**, jer je većina zadružne zemlje bila u blizini **stana**. Takvu je onda malenu djecu pazila poređuša, koja je kuhala jelo poslenicima. Ako je nošeno na njivu, onda je ostavljano u kolijevci u hladovini.

Svaka je **nova mlada** morala jedno vrijeme **dvoriti** gazdu Matu i brata mu Stanka tako što jednu ruku stavi na rame gazdi, a drugu na Stankovo rame, za vrijeme jela, kada nema što donositi na stol.

Dnevni poredak

Ujutro prvo ustaju odrasli muškarci i reduša, koja je morala donijeti vode, naložiti vatru, pomesti kuću i **trim** pa **spremiti** doručak. Tada muškarci idu u štalu hraniti i timariti konje. To su bili Iva, Tunja, Stipan, Pava i Stanko, koji je osobito volio konje. Gazda Mata nije morao izutra u štalu. Luka (momčić od 16 godina) išao je na **stan** marvi. Svinjar (sluga) spavao je na **stanu**. Zadruga je obično držala jednog slugu. U ljetno doba ustaje rano i poređuša, koja odlazi na **stan**. Ponese i hrane, ako je tamo ponestalo, jer se na **stanu** moralo nalaziti hrane kao i kod kuće. Nakon toga ustaju ostale žene i djeca. Svaka posprema svoj krevet, **namiruje** (hrani) djecu, a najmlađe metu sobu. To obično radi djevojka iz kuće ili najmlađa od žena. Žena gazde Mate, **majkica** Ana nikada nije mela prostorije. Reduši je trajao **red** dva dana, a i poređuši isto tako. Drugi dan **reda** reduša je morala očistiti **pačareve** (kokošinjce), pokupiti pepeo sa **banka** (ognjišta) i baciti ga. Dok joj traje **red**, ne radi u vrtu ni u polju. To vrijedi i za poređušu. Sve što radi reduša kod kuće, to isto radi i poređuša na **stanu**.

Od svete Kate do Đurđeva dana ne ide se na **stan**. Većina zadružne zemlje bila je u komadu, oko **stana** pa su poslenici ljeti često objedovali tamo. Zato je na **stanu** moralo biti hrane kao i kod kuće. Bila je i **sinija** s petnaestak tronožaca. Od svete Kate do Đurđeva dana nema tako velikih poljskih poslova pa je čeljad objedovala kod kuće. Za to vrijeme poređuša nema **reda**.

Na **stanu** je preko zime bio uvijek po neki stariji muškarac. On je tamo sam sebi pripremao jelo. Pazio je marvu, naređivao slugama, svinjari i momčićima koji idu za stokom, što trebaju raditi. On je i njima kuhao jelo.

Doručak, ručak, večera i lovranje

Za vrijeme jela za **sinijom** s jedne strane sjede odrasli muškarci, a s druge žene. Djeca su jela za svojom **sinijicom pod pećom** (uz peć). Tako je to bilo za ručkom. Večeralo se najčešće za **astalom** uz koji je stajalo **kanape** (drvena klupa s izrezbarenim naslonom, na kojoj su mogla sjediti tri ili četiri čovjeka) na kojemu je uvijek sjedio gazda Mata. Do njega je brat mu Stanko s lijeve strane, a s desne sin Iva pa Ivin sin Stipan i do njega mladi mu brat Pava. Do Stanka je sjedio sin mu Tunja, a do ovog sin mu Luka. Ostala su mjesta za žene, naravno opet po starosti. Mlađe su žene jele stojeći. Svaka je **nova mlada** neko vrijeme iza svadbe posluživala jelom (donosila ga) za ručkom i večerom. Poslije radi i poslužuje kao i ostale žene. Večera je uvijek bila bolja od ručka, jer se na večeru sakupe svi zadrugari u kuću. Žene su međusobno **divanile**, što će spremati za jelo. Znalo se za post pa »kakav je dan, takva je i čast«, veli kazivačica, baka Kata.

Ljeti je bio **fruštuk** (doručak) na njivi oko 7 sati. Oko 12 sati je **užina** ili ručak. U 16 sati ljeti bila je **jauzna**, odnosno, tada je **lovranje**, kada se najčešće jede sir, slanina, mast i **kajmak**. **Večera** je oko 20 sati i uvijek kod kuće. Nedjeljom i svecem bude bolja hrana, obavezno se priredi meso za objed i večeru.

U korizmi je stupaño **bundevsko** sjeme pa od toga pravljen pita zvana **sjemenjača**. Priređivana su i rezanca sa sjemenom. Uzgajano je dosta maka kojim je priređivano jelo zvano **čikmace**, najčešće petkom. To su rezanca s mljevenim makom.

Sećer su malo trošili, samo na velike blagdane.

Godišnje potrebe u jelu

Zadruga je za svoje potrebe u masti i mesu klala 10 do 12 komada **bravaca** (debelih svinja). Didak Stipan kaže: »Zadruga je uvik imala masti k'o vode!« Svaki tjedan je u **vanjskoj** peći pečeno 18 do 22 komada kruhova, koji su težili 3 do 3,5 kilograma. Zadrugari su uvijek jeli pšenični kruh.

Kupus se kiselio u kaci od 11 **akova** i to u glavicama. U kaci od četiri **akova** bio je ribani. Ovaj se nije trošio preko zime, nego samo u proljeće, kada nestane onog u glavicama. To je zbog toga, što ribani može duže stajati. Oko spremanja kupusa bavile su se samo žene, ali ga je **didak** Iva uvijek ribao. To je bio njegov posao.

Zadruga je prosječno pekla godišnje oko 25 **akova** rakije od šljiva iz svojega šljivika. Kad se rakija ispeče, onda se dogovore muškarci koliko će se ostaviti za potrebe zadruge, za **kirbaj**, svatove, pokop, ostavljena je, otrprike, polovica — oko 12 **akova**. Razumije se, žene su nagovarale muževе, da se što manje ostavi za kuću, kako bi se više prodalo, jer je druga polovica dijeljena na glave. Ipak su stariji dobivali znatno više od djece.

Za večeru je uvijek bilo dosta **mrša** dok za objed nije tako spremno, jer je uvijek večera bila bolja. Na večeri su uvijek bili svi zajedno prisutni. Preko dana zadrugari su najčešće u polju, u šumi itd. One žene,

koje ostanu kod kuće, nekada za sebe ne kuhaju jelo za ručak, nego jedu slaninu, čvarke ili krvavice, sir i drugo. To se isto spremi i muškarcima u torbu za objed, ako se jelo ne nosi poslasticama na njivu. Ako koji muškarac ostane kod kuće, onda se nastojalo ipak spremi nešto kuhanog jela za ručak. Ljeti se trošilo više hrane jer se više radilo. Zimi se nije kuhalo na **stanu**, osim kada tamo otiče **gazda Mata**, koji je znao prirediti kuhano jelo.

Meso i slaninu sušili su u **odžaku** (dimnjaku iznad ognjišta) u kuhinji, na motkama. Mast je spremna u **kiljer** (podrum). O mesu i masti svi su vodili brigu, ništa nije bilo pod ključem, jer je vladalo povjerenje među zadrugarima.

Razni troškovi zadruga

Liječniku se nije išlo često, ali ako je to bilo, onda je jedan dio troška plaćala zadruga, a drugi dio sam bolesnik. Najčešće je bolesnik liječen kod kuće, a liječila ga **majkica**, koja je bila **mного znana**. Pravila je **kusice** (vosak, mlijeko i trave). Zнала je rezati čireve.

Za krštenje novorođenčeta zadruga je priređivala kumu i svojim starijim članovima malu gozbu. Od pića je služena rakija i vino. Ovo je priređivano bez obzira da li je novorođenče muško ili žensko.

Zadruga je davala trošak za **škrinju** pokojniku i priređivala **karmine**. Ukopnicima se za **karmine** zakolje goveče i svinja.

Za udaju svoje djevojke zadruga joj je davala otpremninu, koja se sastojala od kreveta, **ormana**, **šifunera**, **stakla**, **astala** i stolice. Majka dotične djevojke vodi brigu o onomu što treba biti u ormarima. Svatovima zadruga priredi ručak pa se zakolje june i po dvije svinje. Uz to bude dosta rakije i vina.

Za ženidbu svojega momka zadruga daje najprije jednu **forintu** kojom svekrva daruje buduću snahu. U prošnju ide svekar i **gazda Mata** ili njegov brat Stanko. Na **kaparisanju** (današnje zaruke) daje zadruga 40 forinti. Ako se ženi udovac, onda se daje 20 forinti budućoj snahi. Za te novce mlada si kupuje odijelo, obuću i sve ostalo što joj je potrebno za tu priliku. Kada se djevojci (budućoj snahi) nosi **kolač**, onda idu muškarci i žene pa i tom prilikom daje zadruga nešto novaca ovim polaznicima, čime će darovati djevojku. Ipak tom prilikom dobiju muškarci malo više novaca. Za uzvrat dobiju od djevojke po **otarak** (žene ga ne dobivaju). **Kolač** ide djevojci tri puta do svadbe tj. svaki put kada se momak i cura **naviste** (ogläse) u crkvi. Pri tom se mijenjaju tj. ne nose ga uvijek isti. Za svadbu se zakolje veće june i dvije ili tri svinje. Vina i rakije bude obilnije nego kada se udaje djevojka. Na svadbi momka potroši se mnogo više, jer se daje jelo tri puta tj. uoči svadbe na tzv. **navečerje** pa sutradan **fruštuk** i na koncu večera, kada se dovede mlada u kuću. Trošak koji daje svekar, a to je darivanje mlade, plaćanje vjenčanja u crkvi, **izvod djevojke** i još prilikom nekih šaljivih zgoda s mladom, snosi zadruga. Zadruga kupi momku (u jesen) za vjenčanje čizme i **japundže**.

Petrolej su kupovali u jesen, po cijelu limenku — kantu. Ako ga ponestane preko zime, opet ga nabave. Limenka petroleja zauzimala je 16 litara. Za svjeto nije bilo ograničenja niti zabrane.

Na koncu treba reći, da ovdje nije postojalo tzv. **samovlasništvo**, nego je zemlja i imanje bilo onoga koji živi i radi u zadrugi, pa sve dok ne **promini prezime**, ima jednak dio sa svakim članom u kući. Dakle, svaki član zadruga, pa i najmanje dijete, imao je jednak **tal** (dio) u zajedničnom imanju, dok u njoj živi i radi. Stoga, kada se udaje djevojka iz zadruga, dobiva samo otpremninu i prestaje biti dionik zadruga, ali će dobiti sva prava i dužnosti u onoj, u koju se udaje.

Prodaja blaga i ostalog te podjela novca i drugog na pojedine obitelji

U jesen se odvoji tri do pet komada rogata marve zvane **pušćenici**, a to su volovi i stare krave. Tako odabranu stoku zatvore na **stanu**, u pašnjak gdje se ne kosi otava. Poreduša je morala sjeći **bundeve** i hraniti **pušćenike**, pojiti ih. Onda, na Ime Marijino, na Miholj dan ili na Martin dan, kada su vašari, prodavali su **pušćenike**. Ako je vašar u Vrbanji, onda blago prodaje gazda Mata. Mlađi bi samo dotjerali stoku. Ali ako se išlo na vašar u Vukovar ili Drenovce, **gazda** nije išao, nego dva ili tri starija muškarca. Čim se blago proda, **gazda** pokaže svima račun, tj. koliko je primljeno novaca. O tome su zatim razgovarali stariji muškarci, dogovarali se o zadržanom porezu, o kućanskim potrebama, koliko treba za opanke, za **špenzleta**, za podizanje možda kakve zgrade itd. Višak tog novca podijeli se ovako: šest oženjenih parova u zadrugi dobiju jednake dijelove. Na primjer, svaki oženjeni par dobije 30 **forinti**. Par djece dobije 15 **forinti** tj. polovicu od odraslih. Ali ako su djeca vrlo malena ili su već momci i djevojke, dobiju manje od 15 f, odnosno više. Naravno, ako obitelj ima samo jedno dijete, ono dobije srazmjerno sebi. Čini se da je dijeljeno na par djece zato što su obitelji većinom imale po dvoje djece (bijela kuga). Treba spomenuti da su se o ovim novcima dogovarali stariji i na njivama dok rade. Pravili su raspored, tako da mlađi i žene nisu znali koliko će novca biti podijeljeno. Na koncu bi ipak svi rekli: »Zadovoljn smo, jer su i stariji zadovoljni!« Treba dodati da prije nego izvrše podjelu, zadruga kupi svakom muškarcu po dva para opanaka, a ženama po jedan. Svaki član dobije obojke. Kome je potrebno, dobije i **špenzle**. Opanke dobiju i sva djeca, već od treće ili četvrte godine.

U proljeće dođu **palocije** (trgovci) iz Srijema, koji kupuju svinje. Ova je zadruga redovito prodavala po tridesetak svinja. To su bila **nazi-mad** (jesenje svinje), teška 30 do 40 kilograma. Dobiveni se novac isto dijelio kao i u jesen za **pušćenike**. Ali treba reći da često ovaj novac od proljetne prodaje nije dijeljen, jer su podizali zgrade ili kupovali zemlju. Ako se ipak dijelio, onda su taj novac zvali **tal**.

Na prvi petak poslije Male gospe u Vrbanji je marveni vašar, a u nedjelju i ponedjeljak robni. **Gazda** Mata i svi odrasli muškarci pođu ponedjeljkom **pod šatre** kupovati robu. U gazde su se nalazili novci. Muškarci probaju odjeću, **čakšire**, **aljine**, **špenzleta**, **opanke**, kape, a **gazda** sve kupljeno plaća. U nekim godinama ostajalo je podosta novaca. Za blago se dobivalo po 800 do 1000 **forinti**. Onda su se zadrugari dogovarali što će činiti novcem koji će ostati i kad se podijele **talovi**. Tada su kupovali zemlju ili podizali novu zgradu. Kad je bilo takvih »viškova«, onda je **tal** mogao biti i 50 **forinti**. **Talom** je raspolagala žena, kupovala je pamuk, najčešće u Vukovaru pa i dukate su **minjali** (kupovali) za kćeri. Veliki dukat stajao je 22 do 25 **forinti**, a mali, jedne vrste 5 **forinti**, a druge 10 **forinti**.

U jesen, o Svim svetima, prodavali su pure. Novac od prodaje dijelile su međusobno samo udate žene. To su zvali **ženski tal**. Prodavali su po dvadesetak pura.

Od svete Kate do Đurđeva skupljaju se jaja na **stanu**. Obično subotom otiđu mlađe snaše na **stan** pa donesu jaja kući. Zatim se ta jaja podijele na **đuše** u kući tako da svi dobiju jednako pa i mala **dica**. Ljeti jaja skuplja sama poreduša. Dnevno je mogla skupiti do 50 komada. Ona prodaje ta jaja i sama raspolaze novcem. Za nj obično kupuje **plavilo** za rubine, zatim kupuje marame, kecelje, čipke itd. Dakle, reduše i poreduše prodaju jaja do Ilna (do sv. Ilije). Međutim, svaka daje od skupljenih jaja za potrebe kuhinje u onom danu, kada je reduša ili poreduša. Na velike blagdane, kada se priređuje više jela, na **kirbaj**, **svinjo-**

kolj, sve žene daju jednak broj jaja za potrebe kuhinje. Od Ilina do Gospojina skupljaju se jaja za **prvi trošak**, tj. za ono vrijeme kada će kokoši prestat i nositi jaja. Od Gospojina pa do sv. Kate opet se skupljaju jaja i određeni broj ih se čuva za zimu. Svaka je snaša ostavljala za potrebe kuhinje preko zime po 100 komada. To će svakoj trebati kada bude reduša, da ih ima za kuhinjske potrebe. U proljeće se obično nasadivalo po 20 kvočaka, a pod svaku je išlo oko 18 jaja. Tom zgodom su žene davale jednak broj jaja za nasad.

Kupovanje zemlje

Godine 1923. bila je na prodaju zemlja, koja je odgovarala ovoj zadruzi, jer se nalazila uz njezinu zemlju. Njiva je bila velika oko šest jutara. Na prodaju je oglašena u siječnju, a zadruga baš u to vrijeme nije imala novaca da je kupi. Međutim, da zemlju drugi ne kupi, žene su dale svoje dukate pa je tako kupljena. Stariji, Mata, Stanko, Iva i Tunja nisu ništa spominjali dukate, jer su ih njihove žene dale kćerima. Onda su to mlađi muškarci spomenuli ženama ovako: »Da bi se kupila zemlja, potrebno je pozajmiti novce, a pozajmiti se može samo tako da se u zalag dadu dukati!« Žene su na to pristale i dale nizove dukata — Kata (kazivačica), žena Stipanova, njezina jetrva Tena i Manda, kći Tunje i Lize. Ona je bila udata, ali je donijela niz dukata i dala ih u zalag. Tada je posuđen novac i kupljena zemlja, a nakon dva tjedna zadruga je prodala stoku, vratila posuđene novce, a snaše dobile natrag zalag — dukate. U te dvije nedjelje nisu snaše išle s dukatima u crkvu, ali se toga »nisu stidile«, jer su ih dale u zalag da se kupi zemlja, tj. »nisu prorajtani!« Ovim kazivač Stipan želi reći da je u zadruzi vladala sloga i ljubav.

Sijanje i dioba lana

Svaka od šest udanih žena dobivala je od zadruge komad zemlje za sijanje lana. Zadruga je imala bakrenu posudu koja je sadržavala jednu **oku**, a svaka je žena dobila toliko zemlje da je mogla zasijati tri **bokala** sjemena. Jedan je **bokal** davao, otprilike, jedan snop lana. One žene koje su imale žensku djecu, mogle su posijati jedan ili dva **bokala** više nego inače. Kako se mijenjalo zemljište za sijanje **žita** (pšenice), tako je mijenjano i za lan. Gledalo se da zemlja bude **bilica**, jer na takvoj bolje rodi lan.

Ostalo

Zadruga je držala slugu, koji je čuvao goveda. Isprva su zadrugari redom čuvali i goveda pa nisu trebali slugu, ali kad stariji nisu mogli više čuvati (Stanko i Mata), a Marko otišao u šumare, moralo se uzeti slugu. Plaćali su ga godišnje 50 forinti. Osim toga, dobivao je hranu. Zadrugne su ga žene prale i krpile. Nekada mu je nešto zadruga kupila od odjeće. Obično su slugu mijenjane o Đurđevu danu. Naime, malokad je isti sluga ostajao više godina. Međutim, sluga Ivan Fućak služio je u ovoj zadruzi pet godina.

Čeljad se presvlačila svake nedjelje u čisto rublje. Posteljinu su mijenjali u svaka tri do četiri tjedna.

Štetu koju bi napravila stoka, namirivala bi zadruga, ali je to bila rijetkost, jer su ranije bile ograđene skoro sve njive.

Kada dođu gosti u kuću, žene poslužuju, a muškarci sjede, piju rakiju i razgovaraju.

Iva, otac kazivača Stipana bio je vrlo dobar kosac. Stanko je volio konje, a gazda Mata svinje. Pava je također volio konje.

Do ženidbe je svaki momak morao biti svinjar, a Pava nije volio svinje. Dugo se nije htio ženiti. Zato su mu rekli roditelji: »Dokle god se ne oženiš, čuvat ćeš svinje!« Zapravo je htio ženiti djevojku koja mu roditeljima nije bila u volji, jer su joj roditelji bili rastavljeni. Zbog toga je nije oženio, nego drugu iz Posavskih Podgajaca.

Kad je **didak** Stanko ostao udovac, o njemu se najviše brinula kći Janja i snaha Liza. Naime, Janja nije imala djece, a bila je udata blizu zadruge pa je mogla često priskočiti ocu. Snaha Liza se brinula o njegovu krevetu, a Janja o krpanju i šiću rublja. U ovoj zadruzi nije bilo udovica.

Kazivač, **didak** Stipan veli da su dobre strane zadruge što se moglo više **steći** i lakše živjeti. Bio je lakši život i posao. Na njivu uvijek ode desetak kopača i opet netko ostane na **stanu** i kod kuće. Pojedinaac nije mogao tako pa iako bi držao slugu, jer »tuđa ruka ne može počestati dobro!« I danas (1963) je bolji napredak, gdje ima u kući više sposobnih članova. Primjer su Deškovići, otac sa dva sina i ženama, koji žive u zadruzi.

»Svaka se cura u selu htjela udati u našu kuću, jer je bila poznata i bogata« — veli **didak** Stipan.

Dioba

Prva dioba zadruge gazda Mate bila je s Tunjom 1926. godine. Tunja je sin Stankov. Druga je bila kada su se podijelila braća Stipan i Pava 1936. godine, kada je zadruga prestala postojati.

Već od 1926. godine u zadruzi se izrodio rod tako da su se neki članovi mogli međusobno ženiti i udavati. **Mladarija** je bila u četvrtom koljenu pa i petom. Tunja se podijelio najviše po nagovoru sestre Janje. Dioba je obavljena 14. rujna, kada je prošao **kirbaj**. Za večerom je bila reduša baka Kata, Stipanova žena, pa kada je počela **skidati** večeru (odnositi prazno suđe), Tunja je rekao: »Ja ću se sutra diliti!« Na to će Iva: »Zašto Tunjo?«, a ovaj će: »Eto tako, hoću!« I bez ikakve prepirke obavljena je dioba. Sutradan je **gazda** Mata (bio je još živ) pokazao koliko ima novaca. Njih su najprije podijelili. Tunja je **nosio** 1/4 imanja jer je imao 4 duše, a u zadruzi je ostalo još desetero.

Dioba s Pavom je također prošla mirno. Tada s diobom nije ništa imao **gazda** Mata, bio je veoma star pa se više nije **paćao** u takve poslove. To se odnosi i na Ivu, Matina sina, a Stipanova i Pavina oca. Na poslu su Stipan i Pava (braća) **divanili** o diobi pa kada dođu navečer kući, kažu: »Danas smo podilili to i to!« Pava je želio diobu zbog toga što nije imao djece, a imao je tasta i punicu na brizi, koji su opet imali samo jedno dijete — Katu, njegovu ženu. Zato je govorio: »Eto, ti Stipane imaš djecu pa ćeš skoro i sina ženiti, imat ćeš i unuke, a ja nemam nikoga pa ću biti u kući tuđin i bolje je da se podilim!«

Stoka je dijeljena na diobi tako da su stariji imali više poena od djece. Ad hoc se procijeni koliko će koje dijete dobiti. Na taj se način dijelila i ljudska hrana.

1931. godine zadruga je kupila kuću i »numeru« (potkućnicu) pa tu napravila štalu, šupu i sjenaru te iskopala bunar. Uređeno je sve za jedno gazdinstvo tako da je pripremljeno kada se izvrši dioba. Tako je i bilo. Nakon diobe 1936. godine tamo je otišao Pava sa ženom.

Na koncu je u zadružnoj kući ostao **didak** Mata, bivši **gazda** zadruge, koji je živio 92 godine, zatim **didak** Iva, sin **Matin**, koji je živio 84 godine,

Marija žena didaka Ive, koja je živjela 76 godina, Stipan (kazivač), sin didaka Ive, Kata žena Stipanova i Adam (Aca) sin Stipanov i Katin.

Selo Strošinci danas (1964) broji oko 270 kuća. Stanovnici su Hrvati, rimokatolici. Prije II. svjetskog rata Strošinci su bili u kotaru Šid, a danas su u općini Županja. U selu su najbrojnija prezimena Filipović, Kopčalić, Trconjić, Pavlović, Vukovac, Ilić, Novoselac, Marković, Vidaković, Begović, Džombić, Marijanović, Blitvić i Jurčević.

Koncem 19. i početkom 20. stoljeća postojalo je u Srošincima mnogo zadruga među kojima su značajnije bile gazde Ive Kopčalića, Ilije Vukovca, Jose Kopčalića, Ferde Novoselca, Andrije Novoselca, Marka Vidakovića, Albe Trconjića. Ive Filipovića Blaževa, Rajka Kopčalića Dodina, Joke Pavlovića Celina, Pavla Pavlovića Stažića, Marka Novoselca Gutića, Đuke Markovića Maričina, Ike Markovića i druge.

Slijedeći podaci o egzistiranju obiteljske zadruge u selu Strošinci odnose se na zadrugu **gazde** Marka Filipovića, po selu zvane Acini. Ona je egzistirala od početka 20. stoljeća pa do prve diobe 1936. godine te druge i posljednje 1947. godine, kada je prestala postojati. Do prve diobe zadruga je brojila dvadesetak duša. Nakon toga ostali su još zajedno tri brata — Mata, Tunja i Steva. Tada je gazda postao najstariji brat Mata.

I građa o ovoj zadruzi podijeljena je na nekoliko poglavlja, a kao prvo je:

Genealogija članova zadruge Filipovića po selu zvani Acini

1. Marko, **gazda**, Acin, rođen 1871, umro 1929. godine,
2. Ana rođena Doboš (Slovakinja), rođena 1872, umrla 1940. godine, žena gazda Marka,
3. Marija, kći Marka i Ane rođ. Doboš, rođena 1890. Udana u Filipoviće-Blaževa,
4. Živan, sin Marka i Ane r. Doboš, rođen 1897, poginuo 1943. godine,
5. Manda, rođena Novoselac, rođena 1900, umrla 1963, žena Živanova,
6. Julka, rođena 1899, kći Marka i Ane rođ. Doboš, udala se u Trconjiće,
7. Mata rođen 1900. god, sin Marka i Ane rođ. Doboš,
8. Manda rođena Filipović-Blaževa, rođena 1900, umrla 1956. Žena Mate,
9. Tunja, rođen 1902. god, sin Marka i Ane rođ. Doboš,
10. Marija rođena Marušić, rođ. 1902. god. Žena Tunje,
11. Steva, sin Marka i Ane rođene Doboš, rođen 1905. godine,
12. Marija, rođena Džombić, rođena 1908. godine. Žena Stevina,
13. Luka, rođen 1919. god, sin Živana i Mande rođ. Novoselac,
14. Ilija, rođen 1921. god, sin Živana i Mande rođ. Novoselac,
15. Iva, rođen 1928. god, sin Živana i Mande rođ. Novoselac,
16. Soka, rođena 1920. god, kći Mate i Mande rođ. Filipović-Blaževa,
17. Marko, rođen 1929. god, sin Mate i Mande rođ. Filipović-Blaževa,
18. Viktorija-Vita, rođena 1921. god, kći Tunje i Marije rođ. Marušić,
19. Anka, rođena 1928. god, kći Tunje i Marije rođ. Marušić,
20. Đura, rođen 1935. god, sin Tunje i Marije rođ. Marušić,
21. Steva, rođen 1944. godine, sin Tunje i Marije rođ. Marušić,
22. Zlata, rođena 1930. god, kći Steve i Marije rođ. Džombić,
23. Aadela-Ada rođena 1934. god, kći Steve i Marije rođ. Džombić,
24. Andra, rođen 1937. god, sin Steve i Marije rođ. Džombić.

Posjed (zemlja) zadruge Filipovića-Acinih

Kad je bila najbogatija ova je zadruga posjedovala 51 jutro zemlje. Od toga je 1/4 jutra bilo pod šumicom **Jasenikom** te oko 1/2 jutra pod vinogradom, koji je imao oko 1.200 čokota. Zasađen je bio lozom zvanom **madžaruša** pa **delivarom**, **burgundcem** i **dudovačom**. Zatim je bilo oko 3 jutra pašnjaka, i 7 jutara livade. Ostala je zemlja bila oranica (nešto preko 40 jutara), na kojoj su uzgajane slijedeće kulture: pod pšenicom je sijano najčešće oko 10 jutara, pod kukuruzom 12 jutara, ali ako poplava uništi pšenicu, onda se zasije kukuruzom i preko 15 jutara. Budući je konjska hrana bila zob, obično su je godišnje sijali oko 5 jutara, zatim ječma 3 jutra i grahorice 2 jutra. Osim toga, uzgajali su dvije vrste djeteline — tzv. **konjaru** i **kravaru**. Konjaru su manje sijali, oko 2 jutra, a kravare i do 6 jutara, tako da je prvo zasiju po kukuruzima pa kad ove poberu, ostane za drugu godinu djetelina za košnju. Treba spomenuti da je Ana rođena Doboš udajom za gazdu zadruga Marka, donijela 8 jutara zemlje, koju je uživala zadruga. Dakle, to nije bila **osebina** babe Ane. Iza njene smrti tu su zemlju podijelili međusobno sinovi joj i kćeri, na jednake dijelove. Inače kćeri nisu imale pravo na ostalu zadružnu zemlju prilikom diobe zadruga.

Zadružna stoka i perad

Jedno je vrijeme zadruga držala osam konja (4 para). Inače ih je uvijek bilo barem pet, šest grla. Slično je bilo i s kravama za dojenje i telenje — kojih je također uvijek bilo po šest do osam grla, a junadi i teladi desetak. Za svoje potrebe držali su jednog bika za priplod, koji je služio i ostalima u selu. Zadruga je kroz cijelo vrijeme postojanja uvijek držala mnogo svinja, kako onih za tov tako i za priplod. Često su imali stotinjak grla. Jedno je vrijeme imala zadruga i ovce, desetak grla, ali su ih davali drugome na čuvanje, za novac. Od peradi su držali pure po 20 do 30 komada, kokoši preko 200 komada i patke od 50 do 60 komada, a gusaka 30 do 40 komada. Kod kuće je držan manji broj peradi i to samo kokoši i guske. Ostala perad držana je na **guvnu** (stanu, salašu).

Ratarske sprave, pomagala i alat

Zadruga je jedno vrijeme imala troja pa i četvora konjska kola. Od njih su jedna bila paradna, obojena u žuto. Za vožnju zimi po snijegu držali su troje saone. Za oranje su služila dva ili tri pluga. Zatim su imali jedan plug zvan **kopač** za kukuruze pa dvije **drljače**, drvene, jednu **vijaru** za razvijavanje zrnja na ručni pogon te jednu sijačicu za kukuruz. Za valjanje oranja imala je zadruga drveni **valjak**. Za krunjenje kukuruza služila je velika ručna **krunjača**. Za sjecanje kukuruzovine i ostale biljne hrane, kojom su hranili blago, imali su spravu zvanu **sječkara**. Za pečenje rakije posjedovali su svoj **rakijski kazan**. Za uprežanje konja služile su četvore konjske **orme**.

Osim toga, zadruga je imala sav kolarski alat pa su sami izrađivali sve što im je bilo potrebno od kolarskog pribora. Isto tako su sami vršili popravke na kolima i ostalim ratarskim spravama. Za obradu drva imali su tzv. **stolarsku klupu**, blanje, macklje i drugi stolarski pribor. U zadrugi su bili majstori Živan, Mata i Steva.

U to doba bila je u dobrom stanju, u Strošincima, tzv. **suvača** (mlin na konjski pogon), u kojoj se mljelo brašno. To je bila okrugla

zgrada, odnosno krov pod kojim su uokrug vukli konji i tako pokretali mlinsko kamenje preko nekoliko prenosnih kotača. Suvlasnici **suvače** zvali su se **ketuši**, koji su imali udjele zvane **redovi**. Tako je zadruga Filipovića-Acinih imala **polu reda**, tj. mogla je mljeti pola dana u tjednu. Svaki ketuš dotjera u **suvaču** svoje konje, koji će je pokretati za trajanja **reda**. **Suvača** je u Strošincima još postojala 1964. godine kao zgrada, ali je manjkao mlinski uređaj.

Posebna imovina zadrugara

Naziv za posebnu imovinu zadrugara ovdje nije postojao iako je bilo neke vrsti ovakve imovine. Naime, često su snahe — Manda Živanova, Manda Matina, Marija Tunjina i Marija Stevina, kupovale junad, koju je zadruga hranila do prodaje. Nakon toga žene ih prodadu, a za dobiveni novac kupe kćerima **spremu** za udaju. Treba zato ovdje spomenuti da su zadržni mladići dobivali sve iz zadruge, što im je potrebno od odjeće i obuće, a djevojke su opremale majke na ovaj način. Poneki put su kupovale ovce umjesto junadi ili kukuruz, šljive i drugo što pa preprodajom zarađivale te time kupovale kćerima opremu. Ovdje se može spomenuti da je svaka snaša u vrijeme kada je **ređuša**, trijebila (žene vele **tribila**) **bundeve**, vadila sjeme koje stavi sušiti. Nakon toga prodaju ga, a novac podijeli podjednako svima udatim ženama. Slično je i s kokošnjim jajima. Ređuša ih sabire kod kuće, a **poređuša** na **guvnu** (**stanu**). U vrijeme kad je gazda Marko boravio u **guvnu**, sabirao je jaja, prodavao ih pa novac podjednako podijelio udatim ženama.

Često je zadruga prodavala višak graha. Dobiveni novac je svekrva Ana podijelila podjednako sa snahama. Ponekad su i djeca dobivala neki dio tog novca. O Svim svetima prodavane su pure u Šidu pa je i taj novac dijeljen podjednako svekrvi Ani i snahama. U jesen, kada se prodaju rogato blago i svinje, dobiju žene i djeca **tal** u novcu. Dječji je **tal** bio manji, ali i on je varirao prema godinama djece. Žene su, u ovom slučaju, imale veći **tal** od djece. Među djecom su ipak djevojčice malo više dobivale, osobito one koje su imale 14 do 16 godina. Takva je djevojčica zvana **čuretak**. Muška djeca nisu dobivala tala, jer je njima svu odjeću i obuću kupovala zadruga. U godini kada rode šljive, zadruga peče rakiju. Ako je rod bio dobar, ispeče se dosta rakije tako da bude i viška. Tako je godine 1924. zadruga ispekla 32 **akova**. Inače je bude godišnje od 20 do 30 **akova**. Višak rakije zadruga podijeli ženama na **talove**. Obično svaka dobije po **akov** pa i više. Ovdje računaju da **akov** sadrži 50 litara.

Budući da je zadruga klala za svoje potrebe, preko godine, veći broj svinja, pravile su žene od sala i otpadaka sapune za pranje rublja pa su ga dijelile međusobno. Ako bi se našlo viška sapuna, prodalo bi se, a novac bi žene podijelile međusobno.

Baba Marija, žena Tunje i Marija žena Steve (ona je bila najmlađa snaha) donijele su udajom dukate. Prva ih je imala 5, a druga 10 komada, sve velikih. Time su im kćeri bile osigurane za udaju. Manda, žena Matina, budući da udajom nije donijela, morala je svojoj kćeri Soki kupiti 4 velika dukata.

Zadružna kuća i gospodarske zgrade

Stara zadružna kuća imala je dimenzije 18×6,5 m. Zidana je opekom. Sastojala se samo od jedne prostorije zvane **velika soba**. U njoj je zimi spavala sva zadružna čeljad na osam kreveta (u nekoliko navrata

bilo je i devet). Uza zid, kod vrata, stajala je vrlo velika **tučana** (metalna) peć. Okolo nje nalazio se tzv. **banak**, napravljen od hrastovih dasaka. To je bila okrugla hrastova klupa oko peći, koja je služila za sjedenje i grijanje. Tu se, pored zida, nalazio dvodjelni ormar koji je dolje imao **ladice**, a gore staklenu **vitrinu**. Takav su ormar zvali **staklo**. Uza **čelni zid** sobe stajao je veliki hrastov **astal**, a uz njega lipovo **kanape**, čiji je naslon ukrašen rezbarijom. **Kanape** je klupa za sjedenje. Zatim je bio priličan broj velikih stolica s naslonima. Na sredini je visila velika petrolejska lampa. U **veliku** sobu unesu se o Pokladama po četvore **stative** (tkalački stanovi) za tkanje.

Velika je soba imala tzv. **šakator** (plafon). Za ulaz su služila samo jedna vrata. Prozora je bilo osam. Velika je soba služila kako za spavanje tako i za dnevni boravak zadrugarima, u njoj se jelo, tkalo, svatovalo, tu se obavljao **svinjokolj**, u njoj je ležao pokojnik.

Uz **veliku sobu** prislonjena je bila **kuća** (kuhinja), veličine $4 \times 4,5$ m. U njoj se nalazio štednjak zidan opekom, **astal**, stolice i **orman** za suđe. Do **kuće** opet bio je tzv. **podrum**, prostorija u kojoj se nalazilo piće (vino i rakija), mast i povrće. U **podrumu** je stajala velika polica zvana **tavanac** na kojoj je stajala prazna burad i još štogod od posuđa.

Iza **podruma**, u ključ, bila su četiri **vajata**, od kojih je prvi bio Živanov, zatim **Matin** pa **Tunjin**, a posljednji **Stevin**. **Vajati** su bili veličine $3,5 \times 4$ m. U njima su spavali bračni parovi preko ljeta. Tu je svaka žena držala svoje stvari koje je donijela udajom — krevete, **ormane**, **astal**, stolice, posteljinu i odjeću.

Iza **vajata** nalazila se **vanjska peć** ispod koje je bio rov za krumpire. U njemu se nikada nisu smrzli krumpiri, jer je peć ložena svakog tjedna, ljeti i zimi, da bi se pekli kruhovi.

Malo podalje nalazio se **čardak** letvar za kukuruze. Pod njim je bila **pojačina** tj. sobica u kojoj je držana konjska **orma**. Osim toga, pod **čardakom** su se nalazile i dvije **šupe** u kojima su stajala kola. Ove su se šupe zvale **kolare**. **Čardak** je bio dug 12 m i s tzv. **keceljom** tj. imao je krov na jednu vodu iznad kolara. Uz čelo **čardaka** nalazila se **komora** zidana opekom, u koju su istresali kuhani **kom** od šljiva poslije ispečene rakije. **Kom** je služio za hranu svinjama. **Komora** je bila u obliku bazena, veličine 3×4 m. Iza nje nalazila se opet opekom zidana zgrada zvana **kazana**, koja je podijeljena na dvije prostorije. U prvoj su se nalazile kace sa šljivama za pečenje rakije, a druga je prostorija bila **šupa** za spremanje kola (**kolara**). Nasuprot **kazani** nalazila se opekom zidana štala u koju je moglo stati 5 ili 6 grla konja. Uza štalu, pod istim krovom, bila je **senara**, prostor u koji je smještno sijeno za konje.

Zadruga je imala i zgradu zvanu **kuća**, u kojoj su žene lužile i prale rublje. **Kuća** se sastojala od dvije prostorije. U jednoj je, kako je rečeno, luženo rublje, a u drugoj sušeno meso. Prostorija u kojoj se lužilo, služila je ljeti kao ljetna kuhinja, jer je u njoj luženo samo zimi. U blizini te **kuće** nalazio se **ambar** s osam **okana**, u koja su sipali **žito** (pšenicu), ječam, zob i ostalo. Ispred spomenute **kuće** nalazio se **bunar** zidan opekom, sa **dermom**, cementiranim **valovom** (korito) i **stubnjem** (ograda oko bunara). U šljiviku, gdje su hranjeni **bravci** (debele svinje), nalazio se još jedan bunar sličan onome prvom. Za **bravce** je u šljiviku podignut veliki svinjac, u kojemu je zadruga držala samo **ranjenike** (**bravce**).

Na zemlji zvanj **Dražinci** (u komadu 9 jutara zemlje) nalazilo se **guvno** (stan). Tu je bila opekom zidana **šajera** (štagalj) s dvije velike **kapije** (dva prolaza kroz koje su mogli proći najveći vozovi sijena). **Šajera** je služila isključivo za smještnje sijena. Imala je dimenzije $18 \times 7,5$ metara. Na **guvnu** je bila i tzv. **plevara**, u koju se spremala pljeva nakon vršenja. Uz **plevaru** se nalazila štalica za ždrebad. Tu se u blizini nalazila i **pojata** sa četiri prostorije. Prva je služila za spremanje kola i poljoprivrednih strojeva, u drugoj se nalazila telad, u trećoj junad, a u čet-

vrtoj krave. **Pojata** je bila velika $20 \times 5,5$ m. Ispred nje, u **okocu**, bio je podzidan opekrom prostor u širini 1,5 m, cijelom dužinom, kako bi bilo što manje blata, kojeg je osobito mnogo u jesen i zimu.

Na **guvnu** se nalazila i **koleba**, zgrada za stanovanje ljudi. Imala je tri prostorije — **trem** (trijem), **kuhinju** i sobu. U kuhinji je bio otvoren dimnjak (ognjište), a nalazio se i štednjak od lima. U sobi su bila dva kreveta, jedan manji **krevetac**, **astal**, **orman**, **tučana furuna**, **klupe** i stolice. Na **guvnu** su se nalazila i dva bunara. Bio je tu i tzv. **dvorac**, ograđen prostor za **krmače** dojare. Isto tako se u blizini nalazile tzv. **koćanje**, prasilište za krmače sa deset pregrada. **Koćanje** su bile drvene. U njihovoj se blizini nalazio tzv. **koćak** — kokošinjac u kojemu su boravile preko noći guske i patke. Kokoši su spavale na drveću. Od **kolebe** stotinjak metara daleko bio je ograđen šljivik i u njemu svinjac za jalove svinje. Tu se nalazio i zidani bunar (unutra obzidan opekrom). U trećem, najvećem šljiviku, nalazio se također svinjac za jalove svinje. Ovaj je šljivik bio ograđen u **vrljike**. Pored ovog šljivika nalazio se **pčelinjak** od dasaka u kojem se nalazilo 10 do 15 košnica (rojeva pčela). Nedaleko od pčelinjaka nalazila se prirodna dolinica u kojoj je iskopan ribnjak veličine 12×8 metara. U njemu je uzgajana riba za potrebe zadruga. Najviše je bilo šarana, karasa i kesega. Ribnjak je bio ograđen. S južne su mu strane zasade vrbe, koje su ljeti davale sjenu ribnjaku.

U državnoj šumi, koja se nalazila nedaleko sela Strošinaca, zadruga je podigla drvenu **kolebu**, koja se sastojala samo od jedne prostorije. Tu su bila dva kreveta, **sanduk** (škrinja) u koji se spremalo brašno, grah, mast, slanina i ostalo jelo i niski okrugli stol zvan **sinija** s kojeg se jelo. Pored **kolebe** nalazili su se drveni svinjci pokriveni slamom. Tu je bio i zidani bunar. U **kolebi** je boravio sluga svinjar i jedan od zadrugara, mlađi muškarac, koji je bio **govedar**. Dakle, muškarci su redom čuvali goveda, svaki tjedan drugi.

Pod potokom Studvom, blizu Spačve, u šumi zvanj Mišinci, nalazila se također drvena **koleba** sa svinjama. U njoj se nalazilo isto što i u prije spomenutoj. Sve su ove nabrojene **kolebe** podizali zato jer su **svinjar** i **govedar** bili u prvog tako dugo dok je bilo dobre paše, a onda su selili u drugu i tako redom. Dakle, ove dvije **kolebe** sa svinjcima nisu izgrađene u isto vrijeme. I u Ladimirovoj, u šumi zvanj **Stari Šonuk**, nalazila se isto takva **koleba** sa svinjcem. Na zemljištu zvanom **Jasenova** također je podignuta **koleba** sa svinjcem, koja je imala dva prozora sa **gvoždem** (željeznim šipkama) i **cimermanskim vratima**. U njoj se nalazila peć zidana opekrom. **Koleba** je bijeljena vapnom i držana uredno (zemljani je pod redovito mazan zemljom i čišćen). Na zemljištu **Ropočevu** **koleba** je bila od pletera, a zvali su je **šiljkara**, jer je imala oblik stošca. Usred nje se nalazilo ognjište, a u jednom kraju stajao je **krevetac** i **sanduk**. I pored **šiljkare** bio je pleteni svinjac.

Baba Ana rođena Doboš, žena gazde Marka, donijela je udajom u zadrugu, pored 8 jutara zemlje, i svoju kuću, koju je poslije jedno vrijeme zadruga izdavala u **kiriju** nekom šumaru. Kasnije se u nju preselio Živan, kada se odijelio iz zadruge, od braće, 1937. godine. Time mu je prešla u vlasništvo.

Šljivici, **guvno**, **dvorac**, **okolac** i **avlija** bili su ograđeni čvrstim, drvenim ogradama.

Dnevni poredak u zadruci

Svaka udata žena u ovoj zadruci, osim babe Ane, žene gazde Marka, imala je **red**, bila je **reduša** tri dana. Isto toliko dana obnašala je i dužnost **poreduše**, s tim što je **red poreduše** trajao od proljeća do zime, ali također po tri dana. Dakle, zimi nije bilo **reda** poredušama. Budući

su u ovoj zadrugi bile takve četiri žene — Manda žena Živanova, Manda Matina, Marija Tunjina i Marija Stevina pa je svakoj padao **red** reduše i poreduše svaki deseti dan. Ujutro prvo ustaje reduša, koja odmah loži vatru, mete sobu i hrani perad koja se nalazi doma. Bio je i tzv. **red misenja kruhova**, koji je trajao jedan dan u svakom tjednu. Tako je palo svakoj od ove četiri reduše da bude **misuša** u svakom četvrtom tjednu. U tri dana za trajanja **reda**, reduša nije išla u polje na rad. Ona je imala dužnost prirediti ujutro doručak svima zadrugarima, a tako navečer večeru. Poreduša opet prvo jutro odmah ode na **guvno**, u **kolebu** (na stan) sa svojom djecom (ako ih ima). Navečer joj dođe muž te svi tu prenoće i provedu tako dvije noći i tri dana, dok ne dođe slijedeća da je zamijeni. Poreduša priprema objed (**ručak**) ne samo za svoju djecu i muža nego i za poslenike, koji rade u polju. Inače doručak i večeru priređuje samo za svoju užu obitelj u ona tri dana, dok se nalaze u **kolebi**. Dakle, u vrijeme ljetnih radova u poljima, poslenici doručkuju i večeraju što im priredi reduša, a ručaju u **kolebi** što im priredi poreduša.

Naprijed je rečeno kako prvo ustaje ujutro reduša i stariji muškarci, koji namiruju konje. Onaj koji će taj dan biti u **kolebi**, odlazi odmah tamo bez doručka, jer će si tamo prirediti jelo. Oni, koji su namirili konje, režu nakon toga drva sve do doručka. Tako je to obično bilo zimi. Inače su zimi večerali za **astalom** u kuhinji, a djeca za **sinjom** (okrugli, niski stol). Reduša prvo posluži djecu, a zatim starije. Često joj je pritom pomagala neka od djevojaka, osobito u posluživanju starijih za **astalom**. Reduše poslužuju druge, u isto vrijeme, jednu na brzinu stojeći.

Ljeti, kada se radi u polju pa ako su poslenici na poslu podalje od **kolebe**, gdje im poreduša priređuje ručak, dvije će im djevojke donijeti jelo na njivu ili će sami poslenici sobom ponijeti suhu hranu u torbama. Zato je večera uvijek bila obilnija od ručka i obavljana je u kući, kada se okupe svi zadrugari.

Ljeti je svaka obitelj spavala u svom **vajatu**, a zimi su svi zajedno spavali u velikoj sobi.

Podjela poslova među zadrugarima

Žene su sadile krumpir u **bašči**, poprilično, tako da se uvijek nalazilo i viška, koji su dijelile međusobno. Osim toga, tu su sadile grah, luk, kupus, papriku, krastavce, salatu, **jabučice** (rajčice), zelenje za juhu, lubenice i dinje. Muškarci se nisu brinuli za **bašču**, oni u njoj nisu imali posla, jer su tamo sve uradile žene i djevojke. Slično je bilo i s vinogradom u kojemu su muškarci samo proorali zemlju među trsovima (**čokotima**), a žene su okopavale, obrezivale, vezale, **tičile** (otkidale lišće) itd. Kada dođe vrijeme za berbu grožđa, skupi se moba djevojaka tj. dođu djevojke iz susjedstva i rodbine.

Ljeti je ostavljena jedna krava kod **kolebe**. Mlijekom od nje podmirivala se svakodnevna potreba kuće. Tu je kravu dojila ona žena, koja je tamo poreduša (sa svojim mužem). Sve žene zajednički su hranile **bravce ranjenike** (hranjenike), koji se tove za klanje. Redom su im nosile napoj. Ako se u polju proaraju mladi kukuruzi ili se **šparta** (proara) vinograd, tada djevojke vode konje u plugu.

Za ljetnih poslova otiđu u polje i majke s malenom djecom. Ali ona malena djeca, koja su »pri sisi« ostaju kod kuće. Na njih je pazila baba Ana. Ona nikada nije išla u polje, kod kuće je čuvala djecu i hranila piliće. To je tako bilo sve dok baba Ana nije jako ostarila i onemoćala. Tada ju je posluživala ona snaha, koja je bila reduša. U nekim prilikama je maleno dijete »pri sisi« nošeno na njivu, u **kolivki** (žene kažu — **kolivka**, **ditelina**, **mliko**, a muškarci **kolevka**, **detelina**, **mleko**). Tada je **kolivka** vješana na drvo da je ne može doseći **guja** (zmija).

Kada će se voziti **žito** (pšenica), ječam ili kukuruz u mlin na meljavu, potrebno je po dvadesetak vreća. Tada svaka snaša daje od svojih vlastitih četiri ili pet komada, već prema potrebi. Isto su tako redom davale **torbe** svinjaru i slugi, u kojima su nosili hranu i drugo. Poslije vršenja pšenicu su često prali kako bi je očistili od **urodice**. Nakon toga su je morali sušiti na tzv. **gubama**, **gubericama** tj. lanenim ponjavama tkanim od grubljih vlakana, koje su davale snaše, svaka jednak broj. Slično je bilo i s graham koji se **tucao** na **gubama**.

U ovoj se zadrugi lužilo rublje i ostale tekstilije svakog mjeseca. Prvi se dan **luži**, a drugi ispire i pere. Luženje i pranje obavljale su redom snaše. Međutim, treba reći da su rublje slagale u drvenu kacu zajednički sve snaše, a lužila je samo ona kojoj je bio **red** da to čini. Zvala se **lužuša**. Njen se posao sastojao da priredi **lug** (vrela voda i pepeo) kojim će **polužiti** rublje. Sutradan su opet zajednički sve žene ispirale i prale. U tome su im poslu često pomagale Ciganke koje su radile za mast. Ova je zadruga imala jednu veliku **lužnicu** (kacu), koja je zahvaćala 6 **akova** (300 litara).

Košnja trave (za sijeno) bila je muški posao. Prevrtnanje i skupljanje osušenog sijena opet je bio ženski posao. Sve poslove oko sjetve i žetve pšenice, zadruga je obavljala sama sa svojom čeljadi. Muškarci su kosili, žene **rukovetale**, a djevojke prostirale užad za snopove. Obično je onda jedan muškarac vezao. Pletenje užadi bio je zajednički posao žena i muškaraca. Okopavanje kukuruza bio je posao žena. Kukuruzne i ostalo bilje proarali su muškarci, a neke od djevojaka su im vodile konje u plugu. Berba kukuruza bila je posao žena, a vožnja iz polja kući ili u **kolebu** (stan) opet posao muškaraca. O konjima se najviše bavio brat Mata, a o svinjama Tunja. Ovaj drugi je volio poslovati oko pčela i u vinogradu. Najmlađega brata Stevu braća su **zaklanjala** u poslu tako da su često ostali radili teške poslove, a Stevo samo lakše, jer je bio slaba zdravlja. Tako mu je, na primjer, bilo teško kositi. Zato su mu umjesto toga davali kakav lakši posao. Kada dođe kočijaš s kolima i konjima u **avliju** (dvorište), odmah izađu pred njega svi muškarci, koji su se zadesili kod kuće, prihvate pa ispregnu konje odvođeci ih u štalu. Zatim raspreme kola i pomognu kočijašu u poslu. Brat Živan se u slobodno vrijeme bavio lovom. Zadruga je imala dvije lovačke puške. Jedna se uvijek nalazila na **guvnu** (na stanu). Živan je najviše lovio divlje patke, guske, zečeve i lisice. Lovinu je donosio kući pa su je zajednički trošili.

U **guvnu** (na stanu) zadruga je imala veliku **bašču** (vrt), koju su žene zajednički obrađivale. Dok je baba Ana (žena gazde Marka) mogla obavljati kućanske poslove i reduša je u vrijeme svog **reda** išla u **bašču** raditi s ostalim ženama. Kada je baba Ana onemoćala, reduša više nije išla nikamo od kuće.

Gazda zadruga

Prvi **gazda** zadruga Filipovića bio je Marko zvan Acin, rođen 1871. godine (umro 1929). Oženjen je bio Anom rođenom Doboš, koja je bila Slovakinja. Za njega kažu da je bio uredan čovjek. Naučio je zadrugare da nikada ne sjednu za jelo, a da prije ne operu ruke. Vele da je bio veliki šaljivdžija. Kada je trebalo **uraniti** (ustati rano) za vrijeme žetve ili kosidbe, **gazda** Marko ustane najranije pa ide od **vajata** do **vajata** buđeci odrasle na posao. Pod starost je volio malo više popiti pa kad je boravio u **guvnu**, zatrubio bi u **trubu** tj. davao znak ukućanima da mu je ponestalo rakije. Budući da je **guvno** (stan) bilo u blizini kuće, obično su ga čuli kada trubi pa su po djetetu slali štogod rakije. Ali treba reći da se nije opijao iako je **znao** poprilično popiti. Sinovima Živanu, Mati, Tunji i Stevi nije bio uopće strog. Tako je Tunja jedno vrijeme mnogo

pio pa ipak ga za to nije grdio. Nitko se od zadrugara ne sjeća da je gazda Marko nekome u kući rekao **rdavu riječ**, ni djeci, ni odraslima. 1924. godine dogovorili su se zadrugari s onemoćalim starim gazdom Markom da uzmu Živana, najstarijeg brata, za novog **gazdu**. Tako je i bilo pa je Živan postao gazda još za živa oca Marka. Otada se Marko povukao na **guvno** (stan), gdje je najviše provodio vremena. Rijetko je dolazio kući. Živan je bio gazda 12 godina, tj. do 1936. godine, kada je zatražio diobu. Iza te prve diobe ostala su tri brata uzela Matu za gazdu, koji je obnašao tu dužnost 11 godina tj. do 1947. godine, kada se zadruga konačno razdijelila i time prestala egzistirati.

Red, reduše, poreduše, misuše, lužuše i nova mlada

Red je među ženama trajao tri dana za tzv. **reduše** i **poreduše**. Misuša je opet imala **red** jedan dan u tjednu, a tako i **lužuša**. **Nova mlada** je bila oslobođena svih **redova** godinu dana, ali je imala neke druge obveze i pored toga je svaki dan pomagala reduši u njenim poslovima i tako se učila **redu**, koji je čeka. Reduša je ujutro prva ustajala i odmah poslovala u kuhinji, spremala doručak, mela prostorije. Zatim ustaju ostale žene, koje ljeti pospremaju svoje **vajate**, **namiruju** (hrane) i oblače djecu i spremaju torbe u polje. Pod noć priprema reduša večeru za sve zadrugare. Poreduša je ujutro, kad joj dođe **red**, odlazila u **guvno** (na stan) ili u **kolebu** sa svojom djecom. Tamo s njima i mužem prespava dvije noći i proboravi tri dana. Dužnost joj je priređivati ručak kako za svoju obitelj tako i za sve zadrugare, koji su na radu u polju. **Mlada** ne **reduje** godinu dana, nego pomaže reduši u svim poslovima. Dužnost joj je da svima neoženjenim muškarcima čisti obuću, zatim počisti i pospremi veliku zadržnu sobu, podmaže podove. Naime, tada su podovi u većini prostorija bili od nabijene zemlje, bez dasaka, pa su svako jutro obnavljani podmazivanjem. Kasnije, kada su u ovoj zadrugi **prispjele** djevojke (dorasle), zapalo je njima u dužnost podmazivanje podova. **Nova mlada** je također morala s redušom prati i brisati suđe poslije jela. Subotom je morala oprati, očistiti i namazati obuću svim odraslim zadrugarima. Inače je svako jutro s redušom mazala mašću ili slaninom opanke. Mlada je morala svaku večer prati noge svekru. Ujutro je bio njen posao donijeti vodu s bunara za potrebe kuhinje, unijeti u kuhinju potrebna drva za peć. Godinu je dana morala **mlada** svakoj **misuši** pomagati pri miješenju kruhova.

Svaka pojedina obitelj ove zadruge imala je svoje ručnike kojima su se brisali iza umivanja. Reduša je morala dati svoj tzv. **perač** (krpu) za pranje suđa i **krpu** kojom su zadrugari brisali ruke. Uvečer su noge prali u zajedničkom drvenom koritu, a za pranje lica i tijela imala je svaka pojedina obitelj svoj **lavor** i **škaf**.

Godišnji poslovi

U proljeće, obično iza Uskrsa (o Đurđevu) odlazi poreduša s obitelji u **guvno** (na stan) po tri dana, kako je već rečeno. Tu boravi tri dana i prenoći dvije noći. Tako to traje sve do jeseni, dok se ne pokolju svinje. Neke su od žena jako voljele otići na **guvno**, a druge opet nisu. Baba Marija, Tunjina žena, veli da se tamo na guvnu malo **otpočine** (odmori), jer je ipak manje poslova nego kod kuće. Ona, koju zapadne biti na guvnu nedjeljom, odlazi do podne na misu u seosku crkvu, a za to vrijeme muž pazi na ručak i perad.

Žene zimi brzo porade svakodnevne poslove kao što su spremanje i namještanje kreveta, namirivanje djece i ostalo pa zatim rade svaka sebi ručne radove na tekstilu (vezu, šlingaju, pletu), osobito one koje imaju djevojke na udaju.

6. kolovoza je Preobraženje, tj. crkveni blagdan (patron crkve) u Strošincima. Tada je ovdje **kirbaj**. Zadruga je taj dan kupovala odjeću i opanke odraslim muškarcima. Ali treba reći da se išlo u kupovinu robe u Šid ili u Drenovce, kada tamo bude **kirbaj**. Zadruga je muškarcima kupovala **aljine**, **špenzleta**, **kožuve**, opanke (žute kože — svečane), šešire, šubare, **štrikerske čarape**, čakšire i košulje.

Žene su počimale tkanjem od polovice mjeseca siječnja, a završile do početka okopavanja kukuruza. Svaka je tkala za sebe tj. za svoju užu obitelj. Često su im dolazile majke pomagati u tkanju. Svaka je udata žena ove zadruge imala svoje **stative**, **čekrk**, **ogrebaču**, **češalju** i šivaću **mašinu**. Zadruga je imala jedne svoje **snovače** kojima su se služile sve žene redom.

Rano u proljeće počinju zadrugari izvoziti **đubre** (gnoj) na njive, zatim se obavlja proljetno oranje, sijanje kukuruza, pljevljenje pšenice od korova, popravak starih i podizanje novih ograda oko pašnjaka, livada i njiva. Približavanjem ljeta obavi se košnja trave koja se suši u sijeno. Zatim dođe kosidba žitarica. Sve su to muški poslovi ali su u nekima pomagale žene, kao što je okopavanje kukuruza, sušenje sijena, nalaganje žitarica iza kosaca u snopove itd. Vršidba se obavljala zajednički — muškarcima sa ženama. Slično je bilo i s berbom kukuruza, vinograda i šljiva. Muškarcima su zimi imali najviše posla oko stoke, a žene oko pređenja i tkanja.

Zadružne sluge

Ova je zadruga držala svake godine slugu kojeg je plaćala novcem. On je imao dužnost, ako je **svinjar**, čuvati i hraniti svinje. Zadružna odrasla djeca čuvala su na paši **krmače dojare** tj. one koje su s malim prašćićima. Sluga je preko dana najčešće boravio u šumi čuvajući i žireći svinje. Inače je boravio i spavao u **guvnu**. Hrana mu je nošena nedjeljom, a zvala se **nedeljština**. Trajala mu je po tjedan dana. Sluga je često dolazio u selo nedjeljom da se obrije i ošiša. Sluge ove zadruge bili su mahom stariji muškarcima. Ujutro, prije nego će krenuti sa svinjama na pašu, **spremi** sam sebi **torbu**. **Sjekao** je slanine koliko je mislio da mu može biti dosta.

Dnevna i godišnja potrošnja hrane

Ova je zadruga za svoje potrebe svake godine klala 7 do 9 debelih **bravaca** (svinja) prosječne težine 200 kg. Svakog se tjedna pekao kruh u **vanjskoj peći**, po 17 do 20 komada, svaki težine 4 do 5 kg. U jesen su kiselili dvije kace kupusa, jednu ribanca, a drugu glavica. Prvo su trošili ovaj u glavicama, a ribanac u proljeće. **Ribanje** i kiseljenje, kuhanje pekmeza, spremanje paprike i krastavaca u **turšiju** zajednički su obavljale žene, koje su inače imale **red**. Ova je zadruga preko cijele godine trošila 9 do 11 **akova** svinjske masti (**akov** sadrži 50 l).

Zimi je često za doručak bila slanina, kobasice, **divenice** i mlijeko. Pojedina obitelj kupovala je za svoje potrebe kavu ili čaj. Zato ujutro svaka obitelj **pristavlja** kavu ili čaj na **šporet** za svoje članove. Reduša se samo brine za vodu i drva. I šećer je svaka obitelj kupovala za svoje potrebe. Tako je onda bio i tzv. **kućni šećer**, koji je nabavljala zadruga. Prema tome, bila je i **kućna kava**, odnosno **kućni čaj**. U **staklu** (ormaru)

je posebno ostavljena kućna kava, čaj i šećer, što je služilo za **godove** (blagdane) svima zadrugarima. Šećera je kuća dosta kupovala, jer se trošio u kolačima. Nedjeljom se odnosio kućni šećer u **gumno** za obitelj koja se tamo nalazi po **redu**. Ako se ljeti doručkovalo kod kuće, jela se slanina, jaja, juha i zelje. Petkom se postilo, tj. začini su bili bez masti, a meso se nije uopće jelo. U te dane jeli su bijelu kavu (s mlijekom), tijesto s makom, sir i kajmak. Zimi, kada žene tkaju, nije spremno posebno jelo za ručak. Naime, tada su se muškarci nalazili u **kolebama** (u šumama kod svinja) pa su žene za sebe i djecu priređivale jaja, čvarke, masni kruh, kiselu papriku, kiseli kupus itd.

U **guvnu** je vrlo često priređivan ručak, koji je bolje spreman nego kod kuće, jer su za nj klali patke, guske ili kokoši. Tu se, u blizini **guvna**, nalazio ribnjak pa je poneki put pripremana riba. U vrijeme ljetnih radova, poslenici su poslije ručka u **guvnu** odmarali u hladovini drveća. Zimi u **gumno** odnesu **čabric** masti, čabric kiselog kupusa, suha rebra i kobasice, za potrebe muškarcima koji se tu nalaze. Međutim, nedjeljom (zimi) dođu svi kući na ručak. Tada žene zakolju po četvero peradi.

Zadruga je sušila šljive za svoje potrebe. U godinama kada rode, dosta ih osuše pa su ih kuhali preko cijele zime. Uz to su žene ljeti rezale jabuke i kruške na kriške koje su sušile na suncu. To se zvalo **ošap**. Slično kao suhe šljive i **ošap** su kuhale za jelo. Suho je voće stajalo u drvenim posudama (**stublikama**) na tavanu kuće.

U jesen je zadruga, prije **svinjokolja**, kupovala za svoje potrebe po dvije vreće soli (100 kg) i dvije limenke petroleja za lampu (50 litara).

Raspodjela novca i ostalog

U jesen, kada rode orasi, dijelile su ih žene međusobno, po **dušama**. Prema broju članova svake pojedine zadrugne obitelji vršena je raspodjela cijelog uroda oraha. Zato je bio običaj da prilikom pripremanja kolača s orasima, svaka žena dade jednak dio svojih oraha. Isto se primjenjivalo s jabukama. U proljeće kada se nasađuju kvočke, svaka je žena davala jednak broj jaja. Za potrebe kuće preko zime svaka od žena dade također jednak broj jaja. Inače, kad je koja reduša, za trajanja **reda** troši svoja jaja. Kada je svekrva Ana zbog starosti prekinula **red**, davale su joj snahe podjednako. To je zato jer su jaja skupljale samo one koje su imale **red**. U godinama kada rodi krumpir pa ga bude viška, prodavali su ga, a novce dijelili ženama prema broju svake pojedine obitelji.

Zadruga svake jeseni poore zemlju za sijanje lana. Tada svaka žena dade sjeme za svoje sijanje. U sijanju lana nije bilo ograničenja, koliko je koja željela, toliko je dobila zemlje. Proljetno pljevljenje lana od korova i čupanje zrelog, obavljala je svaka obitelj za sebe. Kiselenje i vađenje iz vode uradilo se zajednički. U tim poslovima sudjelovali su zajednički žene i muškarci. Ostale poslove oko prerade lana obavljala je svaka obitelj za sebe.

Troškove za liječenje djece plaćala je zadruga. Odrasli su se liječili svaki na svoj trošak (na trošak svoje uže obitelji). Danas (1964) kažu živući bivši zadrugari da je to bila nepravda.

Svima svojim članovima, djeci i odraslima, zadruga je kupovala opanke.

Komencija

Godine 1938. ova je zadruga uzela, čim se najstariji brat Živko odijelio, Šimu Maregešića iz Strošinaca, **pod komenciju**. Pogodili su se međusobno za zadruga dohrani Šimu i sestru mu, a poslije njihove smrti da

zadrugi pripadne njihova 4 jutra zemlje, zemljište zvano **potkućnica** i stara kućica. Nakon zadnje diobe, 1947. godine, kada je zadruga prestala postojati, još je bila na životu sestra Šime Maregešića. Budući da se zadruga obvezala dohraniti je, svi su se dionici složili da joj poslije diobe daju jednak dio **komencije**, sve do njene smrti. Tako je i bilo.

Ženidba i udaja

Kada zadruga ženi svog momka, onda o njegovim zarukama odlazi majka mu, odnosno buduća svekrva, tri puta **curi** (budućoj snahi) noseći joj svaki put dar, koji se zvaao **kolač**. Sastojao se od košare pune jela, a ponekad bude i pečeno prase. Svekrva uz to poklanja curi **oplećak** i **ponjave**, sve od ljepšeg domaćeg tkanja. Za momkovu ženidbu zadruga polaže trošak za gozbu. Tada se zakolje velok govedo i po tri svinje. Popije se oko 100 litara rakije i 300 litara vina. Mladoženji se kupi sve što je potrebno od odjeće za tu priliku. Kada mladu dovedu u kuću, zadruga joj daje novaca, a svekrva joj **prikaže** crvenu, svilenu tkaninu za oglavlje.

Najstarija jetrva Manda, Živanova žena, nije imala ženske djece pa je lakše živjela od ostalih žena, koje su morale, pored svih poslova, spremati ruho kćerima. Najteže je bilo nabaviti im dukate, bez kojih nije mogla biti djevojka na udaju. Svaka je majka, koja je imala kćer, morala spremiti **opremu** tj. nabaviti sve što treba u **orman**. Zadruga je kupovala svakoj djevojci namještaj, koji se sastojao od dva ormara, dva kreveta, **astala**, stolice i ogledala. Isto tako, zadruga je davala i trošak za svatove, kada se udaje djevojka. Klalo se govedo i dvije svinje. Za vrijeme svadbe kuća **prikaže** izvjesni iznos novca svojoj djevojci, jer kako udajom odlazi iz zadruge, prestaje biti njenim članom i nema nikakvog prava na zadrugu imovinu. Ali zato, ako se udaje u drugu zadrugu, **pada u dio** u njoj.

Praužitnici

Ova je zadruga bila tzv. **praužitnik** tj. imala je **imovno pravo** na ogrijevno drvo u iznosu od 12 m³ i pravo na **pašarinu** u Petrovaradinskoj imovnoj općini. Isto tako su imali pravo na besplatnu sol po koju su išli u Srijemsku Mitrovicu. Zvala se **duševna sol**. Zadruga je, kao **praužitnik**, imala pravo i na građevinsko drvo pa kada je podizana kakva zgrada, dobivali su građu besplatno.

Tetke gazde Marka

Zadružni gazda Marko imao je dvije tetke — Kaju i Evu. Kaja je bila udana za Đuku Kovanovića u Soljanima, a Eva u familiju Andrića u Vrbanji. Tetka Kaja došla je s mužem Đukom u ovu zadrugu i donijela tri jutra zemlje i kuću, koja je bila u lošem stanju. Zadruga je s njom, i njenim mužem Đukom napravila ugovor po kojem ih prima kao svoje članove i time im osigurava egzistenciju do smrti. Za uzvrat Kaja i Đuka prevode gruntovno na zadrugu Filipovića svoju zemlju (tri jutra) i kuću. Njih su dvoje došli ovamo iz Soljana, gdje su živjeli u zadrugi Kovanovića, koja se podijelila. Budući da nisu imali djece, odlučili su se priključiti zadrugi Filipovića. Zadruga ih je dohranila i pokopala o svom trošku. Budući da se zemlja tetke Kaje nalazila u Soljanima, zadruga je poslije prodala tu zemlju pa kupila drugu, ovdje u Strošincima, od Šime Maregešića, i to dva jutra. Poslije će zadruga uzeti Šimu **pod komenciju**.

Eva, udata Andrić, druga tetka gazde Marka došla je u ovu zadrugu iz Vrbanje, ostavivši tamo muža. Ni ona nije imala svoje djece pa je u ovoj zadrugi pomagala babi Ani u čuvanju i hranjenju djece. Ona je bila babi Ani od velike pomoći. Zadruga ju je dohranila do smrti iako ništa nije donijela u nju.

Naravi i neke crte karaktera članova zadruge

Živan, najstariji među sinovima gazde Marka, koji je jedno vrijeme bio i sam gazda, po naravi je bio dobar. S braćom se dobro slagao i u svemu se s njima sporazumijevao. Jedna od osobina bila mu je da je uvijek požurivao na posao i sebe i druge. Bio je vrijedan i brižljiv. Baba Ana, žena gazde Marka, bila je po naravi vrlo dobra, ugodna i pravedna prema snahama, kojih je imala četiri, dvije Mande i dvije Marije. Bila je svima u kući podjednako dobra. Može se ipak reći da je štitila žensku djecu i inače nejačeg od jačega. Budući da je u starosti često poboljevala, nije pod zadnje marila što se događa u zadrugi. Manda, Živanova žena, bila je zdrava i jaka. Kad je Živan postao gazda, a ona **gazdarica**, držala je dosta do sebe, osjećalo se da je ona od ostalih žena **pripoznatija**. Za Tunju, Živanova, Matina i Stevina brata, može se reći da je bio malo više od braće **troškali**. Budući da je volio popiti, nekada i više, braća su mu, a još više žene, prigovarale. Zapravo mu žene nisu nikada govorile o tome »u oči«, nego su predbacivale njegovoj ženi Mariji. Među četiri snahe je ponekad dolazilo do svađe, najčešće zbog djece. Međutim, tu je bila svekrva koja ih je uvijek mirila. Muškarci se u to nisu miješali.

Dogovaranje braće

Braća Živan, Mata, Tunja i Stevo često su se sastajali u **guvnu** ili kod kuće navečer, na dogovor o poslovima i napretku kuće. Svaki je davao svoj prijedlog pa čiji se činio najbolji, njega bi prihvatili. Osobito su se savjetovali u vezi s prodajom marve, kada će je potjerati na **vašar**, na prodaju. Nakon prodaje mora onaj, koji je primio novac, položiti račun svima. Novac je ostavljen u ormar zvan **staklo**.

Ostalo

Baba Ana nije dozvoljavala porodilji ustajati iz kreveta po dva tjedna. Nakon toga još šest tjedana nije radila teže poslove, a pogotovo nije išla na rad u polje.

Kako je koja **nova mlada** dolazila u zadrugu, zauzimala je mjesto za svoju postelju u velikoj sobi. Najstarija među njima, Manda Živanova, zauzela je u **pročelju** sobe.

U jednoj od **ladica**, u **staklu**, stajali su kućanski (zadružni) novci, nikada veliki iznosi. Na određenom je mjestu držan ključ **ladice**, u **staklu**, i svi su znali za to. Kućanski su novac uzimale žene za kupovanje kuhinjskih potrepština, a muškarci za popravke ratarskih strojeva i alata, za potkivanje konja, za nabavku ulara, štranli itd.

U ovoj su zadrugi pušila tri muškarca, a dva su bili nepušači. **Duhan** je ovoj trojici kupovan zadružnim novcem. Nekada su ga običavali **sami** uzgajati. Budući je Živan bio nepušač, često je prigovarao pušačima što se troši novac za duhan.

Diobe zadruga

Godine 1936. gazda zadruga, Živan, najstariji od četiri brata, izjavio je da se želi podijeliti, što je ostalu braću veoma iznenadilo, jer nije bilo nikakve svađe ni vidljivog razloga za diobu. Živan je imao samo mušku djecu — tri sina. Tako su jedno jutro, spomenute godine, braća češali konje i tada Živan spomene da bi se želio odijeliti. Mata ga je upitao za uzrok, na što je Živan odgovorio: »Imam tri sina koje želim školovati, a zadruga neće za to snositi trošak. Dioba će svakako biti i poslije pa bolje je prije!« Kada je to čula majka Ana, rasplakala se i rekla: »Eto, ti Živane, ako već hoćeš izići, iziđi, ali neka ostali ostanu zajedno!« Tako se ostala tri brata, iz ljubavi prema majci, nisu tada podijelili iako su imali namjeru, pa je zadruga produžila egzistirati još desetak godina. Ova su tri brata poslije požalili što se tada nisu podijelili, jer je bilo svega za diobu, osobito je bio lijep broj marve, što nije bio slučaj na konačnoj diobi 1947. godine. Živan se za diobu javio u jesen, iza **svinjokolja**, a već je pred Božić izišao sa svojom obitelji u kuću svoje majke Ane. Nitko se u ovoj zadrugi nije ljutio na Živana. Posjećivali su jedni druge, pomagali se u poslovima pa je majka Ana bila sretna, što su i dalje ostali »u ljubavi«.

Kada se Živan odijelio, **gazdom** postao je Mata. 1940. godine umrla je majka Ana, a već nije bilo sloge u kući, pogotovo u godinama rata i poslije, kada je nekoliko godina vladala oskudica u svemu. Konačno je zavladao toliko nezadovoljstvo da su se 1947. godine podijelili. Time je zadruga prestala postojati. U diobi su sudjelovale tri obitelji: Matina, Tunjina i Marijina. Naime, Marijin je muž Stevo nestao u ratu 1942. godine. Zadržna je zemlja podijeljena na ove tri obitelji podjednako. Pokretnina, ljudska i stočna hrana podijeljena je na **talove** tj. po **dušama**, ali tako da su djeca do 16 godina imala pravo na 1/2 tala.

ZAKLJUČAK

Iz izložene građe o zadrugama Purića iz Vrbanje i Filipovića iz Strošinaca može se zaključiti slijedeće:

1. Struktura zadruga podjednaka je, u nekim slučajevima do u sitnice.
2. Nazivi lica koja vrše određene dužnosti ili poslove — gazda, gazdarica, reduša, poreduša, misuša, lužuša, svinjar, govedar itd. potpuno su isti u obje zadruga, ali su zamjetne razlike u nazivima nekih zgrada i predmeta, kao na primjer — **DRLJAČA** u Strošincima i **ZUBA** u Vrbanji, zatim u Strošincima **VAJAT**, **SENARA**, **KOLEBA**, **OVLJA**, **BAŠČA**, **PEŠKIR** — što je došlo utjecajem ekavskog govora iz susjednog Srijema.
3. Iz reda u ovim zadrugama, točnih naziva nosilaca određenih poslova, što se vidi iz naziva lica koja vrše određene dužnosti i radove, može se zaključiti da je to ostatak iz organizacije Vojne krajine, koja je donosila mnoge regule i uredbe.
4. Svakako je zamjetljivo da su u ono vrijeme u ovom kraju ovakve i slične zadruga, koje su imanjem i sposobnim članovima približne ovima, osiguravale svojim zadrugarima lakši život, sigurniju egzistenciju s manje socijalnih potresa. Čak bi se moglo pomisliti da je u ovim zadrugama život bio idiličan. Svakako treba uzeti u obzir da ono što su izrekli kazivači, jest u izvjesnom smislu onako, jer su skoro svi provodili život u zadrugi za mladosti, koja lakše podnosi nevolje i poteškoće.

KNJIŽEVNI POČECI MIJATA STOJANOVIĆA

O počecima Stojanovićeve književnog rada postoje nesporazumi. Njemu se pripisuju pjesme, objavljene na početku ilirizma, koje je napisao Stjepan Marjanović. Radi se o tri pjesme potpisane pseudonimom »Slavodrug Miloglasović, Ilir iz Slavonije«. Prvi je o tome pisao Milorad Živančević:

»... pseudonim Slavodrug Miloglasović, koji se isključivo pripisuje ovome pjesniku (Marjanoviću — K. P.), nije njegov — ili bar nije samo njegov. Po svojoj prilici književne je povjesničare zavela na krivi trag slijedeća obavijest u 'Danici' 1838. (IV, 114): 'Veoma revni i učeni pisatelj Stjepan Marjanović Brođanin, koji se je u našoj Danici svojim pjesničkim proizvodima pod imenom Save Radoslava Domorodčevića i Slavodrug Miloglasovića višeputah javljao, izdaje sada putem pretplate u Pečuhu u biskupskoj tiskarni svoja ilirska djela u VI knjigah ...'. Bit će to kakav lapsus mentis tadanjeg urednika Babukića.«¹

Živančević se poziva na pismo I. A. Brlića Gaju u kojem je poslao Stojanovićeve pjesme »Tužba Slavonskih Dječakah na svoje odhranjenje« i to »pod željenim pseudonimom Slavodrug Miloglasović«.² Pismo je napisano godine 1842., ali Živančević smatra da su »datumi netočno ispisani« (str. 96.). On pripisuje Stojanoviću tri pjesme potpisane tim pseudonimom: »Tužba na odhranjenje mnogih slavjanskih djetčakah« (»Danica ilirska« br. 51., 1836.), »Vijeće momu rodu na putu svoga izobraženja« (br. 27. iz 1837.) i »Mom rodu na putu svoga izobraženja« (br. 20. iz 1838.).

To je prihvatio i Marko Landeka:

»Mijat se Stojanović prvi put javio u drugom godištu 'Danice' (20. prosinca 1836.) pjesmom 'Tužba na odhranjenje mnogih slavjanskih dječakah'. To je vjerojatno i prvi javni nastup Mijata Stojanovića (tada ima 18 godina).«³

Zamjena je nastala zbog istoga pseudonima i sličnog naslova pjesme. Sve su tri pjesme, međutim, Marjanovićeve i on ih je ponovno tiskao u svojim knjigama; prvu u »Vitiama« 1. (Pečuh, 1839., str. 32.—9.), drugu u »Vitiama« 2. (Pečuh, 1839., str. 156—8.), a treću odmah ispred nje na str. 154—5.⁴

¹ M. Živančević, »Danica ilirska« i njeni anonimni suradnici, *Croatica*, br. 5, Zagreb 1973, str. 81—2.

² J. Horvat — J. Ravlić, *Pisma Ljudevitu Gaju, Građa za povijest hrvatske književnosti*, knj. 26, Zagreb 1956, str. 70.

³ M. Landeka, *Život i rad Mijata Stojanovića*, *Županski zbornik* 7, Županja 1981, str. 11.

⁴ K. Pavić, *Književni lik Stjepana Marjanovića*, *Vijesti* br. 5—6, Slavonski Brod 1982, str. 52—4.

Prvi je Stojanovićev tiskani rad knjiga »Uprave za dobro i krepostno vladanje, i nekoje povlastice za mladež« iz godine 1844.⁵ Posvećena je »Bla-gorodnomu i Vriednomu Domorodcu Gospodinu NIKOLI HADŽIĆU, upra-vitelju svih c.k. i ostalih učionica u Slavonsko-Srijemskoj krajini. U znak dubokog štovanja Spisatelj«.

U nepaginiranom »Predgovoru« objašnjava pisac zašto je napisao knjigu »za milu mladež, i to prosto seljanskoga, težačkog ili poljodjelskoga stališa«. Iz svake knjige koju je pročitao trudio se, »iz ljubavi prema mo-mu rodu i našem milom narodnom jeziku«, prepisati »što je bolje i korist-nije za ljubeznu mladež, i tako sam ovo malo djelce sastavio«.

»Ja sam iz dobrih knjigah« — nastavlja Stojanović — »samo ono u ovu knjižicu sabrao, što je dobro i mladeži znati potrebito i hasnovito; i za moj bi trud, koga sam ovu knjižicu sastavljajući imao, zadosti naplatit bio, ako bi i jednog jedinog stazom dobrog vladanja hodećeg mladića u dobru utverđiti, a zabluditog na stazu od dobra i krepostih ovaj moj slabi posao, dovesti moguć bio.«

Konačno, pita Stojanović: »A jesul' i za prosti puk knjige potrebite?« i odgovara kao školnik i preporoditelj dakako potvrdno: »Da jesu, to korist, koju štivenje dobrih knjigah čovjeku donese, dovoljno svjedoči i potver-đuje«.

Stojanović je morao svladati brojne teškoće da bi knjigu tiskao. U to je vrijeme radio u Velikoj Kopanici (predgovor je datiran: »Pisah u Veli-koj Kopanici mjeseca Svibnja 1843.«), a najbliža se tiskara nalazila u Osijeku (jedina u Slavoniji). Morao je dobiti dopuštenje vojnih vlasti jer je Kopanica pripadala Vojnoj krajini. Rukopis je odnio tiskaru Divaldu, ali je prije toga morao dobiti odobrenje cenzora Jaića. Kod njega je rukopis ležao nekoliko mjeseci. Kasnije je sam radio korekturu. Zbog toga je neko-liko puta išao u Osijek, i to pješke jer je prijevoz kolima stajao 4—5 fo-rinti, kao njegova mjesečna plaća.

»Kada je Mijat dobio isprave, objesi o rame tastovu lovačku torbu zvanu u narodu 'jazavac'. Prije toga stavi u nju pečenu gusku i pola kruha. Kao osiguranje ponese mjesto štapa okovan trskovac, kojim je nekada tast kao činovnik kažnjavao graničare. Išao je pješice preko Vrpolja, Piškore-vaca, Budrovaca, Đakova, Širokog Polja i Vuke do Osijeka.«⁶

Osnovno je značenje knjige u tome što je napisana novim, ilirskim pravopisom. Stojanović je treći ilirac iz Slavonije (nakon Topalovića i Tor-dinca) koji je u Osijeku tiskao knjigu tim pravopisom i pomogao da se u potpunosti prihvati u Slavoniji.

Godine 1846. napisao je Stojanović prvo poznato pismo Ljudevitu Gađu (9. studenog). U pismu je on opisao veliku ljubav za narod i narodno knji-ževno blago:

»Već od desetak godinah žestoko mi bije serce za naše narodno blago, za našu milu narodnost, brez koje nije niti samo pomisliti, da bi barem po imenu kojigod narod mogo zauzeti mjesto u broju narodah. Što ja za isto naše blago ćutim više je, nego mogu izreći, kamo li da bi u stanju bio slabim mojim percem izraziti i opisati moje silno ćutjenje za narodnost, od koje prosvjeta, blagostanje i sreća našega roda zavisi.« (Građa za povijest književnosti hrvatske, knj. 26., str. 433—4.)

Stojanović je tu ljubav prema narodnome književnom blagu izrazio skupljanjem narodnih pripovijedaka:

»Što se pako mene tiče: zabavljam se sastavljanjem naših prostih pripovijestih; sabiram ih; izdjelavam; krojim; šijem, param, ćupam, sadim, uređujem ili ostavljam onako, kako jest u ustih puka: što kad obavio i

⁵ Uprave za dobro i krepostno vladanje, i nekoje poslovice za mladež iz različitih knjigah sabrane po Mihoilu Stojanoviću, c. k. Veliko-Kopaničke učionice pomoćniku (U Osijeku. Tis-kom M. A. Divalda, 1844, str. 8 + 139).

⁶ Kr. Tkalac, Tiskanje prve knjige Mijata Stojanovića, revija Đakovački vezovi 1980, str. 42.

doveršio budem, skerbit ću se da ih Vami po sigurnoj prilici pošaljem. On-
da činite s njimi što Vam se najprobitačnije i najbolje vidilo bude. Meni
se isto poslovanje veoma omililo.» (str. 435.)

Na taj ga je posao potakao »gospodin profesor Vjekoslav Babukić«, po-
znati kulturni radnik i jezikoslovac. Uz to »ne zapustjam moj najmilii te-
ma« i piše pedagoške članke te razmišlja o »pomanjkanju našeg pedagošič-
kog lista«. Do tada moglo bi se »s vremenom poslati u svijet« pedagoških
članaka i narodnih pripovijesti: »sa šalom istina, sa veseljem ozbiljnost, sa
medom hleba, da se nedobije terbobolja od sama slatkiša« (str. 435.).

Da je babogredski učitelj oštar promatrač pučkog života, svjedoči i
ovaj opis seljačke rastrošnosti:

»Zanimivog Vam neimam mnogo priobćiti, za sad samo toliko što se
tiče obćenitosti: da je u svemu oskudna godina ovdik nas i oko nas;
skupoća velika nastaje, a gizda i razkoš sve više napreduje kao drače i
koprive. Sad baš evo imademo pred očima primjere gizde i zločestog gos-
podarenja. Čine se pripreve za svatbe, pirove, koi će se domalo ovdik obder-
žavati. Naši su prosti ljudi izprodavali ljetos po vola, konja i svaki po
čopor svinjah, mnogi u pustu cijenu, i za primite novce pokupovali zaru-
čenim snašicama... Po jedna stotinicu, ili dve forintah pukoše na gizdu
u kući svakog ženika; sad će još po vol ili krava životom platiti pir, više
svinjah, živadi će pasti brez broja; vino i rakija moraju potokom proteći,
to je stari običaj...« (str. 434.)

Stojanović je u proljeće godine 1847. posao Gaju zbirku narodnih pri-
povijedaka, a 8. rujna pita što je s njegovim rukopisom jer mu Gaj nije
odgovorio. Gaj je pisao tek početkom veljače 1848. »da je pripravan o svom
trošku štampati njegovu zbirku narodnih pripovijedaka. Na Gajev upit
javlja, da ne stavlja nikakvih uvjeta za štampanje. Javlja, da će narednih
školskih praznika nastaviti sakupljanje narodnog blaga po Slavoniji i Srije-
mu« (str. 436., regesta).

Sredinom travnja 1848. šalje Gaju drugi svezak narodnih pripovijedaka
»koje je čuo od starih ljudi« (str. 436.). Zauzet političkim zbivanjima Gaj
nije tiskao zbirku pa Stojanović u rujnu 1849. pokreće to pitanje.

Stojanović je pisao i pedagoške članke. Jedan je od njih tiskan godi-
ne 1847. u »Danici«. To je članak »Napredan način predavanja računa iz
glave« s podnaslovom »Za učitelje početnih školah« (»Danica horvatska, sla-
vonska i dalmatinska«, br. 37. i 38., 1847. Potpisano: Mijo Stojanović, uči-
telj). Ovo je prvi Stojanovićev pedagoški rad, točnije metodički (on i spo-
minje metodiku: »methodi iliti načinu predavanja ma koje versti nauka«).

Nakon toga je poslao (27. 10. 1847.) Gaju za novine članak »Nešto o
promašaju u izboru stališa u obće, a učiteljskoga napose«, ali on nije tis-
kan. Na novu godinu 1848. izvještava u kratko o problemu školstva u Sla-
voniji, što također nije objavljeno. Početkom srpnja 1848. piše Gaju da na
poziv banskog vijeća sastavlja čitanku za građanske i seoske škole. Ni ta
čitanka nije objelodanjena. U posljednjem broju »Danice ilirske« (31. od
30. 6. 1849.) štampao je članak »Niešto o izobraženosti« (str. 198—9.) potpi-
san s Babogredac.

O Stojanovićevoj djelatnosti 1848/49. ne pišem na ovome mjestu jer
je to već učinio Krunoslav Tkalac u raspravi »Politički rad Mijata Stojano-
vića 1848—1850., njegovi pogledi na važnije političke događaje do 1881. go-
dine« (Godišnjak, br. 5., Vinkovci 1966/7., str. 317—40.). U toj se raspravi
Tkalac previše oslanjao na tvrdnje V. Bogdanova koja je ovaj iznio u knji-
zi »Društvene i političke borbe u Hrvatskoj 1848/49.« (Zagreb, 1949.). Bogda-
novljeva shvaćanja nisu uvijek znanstveno utemeljena, pa iako je on »upo-
zorio na jednu važnu i dotada zanemarenu komponentu hrvatske Četrdeset-
osme«, ipak je »u ocjeni njezina značenja otišao u drugu krajnost prikazu-
jući tzv. ljevicu, koja je, s rijetkim izuzecima, bila izrazito liberalna grupa,
kao nosioca radikalno-demokratske politike, naročito u seljačkom pitanju, i

kao odlučnog protivnika Austrije kao takove.⁷ Posebno treba biti pažljiv s Bogdanovljevim citatima i provjeriti izvornike jer je on izbacivao sve ono što se nije slagalo s njegovim unaprijed donijetim zaključcima. To se odrazilo i u Tkalčevoj raspravi, posebno u donošenju uopćenih sudova.

Stojanović je djelovao u ovome razdoblju politički (i kao saborski zastupnik), publicistički (u Gajevim »Novinama« i »Slavenskom jugu«), ali i književno. A jer je tadašnja književnost tendenciozna i aktualna, to su takvim i njegovi prilozi.

Sredinom lipnja 1848. ban Jelačić boravio je u Innsbrucku gdje se nalazio kralj. Tada su u Zagrebu saznali da je Jelačić svrgnut s banskog položaja. Poslije podne 21. lipnja Stojanović se nalazio na sjednici graničarskoga saborskog odbora kada se na vratima pojavio Ivan Kukuljević. On je pozvao Mijata, koji je sjedio najbliže vratima, i rekao mu: »Recite g. predsjedniku krajiškog odbora g. arhimandritu gomirskom Sebastianu Iliću i slavnom odboru, da je naš svietli ban u pogibelji, zato će se sastati još danas izvanredna saborska sjednica« (Tkalac, isto, str. 325).

Pod dojmom te vijesti napisao je Stojanović značajnu pjesmu »Naš jad i naša nada« (Danica, br. 27. od 1. 7. 1848., str. 109—10., potpisano punim imenom i prezimenom).

*Poražuje misao nas kobna —
Tražit, iskat putem zakonitim,
Opet tražit', pak ništ' nedobiti;
Ništ' nepostić u sadašnje vrijeme,
Kad se iskanja protuzakonita,
Pretierana, biesna, oružana
I primaju posve milostivo
I otčinski barzo riešavaju,
A s nami se provađaju šale,
Kano da smo sinje kukavice
I nevierni oduvieka bili;*

»Navedeni su stihovi to značajniji, što je u 'Danici' od g. 1835. do 1848. izišao velik broj prigodnica, u kojima su pjesnici slavili vladara i visoke državne funkcionere.«⁸

Pjesma je pisana u desetercima i, što je vrlo značajno, bez rime. Da to nije slučajno, pokazuju i iduće dvije pjesme, također bez sroka: »Naši Šerežani« (Danica, br. 28. iz 1848.) i »Voz naroda« (Danica, br. 29.).

Mijat je Stojanović surađivao iste godine i u srpskome književnom časopisu »Podunavka«, tiskavši pjesme »Ustaj rode!« (29. 9. 1848.) i »Vjernost bratska« (17. 12. 1848.). Po tome nije bio iznimkom jer su svi značajniji slavonski ilirci objavljivali u srpskim časopisima.

»Ovaj docnije poznati hrvatski pedagog surađivao je u srpskoj književnosti pri samom kraju ilirizma. Otuda u njegovim priložima o ilirstvu u smislu 'skupnog imena' nema govora; njegovi prilozi, to je izrazita deseteračka poezija na način Vukovih zbirki, samo jednom ustalački i borbena, a drugi put s odanošću i milošću 'adamskog kolena'...«⁹

Ni ove pjesme nisu rimovane.

⁷ J. Sidak, Studije iz hrvatske povijesti XIX stoljeća, Zagreb 1973, str. 15.

⁸ A. Barac, Književnost ilirizma, Zagreb 1964, str. 87.

⁹ I. Mamuzić, Odjeci ilirizma (srpski i hrvatski), Grada za povijest književnosti hrvatske, knj. 32, Zagreb 1978, str. 396.

*Ustaj rode na noge junačke,
Pušku puni ognjevitim prahom,
I nabijaj teškijim olovom,
Da kad stigneš kletog dušmanina,
Grom ga šine sa ramena tvoga,
Ili tresak munje ognjevite
Iza tvoga junačkoga pasa...! («Ustaj rode!»)*

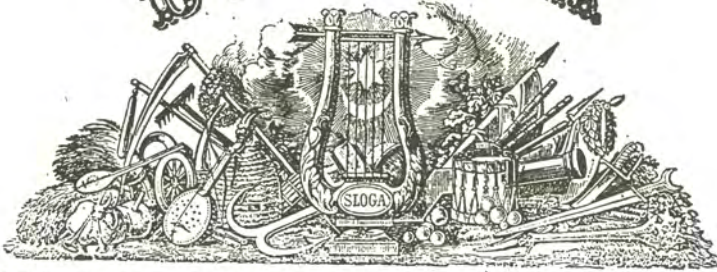
Stojanović je pisao jednostavno i razumljivo, jedrom štokavštinom koja je prirodna i svježa, kako je to zapazio i A. Barac.¹⁰ U vrijeme ilirizma bila je to vrijedna odlika, ali su u kasnijim razdobljima dobronamjernoga i darovitog diletanta zamijenili pravi književnici. Značajniji je Stojanović kao školski i pedagoški pisac i skupljač narodnoga književnog blaga.¹¹

---

¹⁰ A. Barac, Hrvatska književnost II. Književnost pedesetih i šezdesetih godina, Zagreb 1960, str. 141. Knjiga je tiskana nakon Barčeve smrti. Poglavlje o Stojanoviću napisala je, prema očevim bilješkama, kćerka Višnja Barac.

¹¹ Stojanovićevu bibliografiju i literaturu o njemu objavio je Dionizije Švigelj u »Godišnjaku«, br. 7, Vinkovci 1970, str. XXIV—XXX.

DOMANICA

HORVATSKA, SLAVONSKA I DALMATINSKA.

Broj 27.

U Subotu 1. Srpnja 1848.

Tečaj XIV.

A tko žali danas poginuti,
Za pravicu i svog roda srieću,
Nije vriedan, da ga zemlja nosi,
Nije vriedan, da se Slavjan zove.
Čarn mu obrši pred bogom i svietom.

M. Stojanović.

Naš jad i naša nada.

Porazuje misao nas kobna,
Što za našu od sto ljetah viernost
Žiguju nas puntarah imenom;
Nu skoro će Vidov danak doći,
Vidit ćemo, što će kom donieti,
Vidit ćemo, anda tko je viera,
Tko li radi o nevieri kletoj.

Porazuje misao nas kobna —
Tražit, iskat putem zakonitim,
Opet tražit, pak ništ' nedobiti;
Ništ' nepostiće u sadašnje vrijeme,
kad se iskanja protuzakonita,
Preticrana, biesna, oružana
I primaju posve milostivo
I otčinski bärzo riešavaju,
A s nami se provadjaju šale,
Kano da smo sinje kukavice.
I nevierni oduviek bili;
Al' će skoro cieti sviet viditi
Tko je viera, a tko je nevieria,
Samo mi se na ino nemože,
Nego morani brigu izjaviti,
Mogla bi nas prišilit nepravda,

Da dignemo vapaj do nebesah,
Pozovemo Boga pravednoga,
Da nas brani od nepravde težke,
Pak će oni, koji svietom vlada,
Koji vedri, i koji oblači,
Pokazat nam onu stazu pravu,
Koju on zna, da je zakonita,
Koja će nas dovest k našem cilju.
Cilj naš ini nit nemože biti
Nego viernost staru odäržati,
Uz to steći samostalnost svoju. —

Porazuje misao nas kobna,
Što u tamno i nesrietno vrijeme
Birokracie i absolutizma
Akoprem smo jadno i kukavno
To ipak smo svedj životarili,
A sad, kad su dani jarkog sunca
Tako zvane slobode, bratinstva,
Sada kad su daži jednakosti
Da narodno posve propadnemo, —
To nemože, niti neće biti,
Prie će nas čarna zemlja skriti. —

Porazuje misao nas kobna:
Ništ' netražec nego stvar pravednu
Zaštitjenje i jednaka prava
Sviah jezikh, sviah narodnotsiah,

27

HRVATSKA, SLAVONSKA I DALMATINSKA.

Broj 28.

U Subotu 8. Sârpnja 1848.

Tečaj XIV.

Ako slozni sada nebudemo,
Nećemo se iz praha podići
I ostale narode sastići,
Naše nade, naše tople želje
Samo slogom postići možemo.

Mijat Stojanović.

Naši Šerežani.

Tko su oni momci gorostasni
Kojih grudi vidim ogoljene,
Kano da su od ljuta železa
Il' od krute *Velebitke* stiene,
Kuju zahman ljuti siever bije;
Čarvenkapa u svakog na glavi,
Na ramenu šara duga puška,
Za pojasom po dva samokresa,
I medj' njima ljuti handžar viri
Nevierničkoj u kârvi okupan.
Il' jim gledo stasa il' obraza
Svi su nalik na Kraljević Marka.
Stražu vierno na krajini straže,
Dušmanskoga nepoznaju straha.
Ništ se od njih sakriti nemože,
Jer su u njih oči sokolove,
Vide pobro preda se i za se;
Čilo hođe po danu i noći
Uviek bdeći, uviek u pripravi,
Na sve spremni, na svašto pripravni;
Teško onom, tko bi pokušao
Nesmotreno proti njih ustati
Dom jim njihov ludo napanuti,
Za tog više neizhodi sunce.

Ako dušman prevarom pokuša,
To već svaki šerežanin znađe
Kako valja doskočit prevāri. —
Smārt jedini dobitak dušmana;
Šerežanin nezna uzmaknuti
Nezna pleća nikom okrenuti,
Nego pārsi hrabra graničara,
Koji čvārsto stoji kao stiena,
Kuju šiba striela groma silaa,
A ništa joj učinit nemože.
Živili nam bratjo graničari!
Diko naša, žititi domovine!!
Sad je vrijeme došlo ozidano,
Da primite platju i nagradu
Vašeg truda i viernosti vaše,
Za potoke kârvi prolivene,
Kârvi vaše i otacah vaših.
Tko bi vam to sad odreći smio,
Kad se svakom polāstica daje,
Kad su lanci robstva razkidani,
Kad slobode dan je osvanuo,
Taj bi sebe zakapao živa,
Sa vlastitom igrao se glavom;
Jer nek znađe malo i veliko,
Da je hrabrost vaša izkušana,
Graničarska duša postojana,

28

Dr STJEPAN BLAŽINKOV

POLJOPRIVREDA JE POSTALA OPASAN EKOLOŠKI ZAGAĐIVAČ

Svaki treći od nas umrijet će od raka

Ja ne znam koji je taj svaki treći i ne znam kada će umrijeti jer nisam vidovit, ja nisam prorok, ali znam sigurno da će u prosjeku svaki treći od nas umrijeti od raka.

Ne vjerujete?

Vjerujte — istina je to!

Ako ipak ne vjerujete reći ću vam kako ćete se uvjeriti.

Kada budete imali slobodnog vremena, uzmite čisti papir i pisaljku. Sjednite i počnite se prisjećati tko je sve umro: iz vaše porodice, od rodbine, susjeda, prijatelja i poznanika.

Ako se sami ne možete sjetiti, pitajte nekoga. Zapišite ime i prezime i bolest od koje je dotična osoba umrla. Nemojte napisati samo 5—6 imena i prezimena. Napišite barem 30, 40, 50 ili više njih.

Kada ste to napisali, prebrojite one koji su umrli od raka. S ukupnim brojem umrlih podijelite broj onih koji su umrli od raka i uvjerit ćete se da je u prosjeku svaka treća osoba umrla od raka.

Zašto je to tako?

Zato što su oboljenja od raka u sve većem širenju.

Rak je kao bolest poznata od pradavnih vremena, od kada postoji pisana povijest čovječanstva, pa i prije. Međutim, onda je smrtnost od raka bila izuzetno rijetka.

Pogledajmo od čega se danas umire?

Izuzmemo li duboku starost, nesretne slučajeve i samoubojstva, vidimo da su danas uzrok smrtnosti uglavnom rak i infarkt. Naravno da su uzrok smrtnosti i druga oboljenja, ali su ona ipak rijeđa. Rak i infarkt su bolesti čovjeka modernog doba, kako se to obično kaže.

Radi čega su kancerозна oboljenja danas tako raširena?

Zbog zagađivanja čovjekove životne sredine.

Tko to zagađuje čovjekovu životnu okolinu?

Pa sami ljudi. Ne životinje, biljke ili neka druga, nama nepoznata bića.

Trovač našeg životnog prostora je industrija, saobraćaj ili uopće tehnika. Zatim, predmeti odbačeni iz svakodnevne upotrebe, dakle, gomile smećlišta, koje vidimo svugdje oko nas. I još neki drugi činioci.

Ali, znajmo, najveći naš zagađivač postala je danas naša poljoprivreda. Apsolutno najveći i najopasniji.

Kako nas to zagađuje poljoprivreda?
Preko poljoprivrednih produkata, koje konzumiramo i vode koju pijemo.

Hranu moramo uzimati kad nas prisili glad i vodu piti kad osjetimo žeđ. Bez tog nema života. U našu hranu i vodu dospijeva otrov.

Što to čini poljoprivreda?

Prvi i osnovni zadatak poljoprivrede je da hrani ljude. Svakako! Tako je bilo od davnina i tako će to vjerojatno još dugo, dugo biti.

Većina poljoprivrednih stručnjaka tvrdi da samo suvremena tehnologija, i poglavito četiri njena udarna oružja:

- mehanizacija,
- gnojidba,
- pesticidi (sredstva za zaštitu bilja) i
- selekcija

može brzo i uspješno unapređivati proizvodnju u poljoprivredi.

Jednostrano gledano, to je tako. Nema dvojbe u tome, jer je to praksa već potvrđila.

Naša poljoprivreda je u posljednjih 20 godina postigla izvanredne uspjehe u pogledu povećanja prinosa raznih poljoprivrednih kultura i u selekciji stoke i stočarskih produkata.

Ali kod toga stručnjaci omalovažavaju više problema.

U prvi plan se najčešće ističe kvantiteta proizvoda, a zapostavlja biološka kvaliteta i kvaliteta ukusa, te ono što je najvažnije — pitanje zdravlja ljudi koji proizvedenu hranu konzumiraju.

Postavlja se pitanje, koja je cijena progressa u poljoprivredi?

Postaje upravo začuđujuće i nevjerojatno kada se utvrdi da je osnovni pojam biološke kakvoće gotovo potpuno zanemaren, kako od javnosti tako i od stručnih poljoprivrednih institucija, poljoprivrednih organizacija, poljoprivrednika i samih konzumenata.

Neograničena primjena sredstava za zaštitu bilja, česta dodavanja enormnih količina mineralnih gnojiva, upotreba hormona za ubrzavanje rasta životinja, koje služe za prehranu ljudi, antibiotika za sprečavanje kvarenja živežnih namirnica i korištenje raznih aditiva (poboljšivača) kako bi namirnica dobila ljepši izgled, miris, okus i povećani volumen, dovodi do toga da se sve više ugrožava zdravlje čovjeka, koji tako kontaminiranu hranu troši.

Da li sve ove spomenute intervencije u proizvodnji hrane u svojoj biti nisu direktno uzročno vezane za cijeli niz oboljenja od kojih čovjek današnje sve više oboljeva?

Čovjek je danas izvrnut teškom zagađivanju atmosfere, koju je prisiljen udisati, pije vodu koja je sve više zagađena otpadnim materijama i, kao krunu svega, dobiva štetne tvari u hrani od kojih je korist samo prividna, a šteta očevidna i dalekosežna.

Treba li u cijelom tom sklopu problema ostati indiferentan?

Veliki broj znanstvenih radnika u svijetu stalno upozorava na opasnosti metoda, koje danas primjenjuje poljoprivreda i prehrambena industrija, ali to ostaje glas vapijućeg u pustinji.

Dok veliki broj znanstvenika diže glas i podiže »uzbunu« upozoravajući na opasnosti, dotle je još veći broj onih koji intenzivno rade na pronalazanju sve većeg broja kemijskih sredstava, koja treba da pomognu poljoprivredi, a s druge strane nanose ogromne štete zdravlju ljudi.

Izgleda da su komercijalni interesi iznad svega.

Nijemci se služe poznatom maksimom: »Der Mensch ist, was er isst«, što prevedeno znači: »Čovjek je ono što jede«.

To je možda malo pretjerano rečeno, ali, ipak, sadrži jedan dio istine, jer je supstancija našeg organizma sastavljena od onoga što jedemo pa naše zdravlje ovisi više od poljoprivrede nego od medicine.

Zivežne namirnice su pravi lijekovi, a trebali bi ostati i jedini. Sada, međutim, one su postale roba kao i sva ostala roba, čiji je način proizvodnje određen putem nesmiljene igre zakona konkurencije, ponude i potražnje, tretirane kao i svaki drugi industrijski predmet.

Stariji ljudi se sjećaju da se nekoć smatralo kao težak grijeh baciti kruh. U našim danima ostacima kruha pune se kante za smeće.

Ovakvo rasipanje znak je da smo izgubili osjećaj za poštivanje hrane, a isto tako se odnosimo i u proizvodnji te hrane. Stoga je uistinu ispravno i neizbježno da snosimo i posljedice.

Radí proizvodnje namirnica samo zato da se zaradi novac, namirnice su izgubile svoju izvornu kakvoću i postale su ono što jesu, a to je izvor opasnosti po zdravstveno stanje.

Ratarski proizvodi, proizvodi stočarstva i naročito voćarski i povrtlarski proizvodi postaju toliko toksikološki opasni da vrlo ozbiljno ugrožavaju naše zdravlje.

Naročito će to skupo platiti generacije koje dolaze iza nas jer se dio otrovnih komponenata akumulira i ostavlja tragove u nasljednim genima ljudi, koji se onda prenose na pokolenja.

Mi i ne znamo kakve će sve biti posljedice, ali je sigurno da će one biti teške.

Odgovori koje bismo mi htjeli na to pitanje još su daleko od toga da budu evidentni. Naša znanja u biološkim disciplinama su još toliko ograničena tako da znanstvena istina na koju se možemo osloniti, može dati samo poneke elemente kao djelomičan odgovor.

Na potencijalne opasnosti, kao što je već rečeno, znanost najozbiljnije upozorava, no, naša ponašanja malo obećavaju.

Suvremena nauka dokazala je da 90% nepoželjnih supstancija čovjek unosi u svoje tijelo hranom, bilo direktno iz biljaka, bilo posredno putem biljaka kroz mlijeko i meso domaćih životinja.

Najjednostavnije rečeno, ono što mi hranom unosimo u sebe jesu razni kemijski spojevi nastali iz kemijskih sredstava koja se koriste u poljoprivrednoj tehnologiji, a zaostali deponirani u plodovima biljaka i mesu stoke.

Ako mi herbicidima uništimo neželjene biljke, insekticidima potrujemo kukce, fungicidima zatremo slične gljivice, a to su sve ustvari živa bića, zar mislite da nama neće škoditi ako ta sredstva dođu u naš organizam?

Čovjek ne mora odmah umrijeti ako u njegovo tijelo dođu ti otrovi. Pitanje je o kojoj se količini radi. Manje količine ne djeluju odmah smrtonosno, ali se njihovim nagomilavanjem u organizmu počinju događati značajne promjene koje dovode do raznih smetnji i oboljenja.

Prvi mogući smiptomi obično zavaravaju pošto ne izgledaju zabrinjavajuće jer se pojavljuju u vidu malaksalosti, vrtoglavice, glavobolje, nesvjestice, mučnine, povraćanja, nervnog uzbuđenja, živčane napetosti i sl. Potom postepeno dolazi do raznih bolesti probavnog trakta, stresova, paraliza, srčanih udara ili se javljaju znaci metastaza karcinoma iza čega neminovno slijedi smrt.

Na velike poteškoće, za sada nepremostive, nailazi znanost u pokušajima procjene mogućnosti negativnog učinka namirnica zagađenih kemikali-

jama, jer se posljedice često ne pojavljuju odmah, nego katkad nakon dugih godina, pa uzročnu vezu s tim učinkom nije lagano učiniti vidljivom i prepoznatljivom.

Kemijska analiza može utvrditi količinu ostataka pesticida (rezidua) upotrebljenih u poljoprivredi, dakle, ono što se nalazi u zemljištu, biljnom listu, korijenu ili gomolju, odnosno plodu, ali nije u stanju da riješi, dokaže trag ili stupanj toksičnosti štetan po čovjeka u pojedinim okolnostima, te kakva interakcija djeluje na njih i u kojem pravcu i kakvim intenzitetom.

Razlozi su u slijedećem:

- a) ostaje nepoznato koji je optimalni sastav kriterija kojemu bi trebalo podvrći određivanje kakvoće hrane,
- b) analiza općenito ne omogućuje da se dokaže precizno u kakvoj se formi kemijski spojevi nalaze u živom biću i kakve veze postoje između njih i
- c) život kao osobina koja karakterizira živo biće izmiče našim sredstvima analize, budući da mi samo utvrđujemo njegovo postojanje bez mogućnosti da detaljno protumačimo njegov mehanizam.

Nekontroliranost utroška pesticida i neizvjesnost njihova odraza na zdravlje

U grubom prosjeku u nas se upotrebljava oko 60 raznih vrsta pesticida na većim poljoprivrednim kombinatima.

Kako se s njima postupa?

Teško je reći jer ne postoji mogućnost detaljne kontrole kod primjene. Pružene garancije koje zakon propisuje iluzorne su, jer kako kontrolirati izvršioaca da li se on pridržava ograničene upotrebe pesticida i poštiva li dozacije i koncentracije koje nalaze uputstvo o uporabi.

U praksi često ima odstupanja od onoga kako bi trebalo raditi. Poneki agronomi, a pogotovu neuki privatni poljoprivrednici, dozvoljavaju sebi, da bi se osigurali od mogućih rizika neuspjeha u efikasnosti izvedenog tretiranja, da provode nepotrebna prskanja ili ono što je još gore, da znatno povećanju količine pesticida, tj. dodaju osjetno više kemikalija nego što je to proizvođač preparata propisao.

Događa se i to da se, zbog neispravnih prskalica (pokvarena »diza« na primjer) ili preklapanja prohoda prskalice, može dvostruko povećati planirani utrošak kemikalija. Naročito to opasno može biti kad se radi s jakim otrovima.

Zaštitna sredstva se kupuju uglavnom u poljoprivrednim apotekama, gdje u pravilu ne rade stručnjaci, koji bi mogli dati decidirana uputstva o njihovoj primjeni, opasnostima od nepravilnog rukovanja i posljedicama po zdravlje.

Voćke se negdje prskaju i do 20 i 30 puta godišnje, pa zamislite koliko je kemikalija u plodovima jabuka, krušaka, bresaka.

Stručnjaci u Odsjeku za kontaminate Zavoda za zaštitu zdravlja SR Hrvatske iz Zagreba, jedne od vrhunskih institucija te vrste u zemlji, upozoravaju da su osobito opasne kore jabuka i bresaka, koje su natopljene kemikalijama. Pokusni kunići hranjeni korama toga voća oboljevaju od teških bolesti, pa i raka.

U cilju smanjivanja opasnosti od trovanja ljudi ti stručnjaci preporučuju da jabuke i kruške treba prati još i četkicom, a ne samo isplahnuti vodom, dok je breskve najbolje jesti oguljene.

Krumpir se zaprašuje da bi se uništila krumpirova zlatica. Viđamo da se on toliko puno popraši da su cima i lišće prosto zasuti praškom i sve se bijeli kao da je po njemu napadao snijeg. U takvom ambijentu

uništiti će se sve živo što se nađe na krumpiru, a što će snaći onoga koji tako radi ili onoga koji će jesti taj krumpir — doznat će se tek kasnije.

Prošloga proljeća, po službenom zadatku, obilazio sam terene na području općine Slavonska Požega, u predjelima mjesta Kaptol, Velika, Biškupci, Stražeman, Radovanci, Trenkovo, radi uvida o zdravstvenom stanju šećerne repe. Prilikom dužeg obilaska zemljišta tih sela osjetio sam kako je uzduh prosto zatrovan kemikalijama. Premda se radilo o otvorenim poljima velikog prostranstva, sav zrak je bio toliko zagađen da se osjećao jak smrad po pesticidima koji je izazivao mučninu.

Upozrio sam na to osoblje u kooperacijama, a oni mi odgovoriše da se kod njih prska sve što raste u polju.

Nema sumnje da će to jednoga dana izazvati tragedije širokih razmjera, ali se, nažalost, tada neće moći pomoći.

Mnogobrojni insekticidi, a posebice DDT, imaju svojstvo da se talože u masnom tkivu ljudi i životinja.

U slučajevima mršavljenja organizma ovi insekticidi prelaze iz masnih slojeva u krv gdje uzrokuju velike teškoće i smrt. To može biti uzrok nesreće kad se provodi kura mršavljenja. Ili pak, radi nekoje druge bolesti bude izazvana mršavost pa na scenu stupaju prikriveni insekticidi, s pojavom sasma suprotnog učinka u odnosu na dotadašnju bolest. Kako odrediti od čega zapravo čovjek boluje i u kom pravcu usmjeriti liječenje?

Gdje je taj liječnik koji će dati pravu dijagnozu?

Problem upotrebe pesticida postaje mnogo kompliciraniji u pokušaju objašnjenja njihove otrovnosti jer je opasnost i u tome što se izvjesni otrovi mogu koncentrirati u jednom dugačkom lancu namirnica i djelovati u akutnom i kroničnom trovanju potrošača, kada se radi i u izuzetno velikim razređenjima, koja mogu biti u odnosu čak 1:70 milijuna.

Pojedini pesticidi jesu relativno malo otrovni, ali kada se nađu u zemlji ili kod živih bića njihovom kemijskom razgradnjom postaju proizvodi veće otrovnosti jer su stupili u kontakt s drugim kemikalijama.

Kemijska industrija, pri proizvodnji pojedinih zaštitnih sredstava, provjerava učinak tog jednog preparata i nakon dokaza izdaje za njega garanciju za korištenje, ali se kod toga zaboravlja da odjednom prisustvo više kemikalija zajedno može biti škodljivo, iako svaka doza pojedinog sredstva sama uzeta nije štetna.

Povrće kao potencijalni uzročnik raznih bolesti

Rado jedemo povrće, koje nam služi kao dodatak glavnom jelu, jer popravljajući tek ostaloj hrani i bogato je vitaminima. Povrtlari to dobro znaju pa zato u želji da dobiju veći urod, bolje i ljepše plodove, zasipaju vrtove mineralnim gnojivima, u čemu imaju primat dušična gnojiva.

Ona se lako rastvaraju, na biljke djeluju vrlo brzo i vizualni učinak je primjetan. Radi toga se ta vrsta gnojiva najčešće, najradije i najviše koriste. To je i razlog da zbog dušičnih gnojiva imamo i imat ćemo najviše nevolja.

Proizvođači šećerne repe zapazili su kako se lišće šećerne repe zelenilo u mjesecu listopada i studenom 1985. godine. Ono je bilo tako intenzivno zeleno kao u lipnju.

Istina da se prskanjem repišta spriječio napad cercospore pa je ostalo sačuvano lišće i nije došla retrovegetacija. Razlog tako zelene boje i bujnosti lisne mase jest u višku dušika.

Važno je znati da u dušičnom gnojivu ima dosta nitrata (soli dušične kiseline), koji sami po sebi nisu opasni.

Nesreća je što se dio njih u probavnom traktu čovjeka pretvara u vrlo toksične spojeve, tzv. nitrite.

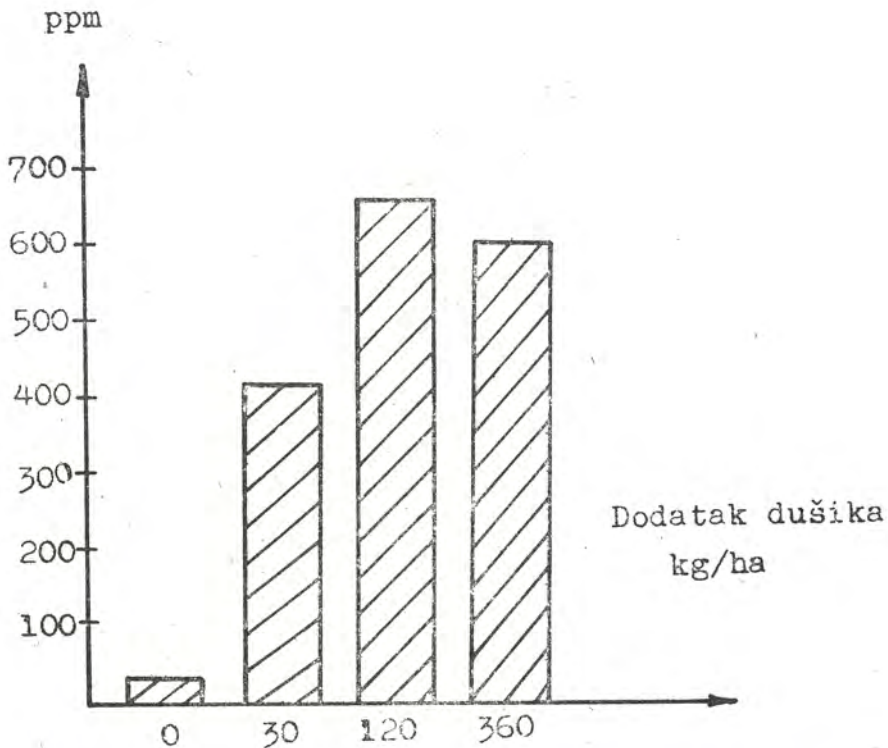
Prema tome, što je više dušičnih gnojiva bit će više nitrata, a što je više nitrata bit će više nitrita.

Nitriti u vrlo složenom razlaganju u organizmu s bjelančevinama stvaraju izuzetno opasan »nitrozamin«, koji je do sada najkanceroznija supstanca.

Dakle, tvar koja direktno uzrokuje rak.

Višak nitrata naročito je opasan u povrću, jer ga korjenov sistem povrća najviše apsorbira (mrkva, peršin, cikla). Pored toga, poznato je da je lokacija nitrata u biljci najveća u listu i lisnim peteljka. A mi baš kod povrća najviše koristimo lišće.

Koliki je sadržaj nitrata u lišću špinata, zavisno od dodanih količina dušika, najočitije ilustrira grafikon.

Sadržaj nitrata u lišću špinata nakon dodavanja dušičnog gnojiva prema S. Voison — u L' Universite Laval Quebec Kanada

Ostaci pesticida u biljnom materijalu ili nekom drugom supstratu izražavaju se u jedinicama »ppm« (parts per million), što znači koliko miligrama kemikalija ima u 1 kilogramu ili koliko grama ima u 1 toni biljne mase, u hrani ili u vodi.

Putem primjera iz grafikona pokazuje se da se u 1 kilogramu špinata nalazi čak do skoro 700 ppm nitrata. To je doista suviše i kada bi se jeo ovakav špinat zdravlje bi bilo ozbiljno naćeto.

Uslijed takvog nagomilavanja nitrata preporučuje se da se špinat, odmah nakon što je ubran ili kupljen, stavi u cjediljku i snažno ispere pod jakim mlazom vode, a zatim ga što prije skuhati, jer se na osobnoj temperaturi (20 do 25 °C) nitrati špinata poćinju pretvarati u nitrite, pa što bi špinat duće stajao nepripremljen, nastalo bi više nitrita.

S tim u vezi, radi opasnosti od nitrita, prisiljene su tvornice za proizvodnju dječje hrane, kao što su »Pliva« iz Zagreba, »Podravka« iz Koprivnice, i njima slične, da kupuju voće i povrće samo od izrićito ugovornih kooperanata i sa strogo nadziranih uzgojnih površina, na kojima ne smije biti upotrebljeno mineralno gnojivo, niti izvoćena prskanja pesticidima.

Vrtlari mineralno gnojivo razbacuju rućno, pa se normalno dogaća da ono nije ravnomjerno distribuirano po cijeloj površini u koju se unosi. Negdje padne više, negdje manje gnojiva. Logićno je, da će biljke koje su izrasle na dijelovima zemljišta koja su dobila više gnojiva (a dovoljno je samo nekoliko zrnaca gnojiva više) primiti u sebe proporcionalno veću koncentraciju kemijskih supstancija iz gnojiva od onih biljaka koje su ponikle na djeleću manje zasutim gnojivom.

Iz toga razloga nekoje biljke imaju u sebi ugraćeno znatno više otrova, posebno kada je rijeć o nitratima, od prosjećne vrijednosti biljnog materijala proizvedenog na istoj površini. To opet moće uzrokovati da se netko jećući povrće zatruje, a drugi ne, premda je ono porijeklom sa iste grećice ili je kupljeno ili proizvedeno od istog proizvoćaća.

Po ovm primjeru vidite da i veoma male, gotovo neprimjetne pojednosti, moću imati nepovoljan odraz po zdravlje ljudi.

Nama preostaje samo da se oslonimo na savjest proizvoćaća ili da se mineralno gnojivo uopće ne koristi kod uzgoja povrća, a umjesto njega gnojiva organskog porijekla.

Ratarski proizvodi

Ratarska proizvodnja takoođer je ugroćena, zbog masovnosti proizvodnje. Radi se o žitaricama, uljaricama, leguminozama i drugim vrstama kultura.

Sto se tiće dodavanja mineralnih gnojiva kroz tzv. osnovnu gnojidbu, startnu gnojidbu i prihranjivanje usjeva, dobroano smo pretjerali.

Svjedoci smo da se u borbi za visoke prinose svake godine na istoj površini, tj. po hektaru ili katastarskom jutru, bacaju velike kolićine ovog gnojiva. U neto masi baca se 1.000 i više kilograma na hektar. Posebno je to izraženo na proizvodnim tablama kombinata.

Za dugi niz godina, kako to ćinimo, unijeli smo u tlo tone i tone kemikalija.

Autor ovog napisa iznosi podatak da se, samo u uzgoju šećerne repe u 1983. godini prosjećno trošilo 559 kg ćistih hraniva ($N - P_2O_5 - K_2O$), a u 1984. godini 563 kg po hektaru, računato za sav drućstveni sektor koji alimentira ųupanjska šećerana.

Objektivnih podataka za individualni sektor nema, ali je poznato da su dušićna gnojiva još uvijek omiljena kod naših seljaka.

Zakoni fizike i kemije dokazuju da je materija neuništiva. Ona se samo transformira u razne spojeve i druge kemijske oblike, prolazeći kroz tko zna kakve lanćane reakcije.

Gnojiva koja su zaorana u njivi nisu nestala. Dakle, materija je tu. U zemljištu, biljci, biljnim ostacima ili zraku.

Budući da se materija pojavljuje u tri agregatna stanja, što zavisi od okolnosti koje na nju djeluju, ona postaje ponekad nevidljiva, pa se ima utisak da je ischezla.

Kada se gnojivo razbacuje, nalazi se u čvrstom stanju, u granulama, zrnima ili su praškovita. Jedan njegov dio se ispari i postane plinovita faza i ode u zrak. Dio gnojiva rastvori voda i nastaje tekuće stanje. Od tog dijela otopljenog u vodi jedan dio biljke usisavaju korijenovim sistemom i služi im kao hrana, dio podzemne vode raznose svojim putovima, a izvjesna količina ostaje vezana na minerale tla i čeka prigodu za aktiviranje.

Pojava prelaska materije u različita agregatna stanja poznata je dugo vremena, a u biologiji stručno nazvana: »Cirkulum matries in natura« ili rečeno našim jezikom: »Kruženje materije u prirodi«.

Valja znati da biljke ne iskoriste svo dozirano gnojivo. Prema analitičkim literaturnim podacima iskorištenje kod dušičnih gnojiva iznosi 44,3%, kod fosfornih 10,6% i kalijevih 38,3%; a preostali dio ne iskoristi bilje, pa ostaje podložno migraciji i stvaranju raznih kemijskih reakcija u sredini u kojoj se zateknu. Što se od njih formira i kako oni mogu djelovati na okolinu, mi premalo znamo.

Na našim poljima zapažamo bujanje korovske flore u kanalskim mrežama, doznajemo o pomorima riba u vodotocima i čujemo, tu i tamo, o trovanju i ugibanju marve.

Želio bih skrenuti pažnju poljoprivrednim proizvođačima da je od dušičnih gnojiva opasna URE-a, jer je to visoko koncentrirano dušično gnojivo.

A što mi u praksi radimo?

Mi URE-u toplo preporučamo.

Poslužit ću se jednim banalnim primjerom da bi objasnio fenomen.

Imamo meku i ljutu rakiju. I od jedne i od druge možemo se vrlo lako opiti. Pitanje je samo koja će se količina popiti. Probajte gucnuti meke rakije i gucnite, upola manje, ljute rakije, odnosno istu količinu alkohola. Osjetit ćete kako reagira vaš organizam. Bit će razlike.

Lijevo normalna zdrava repa — desno bolesna

Sličan je slučaj i s biljkom kad joj dodamo URE-e. Kod upotrebe URE-e na šećernoj repi to se da jako lijepo zapaziti, daleko bolje nego kod bilo koje druge ratarske kulture.

Na onome repištu, koje je imalo dosta URE-e u sebi, dobili smo korijenje repe sa zadebljanim, krastavim, raspuklim i šupljim glavama.

Slika koju ovdje vidite to najočitije pokazuje. Uspoređena je defektna repa s normalno formiranom i ne prezasićenom dušikom.

Mislite li da je to normalno, da je to zdravo po repu?

Nikako!

To je znak kako negativno URE-a djeluje na život te biljke, kojoj se morala čak glava raspuknuti.

Dušik je poznat kao tvorni elemenat, jer su njegovi atomi važni sastavni dijelovi molekula aminokiselina, prijeko potrebni za izgradnju stanica živih organizama, a neke od njih imaju presudno fiziološko značenje.

Ioni dušika djeluju na aktivnost hormona rasta »auksina« i sudjeluju u mitozni stanične diobe pa ubrzavaju stvaranje meristemskog tkiva.

Kada ga biljka ima više na raspolaganju, a URE-a je upravo takvo gnojivo, dušik se počinje sve više agresivno ispoljavati.

U glavi šećerne repe (tu su vitalni generativni i vegetativni organi biljke i tu je začetak života biljke) dolazi do ubrzanog umnožavanja staničja meristema, koje ostalo biljno tkivo ne može uporedo pratiti u razvoju, pa nastaje burni rast ovog dijela biljke, uzrokujući zadebljanja i pucaanja glave repe. Dolazi do pojave »šupljoglavosti« šećerne repe.

Informacije tek radi, u vezi s URE-om, treba napomenuti da je vlada Švedske donijela Zakon kojim se zabranjuje upotreba URE-e na zemljištu zasadenom šećernom repom.

Uvidom u radove inozemnih autora, pronalazimo dokaze da nitratri i amonijačni oblici dušika mogu štetno djelovati osim fiziološki i na anatomsku građu ljudi, tj. da se fizionomski mijenja lik čovjeka. Dakle, nisu u pitanju samo razne tegobe, narušeno zdravlje, bolesti, smrtnosti itd., već dolazi i do pojava težih oblika tjelesnih deformacija.

Jedan naš poljoprivrednik ispričao mi je kako se zaprepastio kada je ugledao prasad koju je oprasila njegova krmača. Oprasila je 15 prasadi od kojih je 6 bilo normalno razvijeno, a 9 užasno unakaženo, s raznim nedostacima u tjelesnom razvoju. Kod nekih je prva polovina trupa bila normalno razvijena, a zadnja zakržljala i sićušna. Poneki je bio bez polovice njuške, bez očiju ili atrofiranih udova i deformirane glave. Ovih 9 gadno obilježenih nedugo zatim je uginulo.

Reče mi taj domaćin da je razmišljao što bi tome mogao biti uzrok i dodaje da je bilo sličnih slučajeva i u nekim drugim mjestima. Došao je na pomisao da je to zbog toga što je krmača umjetno osjemenjena?

Ne, nije to razlog. Uzrok treba tražiti u činjenici koju ste prethodno pročitali.

Namjerite li se na takve ili slične slučajeve, prisjetite se napisa u ovom članku.

Mineralna gnojiva na bazi fosfora, slično kao i različiti aditivi, koji sadrže fosfora, a dodani su konzerviranoj hrani, poremećuju u čovječjem organizmu odnose između sadržaja fosfora i kalcija što pri dužoj upotrebi hrane, u kojoj ima fosfora, dovodi do opasnih oboljenja: kostiju, koštane srži i krvotoka.

Ne leži li možda i u tome jedan od preduvjeta za razvoj leukemije i infarkta?

Povećani dodatak kalija utječe na smanjenje sadržaja mikroelemenata: mangana, magnezija i kalcija, a naročito natrija, koji su nužni za normalno funkcioniranje živog organizma, može također ugroziti biološku egzistenciju.

— — —

Mineralno gnojivo hrani biljke i povećava prinose. Koristimo ga i koristit će se, ali je nužno voditi računa da se ono kod upotrebe razumno dozira. Bilo bi idealno kada bi se njegova eksploatacija sve više reducirala u korist stajskog gnoja, komposta i zelenišne gnojidbe.

— — —

Zagađena pitka voda

Otrovne materije od pesticida i mineralnih gnojiva upotrebljenih u poljoprivredi, osim hranom, unosimo u sebe i pitkom vodom.

Podzemni tokovi voda sabrali su ono što je rasuto po njivama i okolišu. Na taj način otrovi putuju vodama i sabiru se u izvoristima pitke vode.

Naš istraživač **Ignac Munjko** utvrđivao je sadržaj nitrata u vodama. Po njegovim rezultatima doznajemo da u vukovarskoj, županjskoj, belomanastirskoj i osječkoj općini, dakle, na općinama gdje dominira agrar, u 1 litri kanalskih voda ima 1.500 do 2.140 miligrama nitrata što je višestruko iznad maksimalno dopuštene količine.

Uzred napominjem da je granična količina prisustva nitrata (NO_3) u pitkoj vodi 40 miligrama u 1 litri, a nitrita (NO_2) 0,005 miligrama u 1 litri vode.

Koliko nitrata iz kanalskih voda dopiye u pitke vode?

Pored toga Munjko je dokazao da oborine unose u tlo čak do 7 kg nitrata po hektaru. Znači imamo nitrata u zemljištu previše a mi gnojimo i dalje nemilice.

Možda je sreća da će sada visoke cijene mineralnih gnojiva smanjiti tu potrošnju.

Ne tako davno (u jednom našem slavonskom selu) počela su naglo umirati novorođenčad. Umirala su djeca u znatno većem broju nego što bi se to moglo smatrati normalnim.

Bila je obaviještena zdravstvena služba. Došla je liječnička ekipa iz Higijenskog zavoda SR Hrvatske iz Zagreba i nakon brojnih ispitivanja i analiza eksperti su utvrdili da je razlog povećane smrtnosti djece zagađena voda.

Dijagnoza je glasila: Methemoglobinemija.

U pitkoj vodi koja se dobivala iz bunara, dokazano je prisustvo obilja nitrata. Nitrati su potjecali od mineralnih gnojiva s oranica, koja su, ispi-rana nadzemnim i podzemnim vodama, dotjecala u bunare tog ravničarskog sela.

To selo bila je nama nedaleka i poznata Strizivojna.

Isti slučaj, tj. smrtnosti djece zbog nitrita, zbilo se u mjestu Kozjak u Baranji.

Koliko li je djece umrlo i u drugim selima?

A koliko će djece koja nisu umrla nositi posljedice takvog zagađivanja? I kakve posljedice?

— — —

Naposljetku dodajem da mi u Jugoslaviji imamo veoma dobar Zakon o proizvodnji i prometu otrova, da imamo još bolji Zakon o zaštiti bilja. Imamo još i 7 drugih zakona kojima je vrlo dobro regulirano pitanje zaštite hrane od zagađivanja kemikalijama.

Očito, zakoni su tu, ali to su samo papiri. Premalo je kontrole. Nema sankcija, a ako ih i ima onda su one preblage.

Radi takvog ponašanja dešava se da nam stranci vrate tisuće tona mesa koje smo im htjeli prodati a oni su dokazali da u tom mesu ima po ishranu štetnih kemikalija. Kad je meso vraćeno mi smo pronašli mogućnost da se kod nas rasproda i pojede.

— — —

Moglo bi se još dugo pričati o nepovoljnom djelovanju sastojaka kemikalija kojima je zagađena hrana i koje onda kroz našu probavu pogodaju zdravlje i polagano donose smrt. Svrha je ovog članka da samo upozori na opasnosti koje su prisutne i vrebaju zbog nepromišljenih postupaka u poljoprivredi i da potaknu razmišljanja (a i postupke) o racionalnijem i odgovornijem ponašanju u poljoprivredi.

Jedino poljoprivreda, koja poštuje život i njegove zakone, može proizvoditi namirnice, koje su doista hrana koja donosi zdravlje.

Htjeli mi to ili ne, bit ćemo prisiljeni preorijentirati se na biološku agrikulturu, budući da samo ona može anulirati cirkulaciju kemikalija koje dovode do ekološkog zagađivanja koje čini današnja poljoprivreda.

MARTIN GRGUROVAC

STOPEDESET GODINA »LIJEPE NAŠE«

Ove, 1985. godine navršava se 150 godina od nastanka himne *Lijepa naša domovino*. To nam je prilika a i dužnost da se osvrnemo na njeno stopeidesetgodišnje postojanje.

Inače himne, hvalospjevi ili svečane pjesme postoje još od vremena starih Grka, a izvodile su se u čast bogova i heroja, zatim u Egipćana (himna Nilu, bogu Amonu), Babilonaca (himna Marduku). Kod Grka je nalazimo prvo kao molitvu a nešto kasnije i kao epsko-lirsku rapsodiju spjevanu u heksametru, u klasnom periodu kao strofičnu pjesmu s glazbom koja se obično izvodi za vrijeme žetvenih obreda, u srednjem vijeku kao pjesmu religioznog značenja (u slavu Boga), u novije doba kao pjesmu koja veliča prirodne ljepote, u romantizmu kao patriotsku, u vrijeme revolucionarnih previranja kao popularnu budnicu (Marseljeza — *La Marseillaise*), i tako sve do proleterske himne »*Internacionala*«.

Kako se tijekom XIX st. posvuda uvode nacionalne odnosno državne himne, dolazi i do pojave naše *Lijepa naša* odnosno prvotno *Horvatske domovine*. Autor joj je teksta književnik ANTUN MIHANOVIC (rođen 1796. u Zagrebu, umro 1861. u Novim Dvorima kraj Klanjca), tajnik banskog stola, vojni auditor i konzul, autor *Reč domovini od hasnovitosti pisanja vu domorodnom jeziku* (1815), koji njome podstiče učenje hrvatskog jezika i njegovog uvođenja u javni život i književnost.

Među prvim tiskanim Mihanovićevim pjesmama bila je i *Horvatska domovina*. Objavila ju je *Danicza Horvatzka, Slavonzka i Dalmatinzka* u broju 10 od 14. ožujka 1835. Himnom će postati tek 1891. godine, tridesetak godina iza autorove smrti.

Od ukupno četrnaest kitica koliko ih je Mihanović napisao a *Danicza* 1835. i objavila izvode se najčešće ove četiri:

*Lijepa naša domovino,
Oj junačka zemljo mila,
Stare slave djedovino,
Da bi vazda časna bila!* (prva)

*Mila, kano si nam slavna,
Mila si nam ti jedina,
Mila, kuda si nam ravna,
Mila, kuda si planinal!* (druga)

*Teci Savo, hitra teci
Ni' ti Dunav silu gubi,
Kud li šumiš, svijetu reci,
Da svog doma Hrvat ljubi: (trinaesta)*

*Dok mu njive sunce grije,
Dok mu hrašće bura vije,
Dok mu mrtve grob sakrije,
Dok mu živo srce bije! (četnaesta)*

Izvorni tekst u cijelosti glasi:

- 1. Lěpa naša domovino,
Oj junačka zemljo mila,
Stare slave dědovino,
Da bi vazda čestna bila!*
- 2. Mila, kako si nam slavna
Mila si nam ti jedina,
Mila, kuda si nam ravna,
Mila, kuda si planina!*
- 3. Vedro nebo, vedro čelo,
Blaga persa, blage noći,
Toplo lěto, toplo dělo,
Bistre vode, bistre oči:*
- 4. Vele gore, vele ljudi,
Rujna lica, rujna vina,
Silni gromi, silni udi;
To je naša domovina!*
- 5. Ženju serpi, mašu kose,
Děd se žuri, snope broji,
Škriplju vozi, brašno nose,
Snaša preduć málo dojū:*
- 6. Pase marha, rog se čuje,
Oj, oj zvenči, oj, u tmine,
K ognju star i mlad šetuje;
Evo t' naške domovine!*
- 7. Luč iz mraka dalko sija,
Po veseloj livadici,
Pěsme glasno brěg odbija,
Ljubni poje k tamburici:*
- 8. Kolo vode, živo kolo,
I na berdu, i v dolini,
Plešu mlađi sve okolo;
Mi smo, pobre v domovini!*
- 9. Magla, što li, Una skriva?
Ni l' našiu jauk turobni?
Tko li moleć smert naziva?
Il' slobodni, il' su robni?*

10. »Rat je, bratjo, rat junaci,
Pušku hvataj, sablju paši,
Sedlaj konjčce, hajd pešjaci,
Slava buđi, gđi su naši!«
11. Buđi bura, magla projde,
Puca zora, tmina beži,
Tuga mine, radost dojde,
Zdravo slabost, — dušman leži?
12. Veseli se, tužna mati,
Padoše ti vrli sini,
Ko junaci, ko Horvati,
Ljaše kervcu domovini!
13. Teci, Sava hitra, teci
Nit' ti Dunaj silu gubi,
Kud li šumiš, svētu reci:
Da svog' doma Horvat ljubi,
14. Dok mu njive sunce grije,
Dok mu hrastje bura vije,
Dok mu mertve grob sakrije,
Dok mu živo serdce bije?

Mi.....ć.

U pojedinim pjesmaricama, antologijama i školskim čitankama često se navodi i izvorni tekst iz *Danice* 1835. g. i po pravilu potkradaju se manje greške ili izmjene. Primjer je i antologija Josipa Milakovića *Naša pjesma* (Sarajevo, 1905.) u kojoj stoje i ove izmjene:

Mi smo u našoj domovini, umjesto Mi smo, pobre, v domovini.

ili

Da svoj narod Hrvat ljubi, umjesto Da svog' doma Horvat ljubi,

Manje je poznato da je *Lijepa naša...* bila prihvaćena i kod slovenskog naroda, osobito u vrijeme 1. svj. rata. Objavljena je kao takva i u *Slovenskom narodu* u LIV godištu a prva i zadnje kitice u prijevodu glase:

*Lepa naša domovina,
Oj junaška zemlja mila,
Stare slave dedovina,
Da bi vedno čestna bila.*

*Mila kakor si nam slavna,
Mila si nam ti edina,
Mila kakor si nam ravna,
Mila kakor si planina.*

*Teci, Sava, Drava, teci,
Dunav sile ti ne gubi,
Kuder šumiš, svetu reci,
Da svoj narod Slovan ljubi.*

*Dokler njive solnce greje,
Dokler hrastje burja vije,
Dokler mrtve grob nam krije
Dokler živo srce bije.*

I Slovenska verzija ima svoje izmjene:

Teci, Sava, Drava, teci, umjesto *Teci, Sava, hitra teci*,

i

Da svoj narod Slovan ljubi, umjesto *Da svog' doma Hrvat ljubi*,

Mihanovičev tekst uglazbljuje u Glini 1846. godine kompozitor JOSIP RUNJANIN (rođen 1821. u Vinkovcima, umro 1878. u Novom Sadu), oficir i muzički amater. U obradi V. Lichteneggera napjev je objavljen 1862. godine u *Sbirci različitih četveropjevah muškog zbora*, II sv. i od tada se proširio po cijeloj Hrvatskoj i Slavoniji.

O Runjaninu treba reći i to da potječe od vinkovačkih pravoslavnih roditelja: otac Naco, rođen je u Kuzminu pa su sve Runjaninove pa i Josipa zvali Kuzminčanima, bio je kapetan građevinske struke, majka Otilija kćerka je kapetana Tome Parakovića. Normalku i gimnaziju završio je u Vinkovcima. Od 1838. g. službuje u Ogulinskoj krajiškoj pukovniji gdje je primljen i u kadetsku školu. Od 1840. premješten je u I bansku pukovninju bana Jelačića u Glinu gdje i nastaje *Lijepa naša domovina*. I dalje je napredovao tako da je umirovljen kao potpukovnik. Od 1876. g. nastanjuje se u Novom Sadu gdje 2. II 1878. g. i umire.

Prema nekim mišljenjima Josip Runjanin oslonio se na par taktova III čina Donizettijeve opere *Lucia di Lammermoor*. O tome piše Franjo Žaverij Kuhač u *Ilirskim glazbenicima* — prilogima za povijest hrvatskog preporoda (Matica Hrvatska, Zagreb 1892.):

»Runjanin je doduše svoju melodiju sam ukajdio, ali mu nemamo žali-bože njegove ukajbe, već samo onu koju je Vatroslav Lichtenegger (bivši koralista i učitelj pjevanja u glazbenom zavodu i u preparadniji) napisao godine 1861. po predaji. No slavni naš pjesnik i gorljivi hrvatski patriota pukovnik Ivan vitez Trnski, koji je tada skupa s Runjaninom u Glini službovao uvjeravao me je, da je Lichtenegger Runjaninovu melodiju, ako ne posvema točno ukajdio, to ipak prilično onako, kako su je tada u Glini pjevali uz pratnju kitare, u koju se je Runjanin dobro razumio«.

Treba reći da je Runjanin bio u vrlo dobrim odnosima upravo s hrvatskim rodoljubima, posebno s Trnskim. Na tekst Trnskog uglazbio je u Glini i pjesmu *Ljubimo te naša diko* posvećenu banu Jelačiću u čijoj su se I banskoj pukovniji obojica nalazili.

O izvornosti *Lijepa naše domovine* ima svoje mišljenje i bratić Josipa Runjanina Dr. Runjanin (nije nam poznato da li je Dr. skraćena imena Dragutin ili sl. ili se odnosi na doktorsku titulu što bi bilo manje moguće). On piše 26. kolovoza 1893. Kuhaču:

»Moguće, da je melodija, kojom je on (Josip) pjevao pjesmu *Lijepa naša domovino* imala u nekoliko čega različitoga od današnje melodije, meni ipak, ako i laiku u muzici, čini se, da je njegova melodija bila istovjetna, kako se ona i danas pjeva«.

O sudbini hrvatske himne treba reći i slijedeće.

Oko 1846. godine donesena je i u Zagreb ali nije bila odmah prihvaćena. Možda bi bila i zaboravljena da ju nisu prihvatili školarci i mlađe generacije pjevajući je u raznim prigodama. Zamoljen od njih Vatroslav Lichtenegger obradio ju je i objavio 1862. godine u svojoj *Sbirci različitih četveropjevah muškoga zbora* i 1864. g. u *Sbirci raznih četveropjevah* čime se popijevka počela širiti cijelom Hrvatskom. Opasnog takmaca imala je u Preradovićevoj pjesmi *Bože živi* (objavljena 1870. g. u 5 br. *Vijenca*) sve do izložbe Hrvatskoslavenskog gospodarskog društva u Zagrebu 1891. godine, kada je proglašena hrvatskom himnom. Tada je dotadašnja *Hrvatska domovina* postala *Lijepa naša domovina*. Prvi put kao himna izvedena je 1893. godine u Dubrovniku prilikom otkrivanja spomenika Gunduliću.

Od tada *Lijepa naša* postaje narodnom himnom o čovjeku i zemlji. Danas se ona redovito izvodi na svim akademijama i prigodnim svečanostima a svaki ju dan možemo čuti i na kraju dnevnog programa Radio Zagreba. Uz *Hej Slaveni* (riječ i S. Tomašik — Slovaka, glazba M. Oginškog — Poljaka) koja se još u prošlom stoljeću pjevala kao sveslavenska himna a po našem oslobođenju 1945. i kao privremena himna SFRJ, *Lijepa naša domovino* ostaje himnom i budućim generacijama.

To je himna teškog i krvavog ali i svijetlog i slavnog puta kojim je prošao hrvatski narod.

LITERATURA I IZVORI:

1. Himna, Opća enciklopedija Jugoslavenskog leksikografskog zavoda, Zagreb 1980. g.
2. Hrvatska domovina, Danica Horvatzka, Slavontzka i Dalmatinzka, br. 10 od 14. III 1835. g.
3. Josip Milaković: Naša pjesma, Sarajevo 1905. g.
4. Franjo Zaverij Kuhač: Ilirski glazbenici (Josip Runjanin), Matica Hrvatska, Zagreb 1892. g.
5. Izvadak iz knjige krštenih Hrama Sošestvia svjetoga Duha u Vinkovcima, suščija ot ljeta 1821. za Josifa Runjanina (prepisak u »Hrvatskoj himni A. Mihanovića, J. Runjanina«), Klub hrvatskih književnika u Osijeku i Svečanosti odbor za podizanje spomen-ploče zaslužnim Hrvatima i drugim Slavenima u Vinkovcima, Osijek MCMXXI.
6. R. F. Magjer: Hrvatsko-Slovenačka i Srpska himna, u »Hrvatskoj himni A. Mihanovića i J. Runjanina«, Osijek MCMXXI.
7. I. S.: Stoperdeset godina »Lijepa naše«, Matica iseljenika Hrvatske, Zagreb 1985.
8. Lijepa naša domovino, prigodna singl-ploča s tekstom Zvonka Ivankovića, Jugoton, Zagreb.

Antun Mihanović — Petropoljski

Runjanin

Josip Runjanin — Kuzminčanin

DANICZA

Horvatska, Slavonška y Dalmatinška.

Techaj I.

Dana 14. Szusheza 1835.

Br. 10.

Početak je večkrat dala
Stvar velikoj srčci mala.
Velike i dične stvari
Stvar maljajna večkrat skvari.
Vitezović.

HORVATSKA DOMOVINA.

Lěpa naša domovino,
Oj junačka zemljo mila,
Stare slave dědovino,
Da bi vazda čestna bila!

Mila, kano si nam slavna,
Mila si nam ti jedina,
Mila, kuda si nam ravna,
Mila, kuda si planina!

Vedro nebo, vedro čelo,
Blaga persa, blage noći,
Toplo lěto, toplo dělo,
Bistre vode, bistre oči:

Vele gore, veli ljudi,
Rujna lica, rujna vina,
Silni gromi, silni udi; —
To je naša domovina!

Ženju serpi, mašu kose,
Děd se žuri, snope broji,
Škriplju vozi, brašno nose,
Snaša preduć malo doji:

Pase marha, rog se čuje,
Oj, oj zvenči, oj, u tmine,
K ognju star i mlad šetuje; —
Evo t' naške domovine!

Luč iz mraka dalko sija,
Po veseloj livadići,
Pěsme glasno brěg odbija,
Ljubni pojč k tamburici:

Kolo vode, živo kolo,
I na berdu, i v dolini,
Plčšu mladji sve okolo; —
Mi smo, pobre, v domovini!

Magla, što li, Unu skriva?
Ni l' to našiu jauk turobni?
Tko li moleć smert naziva?
Il' slobodni, il' su robni?

„Rat je, bratjo, rat junaci,
Pušku hvataj, sablju paši,
Sedlaj konjče, hajd pešjaci,
Slava budi, gdi su naši!“

Buči bura, magla projde, —
Puca zora, tmina bži, —
Tuga mine, radost dojde, —
Zdravo slobost, — dušman lezi!

Veseli se, tužna mati,
Padoše ti verli sini,
Ko junaci, ko Horvati,
Ljaše kercvu domovini!

Teci, Sava hitra, teci —
Nit' ti Dunaj silu gubi,
Kud li šumiš, světu reci:
Da svog' doma Horvat ljubi,

Dok mu njive sunce grije,
Dok mu hrastje bura vije,
Dok mu mertve grob sakrije,
Dok mu živo serdce bije!

Ml.....ć.

1. HRVATSKA DOMOVINA.

Andante.

f Lie - pa na - ša do - mo - vi - no, *p* oj - ju - na - čka zemljo mi - la, *f* sta - re sla - ve
 dje - lo - vi - no, *p* da bi va - zda častna bi - la! *mf* Mi - la, ka - no si nam slav - na,
 mila si nam ti je - di - na, *f* mi - la, ku - da si nam ravna, *p* mi - la, ku - da *pp* si pla - ni - nal

rit.

Klavirska obrada »Hrvatske domovine« u »Albumu hrvatskih napjeva«
 Slavoljuba Lžičara

JOSIP MARKOVIĆ, župnik u miru

KAKO SU SE ODIJEVALI SIKIREVČANI

Budući da se već i u Sikirevcima napušta narodna nošnja u svaki-dašnjoj i blagdanskoj upotrebi, zaželio sam, kao rođeni Sikirevčanin i kao njihov župnik punih 35 godina, zabilježiti nešto o nošnji kakva je bila između dva svjetska rata i koje desetljeće iza toga, jer mi je to veoma dobro poznato.

Kako su se u to vrijeme oblačili muškarci?

U svakodnevnom životu i radu oblačili su hlače i kaputić, obično od već zanošenog i »polovnog« odijela, tj. koje je već ostarjelo. Ta su odijela bila od jeftinog materijala a šivali su ih domaći majstori u selu. Ponekad su takva odijela kupovali gotova na vašaru od đakovačkih ili vinkovačkih krojača, koji su poznavali specifičnosti u odijevanju stanovnika sela ove okoline. Krojači su, od vremena do vremena, i sami unosili manje pre- inake u izradi odijela, koje su potom ulazile u mušku seosku modu.

S proljeća i u jesen, kada je bilo hladnije, ispod kaputića oblačili bi u radne dane iznošene vunene »veste« ili »pulovere«, koje bi žene same isplele ili su gotove kupljene.

Još prva dva desetljeća od prvog svjetskog rata nosili su košulje (ovdje se kaže rubine) i gaće od domaćeg platna. Materijal su ili sami tkali ili kupovali, a kada bi ga i kupili odijelo bi sami šivali, posebice ono za svakodnevno radno odijevanje. Poslije su započeli, za nedjelje i blagdane, kupovati gotove košulje ali su gaće i dalje žene same šivale, bilo od domaćeg ili kupljenog materijala.

Zimi se oblačilo toplo »flanelsko« rublje. Na košulju su oblačili »pršnjake«, a poslije kožuhe. Pršnjaci su bili, vrsta kožuha koji su pokrivali cijela leđa, prsa i trbuh, a obje strane do vrata zatvarane su (zakapčane) dugmadima sa strane. Novi pršnjaci, koje su oblačili nedjeljom i blagdanom, bili su ukrašeni raznobojnim kožicama (bili su »puličani«) i zrcalcima. Pršnjaci, što su ih nosili stariji ljudi, bili su bez tih ukrasa, izrađeni od čiste tamnosmede kože.

Stariji su ljudi, u prvim desetljećima spomenutog razdoblja, zimi i u crkvu oblačili kabanice. Kabanice su oblačili samo oni koji su ih sačuvali, jer se poslije prvog svjetskog rata one nisu mogle više nabaviti. Te su kabanice bile poput dugačkih i širokih kaputa, od vrlo debele (oko 1 cm) tamnosmede čoje, s crnim plišanim ukrasom na leđima, džepovima i oko rukava s ukrasnim niklovanim dugmetima. Zakapčane su sprijeda

crnim gajtanskim petljama (poput ilirskih surki). Ove kabanice nakon više godina oblačenja ostare pa ih oblače domaći kočijaši kada zimi nekuda idu kolima ili saonicama. Kada kabanice kod kočijaša još više ostare, pootpada ukras i zamažu se, preuzimaju ih čobani, koji u kasnu jesen ili zimi istjeraju stoku na pašu pa ih one štite od kiše jer vrlo teško prokisnu.

Kabanice, koje će se odmah upotrebljavati za kočijašenje (ne za crkvu), bile su žučkastobijele boje pa su ih stoga zvali »bilke«, a imale su kapicu za glavu za razliku od ovih koje su kupovane za odlazak u crkvu.

Već početkom drugog desetljeća navedenog razdoblja oblačili su Sikirevčani zimi na sv. misu ili u druge svečanije zgode (svadba, krštenje, odlazak u grad ili u goste) kratke zimske, vatom podstavljene kapute tamnozeleno boje s tankim smeđim ukrasom na šavovima. Stariji su ljudi nosili takve kapute crne boje i bez kožnih ukrasa. Neki su poslije takve kapute podstavljali krznom s krznenom ogrlicom, a umjesto tamnozeleno boje uzimali su materijale tamnijih boja. Pred drugi svjetski rat nosili su se takvi kaputi cijeli od tamnosmeđe kože, podstavljani, kao i sukneni, vatom ili krznom.

Ovakvi kaputi, kao i misno odijelo, dobro su čuvani, po više godina oblačeni u crkvu i na ostale svečane zgode.

Zimi su nošeni i veliki kožusi s rukavima od ovčjeg krzna. Vanjski dio kožuha bio je od istog krzna tamnosmeđe boje. Kožuh je bio dug do peta, a oblačen je kao opaklija, uglavnom kad se vozilo u kolima ili saonama. Opaklije su bile dugački krzneni ogrtači ali širi od velikih kožuha i bez rukava s velikim džepom s unutrašnje strane. Zvali su ih opaklija zato što bi ih za vrijeme padavina (snijeg, kiša) izvrnuli naopako jer bi u suprotnom izvanjska koža pokisla a potom otvrdnula i popucala.

Od rane jeseni do duge zime i od ranog proljeća do zrelog ljeta, najraširenije u cijeloj okolici, nošeno u svim zgodama i nezgodama, bilo je »štrikano špenzle«, kako su to Sikirevčani zvali. Ustvari, to su bili od čiste vune tkani i valjani kaputi, koje su nosili svi uzrasti i kojima je to bilo najdraže gornje odijelo, a zadržalo se u cijelom ovom periodu. Oblačili su ga svi, od najmlađih do najstarijih, u radne i neradne (malo svečanije) dane. Iznošeno i pokrpano špenzle nosili bi čobani da bi se zaštitili od nevremena.

Ta špenzleta za Sikirevčane pravili su posebni majstori iz Đakova, tzv. »štrikeri«. Majstori su znali kako se ta špenzleta ukrašavaju za pojedina sela, a u selima opet nitko ne bi htio obući špenzle sa šarama drugog sela. Sikirevački mladići i dječaci nosili su ih s bijelim i crvenim ukrasima (od iste vune) oko ogrlice, na džepovima, rukavima i dole oko cijelog špenzleta. Stariji su ljudi imali jedva primjetne tamnozeleno ukrase na mjestima kao i kod mladih.

U kasnijim desetljećima, kad se i kod seljaka razbudio osjećaj nacionalne pripadnosti, dječaci, mladići i mladi ljudi nosili su špenzleta s utkanom hrvatskom trobojnicom na ogrlici i donjem dijelu, a na prsima, s lijeve strane, s hrvatskim grbom. Majstori su sve to skladno i vrlo lijepo utkivali u špenzleta.

Prvih dvadeset godina spomenutog razdoblja dječaci su više nego momci i mladi ljudi ljeti nedjeljom dolazili na sv. misu u gaćama i rubinicama. No i oni su to brzo počeli napuštati jer je ženama bilo lakše, a muškarcima udobnije u hlačama. Ipak je zadržano oblačenje u rubine od domaćeg boljeg platna koje je bilo ukrašeno ručnim radom na prsima. Te su rubine bile široke i dugačke, sezale su do iznad koljena, a da bi se na leđima mogle nabrati (ovdje se govorilo »narozati«), opasivale su se tkanicom, koja je bila u raznim bojama, a s buđenjem nacionalne svijesti boje su bile crvene, bijele i plave. Na rubinu se još oblačio lijepi

i posebno šivani prsluk, kojega su nazivali »kamizol«, a koji je bio od crne svile ili atlasa.

Opanke ili opance, kako se ovdje govorilo, Sikirevčani su obuvali i zimi i ljeti kada je bilo suho, u crkvu novije, a na posao starije pa i pokrpane, koje su većinom sami krpali uskim tankim kajišcima i domaćim kožnim podlogama.

Mladi svijet je zimi pri odlasku na sv. misu obuvao cipele, a u radne dane, posebno kad je bilo blato, jake i grube cipele od govedske kože zvane »bakandže«. Kada su se počele prodavati gumene čizme, onda su njih obuvali. U prvim desetljećima navedenog razdoblja, zimi, kada nije bilo jako blato, obuvali su se klompe, a ovdje su ih nazivali »drvenjaci«. To je bila obuća od laganog parenog drveta, a izrađivala se ponajviše u Apatinu. Klompe (drvenjaci) obuvalo je i muško i žensko, i staro i mlado. Učenici iz svih pet razreda išli su u njima u školu. U školskom hodniku bi ih lijepo poredali uza zid, a u »čorapcima« bi bili u učionici cijelo vrijeme obuke. Kada se zimi dulje boravilo vani, tada su stariji na čorapce obuvali u klompe još i »obojce«. Obojci su bili vuneni, kod kuće tkani, crno bijelo karirani omotači, koji su se dva do tri puta obavijali oko nogu od prstiju (i prste) do ispod koljena. Novi obojci obuvali su se u nove opance s kajišima, kad se u njima išlo u crkvu. I u klompe i u opance, i ispod obojaka i bez obojaka, zimi su se obuvale debele vunene, kod štrikera valjane, čarape, koje su ovdje nazivali čorapci.

Ljeti bi obuvali u opanke, u sandale i u papuče tanke čarape, koje su žene same isplele. Iako su čorapci bili debeli (izrađeni od valjane vune), nakon nekog vremena bi se poderali, jer su ih nosili cijele zime svaki dan, a nisu ih ni prali. Poderane čorapce više ne bi oblačili u crkvu, nego bi ih žene pokrpane na prstima i petama jakim zakrpama od grubog domaćeg tkanja.

Glave su zimi pokrivali krznanim šubarama, a ljeti šeširima, koje su nazivali »kapa«, a bila je drugačijeg oblika od one koja je nošena u gradovima. Jedno vrijeme je bilo u modi da se nose plišane kape crne i zelene boje. Ljeti je poneko nosio slamnati šešir.

Poslije su ljeti u crkvu oblačili kupljena gotova odijela, ali su ih još uvijek i šivali kod seoskih krojača. Ova su odijela bila tamnijih boja.

O ženskoj narodnoj nošnji

Žensku nošnju je teže opisati nego mušku, jer ženska nošnja imade mnogo više raznolikosti u osobnim a i grupnim pojedinostima. Zato ću spomenuti, uglavnom, ono što je najopćenitije i najstrože određeno po nepisanim »seoskim« zakonima.

Kod djevojčica koje nisu pošle u školu, pri spremanju u crkvu, pazilo se na značaj crkvene godine i godišnju dob, ali ne tako strogo kao kod odraslih. Tako na primjer ni jedna mama ne bi obukla svoju djevojčicu »za u crkvu« u Korizmi kao za Uskrs i obratno. Zimi bi ju obukla da ne »ozebe«, a ljeti samo u laganu haljinicu ili košuljicu. Već se kod malih djevojčica pazilo da ih u crkvu ne vode golih ruku ili u jako kratkoj haljinici. Kod odraslih se na to strogo pazilo pa u crkvu nikada ne bi došle kratkih rukava, kakve su kod kuće nosili ljeti. Na dostojnu duljinu sukanja pazilo se i izvan crkve. Kada bi djevojčice pošle u školu, spremali bi ih po seoskoj modi odraslih. Dok su išle u školu, pa i u Opetovnicu, i kad su tek ušle »u red«, češljale su se na glatko, a pletenice su složile unakrst otraga na glavi ili su ih ovile u vijenac. U taj vijenac bi zatakale malo naravnog cvijeća. Ovdje se govorilo da se počesljala »u kolač«. Usput napominjem da je mjesto djevojačkih

redova u crkvi odmah iza pričesne klupe, koju ovdje zovu »trbozan«. U radne dane djevojčice su češljane kako sam opisao ali bez cvijeća. Češljane su obično 1—2 put tjedno ili pred nedjelju, neki blagdan ili kada će npr. ići u svatove ili na neku drugu svečanost. U crkvu bi išle tako počesljane i ljeti i zimi i to gologlave (kad nije bilo jako hladno), a tako su išle i svaki dan u školu ako nisu bile jako raščupane. U takvim prilikama, a i kad je bilo jako hladno, glavu bi pokrile maramom.

Pokrivanje glave maramom u cijeloj je okolini bilo slično iako svako selo ima svoje male razlike. Ako bi se koja »prikрила« (tako se naziva prikrivanje glave) kao u susjednom mjestu, odmah bi na nju graknule da se prikрила kao neka npr. iz Kruševice ili iz Babine Grede. A kada se djevojka uda i kada se oblači svečano, glavu poveže »šamijom«. Šamija je crni, svileni, zlatom (rjeđe svilom) vezeni povež za glavu, skupocjen i skladan te zgodno stoji na glavi i nenametljivo ističe lice.

Kada je djevojčica bila već dvije godine u redu, tada su mati i najbliža ženska rodbina odlučili kad će se djevojčica »nakiriti«, tj. staviti »cup« na glavu (o tome sam opširnije napisao u župskoj Spomenici), a to je onda značilo da se potpuno zadjevojčila i da može ići u kolo i, što je najvažnije, tada spomenuta najbliža ženska rodbina započne kombinirati i namještati za koga će ju udati.

Sada i odijevanje mora biti strogo po nepisanim pravilima.

Zimi se u Adventu oblače u crkvu »jakne« od sukna (štofa), a glave se pokrivaju debelim maramama. Obuvaju se jednostavni kožni opanci, a ako je suho onda se obuvaju i »počne«, ali ih djevojke ne obuvaju na veliku misu. Starije žene i bake oblače štrikana špenzleta, koja su posebnog kroja za ženske, ali boje i šara kao kod starijih muškaraca i s obilježjima svog sela.

Na Zornice se oblače i kožusi ženskog kroja, koji su manji i kraći od muških kožuha. Starije žene jednako se oblače u božićno vrijeme kao i u Adventu. Djevojke i mlađe žene u pobožićnom vremenu oblače na veliku misu plišane kostime. To su dugačke i široke suknje s poduljim kaputima, koji se zovu »jakne«. U to vrijeme glave pokrivaju plišanim maramama, a na Božić, Novu godinu i na Sveta tri kralja idu gologlave i obuvaju cipele, starije snaše obuvaju opance »ringlaše«, a bake i dalje idu u crkvu u »skapčanim« opancima ili u počnama, ako je suho.

Na Božić, Novu godinu, Sveta tri kralja, Brašančevo i Snježnu gospu, djevojke i mlađe snaše ukrase se dukatima, koje nanižu i koncem unakrst pričvrste na crvene pantljike i privežu ih oko vrata, a imućnije i preko cijelih prsa. Neke su, da bi povećale broj svojih dukata, iste posuđivale od bliže rodbine. No »babe« su skoro redovito znale koja je imala čije dukate.

Na prvi dan Božića, neke djevojke i mlađe snaše oblače na veliku misu svečane rubine s oplećcima dugih i širokih rukava, te plišanim, zlatom vezanim, »šalom« oko vrata, koji pokriva ramena i prsa. I kod takvog oblačenja su gologlave. Budući da su svi ti odjevni predmeti široki, ispod njih se dobro obuku, tako da ni za najveće zime, ne mogu »ozepti«.

U obične nedjelje u pokladama, oblače se mali ženski kožušćici, slični muškim pršnjacima, samo što su manji i kraći. Mlađe ženske (djevojke i snaše) imaju te kožušćice svijetle boje i našarane raznobojnim kožicama i zrcalima. Starije žene, i mlađe kada žale, (ovdje se kaže »kada kaju«) imaju takve kožušćice obšivene crnim suknom i diskretno obrubljene tamnozelenim kožicama.

Za vrijeme kajanja, crno i što jednostavnije se oblači, da se označi i što veća bol, dijelovi odijela budu grubi i oblače se kada i ne odgovaraju godišnjoj dobi. Tako npr. za najveće ljetne vrućine, obuku štrikano

špenzle, dok ostale žene idu samo u oplećcima, ali su i ti s jednostavnim ručnim radom na rukavčićima.

Kada kaju nikada ne idu gologlave.

Ako majci umre kći djevojka, tada u znak prevelike tuge, majka pokriva glavu, prvih godina-iza njezine smrti, tzv. »krpom«. To je komad grubljeg prednog platna veličine obične marame kojim se ovije glava i sveže se uzičicama gore na glavi, dok se obične marame vežu svojim krajevima pod vratom (bradom).

Za vrijeme kajanja ne ide se u kolo i ne pjeva se, pa makar bila u društvu koje može pjevati.

U korizmeno vrijeme oblači se, po mogućnosti, još jednostavnije nego u Adventu. U to vrijeme, kada su vremenske prilike povoljne, oblači se, po koju nedjelju, »štikana«, ne vezena, tj. jednostavnija »odnica«. Rekao sam: po koju nedjelju, jer je običaj, da djevojke i mlade snaše, ne oblače istu odjeću kroz više nedjelja jednu za drugom, osim kada kaju. Ali i tada nastoje, da izmjenjuju crninu, jer babe i to dobro poznaju, tj. da li je obukla istu suknju dvije nedjelje jednu za drugom ili, kako su one govorile, »zapospon«. Radi toga se oblače i gore spomenute odnice po koji puta.

Na Veliki petak, ako je vrijeme povoljno, djevojke i mlade žene bezuvjetno oblače »bjelače«. To su suknje od lijepog domaćeg platna na kojem su straga rukom izrađeni »prutovi« i to »raspljetom«. U raspljetu se izvlače žice iz platna i po tim žicama i njihovim spajanjima oblikuju se vrlo pravilni ornamentni u bijeloj boji pa zato nisu tako uočljivi kao takvi prutovi kod »odnice«, ali su zato udivljenja vrijedni i obzirom na skladnost i na trud koji je uloženi kod izrade takve bjelače.

Taj rad, kao i ostali radovi, koji su se koncima izrađivali rukom na platnu ili posebno (vezenje, šlinganje, pletenje...), nazivalo se ovdje u selu »krpanje«, npr. krpam odnicu znači: vezem »prutove« na platnu od kojeg će se napraviti odnica.

Na Snježnu gospu (5. kolovoza), kada se slavi ovdje »god«, (u Spomenici je opisano zašto se slavi toga dana), morala se »ponoviti«, tj. mora obući novu suknju i bluzu i to svilenu ili štofanu, što nije bilo jeftino.

Kako je to bilo iza II svjetskog rata teško nabavljati, da bi im to olakšao, odredio sam da se sve djevojke (a za njima su se onda povele i snaše) imaju na veliku misu obući u odnice, a poslije podne, kada već nije bilo tako važno, mogu se na večernjicu obući kako koja hoće, pa je mogla i ponovu ako su kojoj roditelji uspjeli nabaviti, ali više nije bila »sramota« ako nije imala ponove. Većina roditelja bila mi je zahvalna za tu odredbu. Napominjem, da je onda bio običaj da župnici određuju kako će se djevojke oblačiti u nekim pojedinim prilikama i blagdanima.

Sve djevojke i snaše oblače odnice još i na Mladi Uskrs, kada je u župi »Klećanje«, a bjelače se oblače još i na Srce Isusovo i na još koju svečaniju ozbiljniju zgodu.

Uz odnice se stavljaju pregače i »čoškovi« od bijelog platna, ukrašeni oko vezenim jagodama. Čošak se stavlja i pod bluzu kada je zima, ali je taj od običnog materijala i malom šlingom obrubljen. Kada je toplo, tada se pod oplećak oblači lagana košuljica koja je lijepo ukrašena ručnim radom na prsima i pod vratom.

Na rane sv. mise i druge neke zgrade, npr. kad se ide na proštenje ili u grad u kupovinu, onda se ljeti oblače »na lagano«, tj. suknju i bluzu od »čajga« ili »cica«, ali ne iznošenu, nego novu. Kad je jako vrućina umjesto bluze oblače mali oplećak, a obuvaju sandale ili papuče, a glavu pokrivaju maramama gore spomenute kvalitete.

U radne dane oblače se već iznošene polovne stvari, pa i zakrpane, a prema poslu, ako treba, i zamazane. U svagdanjim poslovima su vrlo važne pregače, koje zaštićuju suknju, a lako se peru, jer nisu velike.

Tri su stupnja, kako sami kažu, »šokačkog odivanja«, ali za odjevne predmete kažu »odjeća«, a to su: svagdanji, koji se oblače u radne dane i na poslovima, »polovni«, koji se oblače ne u svagdanje dane i poslove, te »odgodnji« koji se oblače u nedjelje na veliku misu i na velike blagdane. U svagdanjem i polovnom odijevanju nije tako strogo razlučivanje, kao što je između tih oblačenja i odgodnjeg svečanog oblačenja. Sve odjevne predmete ovdje nazivaju »stvari«, a za oblačenje kaže se »spremiti se«. Ako se netko redovito skladno oblači, kaže se da se »lipo nosi«.

Eto, tako se uglavnom oblačilo u Sikirevcima između dva svjetska rata. Opisao sam to, uglavnom, prema svome zapažanju i sjećanju, a na uspomenu svojim dragim Sikirevčanima.

Djevojačka pletenica

Donji dio odnice

Snaša iz Sikirevaca

IVICA ČOSIĆ

KIRIJA I KIRIJAŠI U VRBANJSKIM ŠUMAMA

Slavonske šume hrasta lužnjaka prostirale su se krajem XIX stoljeća na površini od 130.000 hektara. Intenzivnije iskorištavanje šuma Posavina dočekuje sa 75.000 ha starih hrastika. Oni su prema vlasništvu raspoređeni na:

državne šume s površinom od 23.000 ha,
šume Krajiške investicione zaklade — 17.000 ha i
šume imovnih općina 35.000 ha¹.

Organiziranje iskorištavanje tog prirodnog bogatstva počinje 1824. godine u okolici Karlovca gdje dolazi do proizvodnje francuske dužice.²

U Brodskoj pukovnici 1829. godine počinje pepeljarenje, tj. proizvodnja »potaše«.³ Pretežno se za proizvodnju potaše upotrebljava bukovina.^{3a} Potaša se upotrebljavala u proizvodnji stakla i u izradi odjevnih predmeta tog vremena. Ostatke pepelana poslije paljenja potaše možemo naći kao manja uzvišenja u većini vrbanjčkih šuma.⁴ Dotična uzvišenja koja narod naziva pepelanama ne smijemo poistovjetiti s većim ili višim humcima koji se u narodu zovu »gromuljice«, a datiraju iz perioda žara, tj. kulture žarnih polja. U našim šumama ima nekoliko takvih lokaliteta.⁵

Dolaskom Rimljana u ove krajeve, i utvrđivanjem njihove vlasti početkom prvog stoljeća, te izgradnjom cesta i utvrđenja, počinje iskorištavanje šumskog bogatstva Spačvanskog bazena. Pretpostavlja se da su Rimljani koristili vodene putove za transport drveta iz ovih šuma.⁶ Jedan takav vodeni put, »kanal«, ide šumom Ljubanj oko »Duge mlake« te šumom »Bok-Tezga«. Kanal je širine oko 2 m, a dubine do 60 cm. U narodu se zove »Jarčeva brazda«. Predaja kaže da Brazda polazi sa Save, od dijela zvanog »Topola«, povezujući prirodne vodotoke (nize i bare), siječe rijeku Spačvu i dalje nestaje u pravcu Dunava.⁷

Mnogo stoljeća nakon Rimljana nitko više ne prilazi organiziranom i stalnom iskorištavanju šuma. Tek oslobođenjem od Turaka i ustrojstvom Vojne krajine, te prvim zakonima izdanim u svrhu očuvanja šume

¹ Dragan Tonković: Stari slavonski hrastici. Zemlja br. 2, 1983.

² Roko Benić: Iskorištavanje šuma na području istočne Slavonije i susjednih područja. Zbornik o stotoj obljetnici šumarstva jugoistočne Slavonije.

³ Op. c. Roko Benić: Zbornik o stotoj obljetnici šumarstva.

^{3a} Tekst u dodatku.

⁴ Ostaci pepelana nalaze se u šumskom predjelu Bok, Jasinje i dr.

⁵ Ksenija Vinski-Gasparini: V.A.M.Z. II 1961. god.

⁶ Antun Pavlović: Stari Rimljani u našim šumama. Slavonska šuma od 30. 10. 1975. god. Vinkovci.

⁷ Priču o Jarčevoj brazdi sam čuo od Ive Žaper-Matkovog i Luke Purić-Karlinog, lugara šumarije Spačva, te još nekolicine starih svinjara.

(1775. god.), u Slavoniji postoji sve veći interes za to prirodno bogatstvo, kako vlasti, tako i običnih graničara.⁸

Stanovnici sela u blizini šuma vozeći porušena stabla za potrebe gradnje i ogrijeva, kirijašili su sebi i drugima.⁹

Vidimo da je kirija u ovim šumama od davnina prisutna, da bi polovinom prošlog stoljeća, sa sve intenzivnijim iskorištavanjem šuma, ta djelatnost dobila nove oblike koji traju do danas. Na području Brodske pukovnije intenzivnije iskorištavanje šuma počinje 1851. godine, a u Petrovaradinskoj pukovnji 1860.¹⁰ Njemačka dužica proizvodi se 1850. godine u Komletincima i okolici Bošnjaka.¹¹ Tu godinu možemo smatrati i početkom predstojeće velike sječe koja će trajati neprestano do 1910. godine u ovim šumama. Šumski poslovi dovode i nove ljude u ondašnje graničarske sredine, tako da Vrbanja već 1855. godine ima 15 trgovaca i obrtnika, te oko 30 sluga, šegrta i kalfi, koji su uglavnom doseljenici iz Češke i Mađarske.¹² Početkom velike sječe 1857. Vrbanja prema službenom popisu te godine ima 1465 stanovnika. U vrijeme najintenzivnijeg rada u šumama, Vrbanja 1900-te ima 2996 stanovnika, tj. za 43 godine od spomenutog popisa broj stanovnika se povećao za 1535 osoba.¹³

Većina ovih doseljenika su šumski radnici ili radnici na postrojenjima u trima pilanama (»fabrikama«), koje su podignute u blizini željezničke stanice 1892. godine.¹⁴ U radničkom naselju, u sklopu pilana, postojala je i škola u kojoj je održavana nastava do 1912. godine kada je porušena.¹⁵

U selu je tih 1880-tih godina postojala i židovska škola za pripadnike židovske zajednice (trgovaca i obrtnika) koji su u to vrijeme bili prilično brojni. Škola je postojala neko vrijeme da bi joj kasnije zakonom bio zabranjen rad.¹⁶ Negdje oko 1880. sagrađena je i bolnica za šumske radnike a nalazila se u selu. Porušena je poslije prvog svjetskog rata. U bolnici su radila dva liječnika uz asistenciju mjesnih časnih sestara. Godine 1897. liječeno je u bolnici 313 osoba, izliječeno 295, umrlo 5, a ostali su liječeni još u toku 1898. godine.¹⁷ U bolnici su također liječeni i kirijaši koji su stradavali u šumama prilikom rada s kladama.

Dio doseljenika, većinom bogatijih, počinje se baviti kirijom, zajedno sa šokcima starosjediocima, koji su se već uhodali u tom poslu. Sva izrađena drvena masa do dolaska željezničke pruge Vinkovci—Gunja 1886. i podizanja pilana 1892. vožena je na savsku obalu.¹⁸ Punktovi na Savi bili su: Topola, Marići i Rajevo Selo, odakle je hrastovina dalje otpremana brodovima u pravcu Siska.¹⁹

Još i danas se vide ostaci starog »Glajza«, tj. šumske željeznice, koja je kroz šumu Sočnu vodila do Save.²⁰ Vagonete (rame) natovarene drvetom vukli su konji, a kasnije lokomotive manjih dimenzija. Dio šume,

⁸ Op. c. Roko Benić: Zbornik o stotoj obljetnici šumarstva.

⁹ Kirija (tur. kirija) najam, stanarina, najamnina, zakup, zakupnina, vozarina. Kirija? (tur. kirijašu) kira — najam, najamni vozar.

¹⁰ Op. c. Roko Benić: Zbornik o stotoj obljetnici šumarstva.

¹¹ Op. c. Roko Benić: Zbornik o stotoj obljetnici šumarstva.

¹² Popis stanja duša župe Vrbanja 1854—1855. god.

¹³ Mirko Korenčić: Naselja i stanovništvo SRH. 1875—1971.

¹⁴ Izvještaj o poslovanju upravnog odbora i stanju uprave Zupanije Srijemske 1892. god.

¹⁵ Glasnik biskupije Đakovačko-Srijemske 1903. god., te sjećanja Ilije Babunovića i Antuna Purić-Stankovog.

¹⁶ Ivan Martinović: Povjesne crtice o školstvu Brodske pukovnije i Brodskog okruga. Zagreb, 1912. god.

¹⁷ Op. c. Izvještaj o poslovanju od god. 1897.

¹⁸ Milan Turković: U Vrbanji. Zupanjski Zbornik I 1967.

¹⁹ Op. c. Milan Turković: Zupanjski Zbornik I.

²⁰ Glajz se raspoznaje kao nasip, ali bez željezničkih pragova.

koji nije gravitirao Savi, otpreman je rijekom Spačvom s mjesta zvanog »Tezga« odakle su konji obalom vukli šlepove.²¹

Do Tezge na Spačvi prosječen je put 1880. godine koji i danas nosi naziv »Francuski put« zbog toga što je služio francuskoj korporaciji za transport šume.²² Predjelom šume Ljubanj išao je, a danas zarastao, »Lažerov put« koji je nazvan po jednom od članova francuske kolonije u Vrbanji i vlasnika pilane. Put je također povezivao dio šume koji je daleko od obale rijeke Save.

Vrbanja 1870-ih godina postaje jedno od središta trgovine i eksploatacije šume u ovom dijelu Brodske regimente.^{22a}

Godine 1881—1882. u spačvanskim šumama je ležalo izrađeno preko 5,5 mil. komada francuske dužice, a na Savi je čekalo otpremu stotinjak kubika prvoklasne hrastovine. Tih godina je u Vrbanji boravilo na desetke trgovaca šumom, većinom stranaca koji su tu na licu mjesta odabirali, kupovali i prodavali naše hrastike. U jeku eksploatacije od 1880. do 1910. godine u šumama se znalo nalaziti i po tisuću kola kirijaša koji su u početku vozili većinom dužicu, a kasnije klade na postojeće pilane.²³

U vrijeme izvoza na Savu glavna kirijaška snaga bili su Vrbanjci, Bošnjaci i Otočani.²⁴ Od Vrbanjaca su se u tom poslu isticali: Marko Čosić-Andrić, Ilija (Ilarije) Čosić-Kovačev, Stipa Azapović-Lazin te članovi druge Čosić-Radovi.²⁵

Zimi se kirijalo na saonicama ili vlakama, a ljeti na kolima širokih kotača zvanim »parizeri« ili »poluparizeri«. Ljeti, a često i zimi, pod izuzetno velikim hrastovim kladama preženo je 6 i više pari konja za vuču. Konji su morali biti uvježbani za vuču takvih tereta te su morali znati određene kočijaške zapovijedi koje su izdavane u takvim prilikama. Alati koji su služili pri utovaru klada bili su drveni vintovi s vagačama, gvozdeni »švapski vintovi« i neizostavan broj lanaca.²⁶

U selu su postojali u to vrijeme izraziti kirijaši, povremeni kirijaši i oni koji nisu nikada išli u kiriju. Ovi zadnji su bili većinom članovi dobro stojećih zadružnih kuća, a i članovi zadruga koje su se bavile drugim poslovima (pčelarstvom, uzgojem dudovog svilca itd.).

Povremenom kirijom bavili su se oni kojima je u datom momentu ponestalo novca, pa su na taj način odmah uveče bili isplaćeni »na panju«, pri dovoženju zadnjeg tereta tog dana. Trgovac bi većinom nudio dvije vrste isplate, a to je bilo u zlatu ili papirnim novčanicama. Većinom je prihvaćana isplata u zlatu, tj. dukatima koji su se kasnije prema potrebi »razbijali«, tj. mjenjali.²⁷ Povremenom kirijom bavili su se i momci u dogovoru s partijama šumskih radnika, a porušena dva ili tri debla za noć su odvožena i prodavana nekom od nakupaca ili direktno pilani gdje su ujutro odmah bivali na »gateru« spremni za rezanje.²⁸

Ljudi koji su se izrazito bavili kirijom ili su bili dobro stojeći, koji su sav svoj kapital i vrijeme uložili u taj posao ili su bili mahom izdijeljeni dotadašnji članovi neke od zadruga. Na taj su način nadomiještali i popunjavali svoje prihode, koji nisu mogli biti naročito veliki od 7—8 jutara dobivene zadružne zemlje. Jedni od vodećih kirijaša — furmana u tom po-

²¹ Podatak sam čuo od već navedenih starih lugara.

²² Tezga se zove dio šume uz rijeku Spačvu u pravcu Lipovca, a graniči sa Lipovačkom i Otočkom šumarijom.

^{22a} Tekst u dodatku.

²³ Op. c. Milan Turković: Županjski Zbornik I.

²⁴ Op. c. Dragan Tonković: Zemlja broj 2.

²⁵ Sjećanja starih kirijaša: Antuna (Nune) Kolarević, Jose Nikoljačić, Ive Bašić te ostalih.

²⁶ Podaci od već spomenutih kirijaša.

²⁷ Također sjećanja starih kirijaša.

²⁸ Sjećanje Ilije Babunovića 85 godišnjeg opančara.

slu bili su Šolić i Katalinić.²⁹ Oni su imali od 20 do 30 pari konja, stale u šumama, kočijaše i njihove pomoćnike u tom poslu.^{29a}

Moto ili geslo stalnih kirijaša bilo je slijedeće: »oranje-variante, kirija-gotov novac« ili »dok lanac zvecka — zvecka i forinta«. Većina tih ljudi nije stizala niti mogla da obradi zemlju tako da su u jesen i u zimu bili prinuđeni kupovati hranu na tadašnjem pijacu u centru sela, gdje su dolazili prodavati mahom drenovački doseljenici iz Njemačke, koji su tada bili dobri poljoprivrednici. Mali broj ljudi se u tom poslu obogatio, dok je većina stajala tamo gdje je i bila. Neki od njih su i propali, a kuće im dane »na doboš«. Veliki dio onih koji nisu uspjeli u tom poslu kirije ima zahvaliti šesnaestorici gostioničara (»birtaša«) koji su čak i na raskrižjima šumskih puteva držali birtije.³⁰

Kirijaši su svoj radni dan počimali kod gostioničara Starčevića izva-divši sredinu iz zemničke u koju su zatim sipali rum i sve to zajedno pojeli. To je bio svagdanji kirijaški onovremeni doručak. Svaki dolazak do pilana, ako je kirijano u tom pravcu, značio je i odlazak na piće u gostionicu koja se nalazila u krugu radničkog naselja oko pilana.

Uspješan kirijaški dan i dobar posao nije mogao proći bez nailaska u neku od ostalih gostionica koje su se nalazile na putu do kuća. Furman-ski konji priučeni na takva zastajkivanja, s vremenom su se i sami zaustav-ljali na određenim mjestima. Nedjeljna isplata, koja je vršena subotom u »Mudrovčić birtiji«, tzv. »Velikom bircuzu«, bila je prava seoska proslava.^{30b}

Prilikom isplate u gostionici se nalazio još jedan kirijaški soj, a to su bili vozari, kočijaši trgovaca i nakupaca. Kočijaši su većinom članovi boga-tijih zadruga koje su imale po dva-tri para brzih i spremnih konja za vožnju šumom, a također i za česte vožnje u Vinkovce, Vukovar ili Mitrovicu. Poznatiji od tih kočijaša su Tunja Nikoljačić, Martin Marunov i Pava Bradić, koji je za vožnju iz vrbanjske u strošinačku šumu i nazad dobivao po mali dukat. Jedni od kočijaša bili su i članovi zadruge Purić-Stankovi, također i velika većina tadašnjih bečara i veseljaka sklonih lakoj zaradi. Imenovani su imali svoj stol i svaki svoga trgovca ili poslovođu (škribana), koji ih je plaćao da u svakom momentu budu spremni za pokret.³¹

Neki puta su po kirijašku isplatu dolazile i žene kirijaša, tako da jed-nom prilikom jedna od njih nije imala gdje s dobivenim dukatima, već je sve to istresla u kecelju koja se nalazila na njoj.³²

Lovretić nije neargumentirano napisao u svom Otoku, kada je opisivao nakit Vrbanjki, »Odavde je zlato krenulo u Krajinu«.³³

Vlasnici pilanskih korporacija zajedno sa seoskom inteligencijom, i trgovcima šumom osnivaju oko 1900. klub pod nazivom francuske firme »Sociète d' importation de chene«, a 1903. grade i kulpske zgrade na posjedu apotekara Lellisa už već tad postojeću apoteku. Josip Aurel Crepić kaže da je to »Engleski klub« jedini te vrste u Slavoniji.³⁴

U klubu je i jedan od Gašparčević (koji su bili jedini trgovci šumom — seljani) napravio i danas prepričavanu unosnu trgovinu kada je prodao već kupljenu partiju hrastova za 40 000 forinti više nego što je platio par sati ranije. Veselju i tarabanima povodom dobre trgovine, nije bilo kraja, a is-kusni kaparaši kirijaških partija nadmetali su se da dobiju tu dobru kiriju.³⁵

²⁹ Sjećanja navedenih kirijaša.

^{29a} Tekst u dodatku.

³⁰ Razne evidencije te sjećanja starijih mještana.

^{30a} Tekst u dodatku.

^{30b} Tekst u dodatku.

³¹ Mara Švel: Suma i šokci. Op. c. Sjećanje starih kirijaša.

³² Sjećanje Franje Dement-Pepinog.

³³ Josip Lovretić: Otok. Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena.

³⁴ Josip Aurel-Crepić: Po Zbverferiji vlakom, saonama i pješke. Narodni glas 1934. godine.

³⁵ Op. c. Ilija Babunović.

Zbog značajnih novčanih sredstava koja su ostvarivana u poslu oko šume te dijelom ratarstva u selu je početkom 1900. osnovana i štedionica, kao dioničarsko društvo uz učešće trgovaca šumom, posjednika i bogatih seljaka (Dement — Pepinih). Godine 1907. štedionica je na kbr. 99, u kući trgovca šumom — Gašparca, da bi 1913. bila prenesena u novoizgrađene štedioničke prostorije u sklopu kuće Petra Nikoljačić-Bukvinog. Iste godine u štedionicu je uveden i telefon. Štedionica je radila do kraja prvog svetskog rata. I danas u selu postoje sjećanja na nepovjerljivost tadašnjih seljana, u to da im netko drugi čuva njihove kirijom stečene dukate.³⁶

Tisuću devetstote godine mađarska firma »Kraft-Türker« ili kako su seljani govorili Tiker nudi selu uvođenje električne energije u zamjenu za baru Crivatovo u kojoj bi bili kiseljeni panjevi za proizvodnju tanina. Ondašnji vlasnici zemalja u blizini bare nisu se složili s tim, tako da je zamisao propala. Za taj pothvat bili su veoma zainteresirani kirijaši zbog mogućnosti još jednog dugotrajnog i stalnog posla u šumi.

Razvojačenje Vojne krajine i osnutkom Brodske imovne općine ukazuje se potreba za većim brojem lugara na području spačvanskih šuma.^{36a} Lugari u prošlom stoljeću iz Vrbanje su: Adam Čosić-Jerkov, kbr. 3, nadlugar, Marko Blažević, kbr. 286, Marijan Landekić-Bartolov, kbr. 68, Tunja Nikoljačić-Bukvin, kbr. 301, Stjepan Čosić-Tomin, kbr. 391.³⁷ S dotičnim lugarima koji su bili u povoljnijim položajima kirijaši su morali biti dobri i računati na to da će im oni nekada zatrebati u njihovom poslu kirije. Još od tih vremena do danas lugari su u selu cijenjene i poštovane osobe. Jedan od zaslužnih lugara u povijesti šumarstva ovog kraja je Mato Medvedović (inače Vrbanjac) koga se i danas sjećaju stariji mještani Vrbanje. Poslije 1900-tih dolaze nove generacije kirijaša veoma sposobnih i vještih u tom poslu, koji su počeli raditi kao djeca uz svoje očeve i stričeve.

Jedni od takvih su: Petar Purić-Matić, Iva Čosić-Tomin, Marko Čosić-Tomin, Julijan Đermić, Marko Kolarević-Kolarev, Iva Vareševac-Nikolčin, Josa i Luka Nikoljačić, članovi zadruge Čosić-Milovi, braća Bašići i još mnogi drugi danas zaboravljeni.³⁸

Dolaskom ovih navedenih partija kirijaša i njihovom višegodišnjom aktivnošću približio se i kraj intenzivnom kirijaškom poslu i velikim sjećama vrbanjskih šuma.³⁹

Prestankom rada dviju stranih pilana 1910. godine i odlaskom oko 400 porodica šumskih i pilanskih radnika dolazi do smanjenja obima šumskih poslova.⁴⁰

Poznati šumski radnici tog vremena su Liščevi, Raužani, Rukavine i od domaćih ljudi Purić-Karlini. Većina starih hrastika je posječena do prvog svjetskog rata, a partije kirijaša još uvijek se nose sa »šlagovima« u Boljkovu, Jasinju, te strošinačkoj i ostalim okolnim šumama gdje su pozivani u kiriju kao iskusni i prekaljeni u tom poslu. Dotične partije kirijaju zadnje divove slavonskih hrastika poput onih koji su porušeni u sjevernom-Boljkovu, a iskirijani 1948.⁴¹ Odlaskom i prestankom rada stranih pilana, obitelj Bačoka preuzima dio opreme i modernizira svoju pilanu koja je radila kao treća. Od tada su jedini u okolini koji režu zadnje kubike starih šuma.⁴²

Od velike stare šume ostade samo jedan hrast u Vrbanji i nekoliko njih na starim Drenovcima. Zadnji hrastovi 1948. god. iz Boljkova iskirijali

³⁶ Sjećanje starih mještana, te zapisi Ace Jurčević-Jurčevog.

^{36a} Tekst u dodatku.

³⁷ Razne evidencije te matice rođenih, vjenčanih i umrlih.

³⁸ Sjećanja članova bivših kirijaških partija.

³⁹ Op. c. Sjećanje starih kirijaša. Tekst u dodatku.

⁴⁰ Stjepan Gruber: Počeci radničkog pokreta i Komunističke partije u Zupanjskom kotaru. Zupanski Zbornik 1967.

⁴¹ Op. c. Sjećanje starih kirijaša.

⁴² Sjećanje Ivana Bačoke te Ilije Babunovića.

su unuci i sinovi nekad čuvenih partija koje su izvukle iz Sočne onaj veliki hrast koji je otiašo u Budimpeštu na svjetsku izložbu 1896. godine.⁴³

U sadašnje vrijeme utovar i istovar drveta je mehaniziran i to ponajviše primjenom hidrauličnih kranova koji su istisnuli dojučerašnji utovar pomoću traktora i navlačenja klada lancima. Povezivanje udaljenih šumskih predjela cestovnom mrežom (»šljunkarama«), prevoz drveta obavljaju kamioni s ugrađenim hidrauličnim dizalicama, za utovar s pomoćnih stovarišta.⁴⁴

Zbog obimnih šumskih poslova koji su obavljani u šumama Vrbanje krajem prošlog i početkom ovog stoljeća, u Vrbanju je došlo mnogo doseljenika iz svih tadašnjih zemalja Austrougarske monarhije, pa i šire (Francuzi, Englezi).⁴⁵

To doseljavanje počinje oko 1850-tih, a završava 1900-tih godina. Poslije prestanka rada pilana radnički dio doseljenika odlazi sve tamo do 1921. god. tražeći posao u novim industrijskim sredinama.⁴⁶ Danas u selu postoji desetak porodica potomaka šumskih i pilanskih radnika, te tadašnjih obrtnika.⁴⁷

Vrbanja je tih godina naglo odskočila brojem stanovništva, te u kulturnom i gospodarskom napretku, od ostalih sela drenovačke Posavine. Zahvaljujući iskorištavanju šumskog bogatstva vrbanjskih šuma u selu dolazi i do gradnje prvih industrijskih objekata. Pored već spomenute tri pilane početkom ovog stoljeća grade se i dva mlina, jedan je u sklopu Bačokine pilane, a drugi u posjedu zadruga Dement-Pepinih.⁴⁸

Grade se i dvije ciglane za podmirenje ubrzane gradnje i veće potrošnje cigle i crijeva koje zadrugne ciglane nisu mogle podmiriti.⁴⁹ Bogatije zadruga i pojedinci nabavljaju prve parne strojeve, tj. traktore i vršalice.⁵⁰ Prvi automobil u općini Županji je u posjedu vrbanjskog industrijalca Emila Bačoke.⁵¹ U selu postoje i dva, za to vrijeme moderna, postrojenja za izradu odjevnih predmeta od vune (Horvat-Strikerovi i Rupert) dok seljaci primjenjuju sve više nove agrotehničke mjere u obradi zemlje.

U tadašnjim industrijskim pogonima (pilanama) većinom je zaposlen prost čovjek sa svim tadašnjim odlikama radnika — proletera. Zarade radnika na pilanama u to vrijeme donekle su solidne, ali uvjeti rada, stanoivanja i priznanja tog rada su nikakvi. Na ovom području nema podataka o okupljanju radnika sve do 1907. (možda i prije) kada je u Županji postojala mjesna organizacija Hrvatske socijal-demokratske stranke oko koje se okupljaju napredni radnici.⁵²

Radnici u vrbanjskim pilanama primaju razne novinske publikacije (npr. »Agramer Zeitung«) te se tako informiraju o seljačkom i radničkom pokretu u monarhiji i svijetu.⁵³

Naglim bogaćenjem pojedinaca i nekih zadruga, a propadanjem i dije-ljenjem većine tadašnjih zadruga dolazi do socijalnog raslojavanja na selu. Na jednoj strani su bogati posjednici i seoske gazde, a na drugoj radništvo i

⁴³ Op. c. Dragan Tonković: Zemlja, br. 2, te sjećanja starih kirijaša.

⁴⁴ Drago Bedžula-Miroslav Slabak: Razvoj mehanizacije šumskih radova na području istočne Slavonije, stanje danas i perspektiva. Zbornik o stotoj objelnici šumarstva.

⁴⁵ Tekst u dodatku.

⁴⁶ Op. c. Mirko Korenčić: Naselja i stanovništvo.

⁴⁷ Neke od obitelji su: Plesvičak, Lipovac, Poje, Trenc, Redl, Jakolić, Horvat, Lučan, Jegeš i još neki.

⁴⁸ Ivica Čosić: Razvoj gospodarstveno kulturnih institucija u selu Vrbanja do početka XX st. Županjski Zbornik br. 8.

⁴⁹ Početkom stoljeća postoji Burgova, a kasnije i Mudrovčić ciglana.

⁵⁰ Op. c. Ivica Čosić: Razvoj gospodarstveno kulturnih institucija.

⁵¹ Stjepan Gruber: Kronologija događaja iz prošlosti Županje. Županjski Zbornik br. 1, 1967. godine.

⁵² Op. c. Stjepan Gruber: Počeci radničkog pokreta i Komunističke Partije.

⁵³ Dio novina je autor pronašao u bivšem Bačokinom mlinu.

deseci izdijeljenih dotadašnjih članova neke od bivših zadruga. Jedan manji dio čine obrtnici, trgovci, dio inteligencije, te one zadruge koje su ostale na starim temeljima. Takvo stanje će ostati sve do pobjede revolucije i stvaranja nove države radnika i seljaka pod vodstvom KPJ.

Dodatak

Opaska

- 3a. Po kazivanju Ilije Babunovića dovlačenje porušenih stabala iz udaljenih dijelova šume za potrebe potaše vršili su Mađari s kolima ogromnih prednjih točkova, a klada je bila lancem vezana za štel kola i malo dignuta od zemlje svojim prednjim krajem. Za kuhanje pepela upotrebljavani su veliki tučani kotlovi od kojih jedan još postoji kod obitelji Purić-Karlinih.
- 22a. U glasniku Đakovačko-srijemske biskupije od 1875. god. nalazi se i ovaj tekst, a odnosi se na selo Vrbanju: »Isti dan se zaletismo dalje k sjeveru na šumske sječe u malu Vrbanju. Tu je na glasu i obilnija žirovina i drvarski trg; pa se na selu vidjela neka varoška pitomina uz čifutske dućane i birchauze, to se zna«. Ovaj opis svakako upotpunjuje sliku o Vrbanji i životu u njoj u to vrijeme velikih sječa.
- 29a. Spomenutom kirijašu Kataliniću prilikom požara koji je izbio u štalama koje su se nalazile uz šumu izgorjela je oprema, štale, te konji koji su se nalazili u njima.
Iz tih godina se još pamti i opklada kirijaša Šolića s jednim od tvorničara, a sastojala se u tome da li će Šolićevi konji ili bivoli kojima su raspolagali na pilanama dovući trupac od 12 kubika na određenu udaljenost. Tvorničar je izgubio zbog sporosti bivola i neiskustva svojih goniča. Šolićevi kočijaši su prvo naslagali na dužini od nekoliko metara oblice »unterlage«, a na to su tada postavili za tu priliku izradenu vlak, jer bila je zima. Zatim su digli trupac jednim krajem na vlak, konji su na komandu kirijaša pokrenuli teret te nisu stajali do pilane gdje su odvuikli i dio pilanskog kolosijeka; opklada je isplaćena za sve kočijaše i radnike za taj dan. (Po priči Mate Lučana).
- 30a. Birtaši, tj. gostioničari, koji su držali gostionice u šumi bili su Starčević i Stanić. Neki od poznatih gostioničara iz tog vremena su: Jakčin, Majerović, Laktić, Hajmović, Rugl i Cvetić, a najpoznatiji je sigurno Vid Mudrovčić sa svojim takzovanim »Velikim bircuzom« koji je opisao Kozarac u svojoj Teni, a i Mara Švel u djelima o Vrbanji. Tu je bilo glavno sastajalište trgovaca, nakupaca, kirijaša, vozača i tadašnjih seoskih bečara. U gostionici su vršene isplate, dogovarane ljubavne avanture i pravljeni još i danas prepričavani veliki tarabani. (Sjećanja starijih mještana)
- 36a. Brodska imovna općina i ostale imovne općine osnovane su po razvojenju Vojne krajine na teritoriju koji je ona zauzimala. Svrha imovnih općina je bila podmirenje praužitničkih (starosjedilačkih) potreba za ogrijevom i gradom.
- 39a. Spomenutim partijama kirijaša koji se pojavljuju poslije 1900-tih sviralo je još uvijek pet tamburaških »bandi« i bečarili su se sa Đukić Mijom i Čuponjom čič-Ilijom, a njihovi suvremenici bila su dva pomalo neobična društva za bečarluk, pijančevanje i ljubavne avanture tog vremena. Jedno od društava bilo je u Novom kraju, danas Ulica Maršala Tita, a zvalo se »Joce«. Šefovi su mu bili Andra Cosić-Sumarov i Lojza Purić-Đurin. Drugo društvo je bilo u Lipovačkom kraju, danas Ulica Josipa Kozarca, a zvalo se »Imovina«. Društvo Imovina je jednom prilikom išlo kompletno na pivo u Vukovar s četvorim kolima preko šu-

me. Za sve tadašnje seljake, bili su oni kirijaši, vozači, kočijaši ili ki-coši i pomodari s »mindušom« u lijevom uhu, upotrebljavan je naziv »becali« što je iskrivljeni germanizam od »bezahlen« što znači platiti. Zna se da takvim ljudima nije nikada nedostojalo novca za razne nepodopštine koje se i danas prepričavaju uz žaljenje za starim vremenima, vremenima kirije i dukata. (Iz zapisa Ace Jurčević-Jurčevog)

43. Predaja kaže da je ispred konja koji su vukli taj hrast dug 28 metara, a odsječen za izložbu u Budimpešti polijevana voda da 12 pari konja obavi lakše taj posao. Tradiciju kirije s konjima i kruha zarađenog na taj način još uvijek gaji jedna grana obitelji Bašića.
45. Neki od stranaca koji su živjeli u Vrbanji bili su: Jakob Stefl, radnik na tvornici iz Melhuta (Lhote) u Češkoj; Ivan Bolto, biroš na bivolskim štalama Tükеровim rodom iz Šipova; Leon Tilly, gospodarski činovnik iz Beaucarse u Francuskoj; Aleksandrina Tibić, učiteljica na tvornici Societe rodom iz Đurđevca; Ivan Jungfleiš, činovnik na tvornici Societe iz Pariza. (Knjiga navještaja 1903.)

Slika 1: Bačokina pilana na kolodvoru Vrbanja 1900-te godine

*Slika 2: Kirijaška partija Tunje Čosić-Kovačevog 1930-tih godina
sa trupcem iz Radiševa*

STJEPAN TOMIĆ

Pripovijest o hrastu

STARI SLAVENI SU POŠTOVALI HRAST

Našu, nazovimo ju tako, pripovijest o hrastu započet ćemo s poznatim, ali nedovoljno zapaženim svojstvima šume. Ljeti je u šumi svježije, a zimi toplije nego na otvorenom prostoru, jer u toj velikoj porodici drveća nema vjetra, gusto granje štiti od sunčeve vreline pa u humusnom zemljištu i pod mahovinom ima uvijek vlage. I još nešto, budući da se zvuk u šumi ne razliježe, potreban je oštiji sluh, i upravo je nemoguće da ma kakav miris dopre do progonitelja. Manje je poznato i to da se o opstanku šume brinu mnoge ptice, zolje potajnice, mravi i pauci. Svi zajedno sprečavaju gusjenice da ovladaju šumom. Uostalom, ne kaže se bez razloga da ptičji svijet isto-toliko pripada šumi koliko bijela zrnca našem tijelu. Bez ptica šuma boluje, šumska zajednica gubi otpornost i šuma trpi niz katastrofa.

Devet vrsta hrastova

Hrastova šuma bila je nekada najbogatija i najraširenija naša šuma. Malo kome je, međutim, poznato da u našoj zemlji imamo **devet** vrsta hrastova, među kojima su listopadne i zimzelene vrste. Prve su zastupljene po gotovo cijeloj Jugoslaviji, a druge samo u dalmatinskom primorskom pojasu i u Makedoniji, ulazeći dublje u kopno dolinom Neretve i Vardara.

Hrast raste sporo, potrebno mu je bar dvjesto godina da se osnaži, a u nekim krajevima doživi i tisuću godina. Međutim, njegova visina unatoč višegodišnjoj dobi dostiže najviše 50-tak metara. Spada u porodicu resnatice i ima ga, kako već rekosmo, devet vrsta. Na našem tlu najčešće su: Cer (*Quercus cerris*), Kitnjak (*Q. petraea*), Prnar (*Q. coecifera*), Sladun (*Q. conferta*) i Lužnjak (*Q. robur*). Ovaj posljednji nalazimo na našim ravninama i u vlažnim šumama.

Hrast voli društvo

Hrast je veoma društveno šumsko drvo. Čistih hrastovih šuma, kakve su bukove ili smrčeve, uopće nema, jer hrast širokogrudno prima pod svoje okrilje gotovo svaku drugu vrstu šumskog drveća i šiblja. Uzrok toj pojavi je u samoj prirodi hrasta. On je organizam čiji je život moguć tamo gdje

ima svjetlosti, toplote i vlage, dakle uvjeta koji su neophodni i drugima u istoj sredini, pa sa hrastom mogu drugovati jasika, jasen, bor, lipa, grab, bukva i jela.

Uz žir plod hrasta je i šišarka (babuška ili bobaška) koja se i danas upotrebljava za izradu tinte.

Hrast je istovremeno i mjesto stanovanja (življenja) raznih insekata od kojih izdvajamo hrastove jelenke sa granatim vilicama u obliku rogova. I taj insekt, kao i ostali »stanari«, živi od slatkih sokova hrasta, koji obilno cure iz dubokih rana oštećene ili zacijeljene kore drveta. Jelenci koriste i trulež hrasta u koju polažu svoja jaja. Dok je jelenak gotovo sasvim bezopasan, hrastova strizibuba je pravi ubojica hrastova. Naraste do 5 cm i mrke je boje pa ju je teško pronaći jer je veoma oprezna. Skrovište napušta tek poslije sunčevog zalaska.

Pradomovina Slavena

Pradomovina Slavena bila je negdje u krajevima gdje je gospodario hrast. Naselivši Balkanski poluotok, stari Slaveni našli su se usred mora nepreglednih hrastovih šuma. Tradicija poštivanja hrasta u novoj domovini na sasvim realnoj i praktičnoj podlozi još više se razvila, jer su u tim šumama našli slične uvjete života kao i u svojoj pradomovini. Slavonska šuma dio je slike naše pretpovijesti. Pračovjek se nekad u njoj borio s mnogim životinjama kojih više nema. U njoj je odolijevao i poplavama gradeći soje-nice na stupovima hrasta lužnjaka.

Hrastovo bure od tisuću akova

O čvrstoći, otpornosti, svestranosti i žilavosti hrasta mogli bismo mnogo pripovijedati, ali dovoljno je samo nekoliko primjera: kopajući temelje za đakovačku katedralu, izvođač radova žalio se biskupu Štrosmajeru da na jednoj strani svaku betonsku podlogu proguta živo blato. — »Udrite hrastove šipove!«, odgovorio je taj mecena. Imao je pravo: slavonski hrast već stotinjak godina drži ono što ništa drugo nije moglo! Malo kome nije poznato da na stupovima našega hrasta stoljećima počiva i »kraljica mora« — Venecija. A što da se kaže o brodogradnji koja se ne može zamisliti bez hrastova!?

Mnogo toga u Evropi urađeno je od našega hrasta, pa tako i bure sadržine 1.000 akova (približno 50.000 litara!), kojim su se, kao senzaciji, dičili Mađari na Svjetskoj izložbi u Budimpešti. Za to čudo od bureta tadašnji »gospodari« našega blaga posjekli su mnoštvo hrastovih stabala — čitavu šumu — da bi odabrali potreban broj odgovarajućih dužica.

I tako, o hrastu bismo mogli u beskraj, ali i ovoliko je dovoljno da se spozna vrijednost hrasta i značaj šuma, tih najljepših parkova koji nam životnu sredinu čine ljepšom i zdravijom.

Na slici: Jedan od preostalih divova u šumskom rezervatu »Radiševo« (visina 40 m, prsni promjer 140 cm, starost oko 500 godina), kod starih Drenovaca u županjskoj Posavini.

Jedan od deset preostalih divova u šumskom rezervatu »Radiševo« kod Starih Drenovaca (općina Županja)

STJEPAN ŠINKA

POGINULI ZA SLOBODU

U završnim borbama za slobodu sela općine ŽUPANJA svoje živote dalo je 644 borca NOV-e iz slijedećih jedinica:

8. Crnogorska brigada	11 divizije	107 boraca
3. Brigada	6 divizije	103 borca
5. Krajiška brigada	5 divizije	101 borca
2. Brigada	6 divizije	74 borca
1. Krajiška brigada	5 divizije	52 borca
12. Krajiška brigada	11 divizije	53 borca
1. Brigada	6 divizije	50 boraca
31. Srpska brigada	21 divizije	43 borca
4. Krajiška brigada	5 divizije	30 boraca
1. Konjička brigada		15 boraca
1. Jugoslavenska brigada	5 divizije	6 boraca
15. Majevička brigada	17 divizije	5 boraca
2. Krajiška brigada	17 divizije	3 borca
4. Brigada	5 divizije	2 borca

UKUPNO: 644 borca

Za oslobođenje županjske općine svoje živote dali su borci kod slijedećih mjesta:

1. SOLJANI	183 borca	7. ŽUPANJA	16 boraca
2. VRBANJA	172 borca	8. GRADIŠTE	13 boraca
3. ĐURICI	93 borca	9. RAČINOVCI	12 boraca
4. POS. PODGAJCI	60 boraca	10. BOŠNJACI	3 borca
5. DRENOVCI	50 boraca	11. GUNJA	2 borca
6. RAJEVO SELO	17 boraca	12. CRENA	1 borac
		13. STROŠINCI	22 borca

Za oslobođenje mjesta ZUPANJA, svoje živote dali su borci:

Red. broj	Prezime, ime oca i ime	Godina rođenja	Mjesto i srez (Kotar)	Čin	Datum pogibije
1.	Cicvarić (Dragomira) Ilija	1924.	Armenija — Užice		13. 4. 1945.
2.	Rajković Vladimir	1923.	Boleč — Vračarski		13. 4. 1945.
3.	Đurić (Mile) Drago	1923.	Ljusina — Bos. Krupa		13. 4. 1945.
4.	Gelerić (Janoša) Đorđe	1927.	Sara Kanjiža		„
5.	Dinić (Janka) Miodrag	1924.	Umčani — Gračanski		„
6.	Protić (Ilije) Ljubiša	1911.	Beograd		„
7.	Ilić (Živojina) Aleksandar	1927.	Burdilje — Svrlijig		„
8.	Jovanović (Svetislava) Živko	1925.	Pinosava — Vračarski	desetar	13. 4. 1945.
9.	Arsenić (Simenka) Nedjeljko	1925.	Ugrinovci — Kačarski		14. 4. 1945.
10.	Jovanović (Panajota) Velimir	1917.	Osilnik — Zaplanjski		20. 4. 1945.
11.	Đorđević (Milisava) Borislav	1921.	Resnik — Kragujevac	vodnik	13. 4. 1945.
12.	Kostić (Nikole) Slobodan	1913.	Leskovac	desetar	13. 4. 1945.
13.	Obradović (Vladimira) Savo	1914.	Radojevac — Gružanski	desetar	13. 4. 1945.
14.	Sivčević (Muharema) Alija	1920.	Vranšić — Brčko		13. 4. 1945.
15.	Petrović (Nikole) Vučko	1927.	Krnec — Šmederevo		13. 4. 1945.
16.	Lekić (Dimitrija) Vojislav	1909.	Topolovnik — Ramski		13. 4. 1945.

Za oslobođenje mjesta GRADISTE, svoje živote dali su borci:

1.	Nedeljković (Obrada) Ljubomir	1926.	Vukanja — Moravski		13. 4. 1945.
2.	Gernač (Sandora) Andrija	1927.	Stari Sivac — Sombor	zastavnik	13. 4. 1945.
3.	Zec (Đuke) Stoja	1924.	Suvaja	„	13. 4. 1945.
4.	Juretić (Antona) Rafajlo	1924.			13. 4. 1945.
5.	Đorđević (Krst) Rade	1925.	Kosjerić — Crnogorski		14. 4. 1945.
6.	Pavlović (Cedomira) Dragoljub		Ravija — Valjevo		12. 4. 1945.
7.	Petrović (Svetolika) Milan	1921.	Zalogovac — Temnić		14. 4. 1945.
8.	Čajetinac (Vukašina) Milovan	1924.	Ribnik — Trstenik		14. 4. 1945.
9.	Radojčić (Pavla) Dušanka	1924.	Beograd		16. 4. 1945.
10.	Saleski (Petra) Goga		Prilep	delegat	12. 4. 1945.
11.	Terzić (Milana) Dragoslav		Potočac — Temnić		13. 4. 1945.
12.	Matajić Nikola	1928.	Jagnjiilo — Mladenovac		15. 4. 1945.
13.	Džinović (Emse) Ismet	1925.	Čelići — Brčko		15. 4. 1945.

Za oslobođenje mjesta BOSNJACI, svoje živote dali su borci:

1.	Simić (Ljubomir) Milan	1926.	Metković — Mačvanski		12. 4. 1945.
2.	Vojnović (Vasilija) Đorđe	1925.	Gabrovac — Niš		14. 4. 1945.
3.	Petrović (Veliše) Velimir	1927.	Martinović—Andrijevića	zastavnik	15. 4. 1945.

Za oslobođenje mjesta GUNJA, svoje živote dali su borci:

1.	Mitrović (Tihomira) Zdravko	1923.	Oglođenovac — Podgorski		13. 4. 1945.
2.	Revera (Janoša) Tibor	1927.	Beograd		13. 5. 1945.

Za oslobođenje mjesta CERNA, svoje živote dali su borci:

1.	Kerezović (Miloša) Sava	1922.	Retašić — Derвента	Pom. pol. kom. čete	16. 4. 1945.
----	-------------------------	-------	--------------------	------------------------	--------------

Za oslobođenje mjesta ĐURICI, svoje živote dali su borci:

Red. broj	Prezime, ime oca i ime	Godina rođenja	Mjesto i srez (Kotar)	Čin	Datum pogibije
1.	Zorojević (Jovana) Nikola	1921.	Klanci — Klika		9. 4. 1945.
2.	Gačmanac (Obrada) Milojko	1925.	Ljubinci — Župski		10. 4. 1945.
3.	Mitrović (Tešana) Radovan	1925.	Korenita — Jadranski		10. 4. 1945.
4.	Kamenović (Jordana) Vasilije	1924.	Rasovci — Nišavski		4. 5. 1945.
5.	Medved (Josipa) Josip	1913.	Čadavica — D. Milanovac		3. 5. 1945.
6.	Kapetanović (Milorada) Miloš	1924.	Korenita — Jadranski		10. 4. 1945.
7.	Papić (S) Slavoljub	1922.	Noćaj — Mačvanski		4. 5. 1945.
8.	Akić (Jusufa) Mujo	1925.	Palivuk — Kotor Varoš	vodnik	3. 5. 1945.
9.	Zivković (Dragoslava) Miroslav	1927.	Ribari — Sviljiški		8. 4. 1945.
10.	Stanković (Dušana) Milorad	1925.			6. 4. 1945.
11.	Stefanović (Kostadina) Slavko	1917.	Drsina		8. 4. 1945.
12.	Simić (Danila) Velisav	1920.	Mojkovac — Virovitica		8. 4. 1945.
13.	Sekulić (Mladena) Gojko	1911.	Vel. Nabrđe — Đakovo		9. 4. 1945.
14.	Stefanović (Milorada) Budimir	1924.	Periš		10. 4. 1945.
15.	Sitarica (Svetozara) Dragoslav	1923.	Tulari		10. 4. 1945.
16.	Stojanović (Milana) Đorđe	1912.	Dubica		10. 4. 1945.
17.	Stanić (Ljubomira) Dobroslav	1924.	Tulari		7. 4. 1945.
18.	Stanković (Dragomira) Ljubodrag	1927.	Tešica — Moravska		6. 4. 1945.
19.	Simonović (Zivojina) Milivoje	1920.	Ličko — Niš		10. 4. 1945.
20.	Stanković Radomir	1922.	Stepanica — Zaplanjski		10. 4. 1945.
21.	Stamenković (Dimitrija) Spasoje	1925.	Milošiče — Niš		6. 4. 1945.
22.	Stojšić (Vojislava) Nedeljko	1924.	Beograd		9. 4. 1945.
23.	Ristić (Zivojina) Zivorad		Periš		10. 4. 1945.
24.	Ranković (Kosanov) Ivan				7. 4. 1945.
25.	Radojević Vladislav		Tulari		7. 4. 1945.
26.	Ranisavljević (Dragutina) Radisav		Babina	vodnik	8. 4. 1945.
27.	Radovanović Momčilo	1923.	Kočeljevo — Vladimirci		10. 4. 1945.
28.	Rakić (Vukašina) Milan	1925.	Tulari		18. 4. 1945.
29.	Petrović (Zivojina) Borivoje	1922.			9. 4. 1945.
30.	Petrović (Milivoja) Spasoje	1921.	Paljuvi — Tamnavski		10. 4. 1945.
31.	Pavlović (Rade) Rajko		Velika Kikinda		9. 4. 1945.
32.	Pejčić (Dragana) Predrag	1927.	Vel. Krčimir — Niš		11. 4. 1945.
33.	Petrović (Gvozdena) Mihajlo	1921.	Bela Crkva	Ref. sanit	6. 4. 1945.
34.	Petrović (Milorada) Aleksandar	1923.	Koceljevo—Vladimirci	desetar	4. 4. 1945.
35.	Paunović (Radovija) Žarko	1927.	Beograd		8. 4. 1945.
36.	Panić (Marka) Nedeljko	1927.	Kruševo Brdo — Kot. Var.		8. 4. 1945.
37.	Pešić (Milana) Vitomir	1923.	Čelija — Zaplanjski		9. 4. 1945.
38.	Vasić Tihomir	1920.	V. Krčimir — Zaplanjski		8. 4. 1945.
39.	Vučković (Svetozara) Zivojin	1925.	Slivija		8. 4. 1945.
40.	Vasiljević (Vase) Momčilo	1923.	Stublenica	vodnik	8. 4. 1945.
41.	Vemić (Vojina) Branko	1925.	Bukovica — Savnički	zastavnik	6. 4. 1945.
42.	Tasić (Vlajka) Atanasije	1926.	Vilandrica — Niš		6. 4. 1945.
43.	Tomić (Eugenija) Ljubiša	1918.	Gornji Milanovac	Potpor. pom. polit. kom.	10. 4. 1945.
44.	Sljivančanin (Savića) Miloš	1917.	Sljivanski — Savnik	kom. č. potpor.	6. 4. 1945.
45.	Jovanović (Vladete) Zdravko	1924.	Novaci — Tamnavski		8. 4. 1945.
46.	Nikolić (Dragomira) Zivorad	1926.	Koceljevo — Vladimirci		6. 4. 1945.
47.	Nikolić (Mladena) Jordan	1920.	Bandarevo		7. 4. 1945.
48.	Nikolić (Petra) Jovan	1924.	Periš		10. 4. 1945.
49.	Marsenić (Radomira) Veličko	1916.	Mašnica—Andrijevi	star. vod.	7. 4. 1945.

Red. broj	Prezime, ime oca i ime	Godina rođenja	Mjesto i srez (Kotar)	Čin	Datum pogibije
50.	Marković (Velimira) Milovan	1923.	Zlatarić — Valjevo	desetar	6. 4. 1945.
51.	Mičić (Đorđa) Miodrag	1929.	Beograd		6. 4. 1945.
52.	Mitrović (Manojla) Aleksandar	1920.	Nepričava — Tamnavski		6. 4. 1945.
53.	Milošević (Đorđa) Jovan	1918.	Beograd		10. 4. 1945.
54.	Milošević (Dragoljuba) Negoslav	1925.	Nepričava — Tamnavski		8. 4. 1945.
55.	Marinković (Čedomira) Dragomir	1926.	Rogača — Kosmajski		8. 4. 1945.
56.	Isajlović (Mihajla) Veselin	1925.	Petlovača — Bogatić		6. 4. 1945.
57.	Ilić (Dušana) Predrag	1925.	Vel. Krčimir — Zaplajski		8. 4. 1945.
58.	Ilić (Dragoljuba) Zivorad	1926.	Tabanovići	desetar	8. 4. 1945.
59.	Ivetić (Marka) Dušan	1913.	Boka Kotorska		10. 4. 1945.
60.	Mitrović (Milosava) Aleksandar	1918.	Vrugodinac — Bela Palanka		9. 4. 1945.
61.	Manitašević (Jovana) Mirko	1914.	Velika Plana		7. 4. 1945.
62.	Marković (Dragoljuba) Milovan	1923.	Konjevići		10. 4. 1945.
63.	Majoroš (Petra) Andrija	1913.	Slankamen	vodnik	10. 4. 1945.
64.	Majstorović Života	1922.	Stublenica — Tamnavski		10. 4. 1945.
65.	Miletić (Radisava) Dobrovoje	1923.	Potočač—tamnički Niš		7. 4. 1945.
66.	Milivojević (Vladeta) Dragan	1924.	Balinović		9. 4. 1945.
67.	Milosavljević (Milana) Milorad	1913.	Zagubica		10. 4. 1945.
68.	Lazić (Vlastimira) Ljubinko	1926.	Paljuvi — Valjevo		8. 4. 1945.
69.	Lazić (Dušana) Velimir	1920.	Stublenica		10. 4. 1945.
70.	Konstantinović (Milana) Vidan	1920.	Novo Selo — Niš		9. 4. 1945.
71.	Klarsek Andrija	1914.	Vukovar		9. 4. 1945.
72.	Kuzmanović (Đorđa) Ilija	1911.	Beograd		10. 4. 1945.
73.	Kušić (Miloša) Dušan	1913.	Slabina — Kostajnica		6. 4. 1945.
74.	Koprivica (Jevrema) Đorđe	1921.	Rekovac	pom. kom.	
75.	Lacković Ivan			čete	10. 4. 1945.
76.	Lukić (Mateja) Vidoje	1923.	Koceljevo — Vladimirci		6. 4. 1945.
77.	Lekić (Ilije) Stevan	1913.	Ujkinac — Glina	desetar	6. 4. 1945.
78.	Grujičić (Ilije) Božidar	1927.	Brankovina — Valjevo		10. 4. 1945.
79.	Grnjić (Đorđa) Zivko	1914.	Bijelo Polje	vodnik	18. 4. 1945.
80.	Gnatić (Boška) Milan	1925.	Zemun		10. 4. 1945.
81.	Dimitrijević (Dragomira) Branko	1927.	Vareš — Svrliški		10. 4. 1945.
82.	Dragović (Đurin) Vinko	1925.	Široki Brijeg		10. 4. 1945.
83.	Damjanović (Živka) Miomir	1922.	Crvena Jabuka — Ub		10. 4. 1945.
84.	Čirić (Zivojina) Vojislav	1925.	Periš		10. 4. 1945.
85.	Cvejić (Milana) Voislav	1916.	Šabac	poruč. pol.	
86.	Cerović (Drage) Ljubomir	1913.	Nikšić	kom. č.	8. 4. 1945.
87.	Erić (Dobrosava) Milan	1923.	Vel. Ivanča	čet. ref	10. 4. 1945.
88.	Bjelajac (Bogdana) Branislav	1927.	Ub — Tamnavski	vodnik	9. 4. 1945.
89.	Đorđević (Dragomira) Branislav	1927.	Stublina-moravski		8. 4. 1945.
90.	Đorđević (Ninka) Radoslav	1926.	Kamenica — Vladimirci		9. 4. 1945.
91.	Đorić (Stojana) Stojadin	1923.	Kamenica — Vladimirci		6. 4. 1945.
92.	Avramović (Vitomira) Dragoljub	1923.	Stupanica-zaplanjski		6. 4. 1945.
93.	Aksentijević Bočin	1926.	Zitkovac		9. 4. 1945.
		1921.	M. Kruševica		10. 4. 1945.

Za oslobođenje mjesta RAČINOVCI, svoje živote dali su borci:

1.	Jovanović (Đorđa) Dragoljub		Svilajac-resavski		5. 4. 1945.
2.	Grubić (Vase) Milan	1922.	Kut — Petrinje		5. 4. 1945.
3.	Gigić (Ilije) Spasoje	1924.	Koceljevo—Vladimirci	ml. vod.	5. 4. 1945.
4.	Bulatović (Mašana) Matija	1911.	Tropaljevo—Kolašin	Kom. čete.	
				poruč.	5. 4. 1945.

Red. broj	Prezime, ime oca i ime	Godina rođenja	Mjesto i srez (Kotar)	Čin	Datum pogibije
5.	Đurišić (Krstje) Jovanka	1925.	Zagorač—Danilovgrad	vod. sanit. čete	5. 4. 1945.
6.	Radokanić (Jevrema) Vidoje		Svrljić — Niš		5. 4. 1945.
7.	Miltuinović (Janoša) Sava	1921.	Stijena Piperi — Podgorica	pol. kom. čete — poruč.	5. 4. 1945.
8.	Rakić (Živka) Zlatimir	1924.	Zlatarić — Valjevo		5. 4. 1945.
9.	Nikolić (Dimitrija) Đorđe	1927.	Banarevo		6. 4. 1945.
10.	Noković (Andrije) Branko	1921.	Vukovci — Podgorica	kom. čete potporuč.	5. 4. 1945.
11.	Marković (Milana) Trifun	1924.	D. Mateljevac		7. 4. 1945.
12.	Aničić (Milana) Dragoljub	1925.	Nepričava — Tamnavski		6. 4. 1945.

Za oslobođenje mjesta STROSINCI, svoje živote dali su borci:

1.	Lekić (Voje) Živko	1923.	Vlastinci — Kragujevac		10. 4. 1945.
2.	Lazić (Dragana) Božidar	1924.	Culine-rađevski		8. 4. 1945.
3.	Diklić (Živana) Milenko	1918.	Jarak — Srem, Mitrovica		9. 4. 1945.
4.	Vučinić Čedomir	1924.	Drniljevo — Vladimirci		7. 4. 1945.
5.	Dimitrijević (S) Zlatan	1923.	Bela Crkva-rađevski		8. 4. 1945.
6.	Damnjanović (D) Ninko	1924.	Drniljevo — Vladimirci		7. 4. 1945.
7.	Jelić (Živana) Milorad	1924.	Drenovac-mačvanski		8. 4. 1945.
8.	Jeftić (Trifuna) Ljubo	1921.	Badovinci-mačvanski	desetar	10. 4. 1945.
9.	Jelikić (Mihajla) Milutin	1924.	Noćaj-mačvanski		10. 4. 1945.
10.	Lazić (Svetozara) Veličko	1920.			4. 4. 1945.
11.	Šarić (Antuna) Josip	1925.	Čelići — Brčko		4. 4. 1945.
12.	Medenica (Mihila) Đuro	1911.			4. 4. 1945.
13.	Nenadović (Milorada) Borivoje	1923.	Jabuka — Tamnavski		4. 4. 1945.
14.	Nikolić (Velimira) Milutin		Prekonobe — Svrljig		8. 4. 1945.
15.	Jovanović (Stevana) Milutin	1912.	Golubak-jasenički		11. 4. 1945.
16.	Medenica (Bogdana) Života	1913.	Crkvine — Kolašin		4. 4. 1945.
17.	Milinković (Dragutina) Miroslav	1925.	Čionica-moravski		5. 4. 1945.
18.	Nikolić Živorad	1921.	Osečina-podgorski		10. 4. 1945.
19.	Jović Svetozar	1923.	Srnje — Kruševac		12. 4. 1945.
20.	Ilić (D) Milenka		Babaić		12. 4. 1945.
21.	Tanković (Luke) Milan		Dugo Polje — D. Lapac		13. 4. 1945.
22.	Kovačević Muharem		Serići — Zenica		19. 4. 1945.

Za oslobođenje mjesta DRENOVCI, svoje živote dali su borci:

1.	Terzić (M) Safet	1920.	Bos. Krupa	komersar čete	7. 4. 1945.
2.	Rakoš (Marka) Josip	1920.	Dijenko — Virovitica		8. 4. 1945.
3.	Prčićević Dobrivoje	1924.	Zeleznik — Vračarski		10. 4. 1945.
4.	Popović (Čedomira) Radenko	1924.	Mahovina — Vladimirci		6. 4. 1945.
5.	Lečić (Bože) Živorad	1923.	Tršić-jadarski		7. 4. 1945.
6.	Savić (Velimira) Branislav	1924.	Noćaj-mačvanski		6. 4. 1945.
7.	Spasojević (Živka) Milisav	1921.	Stublenica — Tamnavski	vodnik	8. 4. 1945.
8.	Stanković (Bože) Slobodan	1925.	Drenovac-mačvanski		7. 4. 1945.
9.	Stanić (Đukana) Marko	1926.	Lipnik — San. Most	vodnik	7. 4. 1945.
10.	Vasiljević (Nikole) Radovan	1921.	Drenovac-mačvanski		8. 4. 1945.
11.	Sreočević (Ilije) Radomir	1927.	Vlastinci — Kragujevac		10. 4. 1945.
12.	Jašrović (Đure) Nikola	1926.	Banovci — Sl. Brod		6. 4. 1945.
13.	Jašrović (Đoke) Nikola	1025.	Banovci — Sl. Brod		8. 4. 1945.

Red. broj	Prezime, ime oca i ime	Godina rođenja	Mjesto i srez (Kotar)	Čin	Datum pogibije
14.	Janković (Petra) Janko	1925.	Sletkovo — Gostivar	delegat	9. 4. 1945.
15.	Ilić (Stanimira) Jovan	1923.	Jalovik — Vladimirci	bolničar	9. 4. 1945.
16.	Ilić (Božidara) Miloje	1923.	Stave — Rađevski		7. 4. 1945.
17.	Perović (Jefte) Ljubo	1925.	Đevanjé — Zvornik		6. 4. 1945.
18.	Pantelić (Pantelije) Aleksandar	1919.	Desić-pocerski		7. 4. 1945.
19.	Parmanović (Stanislava) Svetislav	1925.	Nočaj-mačvanski		9. 4. 1945.
20.	Pantelić (T) Dragoslav	1925.	Radovišnica-pocerski		7. 4. 1945.
21.	Padić (Dragića) Nestor	1923.	Rujevac-rađevski		15. 4. 1945.
22.	Pavlović (Stanoja) Dragutin	1922.	Metlić-pocerski	mlađi vodnik	8. 4. 1945.
23.	Jović (Milosava) Miloš	1924.	Kršna Glava — tamnavski		9. 4. 1945.
24.	Jovanovac (R) Sreta	1924.	Ritašić—Derventa kom.3.č.3.bat.		6. 4. 1945.
25.	Milošević (Vojka) Ilija	1927.	Lukovo — Stara Pazova		7. 4. 1945.
26.	Milosavljević Čedomir	1922.	Kostojnik — rađevski		8. 4. 1945.
27.	Matić (Dragomira) Milan	1921.	Bogdanovci — Valjevo		8. 4. 1945.
28.	Aničić (Svetozara) Miloje	1923.	Loznica — jadranski		7. 4. 1945.
29.	Maksimović (D) Milutin	1921.	Konjusi — Kruševac		7. 4. 1945.
30.	Nešić (Svetozara) Dragan		Ugrinovci — Kačarski st. vodnik		8. 4. 1945.
31.	Jovanović (Ilije) Jovan	1922.	Dislica — Virovitica		7. 4. 1945.
32.	Ajdarić (M) Živanko	1920.	Vladimirci		7.12. 1944.
33.	Babić Vukašin				17.12. 1944.
34.	Ilić, Dragoljub				7.12. 1944.
35.	Ilić (Živorada) Vitomir	1926.	Barić		7.12. 1944.
36.	Josipović (Svete) Darko	1923.	Provo		11.12. 1944.
37.	Kekić Dragoljub				7.12. 1944.
38.	Marjanović (Đurđa) Rajko	1914.			7.12. 1944.
39.	Mirković Živanko				7.12. 1944.
40.	Musić Draga	1903.			7.12. 1944.
41.	Panić Milan			kom. čete	7.12. 1944.
42.	Pavlović Milorad				9.12. 1944.
43.	Petronijević Ceda			desetar	7.12. 1944.
44.	Radovanović Dragoljub				7.12. 1944.
45.	Stefanović Radojko	1928.		desetar	7.12. 1944.
46.	Stefanović Stevan				7.12. 1944.
47.	Soć Sava			pol. delegat	7.12. 1944.
48.	Šumanac Vojislav		Zverd		7.12. 1944.
49.	Tošić Milorad				7.12. 1944.
50.	Vujić Dobrivoje				7.12. 1944.

Za oslobođenje mjesta POSAVSKI PODGAJCI, svoje živote dali su borci:

1.	Pilipović (Rade) Mihajlo	1914.	Vel. Cvetinić Dvor	potporuč.	12. 4. 1945.
2.	Mujić (Ilije) Miladin	1919.	Kojluk — Bos. Krupa	zastavnik	12. 4. 1945.
3.	Sinđelić (Jovana) Momčilo	1926.	Vrčin — Gračanski		11. 4. 1945.
4.	Spanović (Ninka) Đuro	1922.	Miletićevo — Vršac		14. 4. 1945.
5.	Ristić (Milorada) Dobrivoje	1916.	Lebina — Paraćin		12. 4. 1945.
6.	Živojinović (Vojislava) Branislav	1921.	Stubića — Kolubarski		11. 4. 1945.
7.	Gajić (Stanislava) Radoslav	1927.	Toljevaca — temnički		12. 4. 1945.
8.	Manojlović (Mihajla) Petar	1924.	Medina—Marković grad—Vršac		11. 4. 1945.
9.	Marković (Krstje) Zivorad	1923.	Mali Požarevac—gračanski	desetar	12. 4. 1945.
10.	Đelap (Stanoja) Stanko	1925.	Staro Selo—Topusko zamj. vod.		11. 4. 1945.
11.	Ilić (Stanislava) Miloš	1923.	Gari — Rasinski		11. 4. 1945.

Red. broj	Prezime, ime oca i ime	Godina rođenja	Mjesto i srez (Kotar)	Čin	Datum pogibije
12.	Laktoš (Ekstrada) Mihajl	1923.	Gaboš		12. 4. 1945.
13.	Čupurdija (Ilije) Dušan	1921.	Drežnica — Ogulin		11. 4. 1945.
14.	Adanović (Vladimira) Života	1918.	Tumari — Ub		11. 4. 1945.
15.	Harak (Mirka) Josip	1926.	Paraga — Bačka Palanka		12. 4. 1945.
16.	Blagojević (Milenka) Miloš	1920.	Zabari — Oplenački		11. 4. 1945.
17.	Pantović (Milana) Ljubivoje	1926.	Stojnik — Kosmajski zastavnik		11. 4. 1945.
18.	Nikolić (Ljubisava) Milorad	1922.	M. Požarevac—Grocka desetar		12. 4. 1945.
19.	Majatović (Živomira) Milorad	1924.	Darosava — Aranđelovac		12. 4. 1945.
20.	Dačić (Vojislava) Slavko	1922.	Tonevac — Tešić		12. 4. 1945.
21.	Miličević (Milojka) Vlastimir	1922.	Vel. Krsna — Mladenovac		12. 4. 1945.
22.	Bogomir (Stevana) Jovan	1923.	Sonoplja — Sombor		12. 4. 1945.
23.	Cvetanović (Vladimira) Svetislav	1914.	Trupale — Niš		12. 4. 1945.
24.	Antonijević (Cedomira) Milisav	1922.	Babe — Kosmajski desetar		12. 4. 1945.
25.	Stojković (Mile) Miladin	1920.	D. Suhača—B. Krupa desetar		12. 4. 1945.
26.	Graovac (Ilije) Ilija	1917.	Štinovo—Knin zamj. vodnika		12. 4. 1945.
27.	Ilić (Konstantina) Živko	1924.	Lugovina — Smederevo		12. 4. 1945.
28.	Gojić (Mihajla) Dragoljub	1923.	Lugovina — Smederevo		12. 4. 1945.
29.	Ilić (Vladimira) Radomir	1925.	Lugovina — Smederevo		12. 4. 1945.
30.	Miučin (Vase) Radé	1914.	Soka — Deta zamj. vodnika		12. 4. 1945.
31.	Bubnjević (Milana) Aleksandar	1924.	Stari Lec — Vršac desetar		12. 4. 1945.
32.	Kostić (Živojina) Slavko	1919.	Tešica — moravski desetar		12. 4. 1945.
33.	Klepić (Miloša) Dušan	1922.	Stari Lec — Vršac desetar		12. 4. 1945.
34.	Egerić (Milana) Radovan	1924.	Ređevština — Trstenik		12. 4. 1945.
35.	Melar (Pola) Jusif	1925.	Petrovaradin		12. 4. 1945.
36.	Bradonjić (Stevana) Raško		Užička Požega		12. 4. 1945.
37.	Šimić (Dragoljuba) Milutin	1911.	Tešica — Moravski		12. 4. 1945.
38.	Đorđević (Živana) Srboljub		Ljubičići — Posavski		12. 4. 1945.
39.	Pešterac (Živojina) Radoslav	1926.	Mrmoš — Kruševac		12. 4. 1945.
40.	Torbica (Pavla) Savo	1926.	Javor — Visoko		12. 4. 1945.
41.	Stepić (Milorada) Dragoslav	1923.	Beograd		12. 4. 1945.
42.	Kaplarević (Stevana) Milan	1915.	Milatović		12. 4. 1945.
43.	Kalaver (Pere) Trivun	1923.	Priovno Sajković Livno st. vod.		12. 4. 1945.
44.	Miodragović (Živojina) Ljubisav	1927.	Brezovica — Trstenik		12. 4. 1945.
45.	Radosavljević (Damjana) Stevan	1926.	Uljanik — Daruvar desetar		12. 4. 1945.
46.	Ostojić (Cvetana) Živorad	1926.	Majkovići — Rađevci		12. 4. 1945.
47.	Jovanović (Marka) Mihajlo	1920.	Pinosava — Vračarski		12. 4. 1945.
48.	Staroveški (Franje) Branko	1925.	Celje		12. 4. 1945.
49.	Stanković (Jakova) Pavul	1917.	Drapković — Kutina		12. 4. 1945.
50.	Jeremić (Jovana) Sekula	1923.	Lepenac — Kopaonik		12. 4. 1945.
51.	Augustinov (Stevana) Stevan	1926.	Ferketići — Bač. Topola		12. 4. 1945.
52.	Altanju (Jožefa) Lazar	1918.	Srpska Crnja		12. 4. 1945.
53.	Gujaš (Josipa) Josip	1924.	Sandu — Apatin		12. 4. 1945.
54.	Janković (Jovana) Radenko	1925.	Cvetka — Žički		12. 4. 1945.
55.	Kuzmanović (Bogoslava) Dragoljub	1926.	Crvena Jabuka		12. 4. 1945.
56.	Nađ (Jovana) Jovan	1925.	Kotlina Banatska		12. 4. 1945.
57.	Hodi (Ištvana) Ištvan	1919.	Konak — Jaša Tomić		12. 4. 1945.
58.	Varkonji (Mihajla) Ištvan	1924.	Ferketić — Bač. Palanka		12. 4. 1945.
59.	Čuri (Ištvana) Pan	1925.	Bač. Pet. Selo — St. Bečej		12. 4. 1945.
60.	Radosavljević (Rajka) Života	1921.	Markovac — Orašac desetar		12. 4. 1945.

Za oslobođenje mjesta RAJEVO SELO, svoje živote dali su borci:

Red. broj	Prezime, ime oca i ime	Godina rođenja	Mjesto i srez (Kotar)	Čin	Datum pogibije
1.	Heđi (Petra) Stevan	1926.	Vojska — Odžaci		11. 4. 1945.
2.	Kordić (Mate) Pero	1905.	Kruševo — Mostar		11. 4. 1945.
3.	Mladenović (Marinka) Stanimir	1925.	Banjani — tamnavski		11. 4. 1945.
4.	Bizjak (Stefana) Bernard	1909.	D. Nelivice — Ajdovščina		11. 4. 1945.
5.	Jovanović (Sime) Milorad	1927.	Kumodraž — Vračarski		11. 4. 1945.
6.	Milivojević (Vlastimira) Milorad	1927.	Drugovac — podunavski		11. 4. 1945.
7.	Barudžija (Stanka) Mirko	1928.	Novoselci — Bos. Dubica		11. 4. 1945.
8.	Simić (Svetislava) Radomir	1924.	Milutovac — Trstenik		11. 4. 1945.
9.	Lazić (Riste) Slavko	1924.	S. Ljubova — Kruševac		11. 4. 1945.
10.	Oros (Mihajla) Jovan	1927.	S. Temerin — N. Sad		11. 4. 1945.
11.	Aničić (Vojislava) Bogdan	1912.	Ušće — Posavski		11. 4. 1945.
12.	Mateja (Mateje) Bronda	1926.	Temerin — N. Sad		11. 4. 1945.
13.	Kruštenović (Živote) Vojislav	1927.	Velika Krena — Mladenovac		11. 4. 1945.
14.	Borđević (Jeremije) Nikodije	1923.	Suvogor — Smederevo	desetar	11. 4. 1945.
15.	Manojlović (Milutina) Dušan	1923.	Pirot — Nišavski		11. 4. 1945.
16.	Pastor (Franje) Josip	1924.	Donji Kovilj — Titel		11. 4. 1945.
17.	Kostić (Đorđa) Vando	1915.	Bitolj		12. 4. 1945.

Za oslobođenje mjesta VRBANJA, svoje živote dali su borci:

1.	Antonić Milutin		Ostružanj		11.12. 1944.
2.	Arsić (Mileta) Velisav		Viadimirci	kurir	11.12. 1944.
3.	Banić Nenad			desetar	11.12. 1944.
4.	Cabraj Dragiša		Zemun	delegat	12. 1944.
5.	Colić (Branislava) Nenad	1926.	Barić		11.12. 1944.
6.	Damjanović Bogosav		Vragočan		12. 1944.
7.	Filipović Živojin		Pinosava		12. 1944.
8.	Gajić Dragoljub			vodnik	12. 1944.
9.	Janković Borivoje	1920.	Tirana		11.12. 1944.
10.	Janković Jordan			kurir	11.12. 1944.
11.	Janković Zdravko		Vragočan		12. 1944.
12.	Marjanović Petar			vodnik	12. 1944.
13.	Mirković Svetoljub				12. 1944.
14.	Nedeljković Miladin		Parcani	desetar	12. 1944.
15.	Ostojić (Dunja) Marija	1923.	Zemun		8.12. 1944.
16.	Paležević Dobrivoje				12. 1944.
17.	Rašković Stojimir				8.12.1944.
18.	Vujić Milomir		Vujinovača		8.12. 1944.
19.	Bojić (Milana) Borivoje				13. 4. 1945.
20.	Grujić (Radivoja) Radisav	1916.	Kujevci — Vladimirovac		13. 4. 1945.
21.	Živković (Petra) Milivoje	1921.	Leštana — vračarski		9. 4. 1945.
22.	Zivanović (Stanislava) Životije	1916.	Sviljig		7. 4. 1945.
23.	Zaklan (Bože) Dane	1918.	Magorić, Medak	Gospić potporuč.	7. 4. 1945.
24.	Vajević (Drage) Joviša	1918.	Veliko Selo — Beograd		11. 4. 1945.
25.	Vojinović (Svetolika) Vladimir	1924.	Periš — Sviljig		7. 4. 1945.
26.	Vojvodić (Radivoja) Đuro	1916.	Mazin — Gračac	potporuč.	7. 4. 1945.
27.	Vukić (Krstimira) Desimir				7. 4. 1945.
28.	Tanasić (Milosava) Milosav				7. 4. 1945.
29.	Todorović (Stane) Miodrag	1920.	Izvor — Sviljig		7. 4. 1945.
30.	Stanković (Milana) Vesilav	1922.	Piroman		7. 4. 1945.
31.	Stanković (Todora) Nikola	1922.	Beograd		7. 4. 1945.

Red. broj	Prezime, ime oca i ime	Godina rođenja	Mjesto i srez (Kotar)	Čin	Datum pogibije
32.	Stanković (Dobrosava) Dragomir	1921.	Radmilovac — Sviljig		7. 4. 1945.
33.	Stojković (Miodraga) Ljubodrag	1927.	Guberevac — Kosmajski		7. 4. 1945.
34.	Stojanović (Antonija) David	1919.	Stuđena — Zaplanjski		11. 4. 1945.
35.	Staničić (Živojina) Dragutin	1919.	Ripanj — viračarski		9. 4. 1945.
36.	Stojanović (Vukašina) Svetislav	1925.	Sviljig		11. 4. 1945.
37.	Stanković (Miodraga) Nikola	1912.	Sabac		10. 4. 1945.
38.	Sredojević (Tihomira) Radovan		Stubica, Lukavac, Lazarevac		14. 4. 1945.
39.	Smiljanić (Jove) Gedeon	1921.	Brinje		7. 4. 1945.
40.	Simić (Milete) Milorad		Sidruganik — kolubarski		7. 4. 1945.
41.	Sarić (Božidara) Spasoje	1923.	Slance — Beograd		7. 4. 1945.
42.	Sarić (Nikole) Radoje	1923.	Slance — Beograd		7. 4. 1945.
43.	Rakić (Jove) Đorđe		Bos. Petrovac	vodnik	11. 4. 1945.
44.	Rakić (Desimira) Milan		Tabanović — Mionica		11. 4. 1945.
45.	Rafajlović (Joviše) Mihajlo		Berkovac — Mionica		7. 4. 1945.
46.	Petrović (Dragića) Dušan	1912.	Kaona — Vladimirci		7. 4. 1945.
47.	Petrović (Dragoljuba) Kasija	1923.	Venčane — Lazarevac		7. 4. 1945.
48.	Pavlović (Pavla) Milisav	1920.	Mravska Kosa — Vladimirci		7. 4. 1945.
49.	Ocepek (Jozefa) Franc	1919.	Vrh — Zagorje		7. 4. 1945.
50.	Obradović Petar	1921.	Otišić, Vrnika—Sinjski st. vod.		7. 4. 1945.
51.	Nikolaus Anton	1927.	D. Selo — Virovitica		7. 4. 1945.
52.	Nikolić Živojin		Leskovac		7. 4. 1945.
53.	Nedeljković (Vukašina) Luka		Mrđevac — Sviljig		7. 4. 1945.
54.	Mladenović Radoslav	1924.	Izvor — Sviljig		7. 4. 1945.
55.	Milovanović (Dimitrija) Marin	1920.	Draginac Izvor — Sviljig		7. 4. 1945.
56.	Medić (Danila) Ljubomir		Doljani D. Lapac, major, k. brig.		8. 4. 1945.
57.	Mitić Vilotije	1920.	Draginac, Izvor — Sviljig		7. 4. 1945.
58.	Mitić (Alekse) Mihajlo	1924.	Leskovac		7. 4. 1945.
59.	Marković (Miloša) Gojko	1926.	Otišić — Sinj		7. 4. 1945.
60.	Mandić (Ljubisava) Radoje		Srnje — Jasika		7. 4. 1945.
61.	Jevtić (Radosava) Vidojko	1926.	Burdimo — Sviljig		7. 4. 1945.
62.	Jeremić Branko	1928.	Zemun		11. 4. 1945.
63.	Heribernik (Matije) Stanko	1919.	Smartno — Slovegradec		11. 4. 1945.
64.	Garilović (Milana) Kosta		Stubica, Lukavac — Lazarevac		11. 4. 1945.
65.	Agerić (Rajka) Budimir	1927.	Ridevitica, Veluče — Trstenik		7. 4. 1945.
66.	Đurović (Živka) Aleksandar	1925.	Grabovac		7. 4. 1945.
67.	Dimitrijević Momčilo		Izvor — Sviljig		11. 4. 1945.
68.	Čeperković (Miodraga) Branko		Trstenik		7. 4. 1945.
69.	Bojić (Petra) Vasilije	1915.	Drvača — Petrinja		11. 4. 1945.
70.	Basar (Jovana) Svetozar		Beograd		7. 4. 1945.
71.	Aleksić (Krstomira) Miodrag	1926.	Izvor — Sviljig		7. 4. 1945.
72.	Aleksić (Dušana) Milentije	1926.	Izvor — Sviljig		7. 4. 1945.
73.	Anastasijević (Blagoja) Nikola	1920.	Veliko Selo — Beograd		7. 4. 1945.
74.	Andrejević (Aksentija) Životija	1923.	Okolište — Sviljig		7. 4. 1945.
75.	Arandelović (Đorđa) Pavle	1925.	Beograd		7. 4. 1945.
76.	Zarić (Petra) Đorđe	1913.	Uljanik — Bijeljina		12. 4. 1945.
77.	Vasić (Milivoja) Radosav	1924.	Boždarevac — Posavski		11. 4. 1945.
78.	Vemović (Miodraga) Miodrag	1927.	Lozan — Sviljig		11. 4. 1945.
79.	Velović (Miodraga) Miodrag	1927.	Lozan — Sviljig		11. 4. 1945.
80.	Vukašinović (Miladina) Nenad	1927.	Niška Banja		9. 4. 1945.
81.	Vukojević (Živana) Borivoje	1918.	Veliko Selo — Viračanski		11. 4. 1945.
82.	Vajević (Drage) Joviša	1918.	Rage — Požega		10. 4. 1945.
83.	Tinić (Dragomira) Miodrag	1925.	Katun — Terunić		10. 4. 1945.
84.	Tadić (Mirka) Blagoje	1922.	Veliko Selo — viračanski		9. 4. 1945.
85.	Teofilović (Đerimira) Zivorad	1928.	D. Orovica		11. 4. 1945.

Red. broj	Prezime, ime oca i ime	Godina rođenja	Mjesto i srez (Kotar)	Cin	Datum pogibije
86.	Spasojević (Božidara) Dušan	1913.	Dublje — Mačva		9. 4. 1945.
87.	Spasojević (Blagoja) Božidar	1922.	V. Selo — vračanski		9. 4. 1945.
88.	Sladić (Zdravka) Ilija	1922.	Bunić — Korenica	poručnik	8. 4. 1945.
89.	Simenunović Nemanja	1925.	Beograd		10. 4. 1945.
90.	Radojević (Vojina) Milorad	1924.	Seča Reka		8. 4. 1945.
91.	Radojković (Božidara) Bùdimir	1924.	Prekonojga — Sviljig		8. 4. 1945.
92.	Randelović (Milana) Tomo	1914.	G. Vlase — Niš		7. 4. 1945.
93.	Radojčić (Milovana) Momčilo	1920.	Čamovica — Brovica		11. 4. 1945.
94.	Popović (Radenka) Bogoljub	1924.	Bosuta		11. 4. 1945.
95.	Papić (Slavka) Dušan	1928.	Ruma		11. 4. 1945.
96.	Pejakić (Radovana) Stanko	1926.	Ribnik — Trstenik		11. 4. 1945.
97.	Petrović (Živan) Mihajlo	1923.	Mehovina — Vladimirci		10. 4. 1945.
98.	Petrović (Miloša) Milenko	1924.	Nadalj — Zabalj	desetar	11. 4. 1945.
99.	Paramentić (Uroša) Ninko	1923.	Valjevo		9. 4. 1945.
100.	Pavković (Krst) Vidosav	1917.	Uroševac		8. 4. 1945.
101.	Paramentić (Aleksandar) Čedomir	1923.	Valjevo		11. 4. 1945.
102.	Nikolić (Radisava) Svetislav	1919.	Siće		10. 4. 1945.
103.	Nikolić (Miograda) Vojislav	1925.	Ribare — Sviljig		10. 4. 1945.
104.	Nedeljković (Stojana) Uroš	1916.	Sv. Ilija		8. 4. 1945.
105.	Negovanović (Milenka) Živojin	1913.	Metlić		11. 4. 1945.
106.	Mrguda (Arsena) Ivan	1919.	Rogatica		11. 4. 1945.
107.	Miljković (Vukašina) Milisav	1922.	Seiće		10. 4. 1945.
108.	Miljković (Dušana) Budimir	1924.	Seiće		10. 4. 1945.
109.	Miletić (Živojina) Vojislav	1921.	Laševica — Temnić		11. 4. 1945.
110.	Milošević (Gligorija) Vojislav	1924.	Senče		9. 4. 1945.
111.	Milovanović (Aleksandar) Radomir	1913.	Dubrava — Grušane		1945.
112.	Milanović Miloje	1920.	Nanomir		11. 4. 1945.
113.	Marinković (Arse) Miodrag	1925.	Lozan — Sviljig		11. 4. 1945.
114.	Manojlović Života	1917.	Dragojević — Podgorski		10. 4. 1945.
115.	Lazić Svetomir	1926.	Ostručnica — Niš		9. 4. 1945.
116.	Laković (M) Ilija	1924.	Beograd		11. 4. 1945.
117.	Lazić (Mileta) Gavrilo	1921.	Vladimirci		14. 4. 1945.
118.	Lazarević Vlastimir	1925.	Jezovik — Vladimirci		9. 4. 1945.
119.	Kladović (I) Cvetić	1925.	Rađevina — Koltrić		9. 4. 1945.
120.	Klobučar (Ivana) Pavle	1922.	Kočnir — Otočar	vodnik	13. 4. 1945.
121.	Jovanović (Novaka) Momir	1920.	Dokmir — Ub		10. 4. 1945.
122.	Josipović Slobodan	1926.	Baletić — Mačvanski		8. 4. 1945.
123.	Josić (Vase) Gavra	1927.	Novi Sad		11. 4. 1945.
124.	Janković (Živka) Dojčin	1920.	Slivlje — Sviljig		11. 4. 1945.
125.	Janković (Aleksandra) Vlačeta	1920.	Beograd		8. 4. 1945.
126.	Ilić (Ilije) Božin	1917.	Markovac — Kruševac		8. 4. 1945.
127.	Ilić (Radoša) Miloš	1922.	Sarković		8. 4. 1945.
128.	Hanča (Bečira) Homer	1920.	Jablanica — Konjic		7. 4. 1945.
129.	Gobeljić (Matije) Radivoje	1927.	Veliko Selo — Vračarski		11. 4. 1945.
130.	Gijanić (Đorđa) Života	1925.	Osečina — Kolubarski		8. 4. 1945.
131.	Gegić (Đure) Slavko	1924.	Brzoja — Grđevac		11. 4. 1945.
132.	Flajc (Benedika) Jožef		V. Kikinda		11. 4. 1945.
133.	Đurđević Milan		Sadikovac — Kruševac		13. 4. 1945.
134.	Đurđević Ilija	1925.	Slance — Vračarski — Beograd		9. 4. 1945.
135.	Dragić (M) Dušan	1920.	Štimoda — Gračac	vodnik	11. 4. 1945.
136.	Štähler (Đure) Božo	1927.	Sušak		9. 4. 1945.
137.	Stojanović (Dušana) Boško		Maskare — Ternić		12. 4. 1945.
138.	Stojković (Živadana) Milan	1920.	Selište — Trestenik		9. 4. 1945.
139.	Stamenković (Dušana) Ilija		Marina, Kutina — Gadžin Han		11. 4. 1945.

Red. broj	Prezime, ime oca i ime	Godina rođenja	Mjesto i srez (Kotar)	Čin	Datum pogibije
140.	Stanković (Todora) Milan		Tinovac — Korenica		12. 4. 1945.
141.	Ružić (Dušana) Momčilo	1922.	Rušanj — vračarski		9. 4. 1945.
142.	Cvetković (Radovana) Dragomir	1922.	Obrež — Ternić		9. 4. 1945.
143.	Cvetković (Vojislava) Borivoje	1922.	Niška Banja — Niš		11. 4. 1945.
144.	Cvetković (Dragomira) Radovan	1922.	Obrež — Ternić		9. 4. 1945.
145.	Cvijanović (Đorđa) Živan	1925.	Osečina — kolubarski		8. 4. 1945.
146.	Baleg Milenko				13. 4. 1945.
147.	Bešir (Petra) Gojko	1920.	Kruzi — Lapac	poručnik	11. 4. 1945.
148.	Božinović (Vlajka) Mirča	1922.	Sviljig		8. 4. 1945.
149.	Prijčić (Ilije) Nikola		Srb — Donji Lapac	poručnik	12. 4. 1945.
150.	Pekez (Petra) Milovan		Tržiš — Slunj		12. 4. 1945.
151.	Petković (Miodraga) Živko		Beljica — Jaderski	vodnik	9. 4. 1945.
152.	Petković (Trajka) Stamen	1924.	Miljković — zaplanjski		11. 4. 1945.
153.	Petrović (Stanimira) Ljubiša	1924	Zalogovac — Varvarin		12. 4. 1945.
154.	Novaković Stamenko				13. 4. 1945.
155.	Mihajlović (Stanislava) Svetislav		M. Borak		12. 4. 1945.
156.	Milošević (Radomira) Životije	1923.	Maskare — Temnica		12. 4. 1945.
157.	Milenković (Milana) Milorad	1925.	Loznica — Valjevo		9. 4. 1945.
158.	Maletić (Maksima) Ljubisav		Mrčelj — V. Plana		10. 4. 1945.
159.	Marinković (Živojina) Stojan		Stepojevac — posavski		12. 4. 1945.
160.	Marković (Petra) Jovan		Vlahović — Glina		12. 4. 1945.
161.	Ljubinković (Radomira) Petronije	1923.			9. 4. 1945.
162.	Lukić (Dragoljuba) Miloško		G. Čušić — kolubarski	vodnik	9. 4. 1945.
163.	Krsmanović (Veljka) Aleksandar	1919.	Vreoci — kolubarski		9. 4. 1945.
164.	Kitanović (Gligorija) Petronije	1925.	Vlase — Niš		12. 4. 1945.
165.	Jovanović (Miloša) Branko	1921.	Malošiška — Niš		13. 4. 1945.
166.	Jovanović (Radonje) Dragomir		Tekiš — Marinovo		12. 4. 1945.
167.	Ilić (Miloša) Radivoje		Ripanjan — vračarski		10. 4. 1945.
168.	Grujić (Dušana) Stojan		Gostivar		9. 4. 1945.
169.	Đorđević (Živadina) Slobodan	1926.	Maskare — Ternić		12. 4. 1945.
170.	Cihaber (Josipa) Filip		Zemun		12. 4. 1945.
171.	Branković (Cvije) Rade	1926.	Divaš — Srem. Mitrovica		12. 4. 1945.
172.	Anastasijević (Matije) Blagoje	1920.	Kruševo		9. 4. 1945.

Za oslobođenje mjesta SOLJANI, svoje živote dali su borci:

1.	Đukić (Nikole) Dušan	1915.	Kurjak — Udbina	p.poruč. zamj. kom. divizionara	6. 4. 1945.
2.	Isailović Dragojlo		Provo		6. 4. 1945.
3.	Marinković Života		Rebelj		6. 4. 1945.
4.	Milošević Milorad		Ostružanj		6. 4. 1945.
5.	Nikolić Mihajlo		Sandalj		6. 4. 1945.
6.	Popović Stolisav				12.12. 1945.
7.	Veselić Radenko		Savković		12.12. 1945.
8.	Trifunović (Save) Milutin	1922.	Cikota — Ivački		6. 4. 1945.
9.	Urošević (M) Miodrag	1916.	Dvorište — Pocerški		5. 4. 1945.
10.	Živković (O) Miodrag				6. 4. 1945.
11.	Kapetanović (Andrije) Radovan	1920.	Korenita — Jaderski		8. 4. 1945.
12.	Roksić Božidar	1921.	Skela — Posavski		5. 4. 1945.
13.	Rakić Stanoje	1926.	Brezovica — Rađevski		5. 4. 1945.
14.	Rakić (V) Boško	1926.	Latkovci — Zupski		5. 4. 1945.
15.	Radosavljević Mihajlo	1926.	Jazovnik — Vladimirci		4. 4. 1945.
16.	Radović Borivoje	1918.	Kornule — Vladimirci		5. 4. 1945.

Red. broj	Prezime, ime oca i ime	Godina rođenja	Mjesto i srez (Kotar)	Čin	Datum pogibije
17.	Radovanović Anton	1925.	Brezjak — Jaderski		6. 4. 1945.
18.	Prokić Mihajlo	1923.	Lojanica—Vladimirci	pol. delegat	4. 4. 1945.
19.	Perović Mišo	1924.	Bos. Aleksinci	pomoć. pol. komesara čete	5. 4. 1945.
20.	Petrović (Milutina) Zivan	1922.	Mesarci — Vladimirci		5. 4. 1945.
21.	Petrović Srēten	1926.	Banovo Polje — Bogatić		6. 4. 1945.
22.	Popović Vladislav	1925.	Trstenica — Obrenovac		5. 4. 1945.
23.	Miholjac Lazar	1911.	Okunc Mrkonjić		16. 4. 1945.
24.	Mičić Radojka	1924.	Slatina — jaderski		6. 4. 1945.
25.	Nagradić (Sime) Sava	1924.	Jelensko — Tešanj vod.—desetar		5. 4. 1945.
26.	Nikolić Vukašin	1925.	Beograd		5. 4. 1945.
27.	Ninić Zivko	1925.	Rovnjani — jaderski		5. 4. 1945.
28.	Novaković Ilija	1920.	Tobok — Ilava — Prnjavor		7. 4. 1945.
29.	Osmakrović Milutin	1925.	Njegomerac — Našice		3. 4. 1945.
30.	Odžić (M) Svetolik	1926.	D. Treševica — pađevski		5. 4. 1945.
31.	Pavlović Staniša	1923.	Kalsnaški Prnjavor		7. 4. 1945.
32.	Pajić Andrija	1917.	Skupljen — Vladimirci		5. 4. 1945.
33.	Frajtović (Dragoljub) Milutin	1924.	Sovljak — mačvanski		5. 4. 1945.
34.	Filipović Miodrag				7. 4. 1945.
35.	Filipović Zivojin	1925.	Kamenica		4. 4. 1945.
36.	Filipović Božidar	1926.	Banovo Polje		5. 4. 1945.
37.	Mitrović (Andrije) Ljubisav	1924.	Jasovnik — Vladimirci		5. 4. 1945.
38.	Mitrović Desimir	1926.	Beletić — rađevski	desetar	5. 4. 1945.
39.	Marković Milorad	1911.	Skupljen — Vladimirci	zastavnik	7. 4. 1945.
40.	Marković Milan	1911.	Skupljen — Vladimirci		5. 4. 1945.
41.	Milanović Svetomir	1920.	Otoci — Lepenički		5. 4. 1945.
42.	Švokovica Milan	1923.	Videlevo — B. Novi	pol. kom. č.	5. 4. 1945.
43.	Krstić Milan	1925.	Glibovac — mačvanski		4. 5. 1945.
44.	Krstić Živan	1921.	Trotenica — Obrenovac		6. 4. 1945.
45.	Krsmanović Nedjeljko			desetar	7. 4. 1945.
46.	Kojić Simenun	1925.	D. Trešnica — rađevski		5. 4. 1945.
47.	Durđević Dragan	1923.	G. Vodičevo — B. Novi	p. por. pom. kom. čete	5. 4. 1945.
48.	Kojić Vico	1923.	Vakuf — B. Gradiška	vodnik	5. 4. 1945.
49.	Kovačević Bogoljub	1926.	Cerovo — rađevski		5. 4. 1945.
50.	Čirić (S) Milivoje	1917.	Nedelica — jaderski		5. 4. 1945.
51.	Kajtuz Vaso	1924.	Jaruge — Prijedor	zastavnik — kom. čete	5. 4. 1945.
52.	Josipović (I) Borisav	1922.	Beletić — rađevski		5. 4. 1945.
53.	Jokić Marko				5. 4. 1945.
54.	Tubić Mirko			pom. kom. čete	6. 4. 1945.
55.	Jović Dušan				5. 4. 1945.
56.	Jovanović Ljubiša	1918.	Dvorište		7. 4. 1945.
57.	Tomić (Milivoja) Stanoje	1926.	Brezjak		4. 4. 1945.
58.	Todić (Sa) Aleksandar	1924.	Crnogorski Salaš — Bogatić		5. 4. 1945.
59.	Tešić Milorad	1921.	Korenita		5. 4. 1945.
60.	Jeftić Branislav	1927.	Trstenica — Obrenovac	delegat	5. 4. 1945.
61.	Jelić Srēten	1920.	Bela Crkva — Krupanj		5. 4. 1945.
62.	Jezdimirović Dragomir	1921.	D. Trstenica		4. 4. 1945.
63.	Jeftić (Vojislava) Jovan	1922.	Korenita		4. 4. 1945.
64.	Stepić Radojka	1923.	Kruševac — V. Vrbica		5. 4. 1945.
65.	Stević Milan	1926.	Glašica — Carin	vodnik	5. 4. 1945.
66.	Stevkić Vojin	1917.	Babice — Tuzla	desetar	5. 4. 1945.

Red. broj	Prezime, ime oca i ime	Godina rođenja	Mjesto i srez (Kotar)	Cin	Datum pogibije
67.	Stevanović Vitomir	1921.	Kostajnik		7. 4. 1945.
68.	Janković Milisav	1926.	Runjanin — Loznica		5. 4. 1945.
69.	Stanojević (M) Dušan	1926.	Nedelica — jadranski		5. 4. 1945.
70.	Stanisavljević Vladislav	1921.	Rsovnik — Vladimirci	delegat	5. 4. 1945.
71.	Sređić (Dragana) Dušan	1921.	Bravsko — Prijedor pom. kom. č.		5. 4. 1945.
72.	Slovković Boško	1919.	V. Lešnica		5. 4. 1945.
73.	Ivanović Milosav	1910.	Pakovina — Vladimirci		5. 4. 1945.
74.	Simić Milorad	1919.	V. Lešnica		5. 4. 1945.
75.	Zivanović Zivan	1921.	D. Trešnica — Krupanj		5. 4. 1945.
76.	Đuričić (Dragoljuba) Velimir	1926.			6. 4. 1945.
77.	Savački Zivan	1922.	Zvečka — Obrenovac		14. 4. 1945.
78.	Đorđević Božidar	1924.	Sovljak — mačvanski		4. 4. 1945.
79.	Stefanović Vojislav	1926.	Cikote — Lvački		5. 4. 1945.
80.	Salatić Stanko	1921.	Lašnica — Loznica		5. 4. 1945.
81.	Savić Borivoje	1925.	Metković — pocerski		5. 4. 1945.
82.	Đapa Nikola	1921.	Sitiš — Prnjavor		4. 4. 1945.
83.	Marjanović Mihajlo	1923.	M. Krupanj		6. 4. 1945.
84.	Manjenčić (Jovana) Savo	1926.	Ševarica — Bogatić		5. 4. 1945.
85.	Manojlović (Milorada) Manojlo	1923.	Lončanik — posavski		5. 4. 1945.
86.	Manojlović (D) Dragiša	1917.	Lončanik — posavski	desetar	5. 4. 1945.
87.	Malić Petar	1927.	Smrtić — Prnjavor		5. 4. 1945.
88.	Maletić Milorad	1919.	Lešnica — jadranski	desetar	6. 4. 1945.
89.	Damjanović Milisav	1924.	Šar. Lipnički		4. 4. 1945.
90.	Lacković Božidar	1924.	Zvečka — Obrenovac		5. 4. 1945.
91.	Grujić Dušan	1914.	Orlovci — Prijedor	zast.—vod.	5. 4. 1945.
92.	Gošić Gvozden	1924.	Lipenović — rađevski		5. 4. 1945.
93.	Vukmirović Milorad	1924.	Čelebinci — B. Dubica	pot. por.	6. 4. 1945.
94.	Vukosavljević Miodrag	1920.	Trbušnica — rađevski		5. 4. 1945.
95.	Vuletić Zarko	1928.	Lopčak — Posavski		4. 4. 1945.
96.	Vujinović Momčilo	1925.	Trstenica — Obrenovac	desetar	5. 4. 1945.
97.	Velimirović (S) Mladen	1922.	Star — rađevski		7. 4. 1945.
98.	Vasković (Radoja) Srpko	1926.	Lončanik — Obrenovac		5. 4. 1945.
99.	Vasiljević (T) Velizar	1922.	Kostenik — rađevski		5. 4. 1945.
100.	Vasić Branko	1919.	Medveda — Svilajnac		5. 4. 1945.
101.	Vasić Aleksandar	1925.	Boždarevac — Umka — Beograd		5. 4. 1945.
102.	Bojić Zivan	1925.	Matijevac — Vladimirci		7. 4. 1945.
103.	Bojanić Pero	1927.	Maglajani — B. Luka		6. 4. 1945.
104.	Božić Vladimir	1926.	Lipički Šar		5. 4. 1945.
105.	Bećarović Šaban	1924.	Babice — Tuzla	desetar	3. 4. 1945.
106.	Balaban Srđo	1924.	D. Jelovac — Bos. Dubica	pot. zamj. kom.	5. 4. 1945.
107.	Bakić Milisav	1926.	Kozjak — jadranski		7. 4. 1945.
108.	Ašković Srboljub	1917.	Trstenica — Obrenovac		5. 4. 1945.
109.	Antonić Simeun	1927.	Brinja		5. 4. 1945.
110.	Antonić (C) Marko	1023.	Vrbic		5. 4. 1945.
111.	Antić Vojislav	1915.	Skupljan — Vladimirci		5. 4. 1945.
112.	Andrić Velizar	1922.	Čiluk	vodnik	5. 4. 1945.
113.	Aleksić (R) Života	1922.	Beletić — rađevski		4. 4. 1945.
114.	Đurđević (Cedomira) Vitomir	1924.	Dražaj — Gračanski		6. 4. 1945.
115.	Jovanović (Nenada) Ljubomir	1926.	Popadić — Mionica		6. 4. 1945.
116.	Jovanović (Radivoja) Mihajlo	1926.	Ripanj		6. 4. 1945.
117.	Kotarac (Milana) Jovan	1922.	D. Mala — Korenita — jadranski		6. 4. 1945.
118.	Marković (Branislava) Borislav	1927.	Sedić — Mladenovac		7. 4. 1945.
119.	Marković (Radosava) Dušan	1924.	Ratari		6. 4. 1945.

Red. broj	Prezime, ime oca i ime	Godina rođenja	Mjesto i srez (Kotar)	Čin	Datum pogibije
120.	Milić (Blagoja) Žarko	1924.	Kadina Luka — kolubarski		6. 4. 1945.
121.	Milivojević (Svetozara) Velimir	1915.	Beograd		5. 4. 1945.
122.	Rosić (Đure) Dragoljub	1921.	Jezero — Jajce	desetar	6. 4. 1945.
123.	Stevanović Milisav	1923.	Parcana — kosmajski		6. 4. 1945.
124.	Tanasić (Petra) Radivoje	1925.	Brezovica		6. 4. 1945.
125.	Urošević (Petra) Stevo	1921.	Cerovac — jasički		6. 4. 1945.
126.	Živković (Vlastimira) Vitomir	1926.	Rudovci — Lazarevac		7. 4. 1945.
127.	Živojinović (Slobodana) Momčilo	1926.	Bajanci — Černošmer	delegat	8. 4. 1945.
128.	Vuković (Jovana) Radivoj	1925.	Tolić — Mionica		8. 4. 1945.
129.	Tomić (Stevana) Nenad	1925.	Dražica — Ogulin	desetar	7. 4. 1945.
130.	Todorović (Lazara) Milan	1924.	Skakavac — Crnogorski		8. 4. 1945.
131.	Tolić (Miloja) Vukašin	1923.	Derovina		8. 4. 1945.
132.	Todorović (Rade) Aleksandar		V. Selo — vračarski		7. 4. 1945.
133.	Todorović Miloš	1920.	Skakavci — crnogorski		8. 4. 1945.
134.	Timotić (Nikole) Života	1920.	Dragojević — podgorski		7. 4. 1945.
135.	Sarac Radovan	1920.	D. Sela — D. Lapac	potpor.	8. 4. 1945.
136.	Stanković (Nikole) Matija	1915.	Kupar — Barić		7. 4. 1945.
137.	Stevanović (Antonia) Dušan	1923.	Vrnjačka Banja		8. 4. 1945.
138.	Smiljanić (Bude) Iso	1922.	Pišać — Udbina	potporuč.	7. 4. 1945.
139.	Simić (Vladimira) Milan	1922.	Ropočevo — kosmajski	desetar	8. 4. 1945.
140.	Radošević (Stipe) Marko	1919.	Pazanište — Perušić		8. 4. 1945.
141.	Radovanović (Aleksandra) Dragoljub		G. Satornja — Orašacki		10. 4. 1945.
142.	Radojčić (Zivana) Radomir		Klašnić		8. 4. 1945.
143.	Radojković (Zivana) Dragomir	1921.	Kruševac — Lazarevac		8. 4. 1945.
144.	Rajić (Dušana) Žarko	1920.	Vrčin — Gročanski		8. 4. 1945.
145.	Pašarac (Vladimira) Živorad		Parubukovica		18. 4. 1945.
146.	Petrović (Dragomira) Miodrag	1925.	Trstenik		8. 4. 1945.
147.	Perunčić (Cedomira) Dušan	1920.	Štepojevac — posavski		7. 4. 1945.
148.	Pavlović (Bogomira) Toma	1922.	Milutinovac — Trstenik		8. 4. 1945.
149.	Pavlović (Janka) Sreten	1924.	Položnica — Seča Reka		8. 4. 1945.
150.	Mitrović Jovan	1924.	Valjevo		7. 4. 1945.
151.	Mihajlović (R) Radisav		Vrbovo		19. 4. 1945.
152.	Mitrović (Dimitrija) Žarko		Vel. Moštanica — Umka		8. 4. 1945.
153.	Mitrović (Miloja) Žarko		Vel. Moštanica — Umka		8. 4. 1945.
154.	Mihajlović (Mladena) Dušan	1925.	Grabovac — Trstenik		8. 4. 1945.
155.	Mitić (Mladena) Jordan	1919.			8. 4. 1945.
156.	Milošević (Aleka) Novica		Sviljig — Crnojevica		7. 4. 1945.
157.	Milovanović (Vukašina) Vukašin	1912.	Soko Banja		8. 4. 1945.
158.	Milošević (Živojina) Radojica	1921.	Kopnište — zaplanjski		8. 4. 1945.
159.	Milojković (Uroša) Vladimir	1925.	Krčumir — zaplanjski		8. 4. 1945.
160.	Milojković (Gavrila) Žarko	1922.	Leskovac — Krčumir — zaplanjski		8. 4. 1945.
161.	Marjanović (Božidara) Spasoje	1926.	Dubovci — crnogorski		7. 4. 1945.
162.	Lukić (Miloša) Milan	1926.	Leskovac — Umka		8. 4. 1945.
163.	Krstić (Svetislava) Miroslav	1920.	Maskare — Varvarin		7. 4. 1945.
164.	Krgović (Joviše) Dragiša	1925.	D. Lajivac		7. 4. 1945.
165.	Jokić (Dobrivoja) Aleksandar	1926.	Bogatić		7. 4. 1945.
166.	Jeftić (Cedomira) Dragiša	1922.	V. Krčimir — Varvarin		8. 4. 1945.
167.	Gavrilović (Slavka) Nenad		Drainac — Sviljig		8. 4. 1945.
168.	Gazibara (Nikole) Đorđe		Petrinja		7. 4. 1945.
169.	Gvozdanić (Luke) Dušan		Koprivnica		8. 4. 1945.
170.	Egerić (Mileta) Dragiša	1925.	Velučće — Trstenik		8. 4. 1945.
171.	Đurić (Miloša) Rastko	1925.	Beograd		8. 4. 1945.
172.	Cvetković (Mladena) Stojan	1921.	Vrtište — Niš		7. 4. 1945.
173.	Andelković (Bogosava) Životije	1921.	Zagorac — Varvarin		7. 4. 1945.

Red. broj	Prezime, ime oca i ime	Godina rođenja	Mjesto i srez (Kotar)	Čin	Datum pogibije
174.	Ilić (Randelka) Bogoljub	1920.	Rusno — zaplanjski		8. 4. 1945.
175.	Stupljanin (Svetolika) Ranko	1927.	Vel. Drenova — Trestenik		19. 2. 1945.
176.	Radičević (Živana) Branislav	1926.	Cvetovac — Vreovi — kolubarski		19. 2. 1945.
177.	Novaković (Stanimira) Prodan	1924.	Cvetovac — kolubarski		19. 2. 1945.
178.	Milislavljević (Milana) Miloš	1922.	Ljutica — Kamenica	delegat	19. 2. 1945.
179.	Kovačević (Adama) Svetozar	1919.	Plašnica — kolubarski		19. 2. 1945.
180.	Grbić (Stevana) Vladimir	1912.	Osredci — Srb — D. Lapac	desetar	19. 2. 1945.
181.	Đokić (Živojina) Momčilo	1926.	Vel. Drenova — Trstenik		19. 2. 1945.
182.	Dimitrijević (Mitra) Slavko	1926.	Golović — Kosjerić		19. 2. 1945.
183.	Dimitrijević (Veselina) Miloš	1925.	Kosjerić — Crnogorski		19. 2. 1945.

Iz postojeće dokumentacije SUBNOR-a općine Zupanja podatke sredio Stjepan Sinka.

77875

KAZALO

Ivan Baotić: Tito u Županji 1965.	3
Stjepan Kokanović: Radnički i Narodnooslobodilački pokret u Županjskom kraju (odlomci iz knjige)	7
Mirko Šarčević: »Čiko«, »Ibro«, »Beba«, »Brko« i ostali	30
Maja Lukavečki: Armija je u nama	36
Katrin Galović: Pobjednička armija	37
Iva Jemrić Rus: »Pjesma strijeljanim taocima u Šiškovcima«	38
Tomo Šalić: Riječi i prezimena turskog podrijetla kod starosjedilaca na području općina Đakovo, Vinkovci i Županja	40
Stjepan Janjić: Seljačke obiteljske zadruge u Strošincima i Vrbanji općina Županja	64
Krešimir Pavić: Književni počeci Mijata Stojanovića	92
Stjepan Blažinkov: Poljoprivreda je postala opasan ekološki zagađivač	99
Martin Grgurovac: Stopedeset godina »Lijepe naše«	110
Jošip Marković: Kako su se odijevali Sikirevčani	117
Ivica Čosić: Kirija i kirijaši u vrbanjskim šumama	124
Stjepan Tomić: Stari Slaveni su poštovali hrast	133
Stjepan Šinka: Poginuli za slobodu	136

Gradska knjižnica Županja

620027994

Z

Gradska knjižnica Županja

**ZAV
ŽUP9**

620027994 / 77.875